

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

1

ANUL XI

1958

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

— COMITETUL DE REDACȚIE —

Acad. A. OTETEA, *redactor responsabil*; acad. P. CONSTANȚINESCU-IASI; acad. M. ROLLER; prof. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. L. BÁNYAI; prof. M. BERZA; conf. B. CÎMPNA; N. FOTINO; conf. GH. HAUPT, *redactor responsabil adjunct*; M. IONESCU, *secretar de redacție*; conf. V. MACIU.

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICILE POSTALE, PRIN FACTORII POSTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

S U M A R

	<u>Pag.</u>
STUDII	
POMPILIU MATEI, Însemnatatea istorică a grevelor muncitorești din februarie 1933	9
DAN BERINDEI, Problema agrară în dezbaterea Divanului ad-hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857–1861)	29
ȘT. ȘTEFĂNESCU, Evoluția proprietății feudale în Țara Românească până în secolul al XVII-lea	53
COMUNICĂRI	
AL. VIANU și S. IANCOVICI, O lucrare inedită despre mișcarea revoluționară de la 1821 din țările române	67
NOTE ȘI ÎNSEMNĂRI	
FR. PALI., „Bazgazul”, domn al „Valahiei”, într-un roman francez din secolul al XV-lea	93
V. LIVEANU, Cu privire la evenimentele din 26 (13) decembrie 1918	97
V. MIHORDEA, Frântări țărănești după aplicarea Reformei agrare. Revoltele de la Mizil, Corbii și Vînătorii Mari, în 1866 și 1867	107
DOCUMENTE	
V. NETEA, Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836	117
ISTORIOGRAFIE ȘI CRITICĂ	
T. BĂLAN, O nouă colecție de documente moldovenești	133
RECENZII	
* * * Relațiile româno-ruse în trecut. Studii și conferințe, Academia R.P.R. Institutul de studii româno-sovietici. București, 1957 (P. P. Panaitescu)	141
GH. GEORGESCU-BUZĂU, N. Bălcescu, București, 1956 (A. Ofetea)	145
* * * Contribuții noi la istoricul răscoalelor din 1907 (Gh. Haupl)	147
* * * Československý (asopis historický) nr. 1, 2, 3/1957, Praga (Tr. Jonescu-Nișcov)	149
P. LEMERLE, L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur „La geste d'Umur Pacha”, Paris, 1957 (E. Frances).	151
M. M. STRANGE, Societatea rusă și revoluția franceză din anii 1789–1794. Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1956 (Al. Vianu).	152

	Pag.
I. GROSSUL, Tărani din Basarabia, 1812—1861 ; I. GROSSUL și I. BUDAK, Reforma țărănească din decenile VII și VIII ale secolului al XIX-lea în Basarabia. Editura de stat a Moldovei. Chișinău, 1956 (<i>G. Bezviconi</i>)	155
JOHN REED, Zece zile care au zguduit lumea. Editura de stat pentru literatură poli- tică, 1957 (<i>Gh. C.</i>)	157
CONSTANTIN C. GIURESCU, Principalele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835 Ed. științifică, Buc., 1957 (<i>Ion Donat</i>)	160
 NOTE BIBLIOGRAFICE	
* * Bibliografia storica nazionale, anno 1955, Bari, Laterza, 1957 (<i>P. Simionescu</i>).	165
* * Bibliografia polskich prac orientalistycznych (1945—1955), Varšovia, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	166
MIRCEA TOMESCU, Calendarele românești (1733—1830). Ed. de stat didactică și peda- gogică. București, 1957 (<i>Em. Manu</i>)	166
* * Începuturile răspândirii textelor marxiste în România, Ed. Acad. R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	167
I. DUICEV, Studierea în Bulgaria a literaturii vechi slave și bulgare în perioada 1945— 1955, Acad. de știință U.R.S.S., 1957 (<i>St. Ștefănescu</i>)	167
F. TAILLIEZ, Jitianul, un chrysobulle de 1689 de Constantin Brancovan, în „Orien- talia Christiana Periodica”, XVI, 1950. C. GIANNELLI, Un atto di Leone Voevoda di Ungro-Vacachia per il monastero della S. Trinità di Bucarest (1631), în „Orientalia Christiana Periodica”, XVIII, 1952 (<i>E. Frances</i>)	167
EMIL LĂZĂRESCU, Piatra de mormânt a comitelui Laurențiu „de Longo Campo”, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1—2/1957 (<i>A. O.</i>)	168
* * Vasile Pârvan, Ed. Acad. R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	168
FERDINAND LOT și ROBERT FAWTIER, Histoire des institutions françaises au moyen âge, vol. I. Presses Universitaires de France, Paris, 1957 (<i>T. Sotirescu</i>) .	169
FRIEDRICH VÖCHTING, La question méridionale. Istituto editoriale del mezzogiorno, Napoli, 1956 (<i>T. S.</i>)	169
K. P. KRÍJANOVSKAIA și E. M. RUSSEV, Organizarea emigranților transdanubieni în Basarabia și activitatea lui A. P. Iușnevski, Editura de stat a Moldovei, Chișinău, 1957 (<i>G. Bezviconi</i>)	169
AL. CODARCEA, Gh. Munteanu-Murgoci, București, 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	170
L. BĂDULESCU, GH. CANJA, E. GLASER, Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre, vol. I. Ed. Științifică, Buc., 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	171
LEON POLIAKOV — JOSEF WÜLF, Das dritte Reich und die Juden. Das Dritte Reich und seine Diener. Auswärtiges Amt, Justiz und Wehrmacht, Arani Verlag, Berlin, 1955, 1956 (<i>T. S.</i>)	171
* * Du hast mich heimgesucht bei Nacht, Chr. Kaiser Verlag, München, 1956. Lettere di condannati a morte della resistenza europea, Einaudi, Torino, 1954 (<i>T. S.</i>) .	172
M. G. SAZINA, Lupta oamenilor muncii din România pentru întărirea regimului demo- crat popular și refacerea economică a țării, Moskova, 1957 (<i>B. Bălleanu</i>)	172
V. S. BASKIN, Monopolurile petroliifere în Orientul apropiat și mijlociu, Moscova, 1957. (<i>N. C.</i>)	173
 CRONICĂ	175

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ПОМПИЛИУ МАТЕЙ, Историческое значение забастовок в Румынии в феврале 1933 года	9
ДАН БЕРИНДЕЙ, Аграрный вопрос в обсуждении временного государственного совета и законодательных собраний Валахии (1857—1861)	29
ШТЕФЭНЕСКУ, Развитие феодальной собственности в Валахии до XVII века	53

ДОКЛАДЫ

А. ВИАНУ и С. ЯНКОВИЧ, Неизданная работа о революционном движении 1821 года в румынских княжествах	67
--	----

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

ФР. ПАЛЛ, «Базгаз» — господарь Валахии в одном французском романе XV века	93
В. ЛИВЯНУ, О событиях 26 (13) декабря 1918 года	97
В. МИХОРДЯ, Волнения крестьян после аграрной реформы (восстания в Мизиле, Корбии и Вынэторни-Мари в 1866 и 1867 годах)	107

ДОКУМЕНТЫ

В. НЕТЯ, Тимотей Чипару и Георге Барициу — путешественники по Валахии в 1836 году	117
---	-----

ИСТОРИОГРАФИЯ И КРИТИКА

Т. БЭЛДАН, Новая коллекция молдавских документов	133
--	-----

РЕЦЕНЗИИ

Румыно-русские отношения в прошлом. Исследования и доклады. Академия РНР. Румыно-Советский научный институт, Бухарест, 1957 (П. П. Панайтеску)	141
Г. ДЖОРДЖЕСКУ-БУЗЭУ, Н. Бэлческу. Бухарест, 1956 (А. Оцетя)	145
* * * Новые работы по истории восстаний 1907 года (Г. Хаупт)	147
* * * Československy časopis historický № 12, 3, 1957, Прага (Т. Ионеску Нишков)	149
П. ДЕМЕРЛЬ, L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur la geste d'Umur Pacha, Париж, 1957 (Е. Франчес)	151

	Стр.
М. М. СТРАНГЕ, Русское общество и французская революция 1789 — 1794 годов. Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1956 (<i>А. Виану</i>)	152
Я. ГРОССУЛ, Крестьяне Бессарабии (1812 — 1861); Я. ГРОССУЛ и И. БУДАК, Крестьянская реформа 60—70-х годов XIX века в Бессарабии, Государственное издательство Молдавии, Кишинев, 1956 (<i>Г. Безвиконный</i>)	155
ДЖОН РИД, Десять дней, потрясшие мир, Ed. de stat pentru literatura politică, Бухарест, 1958 (<i>Г. К.</i>)	157
КОНСТАНТИН К. ДЖУРЕСКУ, Румынские княжества в начале XIX века. Исторические, экономические и статистические констатации на основании русской карты 1835 года. Бухарест, 1957 (<i>Ион Донац</i>)	160

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

••• Biblio grafia storica nazionale, 1955, Бари, Латерза, 1957 (<i>П. Симионеску</i>)	165
••• Biblio grafia polskich prac orientalistycznych (1945 — 1955), Варшава, 1957 (<i>П. Симионеску</i>)	166
МИРЧА ТОМЕСКУ, Румынские календари (1733 — 1830), Ed. de stat didactică și pedagogică, Бухарест, 1957 (<i>Э. Ману</i>)	166
••• Начало распространения марксистских текстов в Румынии. Издательство Академии РНР (<i>Ана Иоаким</i>)	167
И. ДУИЧЕВ, Изучение в Болгарии древнеславянской и болгарской литературы в период 1945 — 1955 годов. Академия Наук СССР, 1957 (<i>Ш. Штефэнеску</i>)	167
Ф. ТАЙЛИЕЗ, Житианул, крисобулла 1689 года Константина Брынковяну в „Orientalia Christiana Periodica”, XVI, 1950 К. ДЖИАНЕЛЛИ, Un atto di Leone Voevoda din Ungro-Vlachia per il monastero della S. Trinită di Bucarest (1631) в „Orientalia Christiana Periodica” XVIII, 1952 (<i>Е. Франчес</i>)	167
ЭМИЛЬ ЛЭЗЭРЕСКУ, Надгробный камень комита Лауренциу де Лонго Кампо, Studii și cercetări de istoria artei I — 2, 1957 (<i>А. О.</i>)	168
••• Василе Пыраван, Издательство Академии РНР (<i>Ана Иоаким</i>)	168
ФЕРДИНАНД ЛОТ и РОБЕРТ ФОТЬЕ, Histoire des institutions française au moyen âge, I. Presses universitaires de France, Париж, 1957 (<i>Т. Сотиреску</i>)	169
ФРИДРИХ ФОХТИНГ, La question meridionale, Istituto editoriale del mezzo-giorno, Неаполь, 1956 (<i>Т. С.</i>)	169
К. П. КРЫЖАНОВСКАЯ и Е. М. РУССЕВ, Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского, Сборник документов, Государственное издательство Молдавии, Кишинев, 1957 (<i>Г. Безвиконный</i>)	169
А. КОДАРЧА, Г. Мунтяну-Мургоч, Бухарест, 1957 (<i>Д. П. Ионеску</i>)	170
Л. БЭДУЛЕСКУ, Г. КАНЖА, Е. ГЛАЗЕР, К вопросу о международном режиме судоходства по Дунаю, том I. Ed. Științifică, Бухарест, 1957 (<i>Д. П. Ионеску</i>)	171
ЛЕОН ПОЛЯКОВ—ИОСИФ ВУЛЬФ, Das dritte Reich und die Juden. Das dritte Reich und seine D ener. Auswärtiges Amt, Justiz und Wehrmacht, Arani Verlag, Берлин, 1955, 1956 (<i>Т. С.</i>)	171
••• Du hast mich heimgesucht bei Nacat. Chr. Kaiser Verlag, Мюнхен, 1956. (Lettore di condannati a morte della resistenza europea, Einaudi, Турин, 1954 (<i>Т. С.</i>)	172
М. Г. САЗИНА, Борьба трудящихся в Румынии за укрепление режима народной демократии и экономическое восстановление страны (<i>Б. Бэлтязу</i>)	172
В. С. БАСКИН, Нефтяные монополии на ближнем и среднем востоке, Москва, 1957 (<i>Н. К.</i>)	173

ХРОНИКА

S O M M A I R E

ÉTUDES

	<u>P a g e</u>
POMPILIU MATEI, L'importance historique des grèves ouvrières de février 1933	9
DAN BERINDEI, Le problème agraire dans les discussions du Divan Ad-hoc et des Assemblées valaques (1857—1861)	29
ȘT. ȘTEFĂNESCU, L'évolution de la propriété féodale en Valachie jusqu'au XVII ^e siècle	53

COMMUNICATIONS

AL. VIANU et S. IANCOVICI, Un ouvrage inédit sur le mouvement révolutionnaire de 1821 dans les pays roumains	67
--	----

NOTES

FR. PALL, Le « Bazgaz », prince de « Valachie », dans un roman français du XV ^e siècle	93
V. LIVEANU, A propos des événements du 26 (13) décembre 1918	97
V. MIHORDEA, Les agitations paysannes consécutives à l'application de la réforme agraire. Révoltes de Mizil, de Corbii et de Vlnătorii Mari, en 1866 et 1867	107

DOCUMENTS

V. NETEA, Le voyage en Valachie de Timotei Cipariu et de George Barițiu, en 1836	117
--	-----

HISTORIOGRAPHIE ET CRITIQUE

T. BĂLAN, Une nouvelle collection de documents moldaves	133
---	-----

COMPTE RENDUS

* * Les relations roumano-russes par le passé. Études et conférences, Académie de la R.P.R., Institut d'études roumano-soviétiques. Bucarest, 1957 (P. P. Panailescu)	141
GH. GEORGESCU-BUZĂU, N. Bălcescu. Bucarest, 1956 (A. Otelea)	145
* * Nouvelle contribution à l'historique des révoltes de 1907 (Gh. Haupl)	147
* * Československý časopis historický, nos 1, 2, 3/1957, Prague (T. Ionescu-Nișcov)	49
P. LEMERLE, L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur «La geste d'Umur Pacha». Paris, 1957 (E. Frances)	151
M. M. STRANGE, La Société russe et la Révolution française de 1789 à 1794. Ed. de l'Académie des Sciences de l'U.R.S.S., Moscou, 1956 (Al. Vianu)	152

	Page
I. GROSSUL, Les paysans de Bessarabie, 1812–1861 ; I. GROSSUL et I. BUDAK, La réforme paysanne de Bessarabie entre 1860 et 1880. Ed. d'Etat de Moldavie, Kichinev, 1956 (<i>G. Bezviconi</i>)	155
JOHN REED, Dix jours qui ont secoué le monde. Ed. d'État de littérature politique. Bucarest, 1957 (<i>Gh. C.</i>)	157
CONSTANTIN C. GIURESCU, Les Principautés roumaines au commencement du XIX ^e siècle. Constatations historiques, économiques et statistiques, fondées sur la carte russe dressée en 1835. Ed. scientifiques, Bucarest, 1957 (<i>Ion Donat</i>).	160
 NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	
* Bibliografia storica nazionale anno 1955, Bari, Laterza, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	165
* Bibliografia polskikh prac orientalistycznykh (1945–1955), Varsovie, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	166
MIRCEA TOMESCU, Les Almanachs roumains (1733–1830), Ed. d'État didactique et pédagogique, Bucarest, 1957 (<i>Em. Manu</i>)	166
* Les débuts de la diffusion des textes marxistes en Roumanie, Ed. de l'Académie de la R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	167
I. DOUITCHEV, L'Étude de la littérature slave et bulgare ancienne en Bulgarie, de 1945 à 1955. Acad. des Sciences de l'U.R.S.S., 1957 (<i>St. Stéfănescu</i>)	167
F. TAILLIEZ, «Jitianul», un chrysobulle de Constantin Brancovan, de 1689, dans «Orientalia Christiana Periodica», XVI, 1950. C. GIANNELLI, Un atto di Leone Voevoda di Ungro-Vlačchia per il monastero della S. Trinità di Bucarest (1631), dans «Orientalia Christiana Periodica», XVIII, 1952 (<i>E. Frances</i>)	167
EMIL LĂZĂRESCU, La pierre tombale du comte Laurent de Longo Campo, dans «Studii și cercetări de istoria artei», 1–2/1957 (<i>A. O.</i>)	168
* Vasile Pârvan, Ed. de l'Académie de la R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	168
FERDINAND LOT et ROBERT FAWTIER, Histoire des institutions françaises au moyen âge, 1 ^{er} volume, Presses Universitaires de France, Paris, 1957 (<i>T. Sotirescu</i>)	169
FRIEDRICH VÖCHTING, La question méridionale. Istituto editoriale del mezzogiorno, Napoli, 1956 (<i>T. S.</i>)	169
K. P. KRYJANOVSKAIA et E. M. RUSSEV, L'organisation des émigrants transdanubiens en Bessarabie et l'activité de A. P. Iouchnevski, Ed. d'Etat de Moldavie, Kichinev, 1957 (<i>G. Bezviconi</i>)	169
AL. CODARCEA, Gh. Munteanu-Murgoci, Bucarest, 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	170
L. BĂDULESCU, GH. CANJA, E. GLASER, Contribution à l'étude de l'histoire du régime international de navigation sur le Danube, 1 ^{er} volume, Ed. scientifiques, Bucarest, 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	171
LEON POLIAKOV — IOSEF WULF, Das dritte Reich und die Juden. Das dritte Reich und seine Diener. Auswärtiges Amt, Justiz und Wehrmacht, Arani Verlag, Berlin, 1955–1956 (<i>T. S.</i>)	171
* Du hast mich heimgesucht bei Nacht, Chr. Kaiser Verlag, Münich, 1956 ; Lettere di condannati a morte della resistenza europea, Einaudi, Turin, 1954 (<i>T. S.</i>)	172
M. G. SAZINA La lutte des travailleurs de Roumanie pour la consolidation du régime démocratique populaire et la restauration économique du pays, Moscou, 1957 (<i>B. Hăleanu</i>)	172
V. S. BASKINE, Les monopoles pétroliers des Proche- et Moyen-Orient, Moscou, 1957 (<i>N. Copoiu</i>)	173
CHRONIQUE	175

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A GREVELOR MUNCITOREȘTI DIN FEBRUARIE 1933 *

DE

POMPILIU MATEI

După criza economică postbelică, capitalismul intrase într-o perioadă de stabilizare parțială, plină de promițătoare nădejdi pentru marile monopoluri¹. Totuși, „criza generală și fundamentală”² a capitalismului s-a adâncit, iar stabilizarea nu numai că n-a împiedicat dezvoltarea acestei crize generale și fundamentale, dar, dimpotrivă, a servit drept teren și izvor pentru dezvoltarea ei pe mai departe³. În această etapă de vremelnică prosperitate se pregătesc premizele obiective ale crizei economice mondiale, proletariatul din toate țările își regrupează forțele pentru noile lupte ce aveau să se desfășoare împotriva exploatarii și capitalului.

În anii crizei economice mondiale lupta proletariatului a avut în majoritatea țărilor capitaliste un caracter revoluționar din ce în ce mai pronunțat, lupta economică s-a împletit strîns cu cea politică. În 1932 se înregistrează de către Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste „realierea la lupta economică a noi`pături ale proletariatului, din țările unde criza economică s-a dezvoltat mai tîrziu : minerii din Borinage (Belgia) ; muncitorii textiliști din Twente (Olanda) ; muncitorii din industria hîrtiei din Odalene (Suedia) ; montorii din Zürich (Elveția)”⁴. De asemenea, se

* La redactarea acestui material ne-am folosit și de materialele documentare strinse de un colectiv al Institutului de istorie al Academiei R.P.R., între anii 1952–1954 și în parte folosite de acesta pentru lucrarea „Cercetări cu privire la situația României în timpul crizei economice mondiale din 1929–1933 aflată în arhiva Institutului.

¹ Deși fi denumea „anii speranței”, istoricul burgher Maurice Baumont este nevoie să recunoască faptul că nădejdile capitaliștilor s-au dovedit înșelătoare. El scria: „...cu Statele Unite în frunte, națiunile merg spre o culme a prosperității. Euforie înșelătoare pe care se înscrisă domina bancherilor americanii și căreia crahul din Wall-Street îl va marca sfîrșitul” (Maurice Baumont, *La faillite de la Paix*, Presses universitaires de France, Paris, 1945, p. 281).

² I. V. Stalin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1951, vol. 10, p. 298.

³ Ibidem.

⁴ *La Correspondance internationale*, nr. 87, din 19 octombrie 1932, p. 981.

remarca „o rapidă transformare a micilor mișcări economice în greve economice și politice de masă”¹.

Marile monopoluri sănătău însăși existența orânduirii capitaliste și căută prin toate mijloacele, proprii politicii imperialiste, ieșirea din criză. Atentatele fasciste din Germania și din alte țări, îndreptate în primul rînd împotriva partidelor comuniste, instaurarea la începutul anului 1933 a fascismului în Germania, pregătirea războiului antisovietic, sănătău numai cîteva din mijloacele folosite pentru contracararea mișcărilor revoluționare.

În România, deși o țară slab dezvoltată din punct de vedere capitalist cu rămășițe feudale, fenomenele economice, politice și sociale generate de criza economică mondială se desfășoară sub semnul acelorași contradicții ale crizei de sistem a capitalismului. Avîntul revoluționar postbelic fusese vremelnic reprimat de către burghezia românească, care în urma tratatului de la Versailles era ferm hotărîtă să se îndrepte spre noi cuceriri. Prosperitatea burgheză a anilor premergători crizei nu rezolvase nici una din cauzele mariilor lupte dintre anii 1917–1922. Internaționala Comunistă constata, pe bună dreptate, că „economia capitalistă a României, din ce în ce mai șubredă, e una din părțile cele mai slabe ale stabilizării putrede a capitalismului mondial”².

Intrînd în criză, ceva mai devreme decât cea din alte țări, burghezia românească a căutat prin toate mijloacele să atenueze, dacă nu să îndepărteze complet, efectele ce se întrezăreau, asigurîndu-și în continuare profitul maxim. În acest mod se naște acel faimos împrumut de stabilizare³, se dezvoltă acțiunea de consolidare a datorilor contractate de România în timpul primului război mondial⁴, se intensifică procesul de concentrare a capitalurilor⁵, se introduc noi metode de exploatare a clasei muncitoare⁶,

¹ *La correspondance internationale*, nr. 87, din 19 octombrie 1932, p. 981.

² *Documente din Istoria Partidului Comunist din România*, vol. III, 1929–1933, p. I, E.S.P.L.P., 1954, p. 89.

³ Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a II-a 1953, F.P.L.P., p. 90.

⁴ Acest proces începe din perioada 1925–1926. Vezi Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823–1933*, Buc., 1935.

⁵ Vezi B.N.R., Service des études économiques. *Bulletin d'informations et de documentation*, iunie 1929; Solacolu Barbu, *Considerații asupra concentrației bancare*, în *Buletinul Institutului economic românesc*, noiembrie-decembrie 1930.

⁶ Dezvoltarea vechilor sisteme de exploatare a clasei muncitoare și introducerea altora noi cerea o continuă supraveghere, un control permanent și o orientare nouă a aparatului de stat. Aceasta se realizează prin aducerea acelor experți străini din principalele state imperialiste interesate în economia românească. De exemplu, încă din iunie 1928, cînd Vintilă Brătianu trăta la Londra încheierea împrumutului de stabilizare, Anglia cerea și ea ca și celealte puteri imperialiste participante „un control la Banca Națională” (*Cuvîntul*, din 25 iunie 1928). Într-o scrisoare a unui reprezentant al României către ministrul țării la Bruxelles se afirma despre expertul tehnic al Angliei că „a răsturnat în fundul prăpastiei o țară de aproape douăzeci de milioane de oameni” (Biblioteca Academiei R.P.R., Documente Arhiva Iorga, vol. II, 1932, Scrisoarea doctorului Trișcă către ministrul României la Bruxelles. În continuare se va specifica numai Arhiva Iorga). Pe de altă parte, în timpul crizei s-au mărit masiv impozitele indirekte (Vezi „Al 8-lea raport al consilierului tehnic de pe lîngă B.N.R., 7 noiembrie–7 februarie 1931”, p. 142, Gh. M. Dobrovici, op. cit., p. 739–740).

se pregătește războiul antisovietic¹, se înfeudează țara din ce în ce mai mult monopolurilor internaționale prin legile minelor și comercializării.

Dacă clasele exploatatoare din România întrebuințează mijloacele menționate mai sus, masele muncitoare continuă cu și mai mult avint lupta, sub conducerea Partidului Comunist din România, pentru ieșirea pe cale revoluționară din criză. Avintul revoluționar care se întrevea de la sfîrșitul anului 1928, exploadează prin luptele de la Lupeni (1929), se desfășoară în întreaga țară cu intensitate deosebită pentru a culmina cu grevele din februarie 1933.

Situația clasei muncitoare din România în perioada crizei economice se înrăutățește din ce în ce mai mult în comparație cu anii anteriori. Condițiile de trai extrem de improprii, salarizarea foarte scăzută, șomajul devenit cronic, concedierile masive, curbele de sacrificiu etc., sunt cauzele principale ale mișcărilor și luptelor revoluționare care se desfășoară în această perioadă.

Situația proletariatului devine precară în perioada crizei economice și din cauza unui val de raționalizări urmate în mod obișnuit de o intensificare a muncii prin mărirea orelor de lucru și scăderea salariilor². Ca o consecință gravă a raționalizării capitaliste, șomajul începe să ia proporții. *Tinăru muncitor* din octombrie 1929 arăta că această raționalizare „a început să arunce afară mase din ce în ce mai mari de muncitori, scăzînd salariile și mărind ziua de lucru pentru cei rămași”³. În industria petroliferă concedierile au avut loc în mod permanent atât în întreprinderile mari, cât și în cadrul celor mici, ale exploatatorilor autohtoni⁴.

Impresionanta masă de șomeri din România a dat posibilitatea marilor monopoluri să dispună de salarii după plac. Dacă înainte de criza economică muncitorii calificați petroliști primeau nu numai de la societățile străine, dar și de la cele românești un salar de 200 lei pe zi, între anii 1929—1933 se ajunsese la salarii de mizerie de 60—70 lei sau chiar mai puțin, ziua de lucru prelungindu-se însă pînă la 10—12 sau chiar 14 ore⁵. Deși ziua de muncă de 8 ore era stabilită prin lege, totuși în februarie 1932, direcția marii societăți „Astra-Română”, printr-o simplă înștiințare, a avizat pe muncitorii că desființează acest program de lucru și îl obligă să presteze cîte 10—12 ore de muncă pe zi și chiar mai mult⁶.

¹ Documente... ed. 1954, p. 360; *Rezoluția plenarei largite a C.G.S.U. din 1931*, Arhiva Institutului de istoria a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. — În continuare se va specifica numai Arhiva I.I.P.; Documente..., ed. 1953, p. 156 și urm.

² Prin raționalizarea tehnică introdusă și prin diferitele operații pe care le făceau la exportarea produselor petrolifere, monopolurile occidentale izbuteau să realizeze beneficii considerabile. Înainte de criză, o sondă putea fi dată în producție în 2—3 ani; în 1932, datorită sistemului „Rotary”, o sondă putea fi dată în producție numai în aproximativ două luni (*Socialismul*, din 22 mai 1932).

³ *Tinăru muncitor*, din octombrie 1929 (Arhiva I.I.P., Dosar nr. 686, f. 116). Raționalizarea introdusă de marile societăți petrolifere străine a avut drept urmare concedierea a 50% din muncitorii. În jurul Morenilor, unde înainte lucrau peste 12 000 de muncitori, la începutul anului 1932 nu mai lucrau decît vreo 5000—6000. În regiunea Mislea—Runcu (Prahova) din 10 000 au rămas 2000—3000 (*Socialismul*, din 22 mai 1932).

⁴ La 14 iulie 1931 au fost concediați 30 de muncitori de la mica întreprindere petroliferă românească „Ghef” din Moreni etc. (Arhiva Iorga, vol. 17, 1931, nepaginat).

⁵ *Socialismul*, din 22 mai 1932.

⁶ Ibidem, 28 februarie 1932.

O situație analogă exista și în alte ramuri ale industriei. În industria grea, în perioada crizei, concedierile aveau un caracter permanent. Personalul din întreprinderile metalurgice a scăzut de la 40 236 cât era în 1929, la 23 801 în 1931¹. O dată cu nenumăratele concedieri, scădeau neîntrerupt salariile muncitorilor rămași în lucru. La „Reșița” în anul 1932 s-a procedat la scăderea vertiginoasă a salariilor cu 40—60%². La toate întreprinderile uzinelor și domeniilor „Reșița” din Caraș, în anul 1932, muncitorii n-au primit salariile pe lunile martie și aprilie, iar pensiile n-au fost achitate din ianuarie și pînă în iunie. Suma salariilor restante se ridică la „Reșița” în 1932 la 50 milioane lei³. Muncitorilor de la uzina „Cugir” nu li se achitase salariile de peste două luni⁴, în 1931.

La C.F.R., în ianuarie 1931, sînt condeațăi 1 500 de muncitori, iar la sfîrșitul lunii, direcția anunță o curbă de sacrificiu de 10%⁵. Salariile muncitorilor în 1931, comparativ cu 1926, scăzuseră cu 75%; o piesă care în 1926 se plătea cu 8 lei ajunsese să se plătească numai cu 2 lei⁶.

În acest fel criza economică aduce muncitorimea din România într-o situație de mizerie și de lipsuri fără precedent. În privința salariilor⁷, a șomajului⁸ și în general a nivelului de trai, proletariatul este supus unei stări egală cu infometarea.

În anii crizei, situația clasei muncitoare devenise atât de precară în ceea ce privește exploatarea, încît se poate afirma că există „o înăsprire mai pronunțată decît cea obișnuită a sărăciei și a mizeriei”. Analizînd în 1929 situația creată, deci mai înainte de adîncirea crizei, Partidul Comunist din România aprecia că situația economică, socială și politică se caracterizează prin radicalizarea maselor largi muncitorești. Încă din acea perioadă se punea problema rezolvării pe cale revoluționară a contradicțiilor sociale fundamentale din România. Primul care pornește această luptă a fost proletariatul din industria grea și cea petroliferă, care prin „concentrarea

¹ *Enciclopedia României, Industria metalurgică*, vol. III, p. 851, La „Copșa Mică Cugir” mii de muncitori nu aveau de lucru (Arhiva Iorga, vol. II, 1931, Nota Dir. G-rale a Poliției, nr. 14 725).

² *Consum*, din 6 martie 1931.

³ *Socialismul*, din 16 iunie 1932.

⁴ Arhiva Iorga, vol. 12, 1931. Nota..., nr. 14 794.

⁵ Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *Luptele din februarie 1933*, Ed. P.C.R., 1946, p. 19.

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ Dacă se ia indicele general al salariilor din 1929 drept 100 avem în anii următori: 1930 — 96,9%, 1931 — 85,2%, 1932 — 68,8%, 1933 — 65,6% (Vezi: Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 10).

⁸ În 1929, conf. înregistrărilor Ministerului Muncii sînt 7449 muncitori fără lucru, în 1932—38 958 (crește de cinci ori), (*ibidem*, p. 11). Nerespectarea celor opt ore de muncă în industria grea din România a fost foarte frecventă. La fabrica „Lemaître” se lucra în 1931 „cîte 11 ore pe zi” (*Documente...*, ed. 1954, p. 262). La fabrica „Malaxa” se lucrau în mod permanent multe ore în plus peste cele legale. Printre alte revendicări formulate de muncitori la 6 februarie 1931, s-a cerut „să se micșoreze orele de lucru” (Arhiva Iorga, vol. 12, 1931, Nota... nr. 14 854, din 6 decembrie 1931). Se semnală că uneori patronii acestor fabrici impuneau muncitorilor cîte 36 de ore de lucru fără întrerupere (*Socialismul*, din 21 septembrie 1931). La Depoul C.F.R. Cluj, muncitorii erau obligați să lucreze de la 7,30 dimineață și pînă la 2 noaptea și nu erau plătiți decît pentru opt ore (*Lumea nouă*, din 2 aprilie 1933), iar la atelierele Grivița în 1932 se lucra 14—20 ore pe zi fără nicio plată în plus (*Lupta C.F.R.*, din 31 august 1932, Arhiva I.I.P.).

lui relativă, în unele centre” avea „o însemnatate hotărâtoare din punct de vedere al luptei revoluționare”¹. Lupta muncitorilor din industria grea, ca și a celor din industria petroliferă, constituie în toată perioada crizei economice focarele în jurul cărora se concentrează lupta muncitorilor din celealte ramuri industriale și cea a pădurilor proletare și semiproletare de la sate.

În 1929 au loc mari greve de la Lupeni², „începutul ridicării valului revoluționar din România”³, în timpul cărora sunt asasinați 26 de muncitori, răniți peste 200. „Morții de la Lupeni, demonstrațiile de la 1 august sunt dovedă că un însemnat proces de radicalizare a maselor se desăvîrșește, că lupta de clasă a proletariatului român, sub conducerea Partidului Comunist Român, a intrat într-o fază mai înaintată. Masele muncitoare din România se pregătesc pentru mari lupte economice și politice”⁴. Pe de altă parte, luptele de la Lupeni au deschis orizonturi noi chiar și pentru cele mai înapoiate pături ale muncitorimii, care pînă atunci luptaseră doar pentru revendicări economice.

Chiar în cursul anului 1929, şomajul crește în mod vertiginos⁵, condițiile de trai ale clasei muncitoare se înrăutățesc. Luptele muncitorești, conform statisticilor vremii sunt în continuă creștere. Dacă în 1929 s-au încheiat 218 contracte colective de muncă privind 76 495 de salariați în 1932 numărul acestora scade la 101 cu 25 296 salariați, iar în 1933 la 80 cu 23 693 salariați. Conflictele colective de muncă cresc; în 1929 au avut loc 190 conflicte în 713 întreprinderi, în 1932—226 conflicte, în 1047 întreprinderi, iar în 1933 — 222 conflicte în 1329 întreprinderi⁶.

O serie de conflicte de muncă au loc în anul 1929 între societățile petrolifere și muncitori⁷. Ele continuă în anii următori intensificîndu-se,

¹ *Documente...*, ed. 1953, p. 123.

² Pentru desfășurarea grevei, vezi Ion Toacă, *Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929*, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, an. I (1955), nr. 1 (ianuarie-martie).

³ *Documente...*, ed. 1953, p. 87.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.P.L.P., 1955, ed. a IV-a, p. 471—472.

⁵ Numărul oficial al şomerilor, după datele Confederației Generale a Muncii, era evaluat la 130 000 (*Argus*, din 27 ianuarie 1930). În altă sursă se arată că „muncitorii fără lucru au atins cifra de 200 000, specificind că „industria metalurgică a lăsat pe drumuri zeci de mii de muncitori” (*Luptă*, din 1 februarie 1930). În altă parte se dă cifra de 150 000 (*Analele economice și statistice*, nr. 3—4, din martie-aprilie 1930, p. 88—89. N. Gologan, *Anul economic*). „Din totalul de 7 322 cereri de lucru înregistrate la oficiul de plasare Brașov nu s-au putut satisface în anul 1929 decit 3 577” (*ibidem*). În realitate, releva *Buletinul C.G.S.U.*, „peste 600 000 de lucrători, funcționari și lucrători agricoli sunt aruncați pradă foamei, degradării fizice și morale, în folosul unui pumn de bancheri, fabricanți și moșieri” (*Buletinul C.G.S.U.*, an. I (1931), doc. 88, Arhiva I.I.P.).

⁶ Cf. Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 14.

⁷ În presa burgheză se puteau citi adesea asemenea știri: „Lucrătorii de la Astra Romîna, Ploiești, se află în conflict cu direcția... Conflictul a deferit tribunalului Prahova. Alt conflict de muncă între lucrătorii soc. Columbia și patronii lor. Ședința s-a amînat. La Cîmpina se judecă procesul între muncitorii soc. Astra și patronii lor. Cazul a fost deferit tribunalului Prahova. La soc. Sirius de la Schela Gura Ocnîiei s-a declarat de asemenea un conflict de muncă care s-a judecat la tribunalul Dâmbovița. Judecata s-a amînat. La Cîmpina, la soc. Steaua Romînă, alt conflict de muncă s-a ivit între lucrători și patroni... ; cazul a fost deferit tribunalului” (*Argus*, din 26 august 1929).

căpătind forme din ce în ce mai noi și mai variate și culminând cu puternicile greve de la începutul anului 1933¹.

În 1930 se continuă și luptele din industria grea. Un mare răsunet îl are greva muncitorilor de la „Lemaître”-București, din februarie 1930². Apreciind situația creată, Partidul Comunist din România constata că în aceste zile lupta contra raționalizării capitaliste începută de luptătorii încercăți de la „Lemaître” constituia numai preludiul unor lupte mai mari³. La începutul anului 1931, aceiași muncitori de la „Lemaître” se ridică din nou la luptă⁴. Chemarea revoluționară a lemaîtriștilor către muncitorii de la „Malaxa”, „Vulcan”, „Wolf”, „S.T.B.”, „Atelierele C.F.R.” etc., demonstrează prezența unor forme superioare de luptă, revendicările imediate căpătind un aspect de luptă organizată și solidară⁵. În această perioadă nu mai au loc mișcări la „Reșița”, „Astra-Arad”⁶ etc. În general se poate constata că în anii 1930–1932 în toate centrele industriale, se înregistrează frământări deosebit de puternice. „La București, Timișoara, Orhei, Arad, Cernăuți, Tg. Mureș, Iași, Cluj, Brașov, în toate colțurile țării, muncitorii fără de lucru, ca și cei care au încă, ies în stradă”⁷. La sfîrșitul anului 1931, un mare răsunet a avut în toată țara lupta muncitorilor de la „Malaxa”, în timpul căreia s-au întrebunțat cele mai variate forme, de la agitația spontană pînă la alegerea unui comitet de grevă și demonstrații de stradă și editarea unui ziar al grevei, „Locomotiva”⁸.

Anul 1932 a fost un an de ascuțire și adîncire a crizei pe plan mondial. În România se observă un și mai mare amestec al imperialismului mondial în treburile interne. Asupra clasei muncitoare apasă o serie de legi restrictive adoptate de guvernul Maniu-Vaida⁹.

În acest an, Partidul Comunist din România, aplicînd hotărîrile Congresului al V-lea¹⁰, a reușit să obțină succese importante în organizarea și conducerea luptelor revoluționare. P.C.R. a condus marea demonstrație din februarie 1932 a muncitorilor ceferiști din București, greva muncitorilor de la Reșița etc. O circulară a Partidului Comunist din România arăta că „scăderea nivelului de viață al maselor muncitoare, precum și adîncirea crizei au o însemnatate deosebită în lupta pentru dezrobirea proletariatului de sub jugul robiei capitaliste”, „lupta muncitorilor C.F.R.

¹ Vezi : Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 52–64 ; Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, E.S.P.L.P., ed. a II-a, 1955, p. 74–87.

² Vezi : *Documente...*, ed. 1954, p. 262–268 ;

³ *Ibidem*.

⁴ *Argus*, din 3 martie 1931.

⁵ Vezi *Documente...*, ed. 1954, p. 381–383.

⁶ Arhiva Iorga, vol. 17, 1931, Nota..., nr. 10 948, din 20 august 1931.

⁷ *Documente...*, ed. 1954, p. 237.

⁸ *Sctînteia*, nr. 2, din ianuarie 1932, Arhiva I.I.P.

⁹ Este vorba de o nouă lege a Camerelor de Muncă, completarea legii contractelor de muncă, legea pentru reglementarea conflictelor de muncă, legea pentru ocrotirea muncii mino-riilor și femeilor, pentru durata muncii.

¹⁰ Vezi N. Lupu, *Problemele strategiei și tacticii partidului în hotărîrile Congresului al V-lea al P.C.R.*, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, an. II (1956), nr. 1 (ianuarie – februarie).

contra scăderii salariilor a început la Iași, unde 2.000 de muncitori au deschis cu forța Casa poporului” ; „La București, în ziua de 9 februarie, muncitorii C.F.R. au ieșit în stradă”. Circulara arată că luptele muncitorilor de la „Reșița”, de pe Valea Prahovei, de pe Valea Jiului, de la C.F.R., de pretutindeni, constituie în fond un lanț puternic și ele pot duce la „lupta hotărîtoare dintre muncitorime și burghezie”¹. În această perioadă existau mari frâmântări și în alte ramuri industriale, peste tot însă era cunoscută lupta muncitorilor metalurgiști, a petroliștilor și a ceferiștilor². Mase tot mai largi se alătură luptei proletariatului din industria grea și cea petroliferă³, urmând lozincile de acțiuně ale partidului. În ajunul marilor lupte din 1933 au loc mari demonstrații pentru sărbătorirea Comunei din Paris (martie 1932)⁴. În general, în ultimul trimestru al anului 1932 au avut loc în România „mai mult de 30 de greve la care au participat 25 000 de muncitori”⁵.

Analizând numeroasele aspecte ale luptei proletariatului din 1932, Partidul Comunist din România arăta că „lupta care a pornit de la apărarea contra încercării sau amenințării cu scăderea salariilor s-a transformat repede în lupta pentru mărirea lor, pentru o serie de alte revendicări economice și în lupta pentru cerințe politice, iar în același timp mijloacele de luptă trec de la greva simplă, parțială, la greve politice de masă, care cuprind o serie de întreprinderi și raioane, ca și alte forme de luptă pînă la lupta pe baricade”⁶.

În ajunul marilor lupte din februarie 1933 exista în România o intensificare crescîndă a luptelor muncitorești, ridicate pe treapta superioară a împetirii revendicărilor economice cu cele politice, la nivelul grevelor politice de masă. În aceste condiții se desfășoară luptele muncitorilor petroliști de la sfîrșitul lui ianuarie și începutul lui februarie 1933. Ele au fost urmarea pregătirii „făcute de către opoziția sindicală revoluționară și Partidul Comunist”⁷. Luptele petroliștilor au avut o deosebită însemnatate politică, lovind puternic în acțiunea ofensivă a exploataitorilor, concretizată în special prin cunoscutul acord de la Geneva. Partidul Comunist din România arăta că importanța luptelor muncitorilor petroliști în prima perioadă a mișcării din februarie (28 ian. — 2 febr. 1933) „constă în faptul că aceste lupte au fost o lovitură puternică împotriva așa-zisului « Plan de asanare economică » a României capitalisto-moșierești, elaborat la Geneva”⁸.

Ca să nu îngăduie maselor populare să înțeleagă pe deplin adevărata semnificație istorică a acestor lupte, ziarele burgheze au căutat prin toate mijloacele să le reducă proporțiile, să le atribuie cauze exclusiv economice.

¹ Arhiva Iorga, Nota..., nr. 1358, din 2 martie 1932, vol. XVIII, 1932.

² Ibidem.

³ Ibidem, vol. 6, 1932.

⁴ Conform directivelor P.C.R., se răspindesc manifeste și se organizează întruniri. În notele Poliției sunt consemnate nenumărate asemenea manifestări, se arată că „se organizează demonstrații pe stradă cu întruniri în fața atelierelor C.F.R. și R.M.S., Lemaitre, Mociorița, Venus, Malaxa, Dimbovița, Elveția, Brun, Vulcan, Wolf” (Arhiva Iorga, vol. 6 Nota... nr. 1874, din 16 martie 1932).

⁵ La Correspondance internationale, nr. 20, din 28 februarie 1934, p. 351.

⁶ Documente..., ed. 1953, p. 192—193.

⁷ Scînteia, din 1 februarie 1933, Arhiva I.I.P.

⁸ Documente..., ed. 1953, p. 193.

Cercurile liberale, plecînd de la această idee, căutau să demonstreze că motivele grevelor s-ar reduce numai la „nesocotirea contractelor de muncă, atât la Romîno-Americană, cît și la Astra-Romînă”¹.

În unele ziare găsim o oarecare justificare a luptelor proletariatului, fără explicarea cauzelor care le determinaseră. Ele constatau că „există legi muncitorești, dar nimeni nu le aplică; se încheie contracte colective, dar patronii nu le respectă”, sau că „memoriul lor de revendicări după patru luni de șicane și tergiversări... a fost rezolvat prin scăderea salariailor”², și arătau, fără nici un comentariu, că drept răspuns la greva declarată de muncitori „manifestanții au fost șarjați de cavalerie”³. Deși se recunoștea de către unele pături ale burgheziei că ar putea exista și cauze mai adînci ale luptelor muncitorimii, ca, de exemplu, „raționalizarea producției, care înlătură tot mai mult mâna de lucru”⁴, totuși majoritatea comentariilor din presă se mărgineaau la fraze generale și în realitate nu puteau arăta că puternicile ciocniri au la bază contradicțiile de neînlăturat ale societății burgheze.

Numai în unele gazete progresiste au apărut relatări veridice asupra unor aspecte ale acestor lupte. Ziarul *Facla*, de pildă, scria: „Timp de opt luni de zile, Valea Prahovei a fost într-o continuă frămîntare... Muncitori au ținut mari întruniri la Ploiești, Moreni, Cîmpina... dar în zadar. Toți au rămas orbi, muți, surzi, față de nedreptățile miilor de robi ai petrolului... Puțurile și sondele au scos la suprafață aur și regii petrolului românesc au înfometat masele muncitorești... Deși un lucrător muncește de 3 și 4 ori mai mult ca în trecut, deși randamentul lui este de 4—5 ori mai mare, salariul i-a fost redus cu 50—60%. Oricît de meșteșugite bilanțuri ar publica societățile petrolifere, muncitorii nu pot fi înselăți”⁵. Această explicație este mai aproape de realitate, deoarece arată că în fond modul de producție capitalist genera lupta dintre clasa muncitoare și burghezie.

Cu toate acestea luptele petroliștilor de la începutul lui februarie 1933 arătaseră concludent claselor stăpînoare din România că nu peste mult timp proletariatul va răspunde cu un atac și mai puternic la ofensiva reaționară. Acest contraatac fusese anunțat prin luarea cu asalt a prefecturii de către petroliști, prin dezarmarea de către ei a jandarmilor, eliberarea celor arestați etc. Solidaritatea muncitorilor din celelalte întreprinderi cu petroliștii, sprijinul pe care-l primiseră din partea majorității populației, felul organizat în care se desfășurase lupta constituiau premizele prevestitoare atacului revolutionar. La acestea se adăuga și îngrijorarea burgheziei în legătură cu soldații pe care îi trimisese să liniștească și să reprime pe „rebeli”, deoarece aceștia nici nu încercaseră să-i atace pe greviști, înaintind „printre muncitori fără a lovi”⁶.

Toate aceste fapte au determinat clasele exploatatoare să treacă la măsuri și mai violente îndreptate înspre stăvilirea mișcării revoluționare

¹ *Vîitorul*, din 3 februarie 1933.

² *Lumea nouă*, din 5 februarie 1933.

³ *Ibidem*.

⁴ *Cuvîntul*, din 4 februarie 1933.

⁵ *Facla*, din 6 februarie 1933.

⁶ *Documente...*, ed. 1953, p. 185.

în creștere, a proletariatului. Măsurile se vor cristaliza în teroarea dezlănțuită împotriva ceferiștilor cu ocazia marilor lupte din februarie 1933.

Eroicele lupte de baricade din 15—16 februarie 1933 (a căror descriere nu intră în preocupările articoului de față), au fost urmate de mari frământări ale maselor populare în cele mai importante centre industriale ale țării. Devenise evident păturilor largi muncitorești faptul că singeroasa represiune din februarie avusese loc „*în numele intereselor grupului neînsemnat de exploataitori români în frunte cu regele*”¹. În continuare se desfășoară o puternică luptă ofensivă a muncitorimii din întreaga țară, organizată de către Partidul Comunist din România, ca răspuns la masacrul sălbatic de la Grivița. Acțiunile care au avut loc au dovedit adincul spirit de solidaritate care există în sînul clasei muncitoare din România. Deosebit de violente sînt în aceste zile luptele ceferiștilor din Cluj. Răspunzînd represiunilor îndrepătate împotriva lor, ei au cerut majorarea salariilor cu 30% și aşa cum făcuseră și ceferiștii din București, recunoașterea Comitetului de muncitori al întreprinderii².

Izbucnesc nenumărate lupte după eroicul exemplu al Grivitei. Muncitorii de la atelierele C.F.R. Nicolina-Iași trec la ofensivă, petroliștii de la „Astra-Română” din Ploiești anunțînd grevă de solidaritate cu ceferiștii, ocupă atelierele rafinăriei, nevoind să lucreze „nici să le părăsească”³. Tot atât de puternice sînt și luptele, demonstrațiile și ciocnirile cu poliția ale muncitorilor din Mediaș și Oravița, „Textila” Arad (împotriva raționalizării prin sistemul „Bedeaux”), acțiunile textiliștilor de la „Saturn” (unde s-au folosit gaze lacrimogene), mișcările greviste ale minerilor din Valea Jiului, ale tineretului muncitor de la „Industria lînei” etc.⁴. Aceste mișcări au reprezentat răspunsul pe care masele muncitoare l-au dat atacului claselor dominante constituind „prima lovitură puternică întregului plan de jaf”⁵ al capitaliștilor.

Prin felul în care s-au desfășurat și ecoul pe care l-au avut în rîndurile maselor muncitoare, luptele din februarie 1933 au constituit „un control și o confirmare a justiției liniei Partidului și a Comitetului său Central”⁶, au arătat că legăturile partidului cu masele proletariatului industrial au devenit și mai puternice. „Acste lupte au arătat întărirea legăturilor partidului cu proletariatul industrial”⁷, constata una din hotărîrile ședinței plenare a C.C. al P.C.R. de la începutul lunii mai a anului 1933. Totodată, evenimentele din februarie au demonstrat în mod evident „că în masele muncitoare este acumulată o colosală putere explozibilă, în urma căreia trecerea de la apărare la contraatac, de la greva parțială la greva generală se petrece și poate să se petreacă cu o reperzicione vertiginosă”⁸.

¹ Documente..., ed. 1953, p. 189.

² Vezi *Cuvîntul*, din 15 februarie 1933.

³ *Adevărul*, din 18 februarie 1933.

⁴ După *Tînărul leninist*, ianuarie 1933; *Lupta sindicală*, nr. 4, din februarie 1933, Arhiva I.I.P.; *Lumea nouă*, din 12 februarie 1933.

⁵ Documente..., ed. 1953, p. 190.

⁶ *Ibidem*, p. 193.

⁷ *Ibidem*, p. 191.

⁸ *Ibidem*, p. 199.

Luptele din februarie au scos pe prim plan încă o dată capacitatea excepțională de luptă a muncitorimii din industria grea, care condusă de Partidul Comunist din România a reușit să concentreze în jurul focarului revoluționar, deschis de ea, luptele și năzuințele celorlalte pături proletare și semiproletare ale majorității maselor populare. A XIII-a sesiune plenără a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste arăta că „pentru prima oară Partidul reușî în România să organizeze lupte muncitorești gigantice la care luară parte aproape 100 000 de muncitori și să le ducă pînă la capăt. Din februarie pînă în august au avut loc 40 de greve mari cu 55 000 de luptători. Cu toată teroarea, combativitatea muncitorilor a fost mereu în creștere”¹.

Efectele grevelor muncitorești, pe plan intern, s-au cristalizat sub două aspecte deosebite. În primul rînd, asistăm la o cruntă represiune și o înăsprire terorist-fascistă a metodelor de oprimare, burghezia nemaifiind în stare să-și exercite dominația cu vechile metode ale parlamentarismului și ale democrației burgheze. În al doilea rînd, aceasta, pentru a cîștiga timp, sub presiunea puternică a valului revoluționar, este obligată să acorde unele concesiuni. Despre acest lucru ne informează rezoluția plenarei lärgite a C.C. al P.C.R. din 13 iulie 1933, la care se arată că marii monopolisti, posesori ai marilor obiective industriale și petroliifere au fost obligați să reprimească la lucru o parte din muncitorii conediați pentru activitatea lor revoluționară din februarie. Desigur, continuarea luptei proletariatului din marile centre industriale a determinat în mare măsură burghezia să acorde aceste concesiuni, urmînd ca în momentul descreșterii valului revoluționar să accentueze metodele sale teroriste, de asuprire a clasei muncitoare.

După înăbușirea singeroasă a grevelor din februarie ni se relatează un mare număr de fapte care dovedesc că nici în condițiile de teroare și violență instaurate de clasele stăpînoare, lupta proletariatului nu încetează. „Petroliștii din Prahova au știut să aperă de trei ori pe tovarășii conediați din cauza participării lor în luptele din februarie. Printre muncitorii atelierelor ceferiste fierbe indignarea revoluționară și se pregătesc noi lupte. Metalurgiștii din Anina, prin ieșirile lor de masă peste capul birocratiei sindicale, au impus unele concesiuni și continuă mai departe luptele lor”². O dovadă că această poziție dîrză a muncitorilor a avut efecte evidente și imediate se desprinde și din depozitia ca martor a lui Ilie Pintilie, care arăta că muncitorii de la atelierele Nicolina-Iași au primit răspunsul la revendicările lor juste după grevele din ianuarie și februarie. „Atunci s-au găsit imediat bani, iar salariile lucrătorilor nu numai că nu au scăzut, dar li s-a dat îndărăt jumătate din ce li se liuase”³.

Un alt efect al luptelor muncitorești din perioada crizei economice a fost demascarea în fața maselor populare a politiciei antinaționale și anti-patriotice a partidului național-tărănesc. Cu toate străduințele acestui partid de a-și ascunde adeverăata față a acțiunilor și scopurilor urmărite, prin

¹ *La Correspondance internationale*, nr. 20, din 28 februarie 1934, p. 351.

² *Documente...*, ed. 1953, p. 197.

³ *Ibidem*. p. 227.

mijloace complexe cu aspecte grandilocvent patriotic, masele populare au reușit să înțeleagă falsitatea declarațiilor și politicii sale. Datorită acestui lucru, demisia guvernului național-țărănist al lui Al. Vaida-Voevod a constituit o consecință directă a luptelor din februarie 1933¹. În fond, căderea reprezenta expresia crizei politice în care se zbătea regimul burghezo-moșieresc. De altfel, chiar A. C. Cuza în cuvântul său de la dezbatările parlamentare pe marginea grevelor din februarie 1933 arăta că „situația de astăzi care se încheie cu conflictul de la atelierele Grivița, se datorește, în primul rînd, guvernării acestor partide, a tuturor partidelor. Am putea zice că ultimul incident, prin care își termină guvernarea sa guvernul de astăzi, încoronează această operă de destrămare a țării, la care au contribuit toate partidele”².

Luptele proletariatului din România au o deosebită importanță atât pe plan intern cât și pe plan internațional, deoarece se desfășoară în etapa în care fascismul devine victorios prin instaurarea sa în Germania cu un deosebit fast, sub forma celei mai corecte legalități constituționale. Ele „au fost pentru un timp un zăgaz puternic în calea fascizării țării noastre”³, au constituit dovada imposibilității capitalismului de a putea stăvili valul revoluționar în creștere, chiar și prin violentele metode folosite de fascism și au demonstrat că sigura forță care se poate împotriva cu succes răspândirii și stabilizării acestuia este numai clasa muncitoare condusă de partidul său, în jurul căreia se poate crea un larg front de acțiune al maselor populare asuprите. România, deși o țară mică din lanțul țărilor capitaliste, dădea un exemplu viabil și pentru alte țări, aducea pe arena luptei de clasă un fenomen politico-social prevestitor de mari schimbări în lupta tuturor claselor asuprите. Tov. Chivu Stoica, în lucrarea sa despre această perioadă istorică, scria că „după greva generală din 1920, lupta eroică a muncitorimii ceferiste, organizată și condusă de partidul nostru, tocmai în împrejurările instaurării dictaturii hitleriste în Germania, înseamnă o cotitură adincă în desfășurarea luptelor clasei muncitoare și ale poporului român, o manifestare hotărîtă a voinei de luptă împotriva fascismului”⁴.

Situația din România era examinată cu deosebită îngrijorare în cercurile reacționare din principalele țări imperialiste ale Occidentului. O serie de ziare ca *Daily Express* sau *Daily Herald* exprimau această îngrijorare prin reportajele și știrile despre evenimentele din România, în care străbătea teama unei schimbări radicale a politicii țării, adică posibilitatea cuceririi puterii politice, de către clasa muncitoare. Frica de acțiunile proletariatului îmbinată și cu dorința de a determina mai repede cercurile occidentale de a ajuta claselor stăpînitoare din România au făcut să apară chiar exagerări în privința mișcărilor revoluționare. De exemplu, greva de la atelierele C.F.R. din Cluj în mod exagerat a fost descrisă ca „prima republică sovietică din

¹ Cf. Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 378; Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 137.

² *Dezbaterile parlamentare*, sesiunea ordinată 1932–1933, ședința de la 16 februarie 1933, p. 1231.

³ Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 90.

⁴ Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 115.

România”¹. Profiturile considerabile ale marilor monopoluri, obținute prin exploatarea nemiloasă a poporului român, pozițiile economice și politice ale cercurilor imperialiste din Occident fuseseră serios primejduite, lucru recunoscut de întreaga reacțiune internațională. De aceea, clasele dominante din România trebuiau să primească în mod neîntîrziat ajutoare necesare stăvilarii necreuștoare a valului revoluționar, apărării intereselor proprii și intereselor marilor monopoluri de peste graniță. Acțiunile represive adoptate împotriva organizațiilor progresiste se concretizaseră în mod nemijlocit prin decretarea stării de asediu la 4 februarie 1933². Clasele stăpînitoare din țară trebuiau să ia însă măsuri de o amploare și mai largă pentru a nu-și pierde pozițiile politice. De aceea cercurile financiare din Apus sîn obligate să le acorde mai multă înțelegere în rezolvarea problemelor bancare interne.

După cum arătase Partidul Comunist din România aplicarea de către guvern a planului de la Geneva al „aşa-zisei înzdrăveniri” a României era de fapt „planul unei noi și sălbaticе jefuirii”³. Capitaliștii străini erau hotărîti ca prin diferite metode concretizate în special în inrobitorul plan de la Geneva să transforme România într-un „pașalic genevez”. De aceea tratativele pentru amînarea plății datoriilor externe de la sfîrșitul anului 1932 și începutul anului 1933 erau duse cu mare greutate, întîmpinându-intransigență rigidă a bancherilor străini. În momentul însă în care înseși cercurile conducătoare oficiale din România recunoșteau că „lucrătorii aveau cete înarmate, pregătite pentru o revoluție comunistă”⁴, și grevele din februarie au lovit puternic în interesele lor politice, intransigența imperialiștilor scade.

A doua zi după grevele din februarie, la 18 februarie 1933, este semnat de către reprezentanții guvernului român și de către cei ai imperialiștilor străini un acord prin care se amînă pe termen de trei ani plățile amortismentelor vechilor împrumuturi, în valoare de 2 250 000 000 lei. În mod automat se suspendă și plata cuponului de 750 000 000 lei⁵. Desigur ușurarea financiară constă numai într-o amînare, dar ea constituia totuși o ameliorare în momentul în care bugetul țării era mai mult decât falimentar⁶. În acest mod luptele din februarie au oprit temporar jaful organizat de

¹ *Stînga*, din 26 februarie 1933.

² Conform legii stării de asediu se urmărea prin forme legale distrugerea unor organizații și comitete ca : 1. Comitetele de conducere ale organizațiilor comuniste, 2. U.T.C., 3. Ajutorul roșu internațional. 4. Ajutorul Muncitoresc Român, 5. Blocul Muncitoresc țărănesc, 6. Birourile judiciare comuniste, 7. Sindicalele muncitorești neafiliate la C.G.M., 8. Comitetul Central de acțiune a lucrătorilor C.F.R. etc.

³ *Documente*..., ed. 1953, p. 189.

⁴ *Vîitorul*, din 20 februarie 1933.

⁵ *Adevărul*, din 19 februarie 1933.

⁶ V. Madgearu expusea la Geneva situația financiară catastrofală a țării, care nu mai putea plăti anuitățile publice. Intervenția lui se soldase fără nici un rezultat. V. Madgearu, *La capacité de payement de la dette publique de la Roumanie*, Buc., 1933, p. 24. În fond, memorandumul expus de el la Geneva reprezenta o dezavuare a politiciei partidului național-țărănesc și guvernului, deoarece el dovedea că : „datoria publică a crescut absorbind mereu o cantitate mai mare din cheltuielile statului”. În timp ce cheltuielile bugetare scăzuseră de la 34 de miliarde în 1929 la 25 de miliarde în 1932, sumele pentru plata anuităților crescuseră, pînă ce în 1931 atinseseră suma de șapte miliarde 116 milioane lei. El arăta că scădereea prețurilor la produsele de export cu aproape 50 % produsese săracirea extrem de mare a economiei naționale.

marile trușturi imperialiste apusene, „aceste uriașe lupte de clasă din februarie „au făcut să eșueze planul de la Geneva și au respins plănuitorul furt de salarii și concedierile de ceferiști și petroliști”¹.

Clasa muncitoare din România a reușit prin puternicele lupte pe care le-a dus să opreasă în mare parte îndeplinirea planurilor de înrobire a țării cît și a folosirii ei în cadrul unui război antisovietic. În momentul în care Germania fascistă făcea „La conferința de la Londra *propunerea directă a împărăririi Uniunii Sovietice*”, iar Italia fascistă lua parte activă la crearea „pactului celor patru”, care reprezenta o încercare din partea Angliei „de a înjgheba un bloc al celor mai importante puteri europene contra U.R.S.S.”², mișcarea revoluționară din 1933, a proletariatului din România, însemna o lovitură dată agresorilor, un puternic exemplu de internaționalism proletar. Apărarea Uniunii Sovietice constituia în mod direct apărarea păcii în întreaga lume, de aceea acțiunea proletariatului din România avea o însemnatate deosebită în perioada ascuțirii agresivității cursurilor imperialiste.

Grevele din februarie 1933 au constituit o manifestare puternică a influenței politice și organizatorice a Partidului Comunist din România în rîndul muncitorimii, ceea ce a produs o puternică neliniște în rîndurile cercurilor guvernamentale³. Proletariatul român a reușit ca în zilele din februarie să cîștige o enormă experiență de luptă revoluționară împotriva imperialismului, fascismului și războiului antisovietic, pe care nu i-o putuseră da anii anterioiri ai crizei. Ridicarea conștiinței de luptă a clasei muncitoare din România, creșterea combativității sale, realizarea sub conducerea partidului a frontului unic de jos au fost tot atîtea succese prin care aceasta s-a afirmat pe plan internațional și și-a cucerit stima proletariatului din toate țările.

Luptele din februarie 1933 „au dat o astfel de lovitură stăpînirii și dictaturii capitaliștilor, boierilor și regelui lor din România, încît nu se mai pot reculege și nu mai pot scăpa de efectele ei”⁴. Avînd un caracter politic pronunțat⁵, grevele muncitorilor din țara noastră, prin formele de luptă întrebunțăte, au constituit pentru proletariatul internațional, împreună cu

¹ *Documente..., ed. 1953, p. 218—219.*

² *Ibidem, p. 197.*

³ Amplioarea acțiunilor revoluționare organizate de P.C.R. fac ca, în parlament, G. I. Brătianu să declare că „de cîțva timp asistăm în țara noastră la o desfășurare sistematică a marilor manevre a unei armate comuniste perfect instruită și organizată, care urmărește prin toate manifestările la care asistăm, pregătirea loviturii menită să pună stăpînire pe națiunea noastră și să prăbușească întreaga noastră organizație de stat”. *Dezbaterile parlamentare..., p. 1227.*

⁴ *Documente..., ed. 1953, p. 218—219.*

⁵ G. G. Mironescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, ministru de interne și ad-interim la externe în guvernul Al. Vaida Voievod, spunea în ședința parlamentului din 16 februarie 1933: „După un interval de vreo două zile, ieri neorînduieile au izbucnit. De astă dată, ne mai avînd cereri profesionale, lucrătorii au prezentat cereri în afară de cadrul profesiunii lor. Au venit la ora cuvenită la ateliere și au refuzat de a relua lucrul. Au ocupat atelierele și fiind întrebați de ce refuză să reia lucrul, au răspuns șefilor de ateliere și reprezentanților autorităților, care erau la fața locului, că ei nu pot relua lucrul decât dacă li se admit anumite condiții. Aceste condiții, destul de numeroase, se rezumă, în definitiv, la următoarele trei: 1. suprimarea stării de asediu; 2. recunoașterea organizațiilor comuniste, care fuseseră cu două—trei zile înainte dizolvate; 3. ideea ca relațiunile dintre lucrători și patroni, respectiv calea ferată, să fie conduse de niște comitete de fabrică, adică de niște soviete ale lucrătorilor” (*Dezbaterile parlamentare*), op. cit., p. 1218).

luptele anterioare ale clasei muncitoare din Polonia, un îndemn viguros de împotrivire armată ofensivei burgheziei și imperialismului mondial. Însuși faptul că burghezia românească recunoștea că „avem de-a face cu insurgenți înarmați, care căutau să provoace o revoluție”¹, arată deosebită importanță a ridicării proletariatului român împotriva asupririi politice și economice.

Deși înfrînte, grevele muncitorești din februarie 1933 au reprezentat o cotitură în activitatea clasei muncitoare și a partidului său. Verificind în practică directivele Congresului al V-lea al P.C.R., mobilizînd la luptă mase însemnate de muncitori, ridicînd din mijlocul poporului eroi a căror amintire n-a pierit și nu va pieri niciodată, arâtînd că numai sub conducerea partidului luptele proletariatului pot fi încununate de succes, ele „au constituit o manifestare hotărîtă a forței clasei muncitoare împotriva fascismului, lovind în politica de fascizare a țării și de înfeudare a ei față de imperialism, pricinuind căderea guvernului călăului Vaida și avînd ca urmare totodată întărirea influenței și legăturilor partidului cu masele, partidul întărindu-se prin intrarea în rîndurile sale a elementelor celor mai combative, mai revoluționare, mai călîte, în focul acestor lupte”².

*

„Multe din milioanele de muncitori, mai mulți decît întreaga populație exploatață și asuprită de burghezia și moșierimea din România au demonstrat în toată lumea, sub conducerea partidelor comuniste, a Internaționalei Sindicatelor Roșii, a Ajutorului Roșu Internațional, au demonstrat pentru eliberarea ceferiștilor”³. Cei 2 000 de muncitori arestați⁴, cei trei morți, 16 răniți grav și mulți răniți mai ușor⁵, ca și procesul ceferiștilor⁶, sint în atenția proletariatului mondial mult timp după represiunea sîngeroasă a grevelor. Luptînd pentru aceleași cauze și pentru aceleași idealuri, clasa muncitoare din întreaga lume a protestat puternic împotriva actelor de samavolnicie ale guvernului burghezo-moșieresc din România. Ziarele : „Pravda”, „Izvestia”, „L’Humanité”, „Rote Fahne”, „Rude Pravo” și altele, organe ale partidelor comuniste și muncitorești, descriind luptele proletariatului din România, protestează în numele comuniștilor și muncitorimii din toată lumea, cer eliberarea celor detinuți și transmit experiența de luptă acumulată în timpul lui februarie 1933”.

Grevele din februarie 1933, după cum arăta presa muncitorească internațională, au avut, în primul rînd, o însemnatate deosebită pentru întreaga mișcare muncitorească din România. Ele erau prologul luptelor viitoare victorioase, care aveau să se desfășoare în România împotriva puterii de stat, politice, a burgheziei imperialiste. Înfrîngerea mișcării ceferiștilor „nu poate opri proletariatul român de la luptă sa hotărîtoare împotriva dictaturii militaro-fasciste a burgheziei și moșierilor. Experiența

¹ Dezbaterile parlamentare ..., p. 1219.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 378.

³ Documente ..., ed. 1953, p. 233.

⁴ Dezbaterile parlamentare ..., p. 1219.

⁵ Ibidem

⁶ Vezi Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 121 – 144.

⁷ Ibidem, p. 111 – 112.

acestor lupte servește ca bună școală pentru pregătirea pe mai departe a luptelor de acum victorioase nu numai a ceferiștilor, dar a întregului proletariat”¹.

În raportul ținut la a XII-a sesiune a C.E. al Internaționalei Comuniste se sublinia importanța noilor forme de luptă întrebuințate de ceferiști din România, în special a luptelor pe baricade, se scotea în evidență faptul ralierii la lupta grevistă, cu caracter politic, a celor mai înapoiate și asuprile pături ale proletariatului român. Pe lîngă faptul că arăta importanța internă a grevelor, raportul mai făcea și constatarea că lupta ceferiștilor români „a îmbogățit întreaga mișcare revoluționară cu noi forme și metode de masă, aplicate pentru prima dată în România”². Clasei muncitoare din România îi revenea astfel cinstea ca în perioada instaurării fascismului să fie în primele rînduri ale luptei pentru libertatea națională și socială a popoarelor.

Sutele de proteste primite de către ministerul de interne sau de ministerul justiției, în acea perioadă nu însemnau numai o simplă ridicare a valului protestatar împotriva unor practici inumane întrebuințate de siguranța românească la ordinul claselor stăpînitoare, ci reprezenta adeziunea strînsă a exploatațiilor la o luptă ce se anunța și mai înverșunată pe viitor între muncitorimea tuturor țărilor și valul reacționar în creștere. Recunoașterea aportului proletariatului din România la îmbogățirea formelor de luptă revoluționară contra burgheziei, universale valabile, constituia de fapt exprimarea unei hotărîri unanime de luptă împotriva pericolului care amenința securitatea popoarelor și în special a maselor muncitoare de la orașe și sate : fascismul.

„Grivița” devenise simbolul realizării frontului unic de jos și acesta reprezenta pentru condițiile din acea perioadă singura cale posibilă prin care proletariatul mondial putea să obțină victoria împotriva agresiunii cercu-rilor militariști.

În perioada care a urmat eroicelor lupte din februarie, protestul muncitorimii revoluționare din România i s-a alăturat protestul de solidaritate al întregii lumi muncitorești, expresie a internaționalismului proletar și a viguroasei stavili ce se ridica în calea imperialismului cotropitor. Sute de telegramme sosite pe adresa Consiliului de război în București constituie mărturia elanului revoluționar al proletarilor și maselor asuprile.

Împotriva procesului ceferiștilor protestează muncitorii metalurgiști ai firmei „Bosko și Fris” din Boskovice (Cehoslovacia), care scriu Ministerului de Interne că „ne declarăm solidari cu inculpații pe care îi vom proteja întotdeauna”³. Muncitorii cehoslovaci din Franța (împrejurimile orașului Tours) cer anularea procesului ceferiștilor⁴. 32 000 de lucrători ai Atelierele de Căi Ferate din Brest protestează împotriva asasinării muncitorilor de la Atelierele Grivița și cer stingerea procesului și eliberarea avangardei

¹ *Gudok*, din 21 februarie 1933.

² *La correspondance internationale*, nr. 68–69, din 26 august 1933, p. 846.

³ Scrisoarea recomandată nr. 161 570 trimisă din Boskovice la adresa Ministerului de Interne (Arhiva I.I.P.).

⁴ Scrisoarea recomandată în limba cehă trimisă din Tours Franța, Ministerul de Justiție din București, 7 iunie 1934 (Arhivă I.I.P.).

eroice a proletariatului român¹. La Paris, „Legația română, ca să nu fie atacată de muncitorii demonstranți, era mereu păzită de poliție”². La Praga, Brno au loc manifestații pentru eliberarea ceferiștilor condamnați³. În Italia, Belgia, au loc manifestații de solidaritate cu proletariatul din România⁴ etc.

Luptele din februarie 1933 au arătat că proletariatul din România nu și-a plecat fruntea și nu a capitulat în fața politiciei de înfeudare și fascizare a țării. Ele au demonstrat forța sa de clasă înaintată, singura reprezentantă a intereselor maselor largi populare, au scos în evidență faptul că numai Partidul Comunist din România este partidul care apără adevăratele interese ale țării și ale poporului român. Și este pe de plin adevărat că „aceste mari lupte au dus cu pași serioși înainte proletariatul român care va ști să instaureze guvernul muncitorilor și al țăranilor”⁵.

*

Valul revoluționar care se ridică în România în 1933 este oprit pentru o perioadă de timp de împotrivirea violentă a burgheziei. Cu toate acestea, puternicul lanț al contradicțiilor fundamentale din România burghezo-moșierească nu putuse fi înlăturat. Proletariatul, datorită unor slăbiciuni interne de organizare și împotrivirii burgheziei naționale și internaționale, nu a reușit să înlăture jugul exploatației, să aducă eliberarea socială pentru toate masele asuprute din țara noastră. Burghezia, pe de altă parte, devenită anexă a intereselor imperialismului internațional, urmărind propriile interese de exploatare și obținere a unor profituri maxime, de asemenea, nu a reușit să înlăture, cel puțin parțial, cauzele marilor lupte din februarie. Din aceste motive, a ascuțirii continue a contradicțiilor din cadrul principalelor sectoare industriale ale țării a pregătirii războiului antisovietic, a pătrunderii fascismului în politica internă etc., era normal ca lupta viitoare dintre proletariat și clasele stăpînitoare să se desfășoare tot mai ascuțit.

Luptele revoluționare din perioada 1933, care au opus violenței burgheziei violența de clasă a proletariatului au izbutit pentru o perioadă să opreasca înrobirea țării, să apere ceea ce mai rămăse din suveranitatea și independența sa. Ele au continuat lupta de apărare a statului sovietic, de apărare a intereselor maselor asuprute, au creat noi forme de luptă în condițiile noi de dezvoltare istorică prin care trecea România. Însă cea mai principală învățătură a fost aceea că toți asupriții și exploatații au reușit să vadă că „numai sub conducerea Partidului Comunist cu metode revoluționare de luptă, prin infăptuirea frontului unic de luptă, ei pot respinge atacurile exploatatorilor și că singura ieșire din criza capitalismului, pentru ei, este lupta revoluționară contra puterii politice a exploatatorilor, pentru doborârea dictaturii capitaliștilor și boierilor și pentru cucerirea puterii politice de către muncitori și țărani”⁶.

¹ *Descătușarea*, organ al Ajutorului Roșu din România, an. IV (1934), nr. 2 (20), din februarie-martie (Arhiva I.I.P.).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Avanguardia*, organ al U.T.C. din Italia, an. XXVII (1933), nr. 2 (februarie) (Arhiva I.I.P.).

⁶ *Documente...*, ed. 1953, p. 219.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЗАБАСТОВОК В РУМЫНИИ В ФЕВРАЛЕ 1933 ГОДА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Борьба румынского пролетариата в период мирового экономического кризиса 1929 — 1933 годов, дошедшая в феврале 1933 года до боев на баррикадах между рабочим классом и ставленниками буржуазии, вошла в современную историю Румынии как событие особой важности. Подготовленные экономическим, политическим и социальным кризисом, через который проходила буржуазно-помещичья Румыния, рабочие стачки 1933 года в Румынии явились завершением борьбы пролетариата в период экономического кризиса 1929 — 1933 годов. Эта борьба мощно вспыхнула еще в 1929 году и особенно остро протекала во время известной забастовки в Лупени.

Тяжелое положение рабочего класса в этот период, все усиливающееся наступление реакции, попирание его прав буржуазией и террор, введенный буржуазно-помещичьим режимом, заставили пролетариат перейти под руководством Коммунистической партии Румынии к решительной борьбе, приобретшей резко выраженный политический характер.

В Румынии незадолго до февральских стачечных боев происходила сильная радикализация масс, все возрастающее усиление борьбы рабочих, дошедшей до высшей ступени, сплетения экономических и политических требований и массовых политических забастовок. КПР, действовавшей согласно директивам и решениям V съезда, состоявшегося в декабре 1931 года, удалось добиться того, что в последовавшем за этим периоде рабочее движение в Румынии приобрело более организованный характер.

Февральское забастовочное движение, начавшееся на нефтяных предприятиях долины Прахова, достигло своего апогея в большом стачечном бою в железнодорожных мастерских Гривица 15 — 16 февраля 1933 года.

Историческое значение февральских стачечных боев 1933 года состоит, прежде всего, в ярко выраженном их политическом характере, выразившемся в антиимпериализме, в антифашизме, в защите советского государства, в создании единого низового фронта в период установления фашизма в Германии, что явилось ценным примером для международного пролетариата. Использованные методы борьбы также явились действительным средством для борьбы рабочего класса всех стран с фашизмом. Солидарность пролетариата других стран с борьбой румынских железнодорожников явилась живым примером пролетарского интернационализма и показала, что рабочие массы всех стран способны с еще большей энергией бороться против общей опасности — фашистского порабощения.

Февральские забастовки 1933 года показали также правильность тактической линии КПР, ее мощные связи с массами пролетариата. Они выявили организаторскую способность румынского рабочего класса, рост

его классового сознания и авторитет коммунистической партии в его рядах.

Падение правительства А. Вайда-Воевода, провал женевского плана «оздоровления» Румынии, воспрепятствование на некоторый период времени полному порабощению страны иностранными империалистическими трестами являются главными непосредственными результатами борьбы румынского пролетариата, единственного и настоящего представителя интересов страны.

Несмотря на понесенную неудачу и кровопролитное их подавление, февральские забастовки 1933 года явились переломом в деятельности и борьбе румынского рабочего класса и КПР и шагом вперед по пути завоевания политической власти румынским пролетариатом.

L'IMPORTANCE HISTORIQUE DES GRÈVES OUVRIÈRES DE FÉVRIER 1933

RÉSUMÉ

Les luttes menées par le prolétariat roumain durant la période de la crise économique mondiale de 1929—1933 culminèrent par le combat qui mit aux prises sur les barricades la classe ouvrière et la bourgeoisie, au mois de février 1933. Elles sont entrées dans l'histoire contemporaine de la Roumanie en tant qu'événement d'une importance particulière. Préparées par la crise économique, politique et sociale qui s'apesantissait sur la Roumanie bourgeoise-agrarienne, les grèves ouvrières de 1933 couronnèrent en quelque sorte les luttes menées par le prolétariat durant la période de la crise économique qui se traduisit avec force, dès l'année 1929, par la grève bien connue de Lupeni.

La situation précaire de la classe ouvrière durant cette période, l'offensive croissante de la bourgeoisie contre les droits de la classe ouvrière, la terreur instaurée par le régime bourgeois-agrarien ont déterminé le prolétariat à passer, sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, à la lutte décisive qui, de cette manière, acquit un puissant caractère politique.

A la veille des grandes luttes du mois de février, il y avait en Roumanie une forte tendance vers la gauche, une intensification marquée des luttes ouvrières, portées à un degré supérieur — de revendications économiques jointes aux revendications politiques, — de grèves politiques de masse. Suivant les directives et les décisions du Ve Congrès, de décembre 1931, le Parti Communiste de Roumanie réussit à imprimer au mouvement ouvrier de Roumanie, au cours de la période qui suivit ce Congrès, un caractère encore plus organisé qu'auparavant.

Débutant par le mouvement des ouvriers du pétrole de la vallée de la Prahova, les grèves de février atteignent leur apogée lors des grands combats de Grivița, des 15—16 février 1933.

L'importance historique des luttes de février 1933 consiste, en premier lieu, dans le puissant caractère politique qu'elles ont revêtu par leurs traits

anti-impérialiste, anti-fasciste et de défense de l'Etat soviétique. Le front unique des masses travailleuses, réalisé durant la période d'instauration du fascisme en Allemagne, constitua un précieux exemple pour le prolétariat international. Les méthodes de combat employées ont également constitué pour la classe ouvrière de tous les pays de valables moyens de lutte contre le fascisme. La solidarité du prolétariat des autres pays avec les luttes menées par les cheminots roumains constitue un exemple vivant d'internationalisme prolétaire ; elle a montré que les masses ouvrières de tous les pays lutteraient avec une énergie accrue contre le danger commun : l'esclavage fasciste.

Les grèves de février 1933 ont également prouvé le caractère juste de la ligne tactique adoptée par le Parti Communiste de Roumanie, ses liens puissants avec les masses du prolétariat. Ces grèves ont mis en évidence la capacité d'organisation de la classe ouvrière de Roumanie, la manière dont s'est développée sa conscience de classe et l'autorité du Parti Communiste dans ses rangs.

La chute du cabinet Al. Vaida-Voevod, l'échec du plan de Genève d'« assainissement » de la Roumanie, l'obstacle mis, pendant un certain laps de temps, à l'asservissement total du pays par les grands trusts impérialistes étrangers, etc., constituent les suites immédiates des luttes menées par le prolétariat roumain, le seul et véritable représentant des intérêts du pays.

Bien qu'étouffées et noyées dans le sang, les grèves de février 1933 marquent un tournant dans l'activité et la lutte de la classe ouvrière et du Parti Communiste de Roumanie ; elles représentent un pas en avant dans la voie de la conquête du pouvoir politique par le prolétariat roumain.

---

www.dacoromanica.ro

PROBLEMA AGRARĂ ÎN DEZBATEREA DIVANULUI AD-HOC ȘI A ADUNĂRILOR ȚĂRII ROMÎNEȘTI (1857—1861)

DE

DAN BERINDEI

La mijlocul secolului al XIX-lea trebuința unei schimbări în structura relațiilor din lumea agrară era imperios simțită. Țărani și boieri stăteau față în față, dorind — și unii și alții — rezolvarea impasului, dar de pe poziții cu totul opuse. În vreme ce stăpînii de moșii preconizau aşa numita „liberare” a muncii și a pământului, sau cu alte cuvinte, despărțirea totală a săteanului de moșie și trecerea acesteia în proprietatea lor absolută, țărani pretinideau deopotrivă eliberarea de clacă și împroprietărea. Apriga luptă dintre stăpînitorii moșilor și muncitorii ogoarelor, care se desfășoară puternic în deceniile de mijloc ale veacului trecut, își găsește o rezolvare — și aceea trunchiată — numai în reforma decretată în vara anului 1864. Problema agrară — și în special latura cea mai gingășă a ei, problema proprietății — reprezintă, în toți acești ani, firul roșu, de care depinde, în largă măsură, întreaga istorie a țărilor române. Ea se completează strâns cu lupta pentru Unire, în care masele vedeau calea realizării aspirațiilor lor legate de pămînt.

În august 1848, cele două clase antagoniste — țărani și boieri — se ciocniseră în sinul Comisiei Proprietății. Aci boierii agitaseră formula « sanctității » proprietății lor, iar țărani refuzaseră eliberarea fără de pămînt. Popa Neagu Benescu din județul Rîmnicului, Ene Cojocaru din Prahova sau Dumitru Lipan din județul Brăilei, rostiseră în Comisie adevăruri îndrăznețe. Popa Neagu nu se sfiise să întrebă pe boieri : « Duhovnicește, vă întreb ? adus-ați bani cu corăbiile, cu trăsurile ?... Au nu prin brațele noastre lucrînd pămîntul și prin rodul ieșit dintr-însul au venit bani în țară ? Așa, din brațele noastre iese un izvor de aur și de argint »¹; iar Ene Cojocaru caracterizase Regulamentul Organic drept „un jug greu de fier”, arătînd

¹ Ședință din 17 august 1848. *Anul 1848 în Principatele Române*, Buc., 1902, vol. III, p. 494.

că sub regimul acestei legiuiri fiecare locuitor fusese legat de moie „ca într-o cetate de zid cu porțile de fier, de nu mai aveam noi pe unde să mai ieşim...”¹.

La mijlocul secolului trecut, lucrările Comisiei Proprietății — suspendate înainte de reprimarea revoluției — au fost cel dintâi prilej de dezbatere și ciocnire publică între reprezentanții muncitorilor ogoarelor și stăpînii de moie. Cu toată înfrângerea revoluției, clasa dominantă munteană a păstrat în anii următori gustul amar al acestei neplăcute întîlniri și a căutat să-și reafirme, cind a avut prilejul, teza ei referitoare la dreptul de proprietate absolută a stăpînilor asupra pămîntului. Astfel, Comisia însărcinată de Știrbei cu cercetarea raporturilor dintre proprietari și țărani, susține această teză, afirmind că proprietarul era stăpîn pe pămînt, iar săteanul pe munca sa și nesfîndu-se să declare că pămîntul legiuitor dat țăranielor, în baza Regulamentului, reprezenta o măsură îneteleaptă, dar provizorie².

Legea din 1851 este în bună măsură un ecou al dorințelor exprimate de către această comisie, sub masca limitării abuzurilor și a unei mai stricte reglementări a raporturilor din lumea agrară. Ea cuprinde, după justă observație de acum o jumătate de veac a lui Nicolae Iorga, „principiul mascat al totalei exproprieri a țaranului”³. De asemenea, ea reflectă, după cum s-a arătat într-un studiu recent, încercarea boierilor de a se transforma în proprietari agricoli capitaliști, fără a renunța, totuși, „la relațiile clăcășești, pe care se prefăceau că nu le recunosc”⁴.

Legea din 1851 declară că „săteanul ce locuiește pe moie altuia nu se poate socoti decât ca un chiriaș pe acea parte de loc ce primește” și că „precum este săteanul stăpîn cu desăvîrșire pe sine-și și pe avere sa, asemenea este și proprietarul pe pămîntul său”. După ce proclama dreptul absolut al proprietății boierești, legea anula de fapt proprietatea referitoare la „libertatea” săteanului, lăudând o serie de măsuri pentru îngreunarea strămutărilor și deci legind — în mod indirect — pe țărani de moie boierului. Pe de altă parte, legea îngăduia acestuia din urmă „să lase pe dînsa (pe moie) sau să depărteze din săteni, pe cîți va socoti” și de asemenea asigura stăpînului facultatea de a izgoni — desigur cu îndeplinirea „formelor legale” — pe sătenii „îndărătnici” sau „cari insuflă neorînduială și nesupunere în sat”. În sfîrșit, legea menținea pentru boier monopolurile feudale (vînzarea de vin și băuturi, scaunele de carne, prăvăliile, morile, helesțeele)⁵.

Acesta era regimul, care împălită cu dispozițiile mai vechi ale Regulamentului Organic, stătea la baza relațiilor agrare la sfîrșitul războiului Crimeii. Puternica dezvoltare internă, ca și consecințele conflictului european care luase sfîrșit, impuneau în Principate o nouă statornicire a lucrurilor.

¹ Sedință din 13 august 1848, *ibidem*, p. 392.

² D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestiunea țărănească*, Ser. I, Buc., 1907, vol. I, p. 578—588.

³ N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor*, Buc., 1908, p. 61.

⁴ V. Maciu, *Caracterul legiuirilor agrare din România din deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, Buc., Societatea de științe istorice și filologice, 1955, p. 6—7.

⁵ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. I, p. 700, 708, 709—710.

Boierimea își vedea acum pozițiile amenințate de cei învinși în 1848, care se reîntorc în vara anului 1857 ca învingători; iar la sate, unde spiritul de rezistență se menținuse și se dezvoltase în anii următori lui 1848, nădejdea unei rezolvări a năzuințelor țărănești prinsese viață. Totuși, foștii revoluționari, conducători ai luptei ce se dădea, lăsau pe planul al doilea luptă pentru reformele sociale, trecând pe planul întii luptă pentru realizarea Unirii. Ei se gîndeau întii la Unire — la punerea temeliilor noului stat burghez unificat — apoi la dobîndirea instituțiilor burgheze, care să asigure consolidarea pieții interne, și abea pe urmă la o soluționare a problemei agrare. La fixarea acestui plan de perspectivă contribuiseră două elemente: pe deoarece necesitatea realizării unei unanimități în privința aşa numitelor dorințe „naționale” centrate în jurul ideii de Unire, iar, pe de alta, trebuința de a dezbatе și hotărî o reformă a relațiilor agrare în condițiile consolidării noului stat și a dominării politice de către ei a viitoarei Adunări, nu numai pe plan național — dar și social. Prevederile electorale ale firmanului de convocare a Divanului ad-hoc impusese să deputați un număr mare de stăpini de moșii. Acești deputați puteau împiedica — dominind numeric — o rezolvare justă a relațiilor agrare. Această împrejurare, ca și necesitatea amintită de a se asigura un vot unanim pentru Unire — vot imperios necesar, ținând seama de poziția anti-unionistă a unora dintre puterile Europei — fac să se ajungă la un compromis între cele două laturi ale Divanurilor, căci fără deputații conservatori — în condițiile date — radicalii nu puteau realiza Unirea. S-ar mai putea adăuga — ca un motiv de seamă al acestui temporar compromis — teama burgheziei europene față de revoluție. Valul de conservatism care cuprinse Europa determina intervenții de reprimare oriunde izbucnea un focar de revoluție. Si acest fapt impune radicătilor moderatie și temporizare.

Radicalii — sau „nucleul revoluționar” al partidei naționale, cum îi denumea consulul austriac Eder — prevăzuseră în programul lor, eliberarea țăranilor de clacă și împroprietăirea. Ei aveau o atitudine similară burghezilor iluministi ruși de la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, care — după cum a arătat Lenin — păstrau „o atitudine plină de ostilitate față de iobăgie și față de tot ceea ce a generat ea în domeniul economic, social și juridic”. De altfel, radicalii munteni — ca și burghezii iluministi ruși — aveau ca a doua caracteristică „susținerea înflăcărată a învățământului, a autoadministrării, a libertății, a formelor europene de viață”¹.

În 1848, articolul 13 al proclamației de la Islaz ceruse „emancipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire”² și revoluționarul democrat N. Bălcescu observase mai apoi în această privință că „revoluția din 1848 se cuprinde pe de-a întregul în acest articol al 13-lea”³. În emigratie, latura radicală a exilaților păstrase aceeași poziție față de problema rezolvării chestiunii agrare. În februarie 1856, Al. C. Golescu-Albu scrie vărului său Al. G. Golescu-Arăpilă, arătîndu-i că radicalii refugiați la Paris

¹ V. I. Lenin, *Opere*, ed. P.M.R.; Buc., 1951, vol. II, p. 498.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, Buc., 1902, vol. I, p. 496.

³ Nic. Bălcescu, *Opere*, ed. G. Zane, Buc., 1940, vol. I, partea a II-a, p. 53 și 280.

intenționau să prezinte congresului de pace al puterilor un memoriu în care să pledeze pentru Unire și pentru împroprietărirea țărănilor¹. Peste cîteva luni, Ștefan Golescu scrie lui Dimitrie Brătianu că lui Nicolae Golescu i se ceruse „un proiect cum am socotii noi că s-ar putea face împroprietărirea țărănilor”². Totuși, trebuie precizat că în rezolvarea problemei agrare, radicalii români ei însăși proprietari sau foști proprietari de moșii — cazul lui Rosetti — își aveau limitele lor de clasă. Împroprietărirea trebuia făcută prin despăgubirea proprietarilor și rezolvarea problemei agrare avea, în primul rînd, menirea de a contribui la consolidarea viitorului stat burghez.

Propaganda unionistă în jurul alegerilor pentru Divanurile ad-hoc va trebui să țină seama de starea de spirit a țărănimii și să lege ideea Unirii de rezolvarea problemei agrare. Sînt semnificative în această privință rîndurile adresate de unul din fruntașii radicali din exil lui Kogălniceanu la începutul anului 1857: „Unirea! scrie el, Mai în seamă strigați-o mereu... Împuiăți urechile lumii. Spuneți romînului că numai unirea îl va scăpa pentru totdeauna... de ciocoi, de gîrbaciul dorobanțului, de lăcomia cochîntelui... de obăcie și de clacă”³. Vorbind despre propaganda unioniștilor, Radu Rosetti arată că propagandistii au făgăduit țărănilor „îmbunătățirea soartei lor”. El adaugă că alții spuneau „verde” țărănilor că „destul suferește țărăniminea pînă atunci, că destul fusese călcată, că puterile cele mari hotărîse că vremea boierilor trecuse, că de acum cu toții, boieri sau țărani erau tot una, au să aibă aceleași drepturi și că țărani vor deveni stăpini pe cîte o bucată de pămînt”. Efectul acestei propagande s-a făcut simțit în lumea satelor, unde — potrivit tot lui Radu Rosetti — „în cursul verii 1857 s-a făcut o schimbare uimitoare în mintea săteanului... încredințat că o schimbare se pregătește pentru el și că puterea boierilor se sfîrșește”⁴. Forța revoluționară a țărănimii era chemată la o reînviere. Clăcașii păstrau vie amintirea zilelor din 1848 și ei știau acum că din nou, ca și în Comisia Proprietății, se apropia clipa de a vorbi în față exploataitorilor lor. De aci, și entuziasmul țărănimii pentru cauza Unirii. Țărănilor li se arătase o cale de realizare a năzuințelor lor.

În preajma deschiderii Divanului ad-hoc, pentru radicali rezolvarea problemei agrare nu putea fi înfăptuită decît pe calea împroprietării, dar ei nu erau hotărîți să aducă în discuție prea grabnic această chestiune din motivele tactice arătate ceva mai înainte. Sintetizînd această prudentă atitudine, Rosetti scrie în profesiunea de credință a „Romînului”: „În politică ca și'n agricultură trebuie mai întii să ari, să semenii, să apoi să culegi și, ca și în agricultură, fiecare din aceste lucrări fișă are timpul și zioa sa. A nu lăsa să treacă timpul, a nu pierde zioa aceasta va fi tînta noastră”⁵. Amînarea aceasta nu-i oprea însă pe radicali să privească cu toată simpatia pe țărani și să se bucure de prezența lor în Divan. Un poet

¹ G. Fotino, *Boierii Golești*, Buc., 1939, vol. IV, p. 142.

² Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, Buc., 1934, vol. II, p. 80.

³ *Ibidem*, vol. II, p. 194.

⁴ R. Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, Buc., 1907, p. 282–283.

⁵ *Romînul*, nr. 1, din 9/21 august 1857, p. 2.

improvizat, le adresează în „Romînul” versuri destul de stîngace, dar totuși semnificative :

„... Nu aplecați genunchiul în față tiranii
Stați drept, destul gemurăți; azi nu mai sănțeți sclavi
Aveți acum putere; cu cei buni vă dați mîna
Și dreapta-vă gîndire în toate întrebați,
Stingeți în voi mînia și fiți cu toții una,
La mari făgăduale credință numai dați”¹.

Era o chemare la luptă și la conlucrare².

La 30 septembrie 1857, Divanul ad-hoc își începe lucrările. O mare mulțime de oameni înconjoară în acea zi clădirea Adunării. Mitropolitul rostește un discurs, în care nu pomenește de Unire³. Fostul domn Știrbei are surpriza neplăcută de a vedea așezîndu-se lîngă el un deputat țăran, care — după informația dată de comisarul francez — nu-i vorbește cu destulă reverență⁴. La 5 octombrie, Divanul din București își alege biroul. Ca și în Moldova, fruntașii partidei unioniste și îndeosebi cei ai laturei ei radicale pătrund în conducerea biroului, dominîndu-l⁵. Tendința radicală a Divanului din București este evidentă, de la primele ședințe. Știrbei și Bibescu își văd respinse aproape toate propunerile, chiar și în chestiuni mărunte de regulament. Adunarea își manifestă categoric poziția sa unionistă. La 9/21 octombrie, Divanul muntean votează în unanimitate cele patru puncte ale partidei naționale, vot care va fi întărit mai tîrziu prin adoptarea de către adunare a aşa numitului *Act dezvoltător a votului Adunării ad-hoc de la 9/21 octombrie anul 1857*.

Foștii exilați îndrumă metodice lucrările Divanului. Ei stăpînesc pe „moderații” din sînul partidei naționale și îndrumă pe deputații săteni. De altfel, chiar în cea de-a doua ședință a adunării, aceștia se făcuseră simțiți. În județul Olt administratorul încercase să înlătărească pe alesul sătenilor Tănase Constantin, prin alt candidat. Planurile administrației au fost însă dejucate chiar de beneficiarul acțiunii samavolnice, care a cerut ca mandatul să fie încredințat adevăratului posesor. În discursul rostit asupra acestei probleme, radicalul Scarlat Turnavitu relevă „stăruința generală a locuitorilor”, care-l impusese să pe Tănase Constantin, „fără să se sfiască, ca țărani, de orice consecință ar trage asupră-le prin opunerea la dispozițiile unui șef al districtului”⁶.

Cei 17 deputați țărani, între care este reîntîlnit și Ene Cojocaru, fostul deputat în Comisia Proprietății, stau în două hanuri și ei participă

¹ A. Lăzărescu, *Deputaților Divanului ad-hoc*, în *Romînul*, nr. 12 din 17/19 sept. 1857, p. 3—4.

² Despre această conlucrare a scris ceva mai tîrziu și C. D. Aricescu în introducerea lucrării *Chestiunea proprietății dezvoltător de proprietari și plugari la 1848*, Buc., 1862.

³ D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, Buc., 1896, vol. VI, partea II-a, p. 1—2.

⁴ D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. V, p. 723.

⁵ Vice-președinte este ales Nic. Golescu, iar secretari C. A. Rosetti, St. Golescu, Dim. Brătianu, Nic. Crețulescu și Sc. Turnavitu. Cu excepția lui Crețulescu, toți erau radicali.

⁶ D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. VI, partea a II-a, p. 7. C. A. Rosetti va însemna în aceeași privință : „Stim că sătenii au multe a'nvăță de la noi, dar stim asemenea că și noi d'am voi învăță cine ceva de la dînsii, am fi mult mai buni, mai deplini și mai folositori patriei noastre” (*Romînul*, nr. 17, din 5/17 oct. 1857, p. 1).

— potrivit informațiilor consulului austriac — la toate adunările pregătitoare ale partidei naționale, respingînd încercările pe care le face Șirbei pentru a-i atrage de partea sa¹. El votează cu entuziasm Unirea la 9/21 octombrie; unul dintre ei, Stoica Cojocaru, lipsește fiind bolnav, dar cere apoi îngăduința de a subscrive și el votul Divanului². Glasul țăranilor nu va fi auzit însă în Divan decât mai tîrziu, la începutul lunii noiembrie, cu prilejul discutării proiectului „actului dezvoltător”, deși principal se hotărîse să nu se dezbată problemele interne³.

Hotărîrea de a nu discuta aceste probleme fusese luată în bună înțelegere de conducătorii unioniștilor munteni și moldoveni. Explicînd opunerea partidei „revoluționare” la discutarea problemelor interne, un consul străin scrie lămurit că ea se împotrivea unei dezbateri de acest fel, de teama unei fracționări a frontului unionist⁴. Pentru a stabili ultimele detalii ale tacticii comune, Dim. Brătianu se deplasase la Iași, spre sfîrșitul lunii septembrie⁵. Dacă, în Divanul din București, această tactică va fi respectată, în cel din Iași, problemele de organizare internă vor fi totuși luate în discuție. Kogălniceanu se adresează în această privință lui Dim. Brătianu, scuzînd inițiativa. El declară în misiva sa că situația din Moldova era „atît de critică”, „încît dacă ne-am fi hotărît a ne opri după rostirea dorinței Unirii, am fi avut o revoluție de țărani”⁶. Dezbaterea problemelor interne de către Divanul de la Iași dezvăluie de altfel, îndeosebi în privința chestiunii proprietății, o diversitate îngrijorătoare de păreri, majoritatea deputaților — reprezentanți ai claselor dominante — opunîndu-se împroprietăririi. Panu și Kogălniceanu încearcă, de altfel, tardiv, să opreasă dezbaterea, cel din urmă declarînd că „țeara nu este luminată, nu este pregătită pentru o asemenea mare reformă”⁷.

În adunarea ad-hoc din București, radicalii împiedică orice dezbatere care ar fi putut oferi un prilej deputaților reaționari de a se opune Unirii. Totuși, în cursul discutării „actului dezvoltător”, Tell cere precizări cu privire la viitoarea bază electorală. Se pornește o discuție, de care se folosesc deputatul țăran Gh. Lupescu spre a prezenta un amendament, subscris și de alții deputați săteni. El declară limpede că „de cînd țeara n-a mai avut obșteasca ei adunare, de atunci sătenii, cari sunt partea cea mai numeroasă a acestei țări, n-au mai fost chemați în obștească adunare”. „Boierii, continuă Lupescu, necunoscînd îndestul dorințele și păsurile noastre, precum ni le cunoaștem rîoi cari suferim, au făcut legi împovărtătoare nouă, care au adus mari și multe nenorociri țării”. El semnalează fuga peste hotare a țăranilor, precum și izbucnirea a „grele răzmerite”. Conchide că „domnii țării de la un rînd de vreme ajunseseră să nu mai aibă milă de țeară” și că

¹ Eder către Buol, 18 oct. 1857, Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

² Ședință din 11 oct. 1857, D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. VI, partea a II-a, p. 48.

³ În act se afirma, de altfel, că „în condițiunile în cari sunt astăzi Adunarea ad-hoc și această țară, orice lucrare atingătoare de chestiunile interne ar fi o lucrare primejdioasă, o lucrare precipitată, defectuoasă, falsă ...”.

⁴ Eder către Buol, 5 noiembrie 1857, Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

⁵ *Romînul*, nr. 14, din 24 sept./16 oct. 1857, p. 1.

⁶ Al. Cretzianu, *op. cit.*, vol. II, p. 215.

⁷ Ședință din 18 decembrie 1857, D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. VI, partea I, p. 416.

„legile nu mai erau făcute de toate stările... , ci numai de o seamă de boieri”. În consecință, Lupescu propune Divanului adoptarea unui amendament, în care se exprima dorința ca viitoarea adunare să fie formată „de înfățișători luați din toate stările de oameni ai țării, cari să aibă dreptul să înfățișeze toate păsurile și trebuințele a tot norodul român”.

Mihail Marghiloman, C. A. Crețulescu și C. A. Rosetti se arată favorabili amendamentului, în timp ce latura dreaptă a partidei naționale — care cuprindea pe partizanii caimacamului Alex. Ghica — i se opune, Ipceanu observînd că „dl Lupescu și-a propus amendamentul în adunările pregătitoare și i s-a explicat că Adunarea ad-hoc nu poate intra astăzi în chestii de reforme din năuntru”. Chestiunea rămîne în suspensie, pînă la discutarea părții din „actul dezvoltător” referitoare la viitoarea adunare¹.

În ziua următoare, la 2 noiembrie, Dim. Ghica nu pierde prilejul de a-și manifesta dezprobarea pentru „stilul” amendamentului lui Lupescu. Cu acest prilej, are loc un schimb de cuvinte între nepotul caimacamului și C. A. Rosetti². În cursul aceleiași ședințe, Divanul dezbatе baza electorală a viitoarei adunări. Se ia în discuție amendamentul lui Lupescu, pe care-l combat Tell, B. Gănescu și Ipceanu, în timp ce radicalul Al. Petrescu îl susține. C. A. Crețulescu i se opune și declară că Divanul nu trebuia să intre în discutarea problemelor interne, căci atunci se creia primejdia de a se pierde „orice speranță d'a mai căpăta vreo majoritate însemnată în favorul memorandului”. Gr. Ioranu, un alt tînăr radical, schițează o încercare de susținere a amendamentului, dar atunci intervine Ion Brătianu. El desmînte zvonul întocmirii amendamentului sătenilor de către radicali, dar recunoaște că în adunările pregătitoare amendamentul nu fusese respins spre a nu se stîrni „neîncrederea” țăranilor. El semnalează apoi îngrijorarea manifestată de deputați țărași, temători că deputații reprezentanți ai claselor dominante să nu hotărască fără ei „lucrurile vitale ale țării”. În încheiere, adreseză un apel țăranilor, rugîndu-i să-și retragă amendamentul, „pentru ca, spune el, noi să putem îscăli cu toții în unanimitate memorandul, care dezvoltează cele patru puncte”. Deputații țărași susținători ai amendamentului se lasă convinsă, dar Lupescu dîrz declară „că dacă odată l-a propus, îl susține”. Deputatul țăraș Roates arată că acceptă renunțarea la amendament, nădăjduind că în temeiul articolului 4 al actului dezvoltător, „țăranii vor lua parte la Adunările obștești viitoare”. Pus la vot, amendamentul lui Lupescu este apoi respins³.

Radicalii au cunoscut și au sprijinit tacit amendamentul țăranilor. Este semnificativă în această privință atitudinea lor imediat după citirea acestui document. Faptul că ei nu i s-au opus în adunările pregătitoare merită, de asemenea, să fie reținut. Amendamentul a fost o încercare indirectă de a asigura o bază de mase viitoarei legi electorale. Radicalii au vrut să încearcă pulsul Divanului, lăsînd pe țărași să-și exprime pe față dorința, în nădejdea că poate și ceilalți deputați vor accepta cerința sătenilor, care convineau întru totul grupului radical. Amendamentul se lovise însă nu numai de opoziția marilor boieri partizani ai foștilor domni Bibescu și Știrbei,

¹ Ședință din 1 noiembrie 1857, vol. VI, partea a II-a, p. 83–86.
² Ședință din 2 noiembrie 1857, *ibidem*, p. 91–92.

³ *Ibidem*, p. 60, 101–103.

dar chiar de aceea a partizanilor caimacamului, aliați ai radicalilor, fapt care-i determină pe aceștia la 2 noiembrie să execute o retragere tactică menită să apere votul de „Unire”. De altfel, această concesiune nu le va folosi decât la menținerea unității partidei naționale, căci la votarea actului dezvoltător șase glasuri i se vor opune, nerealizându-se unanimitatea dorită. Retragerea radicalilor a fost totuși de folos, deoarece tocmai în zilele votării actului dezvoltător se duceau tratative între gruparea foștilor domni Bibescu și Știrbei și cea a caimacamului Ghica pentru realizarea unei unități de acțiune, „în vederea eliberării adunării de terorismul unei minorități revoluționare”. Boierii intenționau, de altfel, pe de altă parte, să atragă în tabără lor și pe deputații țărani¹.

Adoptarea actului dezvoltător de către Divan crează o nouă situație. Radicalii reușiseră să arate puterilor unanimitatea dorinței de Unire. De acum înainte, ei încep să se gîndească, totuși, la dezbaterea unora dintre problemele interne și în special la luarea în discuție a viitoarei legi electorale. În noile condiții create prin votarea de către Adunare a celor patru puncte, radicalilor nu le mai era necesar un vot unanim pentru un proiect de lege electorală. De aceea, singurul impediment în calea discutării acestei chestiuni nu-l mai reprezenta pentru ei decât recunoașterea de către puteri a votului celor „patru puncte”. Pe de altă parte, radicalilor le convenea nedesființarea Divanului, în care pînă atunci reușiseră să domine dezbatările.

În cursul lunii noiembrie, se vădește din ce în ce mai sporită echipa reacționarilor munteni față de continuarea lucrărilor Adunării și față de eventualitatea discutării chestiunilor interne. Într-un raport al său, comisarul francez Talleyrand semnalase îngrijorarea sa față de dominarea Divanului de către „oamenii de la 1848”, pe care cei 17 deputați țărani îl urmău „orbește”. Diplomatul francez își exprimase totodată surpriza față de singele rece și încredere în sine a deputaților săteni². Sintetizînd teama conservatorilor, Dim. Ghica propune la 18 noiembrie ca Adunarea munteană să declare formal că nu va intra în ample dezbateri, în afara celor patru puncte. Combătindu-i părerea, un fruntaș radical încearcă să rezerve dreptul Adunării pentru dezbateri ulterioare³. Din zi în zi, se vădește despărțirea grupului partizanilor caimacamului de cel format din radicali și deputații săteni.

La 7 decembrie, glasul deputatului țăran Tânase Constantin se aude la tribuna Adunării. El citește o moțiune în care reia dorința țărănilor de a participa la viitoarele adunări. El declară că țărani sînt partea „cea mai numeroasă” a țării și afirmă că ei aveau dreptul „incontestabil” de a participa la viitoarele adunări. Tânase Constantin protestează în numele tuturor deputaților țărani împotriva unei eventuale înlăturări a sătenilor⁴. În aceeași ședință, Dim. Brățianu face propunerea prorogării Adunării pînă

¹ Eder către Buol, 11 noiembrie 1857. Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

² Talleyrand către Walewski, 25 octombrie 1857, D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. V, p. 736.

³ Ședință din 18 noiembrie 1857, *ibidem*, vol. VI, partea a II-a, p. 330—337.

⁴ Ședință din 7 decembrie 1857, *ibidem*, p. 382—384.

în ianuarie 1858, ceea ce Adunarea acceptă peste trei zile, respingind cu 42 de voturi împotriva a 38 propunerea ca prorogarea lucrărilor să fie nedefinită¹. Consulul Eder semnalează, de altfel, în această vreme, încercarea grupului de deputați conservatori de a face Divanul să adopte hotărîrea de a nu mai participa la alte lucrări. Încercarea fusese împiedicată prin retragerea imediată din sală a deputaților țărani și a radicalilor².

Un firmān turcesc dizolvă Divanul ad-hoc, netinind seama de votul de prorogare. De altfel, simțind acest inevitabil deznodămînt, radicalii munteni trimis la Paris pe Nic. Golescu și pe Dim. Brătianu, cărora li se dă o scrisoare de acreditare din partea a 41 deputați, între care și zece deputați săteni. Mircea Mălăeru, Lupescu, Moglan, Ene Cojocaru, Tănase Constantin nu lipsesc dintre aceștia³.

Chestiunea proprietății n-a fost prezentă în Divanul ad-hoc decât ca un spectru, care înfioră pe conservatori. În schimb, încercarea de a asigura participarea țărănimii la viitoarea adunare legislativă, unde urma să fie rezolvată această problemă, apare ca o prezență indirectă în dezbaterei a însăși chestiunii celei mai arzătoare. Necesitatea de a asigura o unanimitate pentru „programa națională” și dorința de a stăpini și mai temeinic adunarea, ce urma să dezbată adoptarea tuturor măsurilor menite să contribuie la constituirea nouui stat, iar apoi delicata chestiune agrară, fac pe radicali să temporizeze și să nu arunce în discuție arzătoarea problemă. Deputații țărani îi înțeleg și se mulțumesc doar ca în înțelegere cu grupul radical să înceceră de a dobîndi asigurarea participării lor la lucrările adunărilor următoare. Lucrările divanului ad-hoc iau sfîrșit, lăsînd viitorului sarcina de a rezolva problemele cele mai spinoase.

★

Convenția de la Paris nu îndeplinește dorința țărănimii de a lua parte la dezbatările adunărilor legislative, după cum nu dă o rezolvare problemei agrare. Nădejdea țărănimii nu mai stă de acum înainte decât în Unire, în statul nou ce trebuia să ia naștere și în rezolvarea dorințelor ei cu ajutorul radicalilor.

Țărănamea sprijină înfăptuirea îndoitei alegeri. Mii de țărani, îndrumăți de Mircea Mălăeru, fostul deputat în Divanul ad-hoc și de „tribunii” radicali, sunt prezenti în București pe dealul Mitropoliei, în zilele de 22—24 ianuarie 1859. Conservatorii cedează presiunii minorității datorită în bună măsură sprijinului dat acesteia de masele de la sate⁴. Deosebită trebuie să fi fost bucuria țărănilor din întreaga țară la vestea dobîndirii nu numai a unui domn nou, dar și a unui „om nou”. Deosebit de sugestivă este în această privință o jalbă a sătenilor din Ciomăgești-Olt. „Dreptatea, scriu sătenii la începutul noii domnii, ridicînd umbrele ei, fericirea adevăratului român și sărmanului sătean începu a zîmbi, încrezîndu-se fericit. Alegerea

¹ Sediția din 10 decembrie 1857, *ibidem*, vol. VI, partea, VII-a, p. 398.

² Eder către Buol, 27 decembrie 1857, Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

³ Al. Cretzianu, *op. cit.*, vol. II, p. 218—219.

⁴ Pentru amânunte: Dan Berindei, *Frâmintări politice și sociale în jurul alegerii domitorului Cuza în Tara Românească*, în *Studii*, an. 8 (1955), nr. II (martie-aprilie), p. 51—74.

prințului român, reunirea miniștrilor și modul d-a se bucura tot românul de fericirea lui împărți nădejdea astfel, încit năpastuitorul pierdu corajul, iar năpastuitul se bucură, laudind dreptatea. „Țărani săntem! români adevarati și victime am fost ai veacurilor de urgie. Trăiască unirea! trăiască prințul nostru stăpînitor, trăiască miniștrii ce vor dreptatea și adevărul”¹.

Rezolvarea însă a dorințelor fundamentale ale țărănimii era încă foarte depărtată. În noile condiții ale Convenției, radicalii nu mai puteau dobândi decât o minoritate în noile Adunări, riscând pe lîngă aceasta, în momentul punerii în discuție de către ei a împroprietăririi, să-și piardă parte din partizani, stăpini sau arendași de moșii. Ei sint siliți să adopte o evidentă atitudine de tergiversare a rezolvării problemei agrare, în așteptarea unor împrejurări favorabile unei soluții potrivit planurilor lor. În acest sens trebuie interpretată și scrisoarea trimisă de un fruntaș radical lui Cuza, arătîndu-i că țărani mai puteau încă îndura². Dacă în 1857 radicalii fuseseră împiedicați să pună în discuție problema proprietății din pricina necesității de a obține „votul de Unire” și a numărului mare de deputați stăpini de moșii, care puteau stînjeni rezolvarea spinoasei probleme, acum, în 1859, situația lor nu era mai bună. Dimpotrivă, noile dispoziții electorale accentuau dominarea situației politice de către conservatori. Este drept însă că dacă majoritatea era în mîinile conservatorilor, masele nu-i sprijineaau pe aceștia, ci în condițiile unei lărgiri a bazei electorale, ele ar fi asigurat izbînda radicalilor.

Sesiunea din 1859 a Adunării Țării Românești, inaugurată la 22 ianuarie se încheie la 4 iulie. Ea se desfășoară într-o continuă atmosferă de înversuare și de ură, parțial stinsă doar timp de cîteva săptămîni, după îndoita alegere.

Conservatorii se tem de ridicarea satelor. De aceea, ei nu pot îngădui menținerea departamentului din Năuntru în mîinile lui Niculae Golescu. Spre sfîrșitul lunii februarie, se dezlănțuie atacurile pentru răsturnarea celui dintîi guvern muntean al domniei lui Cuza. Brăilei declară că „guvernul sau voește să lucreze într-un chip arbitrar sau voește să ne lase pradă unei societăți sălbaticice, fără pravili”³. Sub presiunea acestei atmosfere din Adunare și pentru că Dreapta cerea o profesiune de credință a tuturor miniștrilor din coalitia guvernamentală, se aduce în dezbatere un proiect de lege pentru o lămurire provizorie — pînă la noua lege agrară — a raporturilor dintre săteni, stăpini de moșii și arendași⁴. Totuși, majoritatea Adunării este pe punctul de a respinge creditul de 8 milioane solicitat printr-un mesaj domnesc⁵. Un reprezentant al Stîngii dă explicații, căutînd să linistească aprehensiunile conservatorilor. „Mulți au spus, arată el, că e o mare agitație în țară, că mii de țărani vin înarmați, a arde, a pustii, a ucide, a înghiți București!” El adaugă că trimișii Departamentului din Năuntru nu întîlniseră anarhia, ci numai „mori de vînt”, ceea ce nu-l oprește

¹ Dan Berindei *Aspecte ale problemei agrare în Tara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, I, Buc., 1957, p. 178.

² D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. VIII, p. 1130.

³ Ședință din 21 febr. 1859, *Monitorul oficial al Țării Românești*, nr. 24, din 11 martie 1859, p. 93.

⁴ Ședință din 26 febr. 1859, *ibidem*, nr. 25, din 12 mart. 1859, p. 97—98.

⁵ Ședință din 27 febr. 1859, *ibidem*, nr. 27, din 16 mart. 1859, p. 105—107.

să recunoască, totuși, existența unei stări febrile în lumea satelor, caracterizată de el drept „tîrculația în om a săngelui sănătos... ferberea ce se produce pînă a nu se naște ceva”¹. Asigurările date de radicali nu liniștesc pe conservatori, care în ziua următoare, la 28 februarie, își exprimă neîncrederea în guvern².

La 5 martie, majoritatea Adunării trece grăbită peste interpelarea lui Vasile Boerescu în favoarea arendașilor mă�ăstirești, lăsînd la o parte pentru scurt timp chiar și proiectul de lege referitor la relațiile provizorii dintre clăcași și moșieri, pentru a vota răspunsul său la mesajul domnesc referitor la creditul de 8 milioane, prilej de manifestare a neîncrederii ei în guvern. Discuțiile sunt înverșunate, dar majoritatea este implacabilă. Dim. Ghica, sincer, dezvăluie radicalilor motivul adînc al neîncrederii conservatorilor. „Avem a regula chestiile sociale cele mai importante, spune el, chestia proprietății și cum vreți ca Camera și țara întreagă să nu fie îngrijată, cînd astăzi, sunt puși la cîrma administrației interioare acei oameni, care la 48 au prejudecat acea chestie. Cer dar să atragem atenția prințului asupra acestui lucru, pentru ca să eserseze activitatea și inteligența lor în alte ramuri pînă cînd se va regula chestia proprietății, chestie pe care acei oameni au devenit imposibili a o regula, fiindcă au prejudecat-o și nu mai pot avea toată libertatea acțiunei lor”³. Purtătorul de cuvînt al foștilor boieri declară deci limpede radicalilor că adversarii lor nu erau dispuși să-i lase să guverneze, de teamă ca ei să nu înfăptuiască reforma în defavoarea stăpînilor de moșii. Această atitudine categorică a majorității Adunărilor alese pe baza Convenției, sporește, pe de o parte, de acum înainte, prudența radicalilor în privința atitudinii lor față de problema agrară, iar, pe de alta, hotărîrea lor de a lupta pentru o reformă a legii electorale, care să le asigure supremația în Adunări.

În ziua următoare votului din 5 martie, Adunarea ia în discuție proiectul de stabilire provizorie a relațiilor agrare. Este un prilej pentru conservatori de a-și reafirma teza referitoare la stăpînirea absolută a pămîntului. Alex. Florescu cere ca în proiect să se precizeze „chezășuirea liberii facultăți a proprietarului pe pămîntul său și a locuitorilor pe brațele lor, sau libertatea reciprocă de învoire”, iar Barbu Catargiu declară și el că „legea recunoaște pe țăran slobod chiriaș și pe proprietar slobod proprietar, acordul de bună voie fiind și gîndul și voința ei”. Tot el nu se sfîște să afirme că împiedicarea unui regim de libere învoielri ar însemna călcarea principiului „libertății individuale”! Replica radicalilor este slabă. Brătianu încearcă să arate cu timiditate necesitatea ca țărani să se simtă legați de pămînt, căci „acolo unde societatea nu este statornicită, nu este civilizație”, iar Sc. Voinescu declară Adunării că „învoielile sunt pe alocurea aşa de grele, încît se presupune scopul proprietarului de a goni pe locuitor”⁴.

¹ *ibidem*, p. 106; *Rominul*, nr. 13, din 14/26 martie 1859, p. 123, col. 3.

² Ședință din 28 febr., 1859 *ibidem*, nr. 28, din 18 martie 1859, p. 109–110.

³ Ședință din 5 martie 1859, *ibidem*, nr. 32, din 27 martie 1859, p. 127–128. În vara anului 1859, Dim. Ghica mărturisește public, în Adunare, că răsturnase guvernul Filipescu-Golescu, spre a se stăvili „propagandele ce se făceau prin sate”, cu sprijinul tacit al lui Niculae Golescu (ședință din 27 iunie 1859, nr. 115, din 22 sept. 1859, p. 458).

⁴ Ședință din 6 martie 1859, *ibidem*, nr. 34, din 1 aprilie 1859, p. 134–136.

După adoptarea proiectului referitor la relațiile agrare, lucrările Adunării se desfășoară mai departe, în condițiile dominării ei de către conservatori, care îndrăznesc totuși să afirme că Adunarea nu era împărtită în două tabere. Când un deputat radical pomenește de Dreapta și de Ștînga, Ioan Otetelesanu îi replică cu înversunare: „Ci ia lașă încolo că nu mai e nici partea dreaptă, nici stîngă, iear ati început!”; deși cu puțin mai înainte alegindu-se o comisie a Adunării, conservatorii se îngrijiseră să nu pătrundă în aceasta nici un singur radical¹.

Chestiunea agrară nu mai revine în discuția acestei Adunări decât tangential. O dată, C. A. Rosetti, se declară pentru desființarea răvașelor de drum, propunere la care se opune Dimitrie Ghica, susținînd că „sînt cazuri în care biletele de drum sînt foarte folositoare pentru siguranța publică”². Altă dată, un fruntaș radical amintește de robirea țăranilor³, pentru ca într-o ședință din 26 iunie Barbu Catargiu să profite de discutarea situației așezămintelor spitalicești pentru a pleda din nou dreptul „sfînt” de proprietate⁴. La 4 iulie, Adunarea își încheie prima și ultima sesiune. Este semnificativ incidentul povestit de G. Știrbei, în una din ultimele ședințe, pentru a oglindi încrederea pe care o mai aveau în acea vreme țăranii în radicali, deși motivele de oportunitate politică îi sileau pe aceștia la o totală rezervă în chestiunea proprietății. „Sînt două-trei zile, povestește Știrbei, eram cu dl. Catargi pe uliță. Un sătean se apropie și ne întrebă: Boieri, ce faceți aci la Mitropolie? Dl. Catargi îi răspunse că nu sîntem noi boieri. Dar cine sînt azi boieri, întrebă săteanul? Cei din stînga, răspunse d. Catargiu. Nu, domnilor, zise săteanul, ei nu sînt boieri, căci au vorbit bine...”!⁵.

Problema agrară este prezentă în cea dintîi Adunare a Țării Românești. Chestiunea proprietății determină voturile majorității și duce la răsturnarea primului guvern muntean al noului domn. Când au prilejul, conservatorii își proclamă aşa zisul drept de proprietate absolută asupra moșilor, iar radicalii constrînsi de situația lor minoritară și temători de a-și pierde sprijinul unei părți din partizani, în condițiile menținerii dispozițiilor electorale ale Convenției, nu pledează cauza țăranilor decit cu sfîciune, așteptînd împrejurări mai prielnice.

Spre toamna anului 1859 dă greș încercarea radicalilor de a forța mâna domnului și de a-l determina să le încrînțeze puterea. Guvernul Crețulescu este înlocuit, dar îi ia locul alt guvern moderat condus de Ioan Ghica. Acesta hotărăște dizolvarea Adunării, în nădejdea că noile alegeri vor micșora numărul deputaților conservatori. Prezența nefastă a acestora nu se făcuse simțită numai în Adunare, ci și în Comisia Centrală, unde, beneficiind de majoritate, elaboraseră un proiect de constituție jignitor pentru domn.

În amplul mesaj domnesc lansat cu prilejul dizolvării Adunării din București, un capitol este consacrat chestiunei proprietății. Se mărturisește

¹ Sediția din 14 mai 1859, *ibidem*, nr. 59, din 25 mai 1859, p. 233, 235.

² Sediția din 23 iun. 1859, *ibidem*, nr. 102, din 28 august 1859, p. 408.

³ Sediția din 25 iun. 1859, *ibidem*, nr. 104, din 31 august 1859, p. 416.

⁴ Sediția din 26 iun. 1859, *ibidem*, nr. 111, din 14 septembrie 1859, p. 444.

⁵ Sediția din 27 iun. 1859, *ibidem*, nr. 114, din 21 septembrie 1859, p. 455.

aci că se știa că problema „preocupă toate spiritele... tulbură ideile obștei... înrăurează asupra tuturor calculelor și împiedică toate combinaările de viitor”. Se făgăduiește rezolvarea chestiunii, ținându-se „în serioasă considerare drepturile și interesurile a unora și a altora” și respectându-se principiul „ca nici o jertfă să nu se ceară de la nimeni fără o dreaptă despăgubire”¹. Se exprima deci, chiar într-un mod voalat, intenția unei expropriieri, dar apoi se căuta să se liniștească aprehensiunea proprietarilor, arătându-se că rezolvarea chestiunii nu urma să fie întreprinsă grabnic, ci doar după o studiere aprofundată și temeinică.

Dacă *Romînul*, reprezentând în mod oficios partidul radical, era silit la o atitudine rezervată în chestiunea proprietății, *Reforma*, organul tînărului tribun radical I. G. Valentineanu, ia în toamna anului 1859 o atitudine de susținere directă a împroprietăririi. În articolul colaboratorului Reformei A. Pelimon „Ceva despre comunism și socialism”, se scria limpede: „Mîntuirea noastră... constă în luminarea poporului și împroprietărirea țăranului”². Deosebit de interesant este articolul „Teranii”, în care Valentineanu declară că țărani „constituie elementul cel mai puternic și vital al națiunii”, amintește că „în Rusia chiar soarta țăranelor s-a îmbunătățit prin inițiativa spontană și *neevitabilă* a imperatorului” și cere pămînt și drepturi pentru țărani. „Țăranul cată să fie proprietar, scrie el, ear nu serv, cată să fie cetățean liber, ear nu ilot, nu instrument de exploatare al cutării și cutării”. Amenințător, conchide: „Dați drepturi și pămînt țăranului de voi să vă apere căminul și patria; dați cînd vă cere, căci cînd veți voi și voi, poate că atunci va fi prea tîrziu!”³. Pe aceeași poziție se situa și *Dimbovița* lui Bolintineanu, care scrie la 16 septembrie că cele 5 milioane de țărani trebuiau să poată zice: „Să apărăm drepturile și averile noastre”⁴. Cu toate acestea, limite de clasă limpezi apăreau chiar la cei mai hotărîti susținători ai împroprietăririi pentru care această soluție a problemei relațiilor agrare era menită tocmai să consolideze proprietatea burgheză de orice fel. Bolintineanu înseamnă: „Niciodată proprietățile nu au fost mai sigure decât cu noul ordin de idei date de Convențiune”⁵, iar Boliac scrisese încă din februarie că „proprietatea este baza și durata familiei, este constituirea societății, este ideea primară de patrie”⁶.

Pe o poziție net opusă împroprietăririi se găseau conservatorii, care însăpămîntați de amenințarea cuprinsă în mesajul domnesc din 6 decembrie, se hotărăsc să păsească în arena publică printr-o foaie intitulată destul de ciudat *Conservatorul Progresist*. Aceasta era menită să slujească în primul rînd apărării proprietății, căci, se scria în profesia de credință a foii, „cînd are cineva de sigur al său, atunci are de sigur și libertatea”⁷. Într-un articol se criticau foile care hrâneau publicul „cu paradoxe și utopii primejdioase”⁸, iar într-altul conservatorii se arătau gata a se înțelege cu adversarii lor,

¹ *Monitorul oficial al Tării Românești*, nr. 148, din 8 dec. 1859, p. 591.

² *Reforma*, supl. la nr. 7, din 27 septembrie 9 octombrie 1859, p. 2, col. III.

³ *Ibidem*, nr. 12, din 15/27 octombrie 1859, p. 45–46.

⁴ *Dimbovița*, nr. 96 din 16 sept. 1859, p. 387; *București, 16 septembrie*.

⁵ *Ibidem*, nr. 21, din 30 decembrie 1859, p. 81: *Cronica*.

⁶ C. Bolliac, *Partidul Național*, în *Romînul*, din 12/24 februarie 1859, p. 71.

⁷ *Conservatorul Progresist*, nr. 1, din 29 decembrie 1859, p. 1–2; *Bucuresci*, 29 decembrie.

⁸ *Ibidem*, nr. 3, din 12 ianuarie 1860, p. 9: *Bucuresci*, 12 ianuarie.

„afară de cei cu principiuri de socialism antisocial”¹. Mai tîrziu, împrietărirea este calificată în aceeași foie drept „o sămîntă perpetuă de vrajbă și lupte”². În sfîrșit, la împlinirea unui an de apariție, *Conservatorul Progresist* va scrie că fusese creat „ca să apere proprietatea pe care socialistii români o atacau sub numele de boierie”³.

În această atmosferă de încordare în privința perspectivelor de soluționare a problemei proprietății, alegerile pentru noua Adunare au ca rezultat asigurarea aceleiași majoritatei conservatorilor. Guvernul Ion Ghica se lovește o dată cu începerea sesiunii, la 29 februarie, de ostilitatea surdă a celor două extreme ale Adunării. Conservatorii îl urau pentru că dizolvase Adunarea precedentă, iar radicalii susțineau principal dizolvarea, dar criticau modalitatea ei de îndeplinire. Ei socoteau procedența guvernului primejdios pentru libertățile publice.

Primele ședințe ale Adunării se desfășoară într-o relativă liniște și chiar cu unele simptome de înțelegere între cele două extreme. Dim. Brătianu și C. A. Rosetti sunt aleși în birou⁴, ei obținând și unele voturi ale majoritatii conservatoare, deși aceasta are grija ca în Comisia Centrală să nu trimită decât partizani ai ei⁵. La alcătuirea secțiilor, radicalii obțin din nou voturile adversarilor lor, care însă se îngrijesc să-și păstreze majoritatea⁶. Atacurile reciproce dintre cele două laturi ale Adunării există, dar sunt mai slabe decât în anul precedent.

Cu toate acestea, radicalii încearcă să se apropie de guvern. Ion Brătianu declară că ministerul putea guverna după pilda pozitivă a lui Cavour, sau după cea negativă a lui Ali Paşa din Ianina; el exprimă și îngrijorarea partidei din care făcea parte față de eventualitatea unei noi dizolvări, urmată de alegeri supuse presiunilor puterii executive, care ar transforma viitoarea adunare într-un „consiliu de stat” și atunci, exclamă el, „adio independență! adio libertate! adio drepturi! adio tot!”⁷. Mai tîrziu, au loc violente discuții între cele două extreme ale Adunării, radicalii opunîndu-se termenilor tari din răspunsul la mesaj, prin care conservatorii voiau să răstoarne guvernul⁸. O greșeală de tact a ministrului Alex. G. Golescu, care învinuiește cele două laturi ale Adunării „de cualiții monstruoase în contra ministerului”⁹, trezește bănuiala încercării unei lovitură de stat din partea guvernului. Tell declară că ministerul plănuia un nou 18 brumă¹⁰. La 29 aprilie, Adunarea discută chestiunea arestării lui G. Știrbei în timpul alegerilor. Principal radicalii susțin pe conservatori, totuși au loc violente schimburi de cuvinte între conducătorii celor două tabere¹¹. La 30 aprilie

¹ *Conservatorul Progresist*, nr. 4, din 15 ianuarie 1860, p. 15.

² *Ibidem*, nr. 32, din 22 aprilie 1860, p. 126.

³ *De la redacție. Ibidem*, nr. 86, din 7 noiembrie 1860, p. 341.

⁴ *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislativă a Țării Românești*, Buc., 1861, tom. I, p. 26.

⁵ Ședință din 12 martie 1860, *ibidem*, p. 28.

⁶ Ședință din 14 martie 1861, *ibidem*, p. 33.

⁷ Ședință din 8 martie 1860, *ibidem*, p. 19–20.

⁸ Ședință din 26 martie 1860, *ibidem*, p. 105.

⁹ Ședințele de la 21 și 22 aprilie, în *Conservatorul Progresist*, nr. 33 din 26 aprilie 1860, p. 129; *Sciri din întru*.

¹⁰ Ședință din 21 aprilie 1860, *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislativă a Țării Românești*, Buc., 1860, tom. I, p. 146–153.

¹¹ Ședință din 29 aprilie 1860, *ibidem*, p. 233–254.

se dă un vot de dezaprobatare guvernului Ghica¹, în urma căruia acesta demisionează².

În timpul guvernului Ion Ghica, Adunarea are prilejul de a lua în discuție problema agrară, cînd i se prezintă proiectul de lege pentru scăzămîntul arendașilor moșilor mănăstirești. Timp de două săptămîni, problema se menține pe ordinea de zi a lucrărilor Adunării³. Cu acest prilej, Christian Tell face niște declarații deosebit de semnificative, arătînd că în 1858, întemeiați probabil pe dispozițiile electorale ale Convenției, care asigurau predominarea proprietarilor în Adunări, „arendașii aveau speranță într-o lege care să-i facă să cîștige foarte mult”, exploatarea țăranilor înăsprindu-se în favoarea lor și a proprietarilor⁴. Interesantă este și poziția grupului radical, care se pronunță pentru scăzämînt, spre a apăra pe arendași de ruină. Radicalii îi socotesc pe aceștia un factor pozitiv în exploatarea rațională a moșilor. În același timp, ei susțin scăzämîntul spre a apăra pe țăranii de o sporire a apăsării arendașești⁵. Conservatorii nu se arată partizani prea entuziaști ai arendașilor, temîndu-se ca scăzämîntele să nu fie apoi pretinse și pentru moșile arendate de la particulari și ei încearcă chiar să se prezinte ca apărători ai țăranilor. Totodată, nu pierd acest prilej pentru a pretinde rezolvarea problemei proprietății. Dim. Ghica susține că întreaga criză economică, în care se zbăteau Principatele, nu provine din decît din faptul că „legea care e chiemată a regula cestiunea proprietății nu se află încă așezată”. „Pe cîtă vreme, continuă el, proprietatea, care este temelia creditului, se află amenințată, criza finanțiale nu va înceta”⁶. Pînă la urmă, scăzämîntul este acceptat de către Adunare⁷.

Tot în timpul guvernului Ghica, unele aspecte ale problemei agrare vin în dezbaterea Adunării cu prilejul unei interpelări a lui Alexandru Florescu, în legătură cu intensificarea tîlhăriilor. Deputatul conservator se folosește de acest prilej, pentru a protesta împotriva numirii directe a subadministratorilor. El dezvăluie limpede interesele sale de clasă atunci cînd prezintă pe subadministratorii aleși drept „oamenii aceia în care proprietari își pun toată confiență și speranțele că drepturile, stările, proprietatea, onoarea și viața lor vor fi garantate”. Interesantă mai este însă informația pe care o dă Florescu, dezvăluind în fața Adunării „mijloacele barbare de bătăi și spaime” folosite de un subadministrator „spre a împlini bani de la săteni”⁸.

După căderea guvernului Ghica, radicalii par că-și ating ținta, dominitorul încredințîndu-le frînele guvernului. Ei sunt însă paralizați în lucrările lor de majoritatea reacționară a Adunării. Problema agrară este prezentă în dezbatările Adunării și în timpul acestui nou guvern, dar nu în ceea ce privește latura ei cea mai spinoasă : cestiunea proprietății. Se discută și se votează legea de organizare a camerelor județene de agricultură și a

¹ Sediția din 30 aprilie 1860, *ibidem*, p. 255.

² Sediția din 5 mai 1860, *ibidem*, p. 275.

³ Sedițele din 14–27 aprilie 1860.

⁴ Sedița din 24 aprilie 1860, *ibidem*, p. 179.

⁵ Sedița din 26 aprilie 1860, *ibidem*, p. 197–201.

⁶ *Ibidem*, p. 202.

⁷ Sedița din 27 aprilie 1860, *ibidem*, p. 226–227.

⁸ Sedița din 16 aprilie 1860, *ibidem*, p. 122–123.

consiliului general al agriculturii¹. Se discută problema combaterii flagelului lăcustelor². Se aduc învinuirile lui Marin Serghiescu Naționalul, care după I. Marghiloman „joacă rolul unui prim ministru în țară”, deși nu merita să fie altceva decât un „comisar de lăcuse”³ și care se bucurase căteva săptămâni mai înainte de un alt atac din partea lui Ioan Otetelesanu, acesta învinuindu-l că în exercitarea sarcinilor sale de revizor al Ministerului din Năuntru instigase la nesupunere pe țărani⁴. Se acceptă principial desființarea taxelor de export la „productele indigene”⁵ și în sfîrșit se atinge într-o ședință chestiunea coloniștilor germani și englezi, pe care un anume Aritonovici intenționa să-i aducă în țară⁶. Chestiunea fundamentală, aceea a proprietății, lipsește însă de pe ordinea de zi a dezbatelor, datorită în bună măsură însăși prudenței păstrată în această privință de guvern, silit să guverneze cu o Adunare dominată de conservatori.

La 5 iulie 1860, cu prilejul discuțiilor furtunoase purtate în jurul alegerii ca deputat a lui Cezar Bolliac, Rosetti și Brătianu nu-și pot stăpini unele atacuri la adresa Portii și Austriei⁷ și provoacă în chipul acesta căderea guvernului Niculae Golescu.

Sub noul cabinet moderat Manole Costache-Epureanu, Adunarea votează, grăbită, importante proiecte de legi de natură fiscală, precum și bugetele. Problema agrară nu lipsește nici din dezbatările verii anului 1860. La 19 iulie, Barbu Catargiu repune în discuție chestiunea proprietății, folosindu-se de prilejul discuției trebuinței sporite de venituri. El declară: „Proprietarii nu se dau în lături de la contribuții, dar înainte dă le zice să plătească, ei respond: mai întii asigură-se proprietatea... Proprietarii au cuvînt a zice: spuneți întii soarta proprietății și apoi vă spunem ce putem plăti...”. În concluzie, cere ca guvernul să prezinte concomitent legea contribuției funciare cu aceea a proprietății. Șeful guvernului îi răspunde că „niciodată proprietatea în România n-a fost mai asigurată decât de la Convenție încoa, căci chiar legea electorală este bazată pe proprietate”. Dar, Catargiu, nemulțumit cu atât, reia cuvîntul, declarînd că „toată lumea scie că preocuparea cea mai mare în țară este cum are să se otărească cestia proprietății...”. Un fruntaș radical combate pe oratorul conservator, pentru monopolizarea dreptului de a apăra proprietatea și protestează împotriva intenției acestuia de a consolida proprietatea doar prin apăsarea celor „cari n-au nimic decât două brațe și asudă în muncă spre a-și hrăni copiii și a împlea visteria mai mult în folosul nostru decât al lor”. Discuția se înveninează, cele două laturi ale Adunării ajungînd la

¹ Sedințele din 2 iunie—14 iunie 1860, *Monitorul oficial a Țării Românești*, nr. 167—173, din 15—21 iulie 1860, p. 783, 786—787, 789—792, 801—803, 805—808.

² Sedințele din 10, 17 și 31 mai 1860. *Protocolele Ședințelor Adunării Legislativă a Țării Românești*, Buc., 1861, tom. I, p. 237—300, 347—348 și *Monitorul oficial al Țării Românești*, nr. 167, din 15 iulie 1860, p. 782.

³ Ședință din 18 mai 1860, *Protocolele Ședințelor Adunării Legislativă a Țării Românești*, Buc., 1861, tom. I, p. 372.

⁴ Ședință din 29 aprilie 1860, *ibidem*, p. 238.

⁵ Ședință din 26 și 27 mai 1860, *ibidem*, p. 409 și *Monitorul oficial al Țării Românești*, nr. 164, din 12 iulie 1860, p. 765—767.

⁶ Ședință din 29 mai 1860, *ibidem*, nr. 166, din 14 iulie 1860, p. 774.

⁷ Ședință din 5 iulie 1860, *ibidem*, nr. 185, din 4 august 1860, p. 853—856.

invective¹. Ciocnirea aceasta însă n-are urmări. Peste vreo lună, vine în dezbaterea Adunării proiectul contribuției funciare. Conservatorii refuză cuantumul de 5% fixat de Comisia Centrală și obțin pe cel de 3%². La 7 septembrie prima sesiune a Adunării din 1860 ia sfîrșit.

Între timp, Comisia Centrală votează un proiect de lege rurală, care nu acorda sătenilor decât locurile de case și livezile. În august 1860 acest proiect era gata întocmit. Modul de alcătuire al proiectului, defavorabil țăranilor, impunea o întîrziere a luării sale în dezbatere de către Adunare. Totuși, la 29 noiembrie în discursul prin care Cuza deschide lucrările cele de-a doua sesiuni a Adunării din București, se amintește că proiectul votat de Comisia Centrală privitor la chestiunea agrară trebuia luat cu precădere în discuție, atât domnul cît și guvernul Epureanu arătindu-se favorabili adoptării proiectului. Împrejurările nu îngăduie însă realizarea recomandării domnești. Începînd de la 7 decembrie, cele două extreme ale Adunării se unesc și combat guvernul. I se impută acestuia suspendarea foii *Independența*, reprimarea mișcărilor de la Craiova și Ploiești, alcătuirea necorespunzătoare a listelor electorale, aplicarea legii patentelor și neaplicarea scăzămintului arendașilor, precum și unele abuzuri de ordin municipal. Pînă la urmă, răspunsul Adunării la mesajul domnesc nu este decât un vot de blam la adresa guvernului. Consecința acestui vot nu va fi însă demisia cabinetului Epureanu, ci dizolvarea Adunării, înfăptuită la 31 ianuarie.

În această scurtă și frâmîntată sesiune, problema agrară nu lipsește din dezbatările Adunării. Se discută și se votează legea pentru sanctiōnarea delicielor pădurărești, ca și legea administrației silvice. Un deputat radical intervine în favoarea țăranilor. El arată că ei nu puteau plăti lemnele cu exorbitantul preț de 3 galbeni stînjenul și subliniază necesitatea de a se lăua măsuri „ca țăranii să se poată încălzi și mai cu seamă să-și facă garduri, fără de care nu pot avea recolta”³. Peste o lună, are loc o ciocnire între Barbu Catargiu și doi deputați din partea stîngă a Adunării, pe chestiunea colonizărilor și a interpretării articolului 379 din Regulamentul Organic privitor la drepturile de proprietate funciară a străinilor⁴. În sfîrșit, dezbaterea răspunsului la mesaj, prilejuiește din nou luarea în discuție a chestiunii proprietății. Conservatorii nu acceptă fraza din proiectul de răspuns, în care se afirma intenția Adunării de a îmbunătăți starea țăranilor „printr-o justă regulare a raporturilor lor cu proprietarii, ca astfel să se înlăture pretestul vreunei confuзиuni ce ar putea face să nască chestiunea proprietății în condițiunile de progres de care se bucură mai toate staturile Europei civilizate”. Formulării proiectului, Dimitrie Ghica își opune versiunea sa, în care vorbește de sfârșimarea unei arme de discordie din „mîinile inamicilor bunei ordine” și de alcătuirea unei legi întemeiată pe „o reciprocă deplină libertate”. Era o reluare camuflată a vechei teze conservatoare privind respectarea deplinei proprietăți a moșierilor și așa

¹ Ședință din 19 iulie 1860, *Monitorul oficial al Tării Românești*, nr. 192–194, din 12–14 august 1860, p. 883–884, 889–894.

² Ședințele din 26 august și 2 septembrie 1860, *ibidem*, nr. 220–222, 229, din 14–16 septembrie și 24 septembrie 1860, p. 997–1000, 1001–1003, 1005–1006 și 1033–1034.

³ Ședință din 10 decembrie 1860, *ibidem*, supliment la nr. 298, p. 1427.

⁴ Ședință din 10 ianuarie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 15, din 20 ianuarie 1860, p. 1–3.

zisa libertate de muncă a sătenilor¹. În cursul unei aprige discuții, Dimtrie Ghica repetă opinia sa că „ruina în care e țara, criza ce o bântuie, sau cel puțin durata ei cea lungă nu provine decât din îngrijirea ce s-a răspândit prin singurul cuvînt că unii atacă proprietatea, iară nicidecum din alte cauze, precum secetă, locuste, sterilitatea pămîntului”. La care raportorul proiectului îi răspunde, situîndu-se pe linia intereselor burgheziei că amintita criză va lua „proportiuni colosali dacă nu vom avea bancă, drumuri, poște regulate”². Dizolvarea Adunării pune capăt pentru cîteva luni acestor dezbateri. Semnificativ rămîne faptul că în ciuda luptei comune cu ministerul Epureanu, cele două extreme nu pot ajunge la un punct de vedere unitar în chestiunea proprietății.

Cea de-a doua Adunare a Țării Romînești, ca și cea dintîi, nu duce mai departe rezolvarea spinoasei probleme a relațiilor din lumea agrară. De altfel, dezbatările celor două sesiuni sunt caracterizate mai ales prin lupta dusă cu cele două guverne moderate susținute de domn, luptă care unește uneori cele două extreme. Politica „căii de mijloc” urmată de Cuza generează în bună măsură dezvoltarea acestor tendințe de „coalitie monstruoasă”. Dar dacă cele două extreme ale Adunării ajung la puncte de vedere comune în privința politicii lor față de guvernele moderate, înțelegeră nu se poate infăptui și în privința chestiunii proprietății. Silințele neconitenite ale conservatorilor de a aduce în discuție problema, ei știindu-se stăpini pe Adunare, sau deseori repetări ale tezei lor favorite referitoare la proprietatea absolută asupra moșilor, se izbesc de opoziția stăruitoare a radicalilor și de evidența lor tendință de tergiversare, de amînare a rezolvării acestei probleme, în condițiile dominării Adunării de către conservatori.

Mai accentuat ca în 1860, noua Adunare din primăvara anului 1861, cea de-a treia Adunare munteană a domniei lui Cuza, nu reflectă decât spiritul de răzbunare al celei dizolvate. Noii deputați, în general cei vechi, realeși, procedează grabnic la votarea dării în judecată a guvernului Epureanu. Totodată însă, în aceeași ședință, ei votează și unirea cu Adunarea de la Iași în vederea discutării legii rurale³, vot pe care Adunarea Moldovei, îl dăduse ceva mai înainte.

După efemerul guvern Catargiu, succesiunea puterii este din nou preluată de radicali, alcătuindu-se guvernul Ștefan Golescu, de așa-zisă tranzitie, deoarece se aștepta din zi în zi infăptuirea deplinei Uniiri administrative. În Moldova, puterea era încredințată guvernului Anastase Panu, care reflecta în general — pe un plan ceva mai moderat — tendințele radicale ale cabinetului format la București. Împrejurările par de data aceasta favorabile infăptuirii planurilor radicalilor. Ei depun străduințe neconitenite pentru ca proiectul de lege electorală, pe care Comisia Centrală căpătase sarcina să-l elaboreze la începutul anului 1861, „în simțul voturilor unanime ale Adunărilor ad-hoc din anul 1857”⁴, să ia cît mai grabnic

¹ Ședință din 12 ianuarie 1861, *Monitorul oficial al Țării Romînești*, supliment la nr. 16, din 21 ianuarie 1861, p. 3—4.

² Ședință din 17 ianuarie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 23, din 31 ianuarie 1861, p. 1—4.

³ Ședință din 14—15 aprilie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 95, din 2 mai 1861, p. 1—16.

⁴ *Protopoalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite*, protocoalele LXIX, LXX și LXXI din 20, 27 și 30 ianuarie 1861.

ființă. Încurajați de aprobarea Porții, care acceptase modificarea și lărgirea legii electorale, pe baza unui memoriu ce i-l adresase domnul în vara anului 1860¹, radicalii declanșează o adevărată campanie în cursul lunii iunie — timp cînd se dezbatdea în Comisia Centrală proiectul de lege electorală — militind pentru o temeinică restructurare a acestei legi. Sufletul guvernului Golescu, activul Vasile Mălinescu, scrie prietenului său Cozadini, membru al Comisiei Centrale, și-i recomandă să obțină „de a fi alegători toți proprietarii, de a fi un singur colegiu și de a nu se supune la niciun cens aleșii”². La București, pe cîmpul Filaretului și la Iași, pe cîmpul de la Frumoasa, au loc mari întruniri și se pune în circulație aşa-numita petiție de la 11 iunie 1861, prin care se cerea lărgirea bazei electorale. În județe se inițiază o serie de acțiuni de propagandă, în care — în ceea ce privește satele — problema electorală era strîns legată de cea a viitoarei reforme agrare, înfăptuită în sensul vederilor țăranilor nu de către Adunările existente, ci de viitoarea Adunare a Principatelor deplin unificate, aleasă pe baza unei legi electorale largi.

Conservatorii se însărcină cu lărgirea bazei electorale. La 20 mai 1861, Barbu Catargiu întreabă guvernul Golescu dacă se putea garanta Adunării că legea electorală nu-i va fi impusă prin intermediul Porții și a puterilor garante³. Cu tot răspunsul liniștitor al guvernului, Catargiu pune din nou îngrijorata întrebare: „Oare mîne, cînd va veni legea rurală ne chezășuește ministerul că suntem siguri în Cameră...?”. Se pornește o violentă discuție, în care unul din fruntașii radicali se declară pentru lărgirea bazei electorale⁴.

În iunie, o dată cu luarea în discuție de către Comisia Centrală a noii legi electorale, cu întrunirile inițiate de cele două guverne și cu declanșarea campaniei de sprijinire a reformei electorale, îngrijorarea conservatorilor este în necontenită creștere. Ei încearcă să facă față situației, readucînd în discuție eventualitatea înlocuirii domnitorului printr-un prinț străin, dar radicalii combat această propagandă. La 13 iunie 1861, are loc în Adunarea de la București o nouă și înveninată dezbatere între cele două extreme ale Adunării. Barbu Catargiu declară că văzuse plimbîndu-se „umbre spăimîntătoare” și că jurnalele vorbeau „de o revoluție, nu sub figure retorice, ci liber și pe față”, în timp ce pe Cîmpia Libertății de la Filaret se vorbise „cum nu s-a vorbit nici în Francia la 93... de săinge, de lovitură de acelea ce ar prăvăli țara în fundul prăpastiei”⁵.

Peste patru zile, la 17 iunie, chestiunea proprietății este adusă din nou în discuția Adunării. Conservatorii, îngrijorați de schimbarea legii electorale, caută să dea o grabnică soluționare acestei probleme. Catargiu învinuiește guvernul că nu se străduise să dea viață votului Adunării privind întrunirea laolaltă a celor două corpuri legislative din Principate, amintind că în Comisia Centrală „s-au pus principiile năpraznice ale comunis-

¹ Acad. R.P.R., Msse 4863, f. 92—93.

² N. Iorga, *Scriori și alte note privitoare la Unirea Principatelor* (Studii și documente, XVIII), Buc., 1910, p. 51.

³ Ședință din 20 mai 1861, *Monitorul oficial al Tării Românești*, supl. la nr. 116, din 26 mai 1861, p. 5.

⁴ Ședință din 23 mai 1861, *ibidem*, supliment la nr. 121, din 2 iunie 1861, p. 1—8.

⁵ Ședință din 13 iunie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 136 și 137, din 21 și 22 iunie 1861, p. 1—4, 1—2.

mului” și arată deosebită sa îngrijorare față de zvonul persistent al impunerii din afară a legii electorale. Dimitrie Ghica acuză la rîndul său guvernul de tergiversarea reunirii celor două Adunări și arată că în schimb Comisia Centrală, dominată de guverne, elaborase numai în trei zile „un proiect de lege de cîteva sute de articole spre a introduce sufragiul universale”. Se votează apoi un amendament al lui Catargiu, prin care guvernul căpăta 6 zile pentru a rezolva dezbaterea chestiunii proprietății de către Adunare „înaintea închiderii acestei sesiuni”¹.

Trei zile mai tîrziu, Barbu Catargiu își precizează din nou poziția. El sugerează convocarea Adunării din Iași pentru dezbaterea paralelă a chestiunii proprietății, sau luarea unui angajament formal de către guvern „că nu se pregătesc unelти de a întocmi o Cameră de spoliație”². Abia trec alte două zile și fără să aștepte expirarea ultimatumului, majoritatea conservatoare atacă din nou cu violență guvernul și propune un vot de neîncredere. C. A. Rosetti apără cu un deosebit talent poziția guvernului din care el personal nu făcea parte. „Este trist, spune el, cînd d. Știrbei zice că principiul libertății l-a ținut în veci virgin, dar ascuns la întuneric, în fundul inimei. Da, ați păstrat acest principiu sacru ascuns însă sub firmane și tocmai de aceea vă speriați acum, cînd vedeti că românilor le este permis a se bucura de libertate... Nu mă mir dar că, deprinși a ține libertatea ascunsă să vă speriați cînd vedeti că a izbit ochii românilor; nu mă mir dacă de cîte ori poporul s-adună, nu vedeti decât revoluțione și pericole chiar în cea mai pacinică adunare... lupul își schimbă părul, dar nărvavul niciodată”. Iar Alex. C. Golescu nu se sfiește să strige majorității: „... Această cameră nu reprezintă toată nația, nu e naționale... O cameră se poate numi națională, cînd reprezintă interesele tuturor claselor nației și pînă cînd Camera nu va fi pe lîngă legală și națională și liberală, pînă atunci dv. nu veți putea fi la putere, fără pericol pentru țară, căci reprezentanții trecutul, acel trecut, care însăpămîntă nația”. Vehementele cuvinte ale celor doi fruntași radicali nu împiedică majoritatea conservatoare și reaționară să voteze neîncrederea ei în guvern, învinuit, între altele, că împiedica „rezolvarea cestii rurale” și că patrona „propagande socialiste ce se fac în țară”³.

La 10 iulie, prima sesiune a celei de-a treia Adunări muntea ia sfîrșit. Cu patru zile mai înainte, Ștefan Golescu își anunțase demisia, deși Cuza încercase să-l rețină, recomandîndu-i să declare Adunării că avea încrederea domnitorului și că fiind un minister de tranziție nu avea un rol politic, ci doar unul administrativ⁴. Reîntors de la Iași la București, Cuza se gîndește la formula unui cabinet C. A. Rosetti, dar apoi, influențat de consiliul străin și sub presiunea proprietarilor însăpămîntați de agitația din lumea satelor, renunță la această soluție, părăsind pe radicali și încrințînd puterea lui Dimitrie Ghica.

¹ Sediția din 17 iunie 1861, *Monitorul oficial al Tărtări Românești*, supliment la nr. 138 și 140, din 23 și 27 iunie 1860, p. 4, 1.

² Sedița din 20 iunie 1860, *ibidem*, supliment la nr. 141, din 28 iunie 1861, p. 1.

³ Sedița din 22 iunie 1861, *ibidem*; supliment la nr. 142, 144 și 145, din 30 iunie, 3 și 4 iulie 1861, p. 2–4, 1–4, 1–2.

⁴ Dim. Bolintineanu, *Vieața lui Cuza Vodă*, în *Proză*, Iași, f.a., vol. I, p. 33–34; Acad. R.P.R., Msse, 4860, f. 558 și 559.

Peste cinci luni, la 3 decembrie, se deschide cea de-a doua sesiune a celei de-a treia Adunări muntene. De data aceasta, dușmânia dintre cele două tabere este mai ascuțită ca oricând. Se reeditează într-un mod mai accentuat dezbatările Adunării din 1859. Radicalii își acuză adversarii, stăpini pe guvern și pe Adunare, că o transformaseră pe aceasta într-un „comitet de acțiune”. Biroul este ales numai dintre conservatori. Străduințele radicalilor de a tergiversa lucrările, în nădejdea că după unirea cu Adunarea Moldovei, raportul de forțe se va schimba în favoarea lor, sănt inutile. Impasul este însă rezolvat prin proclamarea Unirii depline la 11 decembrie, eveniment care pune capăt activității sesiunii, în ale cărei patru ședințe problema agrară nu a fost luată în discuție.

În cea de-a treia Adunare, lupta dintre cele două extreme se desfășurase aprig, după un armistițiu ce durase mai bine de un an. Radicalii încercaseră să apropie clipa rezolvării chestiunii proprietății prin dobândirea unei noi legi electorale. Dar conservatorii, îngroziți de spectrul reformei prin împroprietărire, pe care-l întrezăreau în spatele noii legi electorale, dezlănțuie un furios atac împotriva adversarilor lor și reușesc să-i înlăture de la putere. În parte, aceasta s-a datorit șovăișilor domnului, care n-a avut tăria de a persista în alianță ce o inițiase cu radicalii. În decembrie, Adunarea își reia pentru scurt timp lucrările într-o atmosferă de înveninată ură. Lupta cea mare dintre cele două extreme ale Adunării se anunță apropiată și în centrul ei trebuie să stea chestiunea proprietății.

*

În timpul primilor trei ani ai noii domnii, problema agrară și în special chestiunea reformei relațiilor agrare au fost alături de trebuința desăvîrșirii Unirii și de aceea a dotării statului cu noi instituții, însăși motorul vieții social-politice a Principatelor. Lupta din Adunări, căderea guvernelor, se leagă strâns în toată această vreme de chestiunea proprietății. Conservatorii dau o înverșunată bătălie ca să grăbească rezolvarea problemei într-un sens favorabil lor, știind că pînă la urmă baza electorală a Convenției urma să fie largită. Radicalii, în schimb, se situează pînă în 1861 pe o poziție de tergiversare, de amînare. Slăbiciunea lor — reflectînd însăși slăbiciunea burgheziei — îi face să-și dea seama că o rezolvare potrivită vederilor lor nu putea fi infăptuită pe bazele electorale ale Convenției. Ei știau că nici în Divanul ad-hoc, unde stăpîniseră discuțiile, cît timp se dezbatuseră problemele naționale, ei n-ar fi putut reuși să impună o reglementare prin împroprietărire a chestiunii proprietății. Pe de altă parte, ei subordonau rezolvarea acestei probleme, celei a desăvîrșirii formării statului unificat și a dotării sale cu instituții burgheze. Aceasta nu înseamnă că ei nu rămîn în anii 1857—1861 partizani consecvenți — deși, datorită împrejurărilor, discreți — ai împroprietăririi țăranilor, crez al tinereții lor. O trainică înțelegere cu domitorul, care ar fi ajutat la o rezolvare a impasului politic ar fi adus neîndoielnic o soluționare a chestiunii proprietății în sensul principiilor lor proclamate încă de la 1848.

Faptul că nu s-a ajuns încă din 1859 la un acord între domn și radicali că relațiile dintre ei erau pline de neîncredere, a contribuit la sporirea prudenței celor din urmă în privința chestiunii proprietății. Abia în 1861,

se statornicește o temporară înțelegere între radicali și Cuza. Atunci, în înțelegere cu domnul, ei încearcă o rezolvare a impasului, prin lărgirea dreptului de vot. Primejdia pe care această nouă situație o creează pentru conservatori face ca lupta dintre cele două tabere să se ascundă la maximum. Prin formarea guvernului Dimitrie Ghica, Cuza însăși în vara 1861 așteptările radicalilor, dar și pe acele ale maselor. În 1857, necesitatea unui vot unanim pentru Unire, înlăturase din discuție problema reglementării relațiilor agrare. Ca și în 1857, aspectul politico-administrativ al Unirii este și acum în 1861, o piedică în calea rezolvării impasului din lumea satelor sau — cu alte cuvinte — a infăptuirii aspectului social al Unirii. Pentru a obține sancționarea deplinei Uniri administrative din partea puterilor și a Portii, Cuza amînă lupta pe tărîm social, dînd puterea majorității „legale”.

Problema agrară — și în special latura cea mai ascuțită a ei : chestiunea proprietății — a fost prezentă în dezbatările Adunărilor muntene din anii 1859—1861, dar țărani au fost de data aceasta absenți de la discuție. Dorința lor din 1857 nu a fost îndeplinită. Ei au trăit sub amenințarea ca cele mai însemnate probleme ale vieții lor să fie rezolvate de către exploataților lor, fără ca ei să-și fi putut spune cuvîntul. De aci și intensa agitație, care se remarcă în lumea satelor în cursul verii anului 1861. Masele erau din nou gata să urmeze, ca în 1857 sau în 1859, pe cei ce le-ar fi îndrumat pe calea realizării năzuințelor lor.

Radicalii se folosesc de acest curent de opinie al țărănimii, și încearcă la începutul anului 1862 o reeditare a zilelor alegerii domnului. De data aceasta însă, guvernul dispune de armată și poate reprema mișcarea, iar domnul — cu toate nădejdile unora dintre radicali — nu ține seama de dorința maselor și nu încredințează radicalilor sarcina de a alcătui primul guvern unit, ci adversarului lor, lui Barbu Catargiu. Chestiunea proprietății intră într-o nouă fază. Noua lege electorală nu putuse fi dobândită și acum, deplini stăpini pe guvern și Adunare, conservatorii aduc în dezbaterea acesteia, problema proprietății și încearcă să rezolve în interesul lor. Dar evoluția evenimentelor, impusă de însuși stadiul de evoluție al societății, nu dă cîștig de cauză oamenilor „trecutului”. Legea lor nu a rămas pînă la urmă decît o literă moartă și, în schimb, s-a infăptuit în 1864 mult așteptata reformă agrară, care — deși trunchiată și realizată de sus în jos, pe cale prusacă — a coresponsat, în parte și pentru un timp, așteptărilor și năzuințelor țărănimii.

АГРАРНЫЙ ВОПРОС В ОБСУЖДЕНИИ ВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СОВЕТА И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ СОБРАНИЙ ВАЛАХИИ (1859—1861)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье излагается последовательный ход обсуждений во временном государственном совете (1857) и в законодательных собраниях Валахии (1859—1861) аграрного вопроса, в частности самой боль-

ной стороны его — вопроса собственности. Аграрный вопрос и, в особенности, вопрос отношений в сельской среде, все время находились в центре внимания валашских депутатов, как вопросы, красной нитью, проходившие в общественно-политической жизни того времени.

В разрешении выдвигавшихся тогда вопросов выделяется несколько различных основных тенденций. Крестьяне, которым не было обеспечено участие в работах законодательных собраний Валахии (за исключением временного государственного совета), требовали земли и освобождения от барщины. Депутаты же консерваторы упорно противились наделению землей, стараясь обеспечить себе посредством «реформы» более широкую возможность эксплуатации. Депутаты-радикалы в крайних группировках временного государственного совета и законодательных собраний, находившиеся в меньшинстве, но особенно деятельные, являлись единственными представителями господствующих классов, которые в пределах своих классовых возможностей боролись за разрешение вопроса собственности в смысле крестьянских требований. Они, однако, были осторожны и пытались добиться разрешения вопроса путем проведения нового избирательного закона, обеспечивающего им большинство в законодательном собрании. Фактические обстоятельства и отсутствие согласия между радикалами и господарем препятствовали осуществлению этой цели до конца 1861 года, когда произошло административное объединение. В новом законодательном собрании Румынии аграрный вопрос сделался предметом самых ожесточенных прений, а разрешение вопроса собственности весьма неполно — сверху вниз — было осуществлено в 1864 году.

LE PROBLÈME AGRAIRE DANS LES DISCUSSIONS DU DIVAN AD-HOC ET DES ASSEMBLÉES VALAQUES (1857—1861)

RÉSUMÉ

L'étude fait un historique des discussions consacrées à la question agraire et notamment à son aspect le plus épineux — le problème de la propriété — par le Divan Ad-hoc de 1857 et les Assemblées législatives de Valachie 1859—1861. Le problème agraire et, tout particulièrement, celui des rapports existants dans le milieu rural, occupent sans répit l'attention des députés valaques, marquant, comme d'un fil rouge, l'activité sociale et politique de l'époque.

Pour ce qui est de la solution des problèmes qui se posaient, plusieurs tendances se font jour. Les paysans qui, exception faite pour le Divan Ad-hoc, ne participent point aux travaux des Assemblées valaques, réclament des terres et l'abolition de la corvée. Les députés conservateurs, par contre s'opposent opiniâtrement à l'attribution de terres aux paysans et cherchent à s'assurer, au moyen de la «réforme», de plus larges possibilités d'exploitation. A l'aile extrême du Divan Ad-hoc et des Assemblées législatives, les députés radicaux, en minorité il est vrai, mais particulièrement actifs, sont les seuls représentants des classes dominantes à militer — dans les

limites de leur classe — pour une solution du problème de la propriété, dans le sens des aspirations de la paysannerie. Néanmoins, ils agissent avec prudence et tentent d'aboutir à une solution, au moyen d'une nouvelle loi électorale leur assurant une majorité au sein de l'Assemblée. Les circonstances, ainsi que les désaccords qui se font jour entre les radicaux et le prince régnant, font que ce but ne sera pas atteint jusqu'à la fin de l'année 1861, qui voit se réaliser l'union administrative. Dans la nouvelle Assemblée de Roumanie, la problème agraire donnera lieu aux discussions les plus acharnées, et ce n'est qu'en 1864 que sera résolue la question de la propriété, mais d'une manière incomplète et de haut en bas.

EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII FEUDALE ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

DE

ȘT. ȘTEFĂNESCU

Realizările obținute de știința istorică din țara noastră în ultimii ani — lărgirea bazei documentare, ca urmare a atenției deosebite care s-a dat pregătirii instrumentelor de lucru, parte publicate, parte încă în arhiva institutului — au înlesnit abordarea sau reluarea unor probleme centrale ale istoriei noastre.

Faptul că importante probleme de istorie socială nu și-au găsit rezolvarea deplină în istoriografia din trecut a făcut ca, în prezent, cercetările istorice să fie orientate cu precădere spre studierea acelor probleme de istorie socială a căror lămurire e menită să contribuie la cunoașterea procesului istoric general care a avut loc pe teritoriul României.

În articolul de față ne propunem să generalizăm rezultatele cercetărilor de pînă acum al căror obiect a fost studiul proprietății feudale pe teritoriul Țării Românești, de la apariția ei pînă în secolul al XVII-lea. Restrîns ca proporții, articolul schițează, firește, numai în linii mari, evoluția și formele proprietății funciare în Țara Românească, în perioada amintită.

Problema proprietății funciare în trecutul nostru a fost în atenția multora dintre istoricii vechi. Ea a constituit obiectul unor îndelungate discuții. În jurul ei s-a scris mult, s-au făcut uneori prețioase observații de detaliu, s-a cules un bogat material documentar. Poziția metodologică greșită de pe care au scris istoricii vechi, necunoașterea sau ignorarea legilor materialismului istoric, a făcut ca problema proprietății funciare medievală, în ansamblul ei, să nu poată fi prezentată în mod just de istoricii din trecut. Proprietatea funciară din secolele XIV—XVI nu a fost privită ca bază a relațiilor de producție feudale, ci mai mult ca o categorie juridică de sine stătătoare, a cărei examinare s-a făcut în mod izolat, fără să se țină seama de dezvoltarea relațiilor de producție. În studiile închinatice acestei probleme, identificindu-se deseori proprietatea feudală cu proprietatea privată modernă asupra pămîntului, s-au susținut teze care vin în contradicție cu ade-

vărul istoric. Căutând să arate veșnicia proprietății private și să ascundă contradicțiile de clasă din sînul societății medievale românești, C. Giurescu și I. C. Filitti considerau, de exemplu, că în evul mediu a existat la noi „numai un drept individual de proprietate”¹, că nu se poate vorbi de o deosebire între proprietatea boierească și cea a țăranilor².

În istoriografia nouă, marxistă, au fost supuse criticii vederile greșite ale istoricilor din trecut în anumite probleme legate de dezvoltarea proprietății în țările române în secolele XIV—XVI, s-au întreprins cercetări noi, pe baze științifice, privind problema apariției proprietății feudale, a formelor ei, a obligațiilor țărănești, a cauzelor social-economice care au dus la intensificarea exploatației țăranilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea, la legalizarea juridică a fixării țăranilor de glie. Studierea cu succes în literatură noastră istorică nouă a problemelor menționate a creat baza științifică atât pentru cercetarea diferitelor aspecte nestudiate ale proprietății feudale, cît și pentru aprofundarea problemelor aduse în discuție pînă acum.

O primă problemă pe care o ridică studiul proprietății feudale în Țara Românească și care în momentul de față — din cauza lipsei izvoarelor — nu poate fi rezolvată decît în trăsături generale este problema cînd și cum a apărut proprietatea feudală. Direct sau indirect istoricii noștri vechi au abordat și ei această problemă; tributari însă istoriografiei din Apus au căutat să o rezolve aplicînd realităților de la noi teorii ce păreau la un moment dat a fi general recunoscute. Teoria „cuceririlor”, a „violenței” era venită să explice la noi, că și în alte părți, apariția clasei nobiliare și a țărănimii dependente. Unii dintre istorici — printre care și A. D. Xenopol — considerînd că de o țărăname dependentă în Țara Românească nu se poate vorbi decît după „întemeierea” statului, susțineau că ea a apărut aici ca urmare a supunerii populației băstinașe de către elementul nobiliar venit din Transilvania.³ Alți istorici, partizani ai aceleiași teorii, socotind că țărănamea dependență a apărut în Țara Românească înainte de „întemeierea” statului explicau apariția ei ca fiind rezultatul procesului de cucerire, de supunere a populației băstinașe de către slavi, din rîndurile căror a apărut boierimea.⁴ Tendința aceasta a unor istorici de a explica un proces social-economic obiectiv prin teoria subiectivo-idealistică a „violenței” a fost combătută la noi și în trecut. Înainte chiar ca teoria „violenței” să fi fost supusă criticii nimicitoare în lucrările clasnicilor marxism-leninismului, N. Bălcescu se ridică împotriva adeptilor de la noi ai acestei teorii. Referindu-se la cei care susțineau că relațiile feudale au apărut în țările române prin „descălecarea” lui Radu Negru în Țara Românească și a lui Dragoș Vodă în Moldova, N. Bălcescu arăta că acești domni n-au putut veni ca niște cuceritori,... ei n-au putut robi, n-au putut depoziada un popor întreg, ci împotriva au trebuit a respecta obiceiurile lui ... Feudalitatea — spune lămurit

¹ I. C. Filitti, *Proprietarii solului în trecutul Principatelor Române*, în *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., III, t. XVI, 1934—1935, p. 22.

² C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 252.

³ A. D. Xenopol, *Proprietatea mare și cea mică în trecutul țărilor române*, în *Viața românească*, vol. XXVIII, anul VIII (1913), nr. 2 (febr.), p. 161.

⁴ În ultima vreme originea slavă a boierimii în Țara Românească a fost susținută de P. P. Panaiteanu. Un studiu special închinat acestei probleme se află în lucrarea sa *Interprezări românești*, Ed. Universul, 1917, p. 33—81.

N. Bălcescu — nu se putu introduce în ţări cu aceşti domni”¹. Nicolae Bălcescu nu a avut posibilitatea la vremea sa, cum de altfel nu avem posibilitatea nici noi astăzi, să urmărească în mod concret chipul în care s-a desfăşurat procesul de feudalizare, de naştere a proprietăţii feudale în Ţara Românească. Observaţiile sale teoretice generale despre feudalism și apariţia relaţiilor feudale la noi au rămas însă, în cea mai mare parte, valabile și azi².

Tinându-se seama de procesul istoric general de naştere a feudalismului, în istoriografia noastră actuală pare a fi unanim recunoscută părerea că în Ţara Românească apariția și creșterea proprietății private feudale a avut loc, ca și în alte părți, ca urmare a procesului social-economic care se desfășura în cadrul obștiilor de țărani liberi. Procesul de care este vorba a făcut ca o parte a țărănimii din obște să-și piardă pămînturile și o dată cu aceasta independența economică și personală în folosul unor reprezentanți ieșiti din sînul obștii³. Aceștia s-au transformat cu vremea din reprezentanți ai obștii în conducători ai ei, au ajuns să-și transmită ereditar funcțiile. Folosind constrîngerea economică ei și-au lărgit puterea economică, au făcut să le crească rolul politic.

În timp, procesul de feudalizare în Ţara Românească aşa cum el se prezintă în lumina ultimelor cercetări⁴, poate fi schițat cam în felul următor: în secolele V — VII, adică o dată cu venirea slavilor și asezarea unei părți a lor în ținuturile de la nordul Dunării, a avut loc un proces de consolidare a obștiilor teritoriale de țărani liberi, existente în aceste părți încă înainte de venirea slavilor. Mai tîrziu, în secolele VIII—X, în Ţara Românească, ca și în lumea slavă, a avut loc procesul de diferențiere socială în cadrul obștei teritoriale. Creșterea diferențierii din sînul obștii a dus în Ţara Românească în secolul al X-lea la apariția claselor, care caracterizează societatea feudală: țărani dependenți și feudali, fapt atestat indirect de izvoare. Acestea menționează existența în secolul al X-lea la nordul Dunării a unor formațiuni statale a cnezatelor — a căror apariție poate fi explicată numai ca fiind determinată de mersul ascendent al societății în aceste părți. Este de presupus că, întrucât formațiunile statale de la nordul Dunării erau dependente atât de primul cît și de cel de-al doilea imperiu bulgar, procesul de consolidare al relațiilor feudale la nordul Dunării să fi avut loc în cadrul procesului general care se desfășura pe teritoriul de la sudul Dunării. Ritmul procesului de consolidare al raporturilor feudale la nordul Dunării nu a putut fi însă același ca în sudul Dunării. Năvălirile pecenegilor, cumanilor și mai ales ale tătarilor au constituit o frînă în maturizarea raporturilor feudale la nordul Dunării.

Pentru procesul de feudalizare în Ţara Românească la mijlocul secolului al XIII-lea se găsesc oarecare date în aşa numita „diplomă” a cavaleri-

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 137.

² Pentru detalii a se vedea St. Ștefănescu, *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 1, p. 202—204.

³ Este probabil ca în cazuri izolate elemente feudale să fi provenit și din rîndurile populațiilor migratori, care s-au stabilit în ținuturile noastre.

⁴ Ne referim aici în special la cercetările lui B. Câmpina, care sînt și publicate, fie în curs de a se publica.

lor Ioaniți (1247)¹. Din „diplomă” se vede că la data emiterii ei pe teritoriul viitorului stat de sine stătător, Țara Românească, era formată marea proprietate feudală. Mari proprietari de pămînt erau căpeteniile statelor feudale timpurii românești menționați în „diplomă”, precum și alte elemente nobiliare desemnate în „diplomă” prin termenul *majores terrae*. „Diploma cavalerilor ioaniți” nu ne dă posibilitatea să cercetăm detaliat obligațiile pe care le aveau țărani dependenti față de feudali, să urmărim formele economice de realizare ale proprietății feudale în acea vreme.

„Întemeierea” statului de sine stătător Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIV-lea a servit drept impuls dezvoltării relațiilor feudale, creșterii marii proprietăți. Începînd cu secolul al XIV-lea, proprietatea funciară feudală în Țara Românească capătă un caracter ierarhic. Structura ierarhică a proprietății funciare constituia expresia repartizării proprietății funciare și a rentei ca formă economică în care se realiza proprietatea funciară în sînul clasei dominante și în același timp dădea clasei dominante în general putere asupra țăraniilor dependenti, putere întărită prin metodele constrîngerii extraeconomice (ierarhia funciară era totodată o ierarhie militară și politică)². În cadrul ierarhiei funciare feudale, locul principal îl ocupă proprietatea domnească. Prin această noțiune, în Țara Românească, ca de altfel și în Serbia, se înțeleg atît moșile proprii ale domnului cît și moșile care aparțineau statului³. Moșile care aparțineau statului, domniei ca instituție și care erau formate din locuri pustii, branîști, hotarele tîrgurilor și orașelor, din moșile care se confiscau pentru diferite pricini boierilor ca și din pămînturile pe care le cumpăra domnul cu bani din vîstieria statului, se transmitneau urmașilor în domnie, fie din aceeași familie cu domnul precedent, fie din altă familie. Cît privește averea particulară a domnului, moștenită de la părinți sau achiziționată de domn pe diferite căi, aceasta se transmitea numai urmașilor săi direcți. În cazul în care lipseau moștenitorii legitimi, averea particulară a domnului trecea în fondul proprietății de stat⁴.

În primele timpuri după organizarea statului independent și pînă în secolul al XVI-lea, în Țara Românească nu se făcea deosebire între proprietatea statului și cea a domnului : proprietatea statului și cea a domnului însemna unul și același lucru. Toate veniturile care se încasau de pe moșile domnești (prin aceasta înțelegîndu-se atît moșile proprii ale domnului cît și cele ale statului) erau folosite atît pentru nevoile statului, cît și în interesele personale ale domnului.

Apărută ca rezultat al dezvoltării societății de pe teritoriul Țării Românești pe o treaptă superioară, domnia o dată creată, întărește prin actele interne emise din cancelaria domnească privilegiile asupra proprietății funciare obținute în cursul veacurilor de boieri și pe care ei și le trans-

¹ *Documente privind istoria României*, B, XIII, X[V și XV, p. 1–5.

² L. V. Степанов, Основные этапы феодальной собственности на Руси (до XVII века), в *Вопросы истории* №. 4, 1953, p. 44.

³ Pentru situația din Serbia vezi A.A. Maikov. О земельной собственности в древней Сербии, Членения в обществе истории в древностях российских при Московском университете, Москва, 1860.

⁴ Vezi și I. Minea și L. T. Boga, *Cum se moșteneau moșile în Țara Românească pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, vol. II, 1935, p. 86.

miteau ereditar. Faptul că încă printre primele acte emise din cancelaria Ţării Româneşti sînt acte prin care se întăresc de către domnie stăpînirea de moşii diferiţilor boieri arată că la data organizării domniei exista o proprietate mare, care capătă o confirmare oficială prin organizarea instituţiei domniei.

Proprietatea de pămînt boierească poartă în Ţara Românească denumirea de „ocină”¹ sau ca în Serbia „baştină”. Proprietarul de „baştină” dispunea de ea după bunul plac. Era liber să-o vîndă, să-o lase moştenire, să-o dăruiască locaşurilor religioase pentru pomenirea sufletului. Pentru legalitatea unor astfel de schimbări în domeniul stăpînirii funciare era necesară însă confirmarea din partea domniei. Domnul putea să-şi însuşească „baştina” boierilor numai în cazuri speciale şi anume: cînd era vorba de trădare (hiclenie) din partea stăpînilor de baştină, cînd lipseau moştenitorii legitimi (cazuri de desherenţă) şi în cazuri de neplată a dărilor.

Alături de proprietatea moştenită, existentă la data organizării domniei şi confirmată legal după organizarea acesteia, au apărut în Ţara Românească noi forme de proprietate: proprietatea mănăstirească şi cea laică de donaţie. Cît priveşte proprietatea de danie deţinătorii ei numiţi „slugi” erau similari intrucîtva vasalilor din Apus. Trebuie subliniat că în Ţara Românească daniile de pămînt îmbrăcau în general caracterul de „ocine”²: beneficiarul lor putea să dispună de ele ca şi adevăratul proprietar de „ocină” sau „baştină”. El era liber să le vîndă, să le schimbe, să le lase moştenire fiilor, sau să le dăruiască locaşurilor religioase pentru pomenirea sufletului. Ca şi în cazul „ocinelor” şi „baştinilor”, înstrăinarea pămînturilor dăruite trebuia să fie confirmată de domnie. Daniile de pămînt pe care le fac domnii pentru diferite „slujbe” se făceau probabil atât din domeniul propriu al domnului, cît şi din pămînturile statului, pe care ei le stăpîneau ca suverani. Ca şi în alte părţi, ca şi în Halici, de exemplu,³ aşa şi în Ţara Românească este foarte greu să ne dăm seama unde şi cînd domnii acţionează ca deţinători ai puterii supreme şi unde şi cînd ca proprietari ai domeniului lor particular⁴.

Marii feudali puteau să dăruiască şi ei pămînturi, creindu-şi în acest fel proprietile lor „slugi”, proprii lor vasali de care erau încunjuraţi şi în fruntea

¹ „Ocina” se numea de altfel şi lotul de pămînt al ţăranului, dreptul lui la pădure, păşune, ape ca şi averea lui individuală.

² Găsim neîntemeiată afirmaţia lui I. Zviaghin că în Ţara Românească între proprietatea de moştenire (ocină, baştină) şi cea donativă, ar fi existat o „deosebire netă” (I. Zviaghin, *Prefaţa la istoria României*, în *Studii*, 1951, nr. 1, p. 99). Studiu atent al documentelor nu îndrepătăşeşte o atare afirmaţie categorică. Trebuie spus de asemenea că denumirea pe care o dă I. Zviaghin proprietăţii donative „moşie”, spre a o deosebi de „ocină” — ca şi denumirea de „nobili” pe care el o dă feudalilor a căror proprietate asupra pămîntului era condiţionată fi apărîne. Aceste denumiri nu se întîlnesc în documente cu înțelesul pe care îl dă I. Zviaghin.

³ Pentru situaţia din Halici cf. B. D. Grekov, *Taranii în Rusia*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. 269.

⁴ Acest lucru este greu de precizat şi pentru faptul deja amintit că în primele timpuri după organizarea statului de sine stătător Ţara Românească, domeniul particular al domnului nu se deosebea de domeniul statului. Documentele dau să înțelegem că deabia în vremea lui Neagoe Basarab începe să se facă distincţie netă între averile particulare ale domnului şi cele ale statului. Măsura întreprinsă în acest sens de Neagoe Basarab este de pus în legătură cu acţiunea mai largă pe care o întreprinde acest domn, care hotărăşte să se stabilească, pe de o parte, averile domneşti, să se hotărnică, pe de altă parte, averile feudalilor.

cărora porneau la război. Dăruirile pe care le făceau marii proprietari de pământuri „slugilor” lor, ca de altfel și bisericii, trebuiau confirmate de domnie. Pământurile dăruite de marii proprietari „slugilor” lor aveau de asemenea caracter de „ocină”, de „baștină”; deținătorii lor, ca și cei care primeau pământuri direct de la domnie puteau să dispună cum vor de aceste pământuri. Schimbarea în stăpînirea pământului presupunea însă confirmarea din partea domniei.

Domnul urmărea orice schimbare în stăpînirea pământului în virtutea dreptului de *dominium eminens*, a dreptului de supremă stăpînire a întregului pămînt al țării¹. În legătură cu acest drept au existat în Țara Românească două instituții feudale: „prădalica domnească” și „darea calului”. Aceste instituții au constituit, precum se știe, obiect de cercetare și în trecut. Ele au fost puse în legătură mai ales cu proprietatea de danie². Atenta cercetare a documentelor nu îndreptășește însă această părere. Urmărind în documente toate cazurile în care se folosește clauza „**Къ ннъ пръдальнка данистъ**” am putut observa că această clauză privește proprietatea de pămînt în general. Prezența ei în documente constituie garanția din partea domnului, ca stăpîn suprem al pământului, că atât proprietatea moștenită, cît și cea primată sub formă de danie, precum și cea obținută prin cumpărări sau înfrângări, va rămîne după moartea titularului ei celui sau celor cărora el, titularul hotărăște să le rămînă — deobicei fiilor și fiicelor — iar în cazul cînd lipseau aceștia, ruelor mai apropiate.

„Darea calului”, care se cuvenea domnului în cazurile în care acesta, în urma solicitării proprietarilor de pămînt le confirma stăpînirea pământului, ca și „prădalica domnească” nu este legată de un anumit fel de proprietate, ci de proprietatea laică în general. Acest fapt arată și el că în Țara Românească în secolele XIV—XVI nu se face deosebire netă între proprietatea moștenită, cea dăruită și cea achiziționată în diferite feluri.

Alături de marea proprietate laică a existat în Țara Românească proprietatea mare mănăstirească. Dacă marea proprietate feudală laică s-a format și a crescut în perioada de pînă la organizarea statului de sine stătător prin înghițirea pământurilor obștiilor de țărani liberi, iar după organizarea statului și prin daniile domnești, originea marelui proprietății mănăstirești trebuie căutată în perioada de după organizarea statului de sine stătător, Țara Românească, cînd de fapt au și apărut mănăstirile. Născută din daniile domnești sau boierești, proprietatea mănăstirească a crescut permanent prin daniile care i se adăugau din partea puterii centrale sau a boierilor, prin cumpărări și silnicii. În secolele XIV—XVI, mănăstirile dispun de averi considerabile. Cercetarea căilor și a mijloacelor prin care a crescut averea unora dintre mănăstirile din Țara Românească (Tismana, Cozia, Bistrița) arată tendința lor, ca în general a tuturor feudalilor laici sau mănăstirești, de a-și mări numărul de sate dependente de ei, de a-și spori numărul de locuitori, singurii care prin munca lor făceau să crească nu numai veni-

¹ În legătură cu studiul domeniului eminent vezi D. C. Arion, *Incercare asupra domeniului eminent din principalele Muntenie și Moldovei în secolele XIV și XV*, în *Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul înmplinirii vîrstei de 60 ani*, Cluj, 1931, p. 12—24.

²V. Costăchel, *Dreptul feudal și „prădalica”*, în *Revista istorică*, XXXI (1945), nr. 1—12 (ian.-dec.).

turile feudalilor dar și puterea lor, situația lor în societate, rolul lor în viața politică a statului. Într-o vreme când densitatea populației era relativ slabă, când criteriul bogăției îl constituia nu atât pământul, care era destul, cît numărul de locuitori care să lucreze acest pământ se înțelege goana feudalilor de a-și mări prin toate mijloacele posibile numărul satelor și prin urmare a locuitorilor dependenți de ei¹.

Paralel cu tendința de a-și spori numărul țăranilor dependenți, feudalii caută să întărească dreptul de stăpînire asupra lor². Tendința de creștere a numărului de țărani dependenți ca și cea de întărire a stăpînirii feudalilor asupra țăranilor, constituie cele două aspecte principale ale procesului de dezvoltare a relațiilor feudale în Țara Românească, ca de altfel în toate țările în perioada feudală. În condițiile în care țăranul era înzestrat cu mijloace de producție în general și cu pământ în special, cind el își avea gospodăria sa proprie, întărirea dreptului de stăpînire asupra țăranului nu se putea realiza decât prin constrângerea extraeconomică³. Pentru aceasta fiecare feudal își avea un aparat propriu de constrângere alcătuit din așa numitele „slugi”⁴. „Slugile” erau recrutate deseori din rândurile țăranilor dependenți. Numărul lor era determinat de puterea economică a feudalului, de întinderea teritoriului pe care el îl stăpînea.

În legătură cu constrângerea extraeconomică, trebuie pusă și problema imunității feudale a cărei bază o constituie proprietatea feudalului asupra pământului și care servește ea însăși drept mijloc de constrângere extraeconomică, drept expresia juridică a rentei feudale⁵. Important mijloc pentru extinderea proprietății feudale, pentru consolidarea stăpînirii feudale asupra pământului, evoluția imunității este strâns legată de evoluția proprietății feudale. Trăsătura caracteristică marei proprietăți, imunitatea, a contribuit la transformarea acesteia într-o unitate teritorială independentă, al cărei stăpîn era înzestrat cu toate drepturile suverane.

Examinată după poziții metodologice greșite, problema imunității feudale în Țara Românească n-a putut fi lămurită în trecut. În lucrările istoricilor vechi, nașterea, esența, etapele de dezvoltare ale imunității au

¹ Că adeseori în tendința de a-și mări stăpînirile, mănăstirile folosesc violență o dovedește faptul, destul de elovent credem, că de exemplu: în cazul mănăstirii Tismana, din numărul de cca 54 sate menționate în documente ca intrate în stăpînirea acestei mănăstiri, de la înființarea ei și până la 1580, pentru 35 din ele mănăstirea poartă procese în decursul perioadei amintite, stăpînirea ei fiind contestată în aceste sate. În cazul mănăstirii Bistrița, ctitorie a boierilor Craiovești, din cele cca 31 sate intrate în stăpînirea mănăstirii de la înființarea ei (sfîrșitul secolului al XV-lea) și până la 1565, pentru 13 din ele mănăstirea poartă procese cu țărani sau cu feudalii laici sau ecclasticici, care se pling domniei că satele le-au fost luate cu forța de boierii Craiovești și date ctitoriei lor pe vremea cind — subliniază documentele — „au fost ei (boierii Craiovești — n.n.) tari și puternici”.

² Acest drept de stăpînire constă în esență în a-l obliga pe țăran pe de o parte, să muncească acolo unde feudalul îl punea, să dea pe de altă parte, dijma din majoritatea produselor gospodăriei țărănești.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 171.

⁴ Termenul „slugă” în documentele din Țara Românească (sec. XIV—XVI) avea atât sensul de vasal cît și cel de persoană prin care și exercita autoritatea feudalul.

⁵ L. V. Cerepnin, Основные этапы развития феодальной собственности на Руси (до XVII века), p. 44. Idem, Русские феодальные архивы XIV—XVI веков partea a 2-a, Moscova 1951, p. 7.

rămas neînțelese¹. Considerind că de o proprietate mare nu se poate vorbi în țările române decât după „întemeierea” lor, că originea acestei proprietăți este de căutat în daniile domnești, istorică din trecut socoteau că izvorul imunității îl constituie documentele de danie².

Pornind în studiul imunității de la aparențe ei n-au putut pătrunde esența ei, au susținut uneori idei de-a dreptul paradoxale. Radu Rosetti credea, de exemplu, că dreptul de imunitate servea intereselor țăranilor, că pe baza acestui drept țăranii erau scuțiți de obligații către feudali³.

Reluarea studiului imunității feudale, examinarea ei în strînsă legătură cu proprietatea feudală, face ca în momentul de față să putem considera că : 1. În Țara Românească imunitatea, ca atribut al marelui proprietății feudale, a apărut o dată cu proprietatea feudală, deci înainte de formarea statului de sine stătător⁴. 2. Întemeierea statului Țara Românească, organizarea cancelariei domnești în veacul al XIV-lea, a făcut ca drepturile imunitare să fie fixate pe baza unor documente scrise. (Aceasta nu însemnează că izvorul imunității sînt documentele de danie). 3. Studierea documentelor din secolele XIV—XVI ne permite să înțelegem politica puterii centrale față de instituția imunității și anume : tendința generală a domniei de a limita drepturile de imunitate ale feudalilor⁵, fapt care se manifestă în special către sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Limitarea drepturilor de imunitate către sfîrșitul secolului al XV-lea este în legătură cu procesul istoric general, care avea loc în Țara Românească în acea vreme cu lupta pentru centralizarea statului.

★

În privința structurii proprietății feudale trebuie spus că în Țara Românească, ca și în alte țări, proprietatea feudală era formată din două părți distincte : o parte rezervată feudalului (rezervă feudală) și o altă

¹ O rezervă facem în ceea ce privește lucrarea V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, București, 1947, care cuprinde o serie întreagă de observații juste cu privire la instituția imunității în țările române.

² Exprimind în general părerea istoriografiei vechi românești D. C. Arion scria : „Regimul marilor proprietăți — regimul domenal, propriu feudalităților — a fost o condiție și o consecință a întemeierii statelor românești și atragea după sine, cu atât mai mult cu cit ne apropiem de obîrșia lui, administrația locală, cea curentă, executivă, ca și cea judiciară, de către proprietarul local al satului, de către boier, miluit de către domn cu stăpnierea lui. În lipsa unui aparat de stat, de o dregătorime ce nu s-a format decât încetul cu încetul, stăpînlul locului — boierul în înțelesul lui general — a administrat locul, tocmai pentru că l-a stăpînit, de pe urma concensiunii domnești, a dăruirii lui după scriptura actelor“ (D. C. Arion, *Caracter juridice și sociale ale proprietății rurale în voievodale românești*, în *În amintirea lui C. Giurescu. La douăzeci și cinci de ani de la moartea lui. 1875—1918*, Buc., 1944, p. 118).

³ „Pare a rezulta din textele actelor vechi de imunitate — scria R. Rosetti — că domnul, scutind pe sătenii unui sat mănăstiresc de biruri, scutirea era făcută în folosul lor și că ei nu mai plăteau călugărilor acele biruri, nici în total, nici în parte“ (R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, tom. I, Buc., 1907, p. 291).

⁴ Ea este rezultatul uzurparii de către feudali a drepturilor judecătoreschi, fiscale și a altor drepturi care aparțineau înainte țăranilor liberi din obște. Vezi și L. V. Cerepnin *Русские феодальные архивы XIV—XVI веков*, partea 2, Moscova, 1951, p. 6,

⁵ În cadrul acestei politici generale a domniei sunt însă și cazuri când domnii contribuie la răspîndirea și întărirea privilegiilor de imunitate.

parte formată din loturile („delnițele”) țărănești. Cea mai mare parte a proprietății feudale o constituia în Tara Românească în secolele XIV—XVI loturile țărănești. Rezerva feudală lucrată în comparație cu suprafața pe care o ocupau loturile țărănești era în această vreme destul de redusă. Baza economică a proprietății feudale o forma gospodăria țărănească exploatață, pe calea luării dijmei din majoritatea produselor ei. Pe lîngă dările în natură țaranii depenđeni plăteau și dări în bani¹, erau obligați de asemenea să presteze diferite munci agricole și de curte către feudali².

În afară de gospodăriile țaranilor depenđeni, pe proprietatea feudală exista un număr considerabil de robi-țigani. Din rîndul lor feudalii își recruteau de obicei slugile de curte și de casă. Diferite munci la curtea feudalilor erau prestate de aceste slugi, care trăiau la curte și se hrăneau din rezervele în produse, care se aflau aici. Mențiunea în unele documente din a doua jumătate a secolului al XVI-lea a „dajdiei”³ pe care trebuiau să o dea țiganii feudalilor îndreptățește presupunerea că în această vreme parte din țigani creșteau porci, aveau stupi, se îndeletniceau cu meșteșuguri, care le aduceau venituri, din care ei erau obligați să plătească „dajdia” către feudal sau domn.

Veniturile proprietății feudale în secolele XIV—XVI nu provineau numai din dijmele pe care țaranii și uneori țiganii le datorau feudalilor, ci și din stăpînirea de către feudali a așa-numitelor „monopoluri” feudale. Existenza unor „monopoluri” feudale în Tara Românească și Moldova, a fost uneori negată în trecut, considerîndu-se că din acest punct de vedere „structura socială a țărilor romîne prezintă o originalitate”⁴. Materialul documentar infirmă această părere. Pentru Moldova sunt relativ multe documentele care atestă existenza „monopolurilor” feudale. Știrile sunt mai sărace, din acest punct de vedere, pentru Tara Românească; nu se poate spune însă că lipsesc. Există suficiente date care arată că există în Tara Românească în secolele XIV—XVI un monopol al morii⁵. Aproape că nu poate fi concepută stăpînire feudală fără dreptul de monopol al morii. În afară de acest monopol există în Tara Românească ca și în Moldova, monopolul asupra unor „industrii” domaniale, torcătorii, pive, dîrste⁶.

În condițiile de predominare a economiei naturale (sec. XIV—XV) cînd proprietatea feudală se infățișează ca o unitate economică și politică, feudalii din Tara Românească ca și din alte părți, în condiții economice asemănătoare, realizează mari venituri din vămile interne, existente pe

¹ Plățile în bani ale țaranilor către feudali sunt destul de rare în sec. XIV—XV, ele constituind o excepție. Către sfîrșitul sec. al XV-lea începutul sec. al XVI-lea încep să apară cazuri de transformare a rentei în produse în rentă în bani.

² Nu insistăm aici asupra formelor de realizare economică a proprietății feudale, asupra rentei feudale. În cadrul Institutului de istorie un colectiv special sub conducerea lui D. Mioc cercetează această problemă.

³ Doc. priv. ist. Rom., B., XVI, vol. III, p. 115, 338.

⁴ M. Emerit, *La question des monopoles seigneuriaux dans l'ancienne Roumanie, în Mélanges offerts à M. N. Iorga, par ses amis de France, et des pays de langue française*, Paris, 1933.

⁵ Doc. priv. ist. Rom., B., XIII, XIV, și XV p. 48, 54, 57, 76, 83, 95, 117, 125, 137 etc.

⁶ Ibidem, p. 109.

domeniile lor. Marii feudali, mănăstirile mai ales, ajung de multe ori să beneficieze chiar și de veniturile pe care le aduceau vămile de graniță¹.

Veniturile în bani pe care le realizau feudalii erau folosite în scopul cumpărării de noi sate și pământuri, de asemenea pentru cumpărarea celor necesare gospodăriei feudale. În documente găsim informații, care vin să arate că încă din ultimul sfert al secolului al XV-lea în Țara Românească, pe proprietatea feudală, în afara muncii țăranilor dependenti și a robilor tigani, se folosea pentru diferite munci, în afară de cele agricole, mînă de lucru străină, plătită în bani². *

O imagine sugestivă cu privire la dezvoltarea proprietății feudale în secolele XIV—XVI ne oferă urmărirea legăturilor acesteia cu piața. Sporadice în primele timpuri după organizarea statului de sine stătător Țara Românească³, legăturile proprietății feudale cu piața devin relativ frecvente la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. În această vreme, ca urmare a dezvoltării generale a forțelor de producție, a crescut productivitatea muncii, s-a largit schimbul, au crescut transacțiile marfă-bani⁴. Cantitatea de cereale produse pe proprietatea feudală la începutul secolului al XVI-lea va fi fost destul de mare din moment ce grîul începe să apară în documente ca articol de export⁵.

Dezvoltarea economiei feudale, a schimbului, a relațiilor marfă-bani, a provocat o reacție în sinul claselor sociale ale orîndurii feudale. Țăranii caută să fie beneficiarii unei cote părți cît mai mare din munca lor, pe care s-o valorifice în interesele lor pe piață. În această tendință ei se lovesc de interesele feudalilor, care impun țărănimii o creștere a obligațiilor ei, o

¹ Mănăstirea Tismana beneficia, de exemplu, de veniturile vămii de la Calafat încă din secolul al XV-lea. În secolul al XVI-lea ea ajunge să aibă și parte din veniturile vămii de la Vilcan. Mănăstirea Bistrița beneficia și ea de veniturile vămilor de la Secui, pe Jiu (vama internă) și de la Vidin.

² Prin documentul din 23 martie 1482, Basarab Țepelus, scutind satele din județul Ilfov ale mănăstirii Snagov de birul către domnie, arăta că „oricite sate are sfînta mănăstire în județul Ilfov, iar la ele să se ia birul de la vecinii mănăstirii de către birarii care vor fi, să-l ducă la sfînta mănăstire, cît va sta sfînta mănăstire să fie pentru lucrarea viilor mănăstirii” (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII, XIV, XV, p. 172). Folosirea unei sume destul de mari (birul din mai multe sate) pentru lucrarea viilor nu poate fi interpretată altfel decât în sensul că mănăstirea folosea pentru aceasta muncă salariată. Că în afară de munca țăranilor dependenti și a robilor, feudalii foloseau și mîna de lucru din afară pe care o plăteau, o arată mai explicit documentele din secolul al XVI-lea. În 1573 egumenul mănăstirii Bistrița, Eftimie, socotind cheltuielile făcute pentru construirea unui iaz de moară, pe care le și enumeră, conchide: „l-am făcut (iazul — n.n.) cu multă trudă și osteneală. Iară fără ce am plătit am muncit mult și cu oamenii mănăstirii, ca să fie sfîntei mănăstiri de hrana” (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. IV, p. 127).

³ Pentru existența schimbului pledează încă de la începutul secolului al XV-lea știile din documente prin care li se acordă scutiri de vămă feudalilor pentru vinzarea sau cumpărarea de bunuri. Volumul de mărfuri vîndute sau cumpărate pe piață de feudali este nelinsemat. Ei vînd mai ales vin, ceară, pește, vite.

⁴ Pentru transformările social-economice din a doua jumătate a sec. al XV-lea vezi B. Câmpina, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*. Extras din *Lucrările sesiunii generale științifice al Acad. R.P.R.*, 2–12 iunie 1950. *

⁵ Documentele prin care se dăruiesc sau se întârsește mănăstirii Tismana veniturile vămii de la Calafat și prin care se fixeză tariful pentru produsele ce se exportă în sudul Dunării vin să arate că alături de vite (cai, boi, vaci, oi) sare și vin se exportă în lumea balcanică și grîu (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 14–46, 57).

creștere a rentei feudale, uneori în forma bănească¹. Nemaiputînd să facă față prin propriile lor mijloace de constrințe rezistenței țărănimii, feudalii sănt nevoiți să apeleze la ajutorul domniei². Ei devin tot mai interesați în întârirea statului feudal, ca singura forță capabilă, în noile condiții economice, să le asigure exploatarea țărănilor. Transformările economice din structura statului feudal au determinat orientarea politicii domnești în toate domeniile vieții de stat: politic, economic, social, religios. Am încercat cu un alt prilej să arătăm măsurile luate de domnie în vederea organizării vieții politice și religioase pe linia centralizării statului³. În domeniul economic este vizibilă politica domnei de a sprijini noua forță economică, orășenimea, de a fixa reguli în viața economică. Basarab Țepelus, Radu cel Mare, Neagoe Basarab duc o politică consecventă pe această linie.

În domeniul social începe acțiunea de hotărnicire a proprietăților feudalilor, de stabilire a averilor care aparțin statului, de deosebire a averilor statului de averea domnului, de schimbarea politicii domnești față de problema daniilor⁴.

Transformările social-economice de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, care au dus la o orientare nouă a politicii domnești în diferite sectoare ale vieții de stat, au exercitat puternice influențe asupra activității feudalilor, au marcat o nouă etapă în dezvoltarea proprietății feudale. În noile condiții economice, parte dintre feudali au trecut la reorganizarea proprietăților lor în vederea producției de mărfuri. Mulți dintre feudali se ocupă cu afaceri comerciale, întrețin legături economice nu numai cu orașele din Transilvania dar și cu turci⁵.

Pe măsură ce se dezvoltă relațiile marfă-bani, feudalii caută să-și lărgească tot mai mult averile⁶. Tendința feudalilor de a pune stăpînire pe noi pământuri, de a-și spori numărul de țărani supuși, de a întemeia noi

¹ Faptul că la începutul secolului al XVI-lea sunt boieri, ca boierii Craiovești, care dăruiesc mănăstirilor în mod regulat sume de bani nu poate fi interpretat altfel decât în sensul că la rîndul lor ei dispuneau de venituri regulate în bani. Acestea nu puteau proveni numai din comerț, ci și din transformarea rentei, din rentă în produse în rentă în bani.

² Sunt frecvente cazurile cînd domnia intervene în sprijinul feudalilor cerînd satelor dependente de ei să asculte poruncile acestora, amenințînd că în caz contrar vor fi pedepsite (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 175 vol. II, p. 62 etc.). Sunt frecvente cazurile cînd domnia cere să fie respectate drepturile feudalilor (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 174, 181, vol. II, p. 65, 93 etc.).

³ St. Ștăfănescu, *Începuturile băniei de Craiova. Pe marginea unui document recent publicat*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956.

⁴ Trebuie spus din acest punct de vedere că în timp ce în sec. XIV–XV domnia dăruiește feudalilor, mănăstirilor mai ales, sate și robi spre sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea precum și în tot cursul secolului al XVI-lea dăruirile de sate sunt din ce în ce mai puține, locul lor fiind luat de daniile în bani. Schimbarea în sistemul daniilor, creșterea daniilor în bani își găsește explicația în primul rînd în faptul că veniturile în bani ale domniei în urma prefacerilor economice crescuseră considerabil; în al doilea rînd, în condițiile economice nou create, cînd valoarea satelor crescuse mult, era mai convenabil domniei să dăruiască bani și nu sate. (Aceasta cu atît mai mult cu cît domeniile statului începuseră să se resimtă din cauza dăruirilor masive de sate făcute înainte vreme feudalilor).

⁵ A se vedea în acest sens St. Ștăfănescu, *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești, de către turci*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea I, Buc., 1954.

⁶ Slăbită, ca urmare a creșterii inegalității de avere a țărănilor din cadrul ei, obștea sătească nu mai poate face față atacurilor feudalilor îndreptate împotrivă-i. Proprietățile feudale cresc tot mai mult pe seama pământurilor obștilor de țărani liberi.

sate, apare ca fiind conținutul de bază al istoriei sociale a Țării Românești în secolul XVI-lea.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea în condițiile lărgirii pieții interne și externe pentru produsele agriculturii, feudalii încearcă să sporească exploatarea țăranilor pe bază de clacă. Ei caută să extindă suprafața de pămînt care le apartinea în mod nemijlocit (rezerva feudală) de cele mai multe ori prin defrișări și desfeleniri, uneori însă și pe seama loturilor țărănești. Extinderea suprafetei de pămînt, care apartinea direct feudalului, sporirea muncii sub forma de clacă, cea mai grea formă de exploatare a țăranilor, explică încercările feudalilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea de a-și lărgi drepturile asupra țăranilor. Noua formă de exploatare a țăranilor pe bază de clacă, nu putea fi în mod real forma principală de exploatare a țăranilor atât timp cât acestea se bucurau de dreptul de strămutare¹. De aceea feudalii caută și reușesc să obțină legarea țăranilor de glie. Legalizarea fixării de pămînt a țăranilor s-a săvîrșit prin introducerea așa-numitei „legături” a lui Mihai Viteazul. Acest „așezămînt” constituie punctul culminant al politicii de serbire a țăranilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. „Legătura lui Mihai” a legalizat pe plan general, pe întreaga țară, o practică începută în mod izolat de boieri mai dinainte.

Prin legarea țăranilor de glie la sfîrșitul secolului al XVI-lea începe o nouă etapă în evoluția proprietății feudale. Din această vreme proprietatea feudală devine tot mai mult o frînă pentru dezvoltarea forțelor de producție.

РАЗВИТИЕ ФЕОДАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ВАЛАХИИ ДО XVII ВЕКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье автор задался целью обобщить исследования последних лет, касающиеся вопроса феодальной собственности в Валахии до XVII века. Указывается, что в прошлом этот вопрос не мог быть полностью разрешен. Незнание или игнорирование прежними историками законов исторического материализма привело к тому, что собственность в средние века рассматривалась не как основа феодальных производственных отношений, а как самостоятельная юридическая категория. Феодальная собственность часто отождествлялась с современным частным землевладением. Происхождение, сущность, формы и этапы развития феодальной собственности остались невыясненными.

В статье особое внимание уделяется более важным вопросам, выдвигаемым изучением феодальной собственности, а также исследованию пути, пройденного ею в Валахии до конца XVI века, когда было

¹ În legătură cu dreptul de strămutare al țăranilor un interesant studiu a publicat în ultima vreme P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor, în ţările române (în mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956.

узаконено прикрепление крестьян к земле. Это событие отмечает новый этап в развитии феодальной собственности, поскольку оно стало очень значительно тормозить развитие производительных сил.

L'ÉVOLUTION DE LA PROPRIÉTÉ FÉODALE EN VALACHIE JUSQU'AU XVIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'article se propose de faire connaître les résultats des recherches entreprises ces dernières années sur la propriété féodale en Valachie, jusqu'au XVIIe siècle. Si, par le passé, ce problème n'a pu être élucidé que d'une manière incomplète, la cause en est aux historiens de jadis qui, ignorant ou méconnaissant les lois du matérialisme historique, considéraient la propriété au moyen âge, non pas comme la base des rapports féodaux de production, mais comme une catégorie juridique distincte. Maintes fois, la propriété féodale a été identifiée à la propriété terrienne moderne. L'origine, l'essence, les formes et les étapes du développement de la propriété féodale sont demeurées obscures.

L'auteur insiste sur les principaux problèmes que soulève l'étude de la propriété féodale et suit la route parcourue par la propriété féodale en Valachie jusqu'à la fin du XVIe siècle, époque à laquelle les paysans furent légalement et obligatoirement fixés à la glèbe. Ce moment marque une étape nouvelle de l'évolution de la propriété féodale, moment à partir duquel cette dernière freine de plus en plus le développement des forces de production.

---

www.dacoromanica.ro

O LUCRARE INEDITĂ DESPRE MIŞCAREA REVOLUȚIONARĂ DE LA 1821 DIN ȚĂRILE ROMÎNE

DE

AL VIANU și S. IANCOVICI

În Arhiva istorică centrală din Leningrad, se află în fondul Liprandi o lucrare a acestuia în manuscris intitulată „Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu din anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în principatele dunărene sub conducerea prințului Alexandru Ipsilanti precum și sfîrșitul lamentabil al acestor mișcări în același an”. Manuscrisul acestei lucrări cuprinde trei condici, format 14–20 cm, de cîte 105 file și este împărțit în 17 caiete¹. În afară de acest manuscris, în același fond se mai află următoarele lucrări și materiale privitoare la evenimentele anului 1821 în țările romîne²: a) „Capitanul Iordache Olimpiotul și acțiunea eteriștilor în principatele romîne în anul 1821”, un studiu de 101 file alcătuit din capitolele despre eterie — extrase din lucrarea principală menționată mai sus, întregite cu date și fapte din viața lui Iordache Olimpiotul pînă la izbucnirea răscoalei în 1821; b) un grup de însemnări, de note, fiecare din cîte 1–6 file despre: Al. Ipsilanti, Lizgara, Mihail Suțu, Gheorghe Cîrjaliu, Gh. M. Cantacuzino, Const. Herescu și Cuciuc-Ahmet — toate creionări fugare care dau în cîteva fraze concise — portretele personajelor respective. c) 1) Copii după unele proclamații ale lui Tudor Vladimirescu și ale lui Al. Ipsilanti; 2) Declarația celor doi frați Dimitrie și Pavel Macedonschi (original); 3) „Însemnarea autentică a colonelului prințul G. Cantacuzino despre începuturile și acțiunea Eteriei în principatele romîne în anul 1821, scrisă pentru colonelul Liprandi în anul 1828”³.

¹ Arhiva istorică centrală de stat U.R.S.S., Leningrad, fond. 673 D. 234 – 235 – 236. O copie la Biblioteca publică de stat „Saltikov Scedrin”, Leningrad, arhiva N. K. Schilder.

² Aceste manuscrise din fondul I. P. Liprandi au fost semnalate de Gh. Haupt, *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre țările romîne la începutul sec. al XIX-lea*, în *Studii și articole de istorie*, Buc., 1956, I, p. 120–124.

³ Lucrările și materialele din fondul Liprandi cu privire la răscoala din 1821 se află în fotocopii la colectivul de documente 1821, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. Scrisul lui I. P. Liprandi este foarte greu lizibil. Manuscrisele au fost descifrate și traduse de E. Chișcă de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

Dintr-o însemnare a lui I. P. Liprandi se pare că au mai existat cîteva note despre : Bimbașa Sava, Nicolae Suțu, Iacovache Rizo, M. Nenadovici etc., care nu se află însă actualmente în acest fond¹.

În studiul său, I. P. Liprandi se ocupă de râscoala românească de la 1821 și mișcarea revoluționară a Eteriei în Țările Romîne ; ultimele trei caiete sunt consacrate problemelor privind numirea domnilor pămînteni, precum și unor aspecte din viața politică a Țării Romînești în timpul domniei lui Gr. Ghica.

În ce împrejurări I. P. Liprandi a studiat evenimentele legate de mișcarea revoluționară de la 1821 ?

Pe la mijlocul anului 1820 locotenent-colonelul I. P. Liprandi a devenit șeful serviciului de informații și contra informații al diviziei a 16-a de infanterie cu sediul la Chișinău. La ordinele generalilor M. F. Orlov, comandantul diviziei a 16-a, Sabaneev, comandantul corpului 6 de armată și P. D. Kiseleff, șeful statului major al Armatei a II-a, Liprandi a îndeplinit, începînd din anul 1821, diverse misiuni cu privire la : supravegherea eteriștilor refugiați din Turcia în Basarabia, mișcările trupelor turcești în țările romîne, descrierea granitelor rusu-turce și a fortărețelor turcești din Balcani etc.².

Liprandi cunoștea limbile : rusă, franceză, italiană, germană, bulgară, română și probabil greacă. În însemnarea despre pașa Cuciuc Ahmet (comandanțul trupelor turcești din Moldova după moartea lui Salih pașa) în februarie 1822 el arată : „În acest timp (1821—1828) am avut deseori prilejul să-l văd în carantina de la Sculeni. Eu eram trimis de către generalii Sabaneev și Orlov pentru tratative cu Cuciuc Ahmet asupra incidentelor de frontieră... vorbea perfect bulgara și foarte bine limba românească și de aceea mie îmi era foarte ușor să conversez cu el în timpul tratativelor”³.

În această perioadă cînd punea bazele agenturii sale de spionaj militar el era membru al organizației revoluționare decembriște „Uniunea propășirii”⁴.

Arestat în 17 ianuarie 1826 în pricina decembriștilor, Liprandi este eliberat după o lună de zile și recompensat pentru neplăcerile ce i s-au produs. În 1827 el vine în Moldova de unde conduce o rețea întinsă de informatori cu ramificații în Balcani și în Austria. La cererea lui P. D. Kiseleff, alcătuiește un memoriu „Cu privire la mijloacele de a crea o poliție specială în străinătate”. Memoriul a fost aprobat de Nicolae I și în aprilie 1828 P. I. Liprandi este numit șef al acestei noi instituții⁵. În anii 1828—1832, el și-a desfășurat activitatea sa în țările romîne.

¹ I. P. Liprandi (1790—1880) este cunoscut în literatura noastră istorică. Vezi M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iași, 1857, vol. II, p. 172—173 ; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 241 ; G. Bezviconi, *Puškin*, Buc., 1947, p. 50—58 ; G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc., 1947, p. 256—261 ; Gh. Haupt, *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre țările romîne la începutul secolului al XIX-lea*, *Studii și articole de istorie*, I, Buc., 1956, p. 120—124.

² Чтения Общества истории и древностей российских, 1877 картеа 3, p. 53.

³ Arhiva istorică centrală de stat a U.R.S.S., Leningrad, fondul Liprandi, p. 2—3.

⁴ М. В. Necikina, Движение декабристов, vol. I, M., 1955, p. 357.

⁵ Р. А. Sadikov, И. П. Липранди в Бессарабии 1820 годов Пушкинский временник, vol. VI, 1941, p. 272.

Lucrarea care formează obiectul cercetării noastre ca și însemnările anexe au fost scrise de I. P. Liprandi în anii 1829—1830 pe cind se afla la București. În decursul anilor, autorul a introdus numeroase note care veneau să precizeze soarta unor persoane și să indice noi surse care confirmă faptele expuse. Cele mai numeroase note au fost introduse în anii 1842—1847, ultimele datând din anii 1864—1868.

Ce l-a determinat pe I. P. Liprandi ca, în afara informațiilor furnizate superiorilor săi, să consacre un studiu deosebit evenimentelor anului 1821 în țările române? El însuși ne dă răspunsul: „Un concurs de împrejurări mi-a oferit prilejul să urmăresc de aproape toate aceste evenimente chiar de la început și în cele din urmă să le controlez la fața locului și să mă conving de adevărul lor cu ajutorul mărturilor unui mare număr de oameni care au participat la ele și cu care am avut apoi strînsă legături... Evenimentele din principate... așa cum s-au întîmplat merită într-adevăr atenție și un interes deosebit”¹.

Dar nu numai „împrejurările favorabile” și pasiunea pentru studiul istoriei l-au făcut pe Liprandi să-și îndrepte atenția asupra evenimentelor anului 1821.

În anii 1828—1829, el a întocmit o serie de memorii ample pentru guvernul rus despre țările române în perioada 1812—1828; despre însușirile și caracterul boierilor Moldovei și Țării Românești, „despre starea de spirit a populației” etc². și, firește, s-a izbit în permanență de problemele anului 1821.

Punerea în ordine a tuturor informațiilor adunate în decursul anilor, controlarea lor la fața locului prin zeci și zeci de noi mărturii, stabilirea în amănunt a poziției și rolului fiecăruia dintre protagonistii răscoalei pandurilor și a eteriștilor, precizarea adevăratelor relații dintre boieri, vîrfurile bisericii și aceste mișcări — toate acestea îi erau cerute în primul rînd de slujba sa de șef al poliției speciale secrete în Balcani.

A studiat însă aceste evenimente cu migala omului de știință și cu pasiunea istoricului.

Lucrarea despre care ne ocupăm este departe de a fi o expunere seacă, rece, oficială; la tot pasul autorul caracterizează viu, sugestiv, oameni, întîmplări, fapte. Liprandi menționează în repetate rînduri politica de abuzuri și jafuri din țările române. Masele sunt însă private doar ca instrument al unui grup de conspiratori; pe primul plan apar cei care au pregătit și condus mișcarea revoluționară și autorul se străduiește să descurce pînă la capăt firele încîlcite care îi legau pe aceștia.

*

Datorită lucrărilor și actelor publicate în ultimii ani cu privire la Tudor Vladimirescu și la alte persoane ce au avut un rol de seamă în mișcarea revoluționară de la 1821, se pare că problema legăturii dintre Eterie și

¹ Căpitanul Iordache Olimpiotul..., Dos. 237, f. 14.

² Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 123.

conducătorul răscoalei românești din Țara Românească a fost pe deplin elucidată¹.

Teoria care înfățișa mișcarea lui Tudor Vladimirescu ca o mișcare spontană și anti-greceană determinate de cauze exclusiv interne ducea la o serie de contraziceri de nerezolvat².

Nu se putea explica : de ce Tudor a pornit să răscoale Oltenia de la București unde au fost redactate de mai înainte proclamația de la Padeș, arzul către Poartă și memoriile adresate împăraților Rusiei și Austriei ? Ce interese aveau boierii eteriști care făceau parte din guvernul provizoriu să saboteze măsurile de represiune împotriva mișcării ? Cum se face că trupele guvernamentale comandate de ofițerii eteriști au trecut de partea lui Tudor Vladimirescu ? De unde avea Tudor fondurile necesare să plătească rechișoarile și solda oamenilor săi ? De ce Al. Ipsilanti a cerut lui A. Pini să vegheze „ca nici un fir de păr din capul lui Tudor să nu se clatine” ? Cum de s-au aflat printre hărțile lui Iordache Olimpiotul care au căzut în mâinile turcilor două scrisori de ale lui Al. Ipsilanti adresate lui Tudor Vladimirescu ? De ce Tudor s-a retras din București și nu s-a alăturat turcilor, deși a dus tratative în acest sens cu ei ? Cum de a fost posibil ca Tudor să fi putut fi ridicat de o mână de oameni din mijlocul oștirii sale ?

La toate aceste probleme, răspunde Acad. A. Oțetea în studiul său din anul 1845, arătind că răscoala lui Tudor Vladimirescu nu poate fi înțeleasă decât în cadrul Eteriei : „Eteria i-a dat șeful, programul, organizarea, impulsul inițial, tactica de propagandă și de luptă, primele mijloace de realizare și a încadrat-o în mișcarea generală de insurecție care urmărea emanciparea tuturor creștinilor din Imperiul otoman”³.

Pentru prima oară se da astfel o explicație organică a întregii mișcări ; teza acad. A. Oțetea înălătura contradicții ce păreau de nerezolvat și pentru prima dată apărea clară linia directoare a mișcării și logica internă a acțiunilor lui Tudor.

După apariția acestui studiu au fost scoase la lumină cîteva acte capitale ale mișcării de la 1821 ; scrisorile adresate de Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica și Barbu Văcărescu, una lui Tudor Vladimirescu⁴, alta lui D. Macedonschi⁵, întregite cu acordul militar dintre Tudor Vladimirescu, Iordache Olimpiotul și I. Farmache — descoperit în Arhivele de Stat din Budapesta⁶, veneau să confere tezei acad. A. Oțetea o confirmare decisivă.

¹ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești, 1821–1822*, Buc., 1945 ; C. Grecescu, *Încă un act în legătură cu mișcarea de la 1821 din Țara Românească*, în *Revista istorică română*, 1946, fasc. I, p. 1–9 ; M. Romanescu, *Date noi asupra revoluției lui Tudor Vladimirescu*, în *Balcania*, V (1947), p. 3 ; E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947 ; A. Oțetea, *Legămlntul lui Tudor Vladimirescu față de Eterie*, în *Studii*, an. IX (1956), nr. 2–3, p. 125–133 ; A. Oțetea, *O nouă istorie a mișcării lui Tudor Vladimirescu*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 2, p. 201–202.

² A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Buc., 1929, vol. X, p. 48–71 ; N. Iorga, *Izoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1921, p. VI–XV ; E. Virtosu, *Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă*, Buc., 1936, p. 21 ; D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în București*, în *Revista istorică română*, 1943, fasc. II, p. 17–36.

³ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești (1821–1822)*, Buc., 1945, p. 359.

⁴ *Revista istorică română*, 1946, fasc. I, p. 3.

⁵ E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, p. 60–61.

⁶ *Studit*, an. IX (1956), nr. 2–3, p. 130–133.

Lucrarea lui I. P. Liprandi aduce însă o serie de precizări care dau o nouă perspectivă mișcării revoluționare românești din 1821 și legăturilor ei cu acțiunea Eteriei.

Ideea centrală în lucrarea lui I. P. Liprandi este că mișcarea lui Tudor Vladimirescu a pornit la impulsul boierilor pămînteni care erau inițiați sau în curent cu treburile Eteriei; acești boieri au acționat însă independent de Eterie, urmărind ca prin această mișcare separată să scape de concurența fanariotă; Tudor Vladimirescu n-a fost eterist și de la prima zi a răscoalei și până la sfîrșitul său tragic s-a menținut pe poziția de a lupta pentru înlăturarea fanarioșilor, îngădirea abuzurilor și arbitrairului.

Teza, în general, nu este nouă. A. Xenopol a susținut-o acum o jumătate de veac, dar ea nu s-a putut menține, și contradicțiile și incoerențele legate de această explicație au fost simțite de toți cei care s-au ocupat în de aproape de răscoală din 1821.

I. P. Liprandi a sezisat problemele susciteate pe această linie, și datele și faptele ce le aduce se înlănțuie cu explicațiile sale într-o construcție logică, unitară, ce permite o explicație organică a întregii mișcări. Astfel, contradicțiile sunt de astă dată înlăturate de pe pozițiile acestei teze care, abandonată, la un moment dat, se impune spre a fi considerată din nou în lumina lucrării lui I. P. Liprandi.

I. P. Liprandi se străduiește, inabil uneori, să păstreze discreția cea mai absolută asupra amestecului Rusiei în pregătirile de răscoală ale Eteriei.

Se știe că sub frazeologia moralei creștine a ăștui Sfintei Alianțe, se ascundea nu numai contra-revoluția ci și linia anti-turcească a politiciei externe a Rusiei țariste.

Încă la Congresul de la Viena, Alexandru I a cerut ca toate popoarele creștine din Imperiul otoman să fie puse sub protecția întregii Europe¹.

Opoziția Angliei și Austriei față de planurile expansioniste ale Rusiei în Balcani l-a silit pe Alexandru I să caute alte mijloace.

După toate indicațiile, încă în 1817, Capo d'Istria l-a informat pe țar despre existența Eteriei. Avîntul pe care l-a luat organizația în anul 1818 a îndreptat atenția diplomației țariste asupra ei. Posibilitatea organizării unei mișcări insurectionale în Balcani deschidea perspectiva intervenției armatelor ruse în numele Sfintei Alianțe pentru înăbușirea „dezordinilor”.

Dezvoltarea Eteriei a luat un ritm uimitor. Diplomația țaristă era prezentă în toate colțurile lumii grecești. Aproape toți consulii Rusiei în Balcani au devenit membri ai Eteriei.

Autoritățile austriece au interceptat o scrisoare a lui Al. Ipsilanti din Munkaci către o prietenă sa, în care se plînge că a fost îșselat; Metternich scria pe marginea acestei scrisori: „J'ai au reste vingt preuves que déjà en 1819 Capo d'Istria et Ipsilanti s'occupaient de la levée de boucliers future”².

¹ S. B. Okun, *История СССР (1796—1825)*, Leningrad, 1947, p. 308.

² *Les rapports diplomatiques de Lebzeltern ministre d'Autriche à la Cour de Russie (1816—1828)*, St. Petersburg, 1913, p. 240. Scrisoarea lui Metternich către Lebzeltern din 25 decembrie 1821. Concludentă în această privință este scrisoarea lui Capo d'Istria către mitropolitul Ignatie — mentorul spiritual al Eteriei — din 17/29 iulie 1828 (Arhiva centrală istorică de stat, Acte vechi, Moscova, fond. III/83, f. 99—101v).

Momentul ales pentru provocarea tulburărilor în Imperiul otoman a fost nefericit. Pe deasupra, Al. Ipsilanti „un om cu totul nefinsemnat”, după cum îl caracterizează I. P. Liprandi, n-a avut „nici facultăți personale pentru o chestiune atât de importantă, nici bărbăția și nici curajul trebucios”¹.

Eteriștii „nu trebuiau să compromită Rusia”², or, Al. Ipsilanti chiar a doua zi după sosirea sa la Iași a dat o proclamație în care anunță public ceea ce trebuia tăinuit, legind prin aceasta diplomația țaristă de mîini și de picioare. Țarul s-a văzut silit să dezavueze mișcarea. Afacerea greco-turco-rusă a luat imediat o turnură europeană. Anglia și Austria au înlăturat toate cauzele care ar fi putut justifica intervenția militară a Rusiei.

Metternich și-a dat seama de eșecul diplomației ruse și remarcă cu satisfacție: „l'Empereur désire sortir d'une affaire mauvaise et pénible avec honneur”.

Astfel, planurile clădite de cabinetul rus traduse în viață au luat o direcție neașteptată și nedorită de cei care le-au urzit. Problema greacă a rămas însă în picioare. Sarcina lichidării dominației otomane care s-a copt în procesul de dezvoltare a poporului grec bătea acum la poarta istoriei și chiar în decursul aceluiasi deceniu în care Al. Ipsilanti a pornit, la semnalul cabinetului rus, acțiunea sa, prefacerile diplomației europene au concurat pînă la urmă pentru rezolvarea ei. Istoria luptei poporului grec arată încă o dată clarviziunea concluziei lui K. Marx: „Omenirea își pune întotdeauna numai probleme pe care le poate rezolva, căci, privind mai de aproape, se va constata întotdeauna, că problema însăși se naște numai acolo unde condițiile materiale ale rezolvării ei există deja sau, cel puțin, săn în proces de devenire”³.

Pentru țările române, problema eliberării de sub asuprirea Portii otomane avea alte contururi și ea s-a manifestat în 1821 pe planuri diferite de cele ale grecilor. Independent de gîndurile conducătorilor Eteriei sau ale cabinetului rus, realitatea românească și numai ea a dat viață, în țările române, luptei maselor populare împotriva orînduietilor feudale și a despotismului fanariot. În anii ce preced mișcarea lui Tudor Vladimirescu, „condițiile materiale” ale rezolvării acestor sarcini se aflau în devenire. Unii reprezentanți, cei mai buni, ai poporului român, întrezăreau toate acestea și își dădeau seama că lucrurile nu mai pot fi amînate și cer o grabnică rezolvare, alții priveau cu îngrijorare pericolul care amenința privilegiile și situația lor și căuta soluții pentru a preveni furtuna.

Pentru vîrfurile feudale pămîntene, lichidarea despotismului fanariot era o problemă coaptă de mult. Din această cauză boierimea pămînteană s-a axat pentru un moment pe o linie comună cu a maselor, urmărind să obțină înlăturarea unei concurențe devenită apăsătoare și canalizarea mîniei poporului înspre o direcție mai puțin primejdioasă pentru ea.

Astfel, mișcarea națională de eliberare care a cuprins parte din Europa în anii 1820–1821 a căpătat pe solul romînesc forme specifice care oglindeau problemele ce puteau fi rezolvate de poporul român și pe care acesta era

¹ Caietul C., f. 53.

² Loc. cit., f. 59.

³ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Buc., 1954, p. 10.

chemat să le rezolve. Mersul revoluției grecești și situația internațională au influențat și mersul revoluției românești; dar ea a pornit pe pămîntul țării pe o linie care era de departe de scopurile Eteriei și de planurile cabinetului rus.

Din aceste considerente, poziția lui I. P. Liprandi de a trece sub tacere rolul Rusiei în răscoala grecească nu scade cu nimic exactitatea și seriozitatea informațiilor pe care le aduce în lucrarea sa.

Informațiile pe care se sprijină Liprandi cu privire la acțiunile lui Tudor Vladimirescu și treburile Eteriei în principate sînt uimitor de bogate și de obicei de la prima sursă. El a luat, probabil, din însărcinarea guvernului rus declarații de la refugiații care au avut un rol mai însemnat în mișcarea din 1821, a adunat hîrtiile și notele lor și apoi pe mulți dintre ei i-a recrutat în rețeaua sa de informatori. Astfel, dintr-o însemnare din 1826 reiese că frații D. și P. Macedonschi se aflau în slujba sa. În nota despre Const. Herescu, „un om cu caracter extrem de posac și care se îndrăgostea ușor”, se arată că acesta a venit spre sfîrșitul anului 1821 la Chișinău, „s-a mutat la mine – declară Liprandi... Aici (la Chișinău (el era împreună cu D. Macedonschi, cu prințul G. Cantacuzino și alți fruntași ai jالnicei campanii din 1821. Eu am rezumat diversele lor discuții și am adunat notele lor”¹. În nota despre Lizgara – un om „frumos,abil..., suficient de cult pentru a fi un bun aventurier”, Liprandi declară deschis: „contele Voronțov mi-a dat ordin să-l supraveghez ... L-am văzut pe Lizgara de două ori în scopul de a strînge pentru mine personal unele informații cu privire la unele amănunte ale mișcării la care el participase, fapte pe care le văzuse sau le auzise”².

Din însemnări reiese că a luat informații, printre alții, și de la Rizo Nerulos – „cunoscut prin romantica sa lucrare”³; Hagi Prodan „bătrînul voievod sîrb care a murit mai tîrziu la Hotin”; Const. Pendededeca „grec din Nejin ... astăzi se află în Moreea”; Mihail Suțu, „Un om cu facultăți foarte mărginite”; Constantin Duca și de la mulți alții.

Mai tîrziu, pe cînd se afla în principate, a verificat notele adunate și a cules personal informații de la participanții evenimentelor din 1821 care se aflau în viață; a stat de vorbă cu parte din arnăuții cu care a plecat Tudor din București, cu medicul Charles Barot, care se afla cu eteriștii la Tîrgoviște și l-a vizitat pe Tudor după torturare, „astăzi se află la Focșani”, cu maiorul Solomon, cu fratele lui Bîmbașa Sava, Panaiot Fochianos, care a vîndut Austriei „corespondența lui Sava cu Al. Ipsilanti” și cu multe alte căpetenii de panduri și arnăuți, cu singurii supraviețuitori dintre eteriștii ai luptei de la Secul „un evreu care primise legea creștină și fusese slugă la unul dintre căpitani și care a trecut la confesiunea mahometană și astăzi se află la Silistra și altul Tufecci Nicola, care era armurier pe lîngă detașament ... se află și astăzi la București ca cel mai bun meșter armurier”⁴, cu căpeteniile oștilor turcești: Cuciuc Ahmet, Emîn Aga etc.; cu Nuri Aga, care a fost

¹ Nota despre Const. Herescu, p. 23 (fondul Liprandi).

² Lizgara (același fond), p. 3.

³ Este vorba de *Histoire moderne de la Grèce*, Geneva, 1828.

⁴ Caietul M. P., 22 v.

trimis în repetate rînduri la Tudor de către pașa de Silistra și cu mulți alții. Probabil a căutat să obțină informații și de la acei boieri despre care știa că au fost implicați în mișcarea din 1821. În afara de mărturiile culese de la participanți, Liprandi a avut la dispoziție acte pe care le-a trimis ministerului său tutelar, de pe unele și-a luat copii, iar despre altele notează „am văzut actul”.

Cu toate că dispune de informații de prim ordin, uneori, autorul redă inexact unele fapte, confundă oamenii și datele; spre exemplu, relativănd despre căminarul Stefan Bibescu care s-a închis la mănăstirea Motru, Liprandi menționează „în deceniul al cincilea domn al Țării Românești”¹, confundându-l, evident, cu Gheorghe Bibescu; sau că Tudor și-ar avea numele „după moșia sa din Gorj”. Aceste inexacități sunt însă puține la număr și se referă la chestiuni de mică importanță. Liprandi a cunoscut cu exactitate și amănunțime întimplările răscoalei și se poate spune fără greș că, în generă, are extrem de puține goluri.

El a observat în mod critic atât persoanele care-i dădeau informațiile, cât și materialul însuși. Astfel, printre informatorii lui Liprandi asupra întimplărilor răscoalei, au fost și frații Macedonschi. Aceștia au dat și o declarație scrisă, găsită în fondul documentar Liprandi, pe care noi astăzi putem, fără nici un efort deosebit, să o apreciem ca nesinceră, într-o anumită privință. Dimitrie și Pavel Macedonschi se dovedesc în declarațiile lor față de Liprandi documentați în ceea ce privește situația economică și specială a Țării Românești înainte de răscoală; în schimb, cînd trebuie să relateze momentele răscoalei la care au fost părtași și nu le convine să recunoască acest lucru, ei denaturează în mod conștient faptele. Astfel, Dimitrie Macedonschi pretinde că a plecat cu Tudor Vladimirescu din București, la 17 ianuarie, pentru a face comerț; de asemenea, pretinde că Tudor a luat cu împrumut 20 000 lei de la Pavel, abia în Oltenia, în luna februarie, cînd a venit Pavel la el pentru a doua oară din București. De fapt, împrumutul s-a făcut la 13 ianuarie. După D. Macedonschi, în jurul lui Tudor s-au strîns în Oltenia 20 000 de oameni, cifră evident exagerată. Liprandi nu a luat în considerație aceste informații inexacte. Deși D. Macedonschi a afirmat față de Liprandi că proclamația lui Tudor Vladimirescu a fost scrisă în Oltenia, după ce a fost trimis arzul către Poartă și adresele către Rusia și Austria, Liprandi a acordat tot creditul informației pe care o avea din altă sursă, anume că proclamația a fost redactată înainte de plecarea din București, în casa lui Ilarion și această informație o dă el ca valabilă.

După Liprandi, despre existența Eteriei s-a aflat în țările române prin Nicolae Galatis, care, „fiind în principate în anii 1816—1817”, a convertit pe unii dintre boieri, printre care și pe Alecu Filipescu-Vulpe². De abia, însă, după 1818 și în țările române, ca și în alte regiuni unde se aflau greci, au început să curgă adeziuni masive la Eterie.

¹ Caietul A, f. 22.

² Loc. cit., f. 6. v.

„Gr. Brîncoveanu știa despre răscoala grecilor încă din anul 1820 din luna mai, despre aceasta există dovezi vădite”¹. Informația este susținută de faptul cunoscut și anume de scrisoarea căminarului Sava prin care înștiință, în octombrie 1820, pe Em. Xanthos că Gr. Brîncoveanu a aderat la Eterie².

Pe de altă parte, Dimitrie Macedonschi declară următoarele: „În anul 1820, în luna iunie, marele ban Barbu Văcărescu mi-a declarat mie... că răul înrădăcinat în patria noastră nu poate fi desrădăcinat altfel decit să se înarmeze poporul... împotriva nedreptății și în acest scop m-a invitat pe mine pentru că eu cunoșteam pe panduri... La această invitație eu i-am spus lui Văcărescu „mă voi gîndi și vă voi da răspunsul”. Plecînd de la ei în drum am intrat la vel vornicul Scarlat Grădișteanu, care mi-a declarat că este de acord cu această chestiune, iar de la acesta m-am dus la vel vornicul Alecu Filipescu și acesta mi-a spus că este cu putință și ar fi foarte bine să scăpăm patria noastră de jugul tiranilor”³.

Este evident, deși D. Macedonschi nu o spune direct, că Barbu Văcărescu făcîndu-i propunerea să ridice pandurii împotriva abuzurilor stăpinirii fanariote, l-a asigurat totodată că și Scarlat Grădișteanu și Alecu Filipescu-Vulpe sînt de acord cu această problemă și l-a trimis să discute cu ei.

D. Macedonschi s-a eschivat de a da un răspuns hotărît la propunerea boierilor, „cunoscînd bine firea lor; se baza puțin pe asigurări și era convins... că ei nu vor avea nici putere, nici curaj să sprijine toți împreună o răscoală populară împotriva abuzurilor cu care el însîși se obișnuiseră și la care erau cei mai zeloși părtași. Pe lîngă aceasta, el își amintea încă de o întîmplare asemănătoare, recentă, din timpul domnitorului Caragea, cînd boierii de clasa întîia, instigînd pe alții, ulterior unii au renunțat, alții s-au răscumpărat și au devenit judecătorii victimelor lor”⁴. Întîmplarea din timpul lui Cargea despre care vorbește Liprandi s-a petrecut cu marele ban Const. Filipescu. Acesta a încercat, cu sprijinul vornicului Const. Bălăceanu și al marelui logofăt Grigore Ghica și altor boieri, să denunțe Porții abuzurile domnitorului, pînă la urmă însă a fost surghiunit la moșia sa de la Bucov și otrăvit din porunca lui Caragea.

Cum se explică atunci că marii boieri care erau inițiați în Eterie sau în curent cu treburile ei au ales pe frații Macedonschi să ridice pandurii la răscoală și ce urmăreau prin aceasta?

Din materialele interne cunoscute, nu se știe care erau relațiile dintre frații D. și P. Macedonschi și panduri. În declarația sa, D. Macedonschi arată că atât el cît și fratele său au intrat în 1806 în regimentul romînesc de cazaci. Amîndoi frații fiind răniți au fost siliți să părăsească regimentul; au intrat apoi ca translatori ai cancelariei ruse pe lîngă Divanul țării. D. Macedonschi a lucrat pe lîngă Comisia principală de anchete și a fost delegat în județe pentru cercetarea abuzurilor. În 1812, D. Macedonschi a fost trimis în Oltenia pentru a studia organizarea unei oștiri care să aibă ca nucleu de bază pandurii. Pavel Macedonschi a fost detașat de divanul din București la divanul din Craiova, pentru a înființa acolo o cancelarie rusă îndeosebi

¹ Caietul A, f. 6.

² Em. Xanthos, *Απομνημονεύματα*, Atena, 1845, p. 106.

³ Declarația fraților Macedonschi, dos. 311, f. 3.

⁴ Caietul A, f. 15.

pentru problemele militare. După încheierea păcii, ei s-au ocupat cu aren-darea de moșii și cu negoțul. Probabil în perioada războiului 1806—1812, atât în timpul cînd au slujit în regimentul romînesc de cazaci, cît și după aceea, au venit în contact cu pandurii, mai ales că Pavel Macedonschi se ocupa de problemele lor, fiind detașat la Craiova tocmai pentru aceasta, iar D. Macedonschi era adesea prin județele Olteniei pentru a cerceta jalbele cu privire la abuzurile autorităților locale sau ale ofițerilor ruși și studiase în 1812 posibilitățile înființării unei știri pămîntene. Lucrînd la cancelaria divanului, ei au devenit cunoscuți atât boierilor cît și pandurilor. Liprandi subliniază că „se bucurau de încrederea deplină a pandurilor”.

Marii boieri pămînteni care cunoșteau gîndurile de răscoală ale eteriștilor, oameni practici și realiști, au planuit să organizeze un complot cu scopul de a se debarasa de concurența fanariotă. Dorința boierilor de a scăpa de sub stăpînirea fanariotă nu s-a născut peste noapte¹. În condițiile descompunerii feudalismului, mișcarea națională de eliberare atrage în orbită ei toate clasele și păturile sociale. N. Iorga a exprimat lapidar și sugestiv esența acestui sentiment național al boierimii pămîntene: „Boierul român nu mai vede în boierul grec un frate bun, ci un coleg întimplător”². Pregătirile de răscoală ale eteriștilor au oferit un prilej de acțiune și boierilor pămînteni din Țara Romînească.

Fiecare dintre boierii care aveau o idee cît de superficială despre Eterie — spune Liprandi — era sigur că întreprinderea grecilor nu va fi niciodată încununată de succes. „Brîncoveanu cu mintea lui chibzuită și tovarășii săi de idei, care știau despre aceasta pe de o parte, lingușeau pe eteriști și ii asigurau că le vor da ajutor în caz de va fi nevoie, iar pe de alta voiau să profite de nenorocirile care trebuiau negreșit să lovească pe eteriști și care erau pregătite întrucîntă în chip viclen, chiar de boierii care nutreau speranța de a trage foloase pentru dinșii din aceasta”³. De aici, ideea unei răscoale proprii, organizată și canalizată de marii boieri, cu prilejul căreia ar fi putut prezenta Porții cererile lor.

Planul inițial al lui Al. Ipsilanti era să se ducă la Triest și de acolo în Peloponez pe un vas grecesc. De abia în octombrie s-a conturat ideea unei acțiuni de diversiune în țările romîne spre a sili Poarta să-și concentreze forțele pe Dunăre. Cum se explică, însă, că în iunie 1820 Barbu Văcărescu i-a propus lui D. Macedonschi să ridice pandurii la răscoală?

După Liprandi, boierii din Țara Romînească au aderat la Eterie, convinși fiind că acțiunea ei va eșua și căutînd să tragă foloase de pe urma nenorocirii eteriștilor, au planuit să provoace paralel, independent, o mișcare insurecțională împotriva stăpînirii fanariote, cu alte cuvinte un complot în complot. S-ar putea, evident, ridică obiecții în ceea ce privește convingerea boierilor în insuccesul acțiunii eteriste. Judecînd însă după cum s-au desfășurat evenimentele, este, totuși, izbitoare permanenta rezervă și prudență cu care au acționat boierii din Țara Romînească față de Eterie.

¹ Vezi, spre exemplu, Anaforaua Mitropolitului și celorlalți boieri ai Țării Romînesti către A. P. Rumianțev, din 22 iulie 1774 *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, Buc., 1902, p. 537.

² N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, Buc., 1953, vol. III, p. 9.

³ Caietul A, f. 7.

Punctul de plecare al mișcării din Țara Românească — așa cum îl prezintă Liprandi — poate fi acceptat sau respins numai în lumina desfășurării ulterioare a evenimentelor, deoarece nu există materiale care să confirme sau să infirme aceste afirmații.

Să vedem, deci — după Liprandi — cum a fost organizată răscoala din Țara Românească.

Pentru îndeplinirea planurilor lor, boierii aveau nevoie de un om care să răscoale poporul „și alegerea lor unanimă a căzut asupra unui oarecare slujer Tudor, poreclit Vladimirescu ... înzestrat cu o bună și serioasă judecată, fiind totodată șiret, îndrăzneț în fapte și în expresiile sale, și pe deasupra încăpăținat...”¹. Tudor nu a știut nici o altă limbă decât cea maternă, dar „vorbea cu înflăcărare și scria bine”². El era cunoscut prin activitatea sa din timpul războiului din 1806—1812 și apoi datorită faptului că venea deseori la consulatul rusesc — sub protecția căruia se afla „pentru a prezenta jalbe contra violențelor și asupririlor pricinuite pandurilor care au fost în serviciul Rusiei ... nemulțumit de cîrmuire din cauza numeroaselor acțiuni abuzive și lipsite de omenie, Tudor își manifesta deschis indignarea, exprimîndu-se cu îndrăzneală și sinceritate împotriva cîrmuirii ruinătoare a domnilor greci”³.

În decembrie 1820, Tudor „a venit din nou cu treburile sale” în București. Boierii care se agitau cu planurile lor — „au văzut îndată în el o unealtă sigură pentru a pune cel mai bine în aplicare planul pe care îl schițaseră, a răscula pe locuitorii din Oltenia ca unii ce erau socotiti mai războinici”⁴.

Cu ajutorul lui Ilarion, episcopul de Argeș, „care avea mai mult decât toți legătură cu Tudor”, Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica și Barbu Văcărescu au luat contact cu Tudor și i-au propus să ridice pe panduri la răscoală, argumentîndu-i că numai în urma unei răscoale vor putea înfățișa Porții abuzurile comise de fanarioți; „după numeroase consfătuiri scurte, Tudor a consimțit, dar numai cu condiția ca ei să-i dea un act scris prin care să fie împuternicit să provoace răscoala”⁵. Liprandi nu arată bazele acestui acord, ele reies însă din proclamațiile lui Tudor și din «Cererile norodului românesc» și exprimă din punct de vedere obiectiv programul confuz și limitat al burgheriei din acel timp, program care apare mai ciuntit datorită tocmai acordului cu marea boierime.

Cerînd boierilor un act scris, Tudor susținea „că el nu voia să acționeze altfel decât în numele poporului și al boierilor care se îngrijneau de binele acestui popor”⁶. Afirmația aceasta, care cuprinde contradicția esențială a mișcării, lămurește însă sensul conduitei lui Tudor.

La început, cei trei boieri au șovăit, dar pînă la urmă i-au dat actul primind în schimb de la Tudor o declarație scrisă că este gata să provoace

¹ Caietul A, f. 10 v.

² Loc. cit.

³ Loc. cit., f. 9 v.

⁴ Loc. cit., f. 10.

⁵ Loc. cit., f. 11 v.

⁶ Loc. cit., f. 12.

răscoala. Ei i-au promis, totodată, lui Tudor, să-i trimită mai tîrziu un alt act îscălit de toți boierii.

Actul dat de Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica și B. Văcărescu este cunoscut¹. Liprandi reproduce fragmente din el. O copie a acestei împunerări se găsește anexată la declarația fraților Macedonschi. Declarația dată de Tudor boierilor nu a fost pînă în prezent găsită și probabil a fost distrusă. În ceea ce privește actul promis care trebuia să fie îscălit de toți boierii, i-a fost predat lui Tudor la Ciorogîrla de către Dinicu Golescu. Actul semnat de 77 de boieri „din care mulți se aflau de acum în Austria” și după cum declară Liprandi : „Acest act ... a fost expediat ... ministerului. Am avut ocazia să văd semnăturile de pe el, ale lui Băleanu, Filipescu etc.”².

Astfel, s-a ajuns ca cei mai mari boieri ai țării să trateze cu un simplu vătaf de plai și să înceie cu el un acord care aparent îl punea pe același plan cu ei. Boierii au străruit ca frații Macedonschi să fie atrași în răscoală, „frații Macedonschi erau mai culți și boierilor li se părea că ar putea fi periculoși dacă nu participau la răscoală”³. Probabil, boierii nu voiau să încredințeze șefia răscoalei unui singur om.

După ce „a întocmit împreună cu Ilarion în casa acestuia o proclamație și alte acte”, Tudor a plecat din București împreună cu D. Macedonschi „în noaptea de 17 spre 18 ianuarie 1821, două zile înainte de moartea domnitorului Al. Suțu... Brîncoveanu fiind atunci spătar i-a dat 27 de arnăuți aleși pe care i-a pus să jure că vor îndeplini orbește totul ce le va porunci Tudor. Acești arnăuți — declară Liprandi — „au servit în detașamentul meu de partizani voluntari în anul 1828, am avut ocazia să vorbesc cu mulți dintre ei, care au afirmat că Brîncoveanu le-a dat personal instrucțiuni și le-a poruncit să plece noaptea afară din oraș și să se alăture lui Tudor”⁴. Brîncoveanu a răspîndit apoi zvonul că acești arnăuți i-au fost dați lui Tudor „pentru a restabili ordinea în plaiul său care s-ar fi revoltat”. O dată cu plecarea sa din București, Tudor a trimis un curier anume pentru a-l preveni despre toate pe Dimitrie Gîrbea, „unul din locuitorii mai bogăți ... în care avea încredere desăvîrșită”⁵.

Astfel a început răscoala.

De unde a luat Tudor fondurile necesare?

Boierii se temeau să-i încredințeze lui Tudor bani „ca nu cumva el să se lepede de această acțiune și să-și păstreze banii pe care ei nu ar fi îndrăznit niciodată să-i ceară înapoi”, dat fiind „împunerărea pe care i-au dat-o”.

Liprandi respinge indignat acest gînd : „Tudor era ... un adevarat patriot și avea în vedere un singur lucru — eliberarea compatrioților săi”.

¹ Revista istorică română, 1946, fasc. I, p. 3.

² Caietul B, f. 39. Copia după acest act a fost găsită în colecția particulară de Const. Grecescu și de colectivul de documente 1821 al Inst. de istorie al Acad. R.P.R., unde se află și fascimilul. Acest act este cunoscut din publicația lui Aricescu (II, p. 132—133) și e anume cărtea de adeverire și jurămînt a boierilor la intrarea lui Tudor în București. Dintre cei 77 de boieri care au semnat cărtea de adeverire și jurămînt în copie, aceștia sunt indicați nominal 34 și apoi formula „și alți mulți pînă la număr de 77 obraze”. La Aricescu figurează 56 de boieri. Va trebui revizuită și datarea acestui act, deoarece copia afișată în fascimil la Institutul de istorie poartă data de 22 martie și nu 23, cum o dă Aricescu după Condica domnească nr. 93.

³ Caietul A, f. 14 v.

⁴ Loc. cit. f. 16.

⁵ Loc. cit., f. 16 v.

bazîndu-se ferm pe participarea boierilor menționați — iar gîndul lăcomiei atât de firesc pentru aceștia, era departe de simțăminte sale”¹.

Văzînd că boierii tergiversează cu banii, Tudor „... s-a oferit să întrebuițeze pentru aceasta o sumă a sa ; el avea în vedere 40 de mii de galbeni aparținînd voievodului sîrb M. Nenadovici și pe care se obligase să o transmită acestuia în Basarabia. El socotea că are dreptul să dispună provizoriu de acești bani și lăsînd drept garanție menționata împuternicire a boierilor, el i-a întrebuițat pentru propriile lui nevoi”².

Astfel s-ar explica cum de a ajuns împuternicirea boierilor în mâna lui Nenadovici. Nu știm care erau relațiile dintre Tudor și Nenadovici ; din textul lui Liprandi reiese că Tudor avea la el banii înainte de a încheia înțelegerea cu boierii și s-a oferit să folosească acești bani care îi fuseseră încredințați de Nenadovici ... Explicația pare deajuns de subredă. Presupunînd însă că afacerea Nenadovici a fost o simplă afacere de șantaj în spatele căreia se aflau frații Macedonschi, nimic nu ne îndreptățește să considerăm că ar fi ticiuile și actele pe care se sprijină această afacere. Încă spre sfîrșitul anului 1821, A. Pini care se afla la Sibiu a comunicat îngrijorat guvernului său despre existența acestor acte compromițătoare ; el a depus eforturi serioase pentru a pune mâna pe aceste hîrtii, a dus tratative cu cei care le dețineau și a trimis de îndată copiile obținute. Deși aceste copii nu s-au găsit în arhiva Ministerului de Externe al U.R.S.S., coperta dosarului acestor acte — pe care se redă conținutul lor — atestă prezența hîrtiilor în cauză.

Amplioarea râscoalei și rapiditatea cu care Tudor a ridicat o oștire de aproape 10 000 de oameni a însărmîntat la un moment dat și pe boierii care erau părtași cu el ; aceștia au început să se teamă ca nu cumva Tudor, profitînd de împrejurări, „să devină în cele din urmă stăpînul lor”³.

Cîrmuirea în care rolul preponderent îl aveau boierii înțeleși cu Tudor a început tratative cu căpetenia râsculaților, alegînd pentru aceasta pe Pavel Macedonschi care — după cum notează Liprandi — a lipit în noaptea de 21—23 ianuarie în București proclamația lui Tudor. Pavel Macedonschi relatează următoarele : „Am fost chemat la 3 februarie în casa marelui ban Brîncoveanu unde erau adunați toți boierii de rangul întîi, mitropolitul și episcopii și mi-au propus ... să mă folosească în chestiunea râscoalei, făgăduindu-mi să recompenseze osteneala și pagubele care mi s-ar putea întîmpla ... am declarat ... că trebuie să întreb despre aceasta pe consulul general al Rusiei, Pini ; ... ei au ales de îndată ... pe boierul Ghica și împreună cu el am mers la dl. Consul care mi-a spus că trebuie să mă supun voinței autorităților și astfel în aceeași zi am fost trimis din București în Oltenia pentru a avea o convorbire orală cu Vladimirescu în sensul să înceteze acțiunea și să declare ce cere. La 6 februarie l-am găsit pe Vladimirescu la M-rea Motru și în aceeași zi am plecat înapoi cu răspunsul oral că el se supune voinței autorităților și că nu se va mișca cu nici un pas din locul unde l-am găsit cu condiția însă că toate partidele boierești să se unească într-o sin-

¹ Caietul A., f. 13.

² Loc. cit., f. 14.

³ Caietul B., f. 26.

gură înțelegere și să nu cheltuiască în zadar banii visteriei spre a strînge arnăuți și alte lucruri fără de folos, ci să întrebunțeze banii pentru desrădăcinarea cauzelor răzvrătirii. Vladimirescu, potrivit înțelegерii noastre, a stat în M-rea Motru și în satul Tîntăreni pînă aproape de jumătatea lunii martie, în tot acest timp s-au desfășurat neîntrerupt corespondențe și tratative orale dar în zadar, deoarece boierii treceau zilnic din partid în partid și n-au putut să fie toți reuniți într-un pardid”¹.

Așadar, boierii părtași cu Tudor aleg pe Pavel Macedonschi, care era inițiat în răscoală, ca om de legătură între cîrmuire și șeful răscoalei. În tratativele duse, Tudor revendică înlăturarea domnilor străini, îngrădirea arbitriariatului, a stoarcerilor, a justiției părtinitoare, precum și micșorarea birurilor, și cere boierilor să se unească spre a supune Porții dezideratele țării. Boierimea se dovedește însă incapabilă de o atare acțiune. Este trimis în Oltenia vornicul C. Samurcaș, „un grec rafinat și şiret”².

Tudor i-a repetat aceleași lucruri, declarindu-i totodată că nu mai acceptă nici un fel de tratative pînă ce nu i se vor trimite „cîteva capete de boieri și nu vor fi izgoniți alți cîțiva care se deosebesc mai mult decît ceilalți prin cumplita lor cruzime în asuprirea sătenilor ... printre boierii ale căror capete le cerea ... erau următorii: Gheorghe Filipescu, toți cei din familia Belu, banul Bălăceanu, Mitropolitul”³. Această cerere să fi fost oare făcută numai cu scopul de a însăpămînta pe cei care se arătau mai refractari unei acțiuni a întregii boierimi? sau presiunea maselor l-a împins pe Tudor pe o poziție mai radicală? În legătură cu misiunea lui C. Samurcaș, s-au emis în lucrările consacrate răscoalei diverse ipoteze. Nu este cazul de a fi expuse aci. Dimitrie Macedonschi relatează însă în această problemă un fapt de care va trebui ținut seamă.

Într-o din zile — probabil 25 februarie — Pavel Macedonschi a adus lui Tudor la Motru un pachet trimis din București. Tudor a scos din acest pachet „două scrisori” semnate „de marele ban Barbu Văcărescu”, una pentru D. Macedonschi în care era avertizat să nu se lase de răscoală și i se făgăduiau 250 000 lei (datață 20 februarie — scrisoarea a fost publicată de E. Virtosu cu data de 2 februarie)⁴, iar a doua scrisoare adresată lui Tudor „pentru a ridică viața caimacamului Samurcaș de la Craiova ca om potrivnic acestei cauze, cu atît mai mult că fratele său din Constantinopol vine caimacam”⁵. (Ioan Samurcaș, caimacamul nou lui domn se afla la 22 februarie la Giurgiu și la 24 a sosit în București)⁶.

În timp ce Al. Ipsilonți se ocupa la Iași de sfintirea drapelelor oștirii sale „o adunătură de prăvăliași”, în care „la fiecare trei greci erau patru căpitani”, caimacamii lui Callimachi au încercat să intre în tratative cu Tudor.

¹ Declarația fraților Macedonschi, Dosar 311, f. 16—17. Pavel Macedonschi a plecat spre m-rea Motru în seara zilei de 3 februarie. El a mai fost la Tudor în zilele de 14, 17 și 25 februarie (E. Virtosu, 1821. Date..., Buc., 1932. *Activitatea poștei*, p. 27, 28).

² Caietul B, f. 33—33 v.

³ E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, Datarea de 2 februarie este evident inexactă.

⁴ Declarația fraților Macedonschi, dos. 311, f. 12.

⁵ *Hurmuzaki*, XX, f. 554—555.

Acesta însă a refuzat orice tratative, declarînd că fără învoierea sa „Callimachi nu va îndrăzni să treacă Dunărea înainte de a semna așezămîntul pe care el îl pregătește pentru compatriotii săi”¹.

Tudor și-a dat seama că a pierdut în zadar peste două săptămîni în m-rea Motru și în urma stăruințelor lui D. Macedonschi s-a grăbit să înainteze spre București.

Dinicu Golescu, „îmbrăcat în haine de arnăut” a venit în întîmpinarea lui Tudor în satul Ciorogîrla-Domnești, pentru a-i ura din partea boierilor rămași în București bun venit și a-i cere să ocupe cît mai repede orașul. Acolo, la Ciorogîrla, Dinicu Golescu i-a înmînat lui Tudor actul semnat de 77 de boieri, din care mulți se aflau în Austria (Dinicu Golescu a fost special la Brașov pentru aceasta și „ei au semnat de bunăvoie”), prin care recunoșteau că acțiunea lui este în folosul țării și ei au fost de la început alături de el.

Tardivă recunoaștere ; Gr.-Brîncoveanu, B. Văcărescu, Gr. Ghica, cu care se înțelese în toate, erau de mult fugiți. Rusia dezavuase mișcarea, treburile eteriștilor se aflau „în starea cea mai rea”. Turcii făceau pregătiri. Singura forță reală era în mîinile lui Tudor.

De teamă, boierii „s-au grăbit cu toții să confirme prima împuernicire”² sperînd astfel să-l oblige să nu depășească limitele stabilite inițial.

Pe de altă parte, însă, boierii, spre a se acoperi, au tîcluit o proclamație dată, chipurile, de Tudor către locuitorii orașului București, în care acesta le cerea neapărat actul. „Această proclamație a fost transmisă lui Fleish-hakkel la Brașov, ea a fost publicată în unele reviste, dar ea n-a existat niciodată”³.

Pe baza acestei proclamații, boierii s-au justificat după aceea, arătînd că Tudor „i-a silit într-un fel să-i dea acest act”.

Intrarea lui Tudor în București este privită de toți istoricii răscoalei ca un moment crucial.

După Liprandi, ocuparea Bucureștiului n-a schimbat conduită lui Tudor, el a continuat să acționeze în sensul acordului încheiat la început cu boierii și această linie a urmat-o pînă la sfîrșitul său tragic. Deosebit de interesant este episodul închiderii boierilor la Belvedere, aşa cum îl prezintă Liprandi. Al. Filipescu-Vulpe care „însela pe Tudor, pe Divan, pe boieri și pe eteriști, a declarat în secret mitropolitului, împreună cu Ilarion, că ei știu sigur că bimbașa Sava are intenția să prindă pe mitropolit și să-l predea turcilor și de aceea trebuie rugat Tudor să mute Divanul în afara orașului, și să pună acolo garda sa. Aceasta a fost de ajuns pentru mitropolit, un om cu facultăți limitate și înfricoșat de răspunderea pentru faptele sale din trecut. El a început să roage cu insistență pe Tudor ca Divanul să fie mutat cît mai repede. Pe de altă parte, Filipescu-Vulpe, cu ajutorul lui Ilarion,

¹ Caietul B, f. 38.

² Loc. cit., f. 40.

³ Loc. cit., f. 40 v. Proclamația despre care Liprandi afirmă că este tîcluită și datată 20 martie și a fost adresată, ca și cea din 16 martie, locuitorilor orașului București. Ea a fost publicată de Aricescu (II, p. 128–129), „după originalul aflat între hirtiile răposatului Dimitrie Ciocirdea”. În arhivele noastre nu s-a găsit nici originalul, nici vreo copie și credem că într-adevăr actul este tîcluit de boieri.

a dat să înțeleagă lui Tudor cît este de importantă mutarea Divanului în afara orașului și i-a sugerat să impună unor membri ai Divanului să-și aibă acolo și domiciliul, deoarece ... nu se putea avea siguranță că unii dintre ei nu vor părăsi București și atunci Divanul cîrmuitor va rămîne fără puterea atât de necesară, mai ales în împrejurările de atunci”¹. Boierii, și în primul rînd Filipescu-Vulpe, și-au creat astfel o justificare în plus că au acționat numai datorită contringerii. „Tudor a fost de acord în toate” și și-a respectat cuvîntul.

Boierii însă l-au înselat. „El a fost — spune Liprandi — într-un anumit sens victimă boierilor care l-au îndemnat să organizeze răscoala și apoi l-au lăsat fără ajutor”².

★

În repetate rînduri Liprandi respinge părerea curentă, și în vremea cînd scria lucrarea, cum că Tudor a fost eterist. Această opinie provenită inițial „din sursă grecească” a fost apoi susținută tocmai de „acei boieri care fuseseră părăși cu Tudor”. În sprijinul tezei sale, Liprandi arată și relațiile dintre Tudor și Iordache Olimpiotul, anterioare răscoalei.

„Cînd la București se vorbea de acum cu glas tare despre intenția domnului Caragea de a fugi în Austria ... s-a întîmplat să fie în oraș și Tudor Vladimirescu. Acesta îl cunoștea pe Iordache de multă vreme și, ca locuitor băstinaș din Cerneți, avea legături cu el. După o consfătuire comună, Iordache a jurat și a promis lui Tudor să nu-l lase pe domn să plece din principat, ci să-l predea lui și poporului cu toate bogățiile sale. Cu această făgăduială Tudor a plecat înapoi să ia măsuri, iar Iordache a preventit pe domn despre intenția acestui șef de panduri și i-a grăbit plecarea. Primind 7 000 de mahmudele (circa 10 000 galbeni) pentru formarea unui dezașament, Iordache a avut peste cîteva zile gata 300 de oameni de nădejde cu care a condus pe Caragea la granițele Transilvaniei. Această împrejurare a fost cauza dușmăniei neîndupăcate care a existat după aceasta între Tudor și Iordache³. Se știe că Iordache l-a escortat pe Caragea, dar nu avem nici un document care să confirme cele relatate de Liprandi cu privire la această înțelegere dintre Tudor și Iordache, pe care acesta din urmă s-o fi călcat.

În ianuarie 1821 „Iordache aflînd de izbucnirea răscoalei din Oltenia, a căutat să profite de ea și a luat-o asupra sa. El a înștiințat despre aceasta pe L[eventis] la București, pe Rizo Nerulos la Iași și pe Al. Ipsilanti la Chișinău și din acel moment toți l-au socotit pe Iordache vinovat de răscoala lui Tudor ... Șiretul Iordache credea că mai tîrziu nu-i va fi greu să atragă oastea acestuia (a lui Tudor) de partea sa, cel puțin cu acest gînd se delecta pe sine și însela cea mai mare parte din șefii Eteriei din principate”⁴.

Atitudinea Consulatului rus, scrisoarea lui Al. Ipsilanti în care ordona să nu se atingă un fir de păr din capul lui Tudor, afirmatia lui Rizo Nerulos⁵ că Tudor era membru al Eteriei și prima ordine de la Iordachi Olimpiotul,

¹ Caietul D, f. 89–90.

² Loc. cit., c. f. 77 v.

³ Căpitan Iordachi Olimpiotul ... f. 20.

⁴ ibidem

⁵ Rizo Nerulos, op. cit., p. 284.

cele scrise de Thomas Gordon¹, toate acestea apar explicabile, în lumina relatării de mai sus a lui Liprandi.

Cînd a aflat Tudor despre Eterie?

La 24 februarie, detașamentul de sub comanda lui Iordache Olimpiotul a atacat, la Țințăreni, împreună cu celelalte forțe trimise de o cîrmuire, pe D. Macedonschi.

„A doua zi seara (25 februarie), Iordache a primit de la Bimbașa Sava o scrisoare din București, prin care i se făcea cunoscut sosirea la Iași a prințului Ipsilanti”².

În aceeași noapte, Iordache a început „tratative cu Tudor, care abia atunci sosise la Țințăreni de la Motru... Aici pentru prima oară Iordache a făcut cunoscut lui Tudor răscoala eteriștilor și intenția lor, căutind prin toate mijloacele să-l convingă să colaboreze cu ei, fără să-i dea cîtuși de puțin să înțeleagă că el (Iordache) era deja implicat în această taină. El a întîmpinat din partea lui Tudor o împotrivire netă cu privire la o atare unire a forțelor lui cu eteriștii care urmăreau un scop total opus. Atunci, sîretul Iordache și-a luat angajamentul să acționeze de comun acord cu Tudor. I-a jurat credință și în urma hotărîrii luate la o consfătuire comună a plecat îndată la București pentru a reține acolo pe boieri pînă la sosirea lui Tudor și pentru a comunica lui Ipsilanti ca acesta să nu ocupe Țara Romînească. Iordache a împrumutat de la Tudor și de la Macedonschi bani pe poliță pentru a înrola oameni și a căutat totodată, prin toate mijloacele, să îndemne pe Tudor la jaf”³.

Noi nu avem mărturii documentare care să ateste cele de mai sus; există doar poliță lui Iordache Olimpiotul în valoare de 2 500 de galbeni⁴. Probabil, D. Macedonschi și Hagi Prodan au asistat la discuția dintre Iordache și Tudor, ei au participat la consfătuirea despre care vorbește Liprandi și de la ei provine această informație.

Un alt fapt întîmplat puțin după aceasta la Oteteliș, în ziua de 3 martie „a sporit și mai mult... ura lui Iordache împotriva lui Tudor”. Iordache lăsase pe doi dintre căpitanii săi, Bulucbașa Iovu bairactarul și căpitanul Iovu Turculeț, pe drumul Bucureștiului, pentru a jefui pe boieri. Tudor i-a prins la Oteteliș și i-a omorât pentru jaful făcut la Benești, „iar lucrurile găsite la ei le-a împărțit îndată acelora cărora le aparținereau”⁵. Cazul este relatat și de Dumitrache Protopopescu (Aricescu — II, p. 37).

Într-un raport consular austriac se arată că turcii puseseră mâna pe sacul cu hîrtiile lui Iordache Olimpiotul și printre ele s-ar afla și două scrisori

¹ Th. Gordon, *History of the Greek revolution*, vol. I, Londra, 1832, p. 96.

² Caietul B, f. 27.

³ Loc. cit., f. 27 v — 28 v.

⁴ E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, p. 62. Iordache Olimpiotul a împrumutat 2 500 de galbeni de la D. Macedonschi, iar Tudor Vladimirescu a îscălit ca martor. E. Vîrtosu datează zapisul 16 februarie în loc de 26 februarie 1821, cum reiese după Liprandi. Analiza datelor care precizează drumul și acțiunile lui Iordache Olimpiotul după 9 februarie 1821 cînd a plecat din București duc la concluzia că data de 26 februarie este probabil exactă. Zapisul în sine ridică o problemă: de ce lordache Olimpiotul, unul din șefii Eteriei „superiorul” lui Tudor Vladimirescu, după cum afirmă Rizo Nerulos și alții, a împrumutat bani de la Macedonschi și Tudor, în loc ca el să-i dea bani lui Tudor? Si cînd asta? Cîteva zile după ce venise de la București?

⁵ Caietul B, f. 345.

ale lui Al. Ipsilanti către Tudor. Probabil, despre una din aceste scrisori ne povestește Liprandi. Al. Ipsilanti a scris din Iași lui Bimbașa Sava „să ridice toate armele precum și caii de la boieri și ... să ia totodată în stăpînire casa de bani a vistierel”. Ipsilanti a trimis „o scrisoare identică lui Iordache, în al cărui plic a mai adăugat alta, cu același conținut pentru a fi remisă lui Tudor pe care Ipsilanti îl credea atunci un instrument al lui Iordache, aşa cum acesta a știut să-l asigure de la început și după cum mulți cred greșit și pînă astăzi”. Într-o notă marginală Liprandi menționează: „Iordache nu a dat această scrisoare lui Tudor”¹.

În ziua de 7 martie, Al. Ipsilanti a primit la Focșani o scrisoare de la Iordache prin care îl înștiința că vine în întîmpinarea sa și „îl implora totodată să se grăbească să ocupe Bucureștiul înainte de a sosi acolo Tudor, care și-a călcăt făgăduiala și șovăie”. Peste cîteva zile, Iordache l-a asigurat personal pe Al. Ipsilanti că va corupe „fără gres pe toți căpitanii de panduri și a luat pentru aceasta o sumă importantă”².

În acest timp, încă înainte de a intra în București, Tudor a propus divanului să trimită la Ipsilanti un delegat și să-l roage să nu intre în București și să evacueze acest principat ... „Pavel Macedonschi a fost trimis de divan cu o împuternicire scrisă ...“ pe care Ipsilanti a primit-o pe cînd se afla în drum spre Ploiești.

În ziua de 27 martie Al. Ipsilanti s-a apropiat de București și s-a oprit la Colentina „mulți dintre boierii din București ... au venit la prințul Ipsilanti și l-au rugat să ocupe orașul unde pregătiseră pentru el casa lui Brîncoveanu. Dar prințul n-a îndrăznit să facă aceasta, el nu se prea baza pe forța sa, se temea de panduri și nu se încredea în totul în Sava”³.

În seara zilei cînd a sosit Ipsilanti, „Tudor însotit de D. Macedonschi și de episcopul Ilarion a venit la el”. Al. Ipsilanti a căutat prin toate mijloacele să convingă pe Tudor să colaboreze cu el și să unească lagărul pandurilor cu al eteriștilor. Tudor se opuse însă cu dîrzenie ... „la insistența stăruitoare a prințului i-a cerut dovezi scrise despre coparticiparea Rusiei”. În cele din urmă, după discuții aprinse, cînd Ipsilanti a recunoscut că nu are nimic din partea Rusiei, dar că pentru binele comun ei trebuie să opereze de comun acord, Tudor i-a spus: „... Scopul d-voastră este cu totul opus scopului meu ... Locul d-voastră nu este aici. Duceți-vă, treceți Dunărea și luptați cu turcii. În ceea ce mă privește, eu nu intenționez să mă lupt cu ei. Eu intenționez să lupt numai contra abuzurilor care sfîșie patria mea. Puterea d-voastră este prea slabă ca să vă puteți măsura cu cea a turcilor și dacă nu sănăti sprijiniți de vreo mare putere vă așteaptă numai nenorociri ...”⁴. La această discuție a asistat și prințul G. Cantacuzino, care după plecarea lui Tudor l-a sfătuit pe Al. Ipsilanti să evacueze Țara Romînească și să revină în Moldova sau să treacă Dunărea.

Ipsilanti însă nu s-a lăsat convins și ... „și-a îndreptat atenția spre conruperea, cu ajutorul lui Iordache, a căpitanilor lui Tudor”⁵ ... Între

¹ Caietul C, f. 65.

² Loc. cit., f. 68 v.

³ Loc. cit., f. 70.

⁴ Loc. cit., f. 71 v – 72 v.

⁵ Loc. cit., f. 72 v.

timp, pentru ca eteriștii să nu bănuiască refuzul lui Tudor de a acționa în înțelegere cu ei . . . „Ipsilanti a răspîndit zvonul că Tudor a jurat chiar că le va da ajutor”¹.

După patru zile, temîndu-se să rămînă în Colentina, Al. Ipsilanti și-a ridicat brusc lagărul și s-a îndreptat spre Tîrgoviște. Această deplasare, care îl aprobia de granițele Austriei, „nu era de bun augur, toți au văzut în aceasta un început de fugă rușinoasă”². Sava a fost lăsat în București, „sub pretextul de a forma, chipurile, avangarda eteriștilor”, în fapt însă Al. Ipsilanti îl însărcinase „să supravegheze în secret pe Tudor și între timp să continue a avea legături cu turcii pentru a iscodi intențiile lor”³.

O dată cu proclamația de la Padeș, Tudor a adresat în numele Adunării Poporului memorii către împărații Austriei și Rusiei (acestea au fost trimise lui Ghiță Opran la Orșova ca să le expedieze prin poștă⁴) și un arz către Poartă pe care l-a trimis „în cetățile turcești prin trei-patru panduri desculți, numai în cămăși și încinși cu curmea de tei, adăugind în scrisorile adresate pașalelor că ei se pot încredința singuri văzînd pe acești trimiși de starea în care a ajuns poporul credincios Porții pe care fanarioții și boierii l-au jefuit de toate”⁵.

Pașalele și Poarta au primit favorabil declarațiile lui Tudor și i-au răspuns prin slujișări de ai lor anume trimiși la el.

Corespondența lui Tudor cu turcii a avut un caracter strict oficial și a fost dusă în spiritul primului arz adresat Porții. Paralel cu această corespondență, el a dus și tratative cu ei prin mijlocirea lui Nuri aga. „Nuri aga — declară Liprandi — mi-a povestit deseori faptele în legătură cu aceasta, pe care eu le însemnam și apoi i le citem din nou”⁶. După ocuparea Bucureștilor de către oastea pandurilor, Divanul a adresat Porții la 27 martie 1821 un arz, în sprijinul acțiunii lui Tudor, prin seraschierul de Silistra.

Seraschierul de Silistra „a trimis din nou la Tudor pe Nuri aga care să-i declare verbal că spre a dovedi Sultanului credința și devotamentul poporului român să prezinte Porții capul prințului Al. Ipsilanti”⁷. Tudor a arătat că nu are posibilitatea să înfăptuiască această acțiune din cauza lipsei de mijloace și a cerut praf de pușcă și tunuri. Nuri Aga a venit din nou și i-a comunicat în numele seraschierului că acest lucru nu se poate face, deoarece în modul acesta Serbia înselase odată Poarta; „el i-a oferit însă 3000 de pungi pentru a cumpăra trupele prințului Ipsilanti”. Dar Tudor și la aceasta a răspuns că „se teme să împartă căpitanilor și trupelor lui Ipsilanti bani, pentru a nu fi înselat și a sili astfel pe aceștia să păzească și mai mult pe șeful lor. Iar a promis și a nu îndeplini — el se temea să nu atragă prin aceasta asupra sa bănuiala și indignarea Porții. Dar, în ciuda acestui

¹ Caietul C, f. 73.

² Loc. cit., f. 83.

³ Caietul D, f. 93 v.

⁴ Caietul A, f. 18 v.

⁵ Loc. cit., f. 19 v.

⁶ Caietul F, f. 3.

⁷ Caietul B, f. 45 v.

refuz, Tudor — în urma insistenței episcopului Ilarion, a fost aproape gata să-și dea consimțământul să îndeplinească ce i se cerea”¹.

Ei au discutat și cu D. Macedonschi această problemă și au ajuns la concluzia că ar trebui mai întâi nimicit prin violențe Iordache și Sava, și după aceea ar fi fost ușor să pună mâna pe Al. Ipsilanti. Pavel Macedonschi s-a opus însă la orice gînd de a porni împotriva lui Ipsilanti, sub cuvînt: „dacă Ipsilanti este într-adevăr trimis totuși de Rusia, cum am mai putea să ne descurcăm?”².

Tudor a hotărît să rămîie în cea mai strictă neutralitate și a invocat pretext după pretext, pentru a se eschiva de la răspunsul hotărît așteptat de turci.

I. P. Liprandi lasă la o parte laatura oficială a corespondenței lui Tudor cu Turcii și stăruie asupra intențiilor sale reale. Tudor plănuia să se ducă peste Olt și nu dorea să se unească cu turci; dar chiar dacă împrejurările l-ar fi silit la acest pas, „niciodată el nu ar fi pierdut ocazia să lase eteriștilor... drumul liber spre granița austriacă”.

Astfel, cînd turci se aflau la Dudești „au trimis de mai multe ori pe Nuri Aga la Tudor pentru a-l convinge să acționeze împreună cu ei împotriva eteriștilor, dar niciodată n-au putut avea un răspuns hotărît”³.

Chihiaia bei a comunicat lui Tudor că are poruncă din partea Sultanolui să înceapă imediat după reprimarea eteriștilor tratative cu Tudor și cu divanul țării „pentru a introduce în Principate un nou așezămînt mai ales în favoarea sătenilor”⁴. Turcii — care desigur nu erau sinceri în făgăduielile lor — urmăreau în fel și chip să-l înduplece pe Tudor să li se alăture. A doua zi după ce a primit comunicarea lui Chihiaia bei, Tudor a ridicat lagărul (16 mai) „sub ochii turcilor” și „a treia zi” la 18 mai, pe cînd se afla la Golești, i-au ieșit în întâmpinare Nicolae Ipsilanti, Iordache și Farmache, care aveau detașamentele în apropiere. Necunoscînd intențiile lui Tudor „și-au pus oastea în ordine de bătaie”⁵.

Al. Ipsilanti și căpitanul Iordache s-au străduit să-l convingă pe Tudor „să-și unească forțele cu ale eteriștilor”. El a rămas însă neclintit, consimțînd numai să încheie o înțelegere cu ei „prin care se angajau reciproc ca în cazul unui atac din partea turcilor împotriva unuia dintre ei să se ajute unul pe altul”. Acest act a fost semnat pe de o parte de Tudor, D. Macedonski și Hagi Prodan, iar de altă parte, de N. Ipsilanti, Iordache Olîmiplotul și Ioan Farmache. „După aceasta toți au prînzit la Tudor la Golești”⁶. Nu există nici o îndoială — spune Liprandi — că semnînd acest act Tudor avea cu totul altă intenție”. El era hotărît să nu lupte împotriva forțelor turcești, să treacă Oltul și să aștepte, într-un loc prielnic în Oltenia, sfîrșitul acțiunii. Convenția de la Golești era în fond inoperantă; ea ținea doar să-i liniștească pe eteriști, „Tudor plănuia să se ducă peste

¹ Caietul B f. 46.

² Loc. cit. f. 47.

³ Caietul E', f. 103.

⁴ Loc. cit., f. 103 v.

⁵ Loc. cit., f. 105–106.

⁶ Loc. cit., f. 105–106.

Olt, în timp ce eteriștii rămîneau în jurul Tîrgoviștei”¹, nu putea deci fi vorba de vreun ajutor efectiv între ei.

Episodul acesta de la Golești este consemnat de toți memorialiștii. C. Izvoreanu notează că la venirea lui Tudor la Golești „se văzu preumbilindu-se căpitan Iordache și cu Farmache cu vreo 300 arnăuți” și că Tudor a avut două întîlniri cu Iordache. Dîrzeanu arăta lapidar că la porunca lui Al. Ipsilanti „s-au sculat numai decît numitul serdar (Iordache) și împreună și cu Farmache au mers cu oamenii lor la Golești, unde găsind popositor pe slugerul Teodor cu adunarea sa, au tras mai întîi prin taină pe tot arnăuții și căpitanii de panduri fără a prinde de veste slugerul Teodor”.

M. Cioranu arată că oastea eteristă era așezată la Golești „în poziție de război” și a avut loc o întîlnire numai între Tudor și Iordache după care „isprăvindu-se această luptă de vorbe prin împăciuire și sărutare”. Chiriac Popescu, care precizează că a fost de față la cele întîmplate la Golești, dă foarte multe amănunte. După ce Iordache și Farmache au căutat să opreasă înaintarea lui Tudor, Iordache, Farmache și Tudor s-au întîlnit și au discutat „întrînd și Macedonschi” între dinșii. În urma explicatiilor date din partea lui Tudor cu privire la rostul deplasării sale, toți căpitanii au urcat în casele Goleștilor, unde s-a făcut ospăt, „s-a urcat — spune Chiriac Popescu — și căpitan Iordache cu Farmache împreună cu suita lor” (amănuntul este menționat și de Liprandi). Îndată a sosit și fratele lui A. Ipsilanti (Nicolae) spre „a întări frăția și prin grai și prin înscris a acestor amândouă trupuri care chip s-au împăcat că adică la viitorime nu va rămîne urmă de bănuială”. Toți memorialiștii vorbesc despre tratative și împăcare, iar Chiriac Popescu adaugă un acord care a fost și „în scris”.

La toți apar pe primul plan în cursul tratativelor cu Tudor, Iordache și Farmache.

Deci, în informațiile lui Liprandi și ale memorialiștilor asupra întîmplărilor de la Golești sunt comune următoarele elemente: tratativele sunt duse între Tudor, Iordache și Farmache, împăcarea se face în fața taberelor, intervine un acord scris la care sunt prezenți D. Macedonschi, Hagi Prodan și N. Ipsilanti.

Care este actul semnat cu acest prilej? Din cele parafrate parțial de Liprandi și de Chiriac Popescu, actul cuprindea printre altele: semnatarii să se ajute unul pe altul, să nu mai existe nici o bănuială reciprocă, să se lupte împotriva dușmanului comun.

În descrierea împrejurărilor de la Golești, pe lîngă unele amănunte precise există evident confuzii cu privire la participarea lui D. Macedonschi, Hagi Prodan și N. Ipsilanti, la încheierea acestui acord, după unii în scris, după alții prin „viu grai”. În lumina datelor din arhivele din, Budapesta, care completează informațiile de mai sus, actul în cauză care fixează acordul de la Golești este acela denumit de acad. A. Oțetea „Legă-

¹ Caietul F, f. 5.

mîntul lui Tudor Vladimirescu”¹. Acad. A. Oțetea, pe baze unei analize nu îndestul de critice, crede — după Schustekh — că acesta ar fi legămîntul despre care ne vorbește Th. Gordon, deși sensul legămîntului, după cum reiese din Gordon, este cu totul altul decît actul de la Budapesta. După acad. A. Oțetea, actul a fost încheiat înainte de începerea răscoalei. Analiza actului arată că nu este un legămînt al lui Tudor față de Eterie, ci un acord militar încheiat între niște căpitanii de oști, într-un moment cînd criza de încredere dintre ei a ajuns la culme.

„Fiecare va fi deci dator, în caz că vreunua dintre noi i s-ar întîmpla vreo... nenorocire, să-i sară numai decît în ajutor și să contribuie din toată inima să-l scape sau să-l ferească de nenorocire” — se spune la punctul doi al acordului. Liprandi rezumă aceasta în cuvintele: „să se ajute unul pe altul”. Semnatarii urmău să se întrunească săptămînal și să delibereze în comun. Această prevedere nu era posibilă în ianuarie, fiindcă nu urmău să plece toți semnatarii împreună în Oltenia. În mai, însă, la Golești, oștile săi alături, ele urmează să formeze front comun față de turci, comandanții săi laolaltă pe teren și se pot întruni săptămînal. Cei absenți la ședințele săptămînale, adică D. Macedonschi, Hagi Prodan, N. Ipsilanti, vor putea fi înștiințați și li se va putea cere consumămîntul. Această problemă nu se putea pune în ianuarie. Orice cîștig sau pagubă vor fi împărțite frătește. Rostul acestei prevederi apare clar în lumina informațiilor lui Liprandi cu privire la antipatia dintre Tudor și Iordache pe chestiuni bănești. „Nimeni să nu semene zizanie între român, arnăut sîrb, grec, macedonean”, se prevede în acord. Era și timpul, în luna mai și în clipele decisive să se ia obligațiile în această privință, deoarece o serie de neînțelegeri s-au produs din cauza sectarismului național. Acordul se referă la stări de fapt și de aici se fixeză obligațiile părților. Înainte de începerea răscoalei, adică în prima jumătate a lunii ianuarie, asemenea probleme nu existau și nici o experiență de pînă atunci nu impunea formulările corespunzătoare care devin necesare. În acord nu este întrebuiat cuvîntul turci, cum vorbesc Liprandi și Chiriac Popescu. Este clar însă că „barbarii” menționați în acord, împotriva cărorva urma îndată să se lupte inevitabil, nu sănătății decît turci.

Așadar, conținutul actului arată că este vorba numai de un „acord important” și de o „înțelegere mutuală”, cum se arată chiar la începutul lui. Totodată, conținutul actului poate fi înțeles mai just, plasîndu-l ca datare în mai, și greu poate fi înțeles, dacă menținem datarea lui în ianuarie.

În sprijinul datării acordului în mai vin însă și alte elemente. Actul este anexat la un raport al lui Schustekh către Banffy din 16 iunie 1821 respectiv 4 iunie stil vechi.

Împreună cu acest act Schustekh mai trimite încă o anexă — scrisoare de astă dată datată precis, „Pitești 24 mai/5 iunie 1821” semnată de Iordache, Farmache, Hagi Prodan și D. Macedonschi, în care ei arată că Tudor este „nedemn de slujba ostăsească” din cauză că a luat bani din țară, nu a plătit soldele pandurilor și pe unii dintre ei i-a executat și anunța pe destinatar că au scris vornicului Grigore Băleanu să vină

¹ Studii, an. IX (1956), nr. 2–3, p. 125–133.

spre a prelua comanda pandurilor. Copia germană a acestei scrisori ca și aceea a legământului sănătății sunt scrise de aceeași mînă. Ambele acte au ajuns la Schustekh prin același canal și în același timp¹. Conținutul acestei scrisori corespunde întocmai și cu cele relatate de Liprandi. El arată că după cîteva zile de la cele întîmplate la Golești, D. Macedonschi, în urma unui diferend bănesc cu Tudor s-a dus împreună cu Hagi Prodan la Pitești, și au anunțat pe Iordache că s-au hotărît să-l trimită pe Tudor în judecata divanului pentru motivul că și-ar fi însușit o sumă de circa un milion de lei destinați oștirii și l-au rugat să repartizeze cîțiva oameni care să-l însوșească pe Tudor Vladimirescu la divan „făceau acest lucru pentru că de la Golești pînă la Tîrgoviște și mai departe se aflau eteriști”².

Căpitanul Iordache aștepta de mult prilejul de a se răzbuna pe Tudor. El s-a angajat să-l conducă el însuși pe Tudor la divan „și le-a făgăduit să vină a doua zi după el la Golești”. Neavînd însă, încredere în Macedonschi și în Prodan, „a luat de la ei o asigurare scrisă că lui Tudor nu i se va întîmpla nimic la Golești; la rîndul său, Iordache, le-a dat și el asigurări că va preda pe Tudor divanului fără nici o pățanie sau pericol pentru viața acestuia”³. („Am văzut în original aceste ‘angajamente’ — notează Liprandi). Scrisoarea anexă la raportul lui Schustekh este scrisă după ce înțelegerea dintre cei patru semnatari fusese îndeplinită, adică după arestarea lui Tudor.

În concluzie, confruntarea atentă a materialelor lui Liprandi cu documentele interne și cu acelea achiziționate din arhivele de la Buda-pesta duce la constatarea că acestea se completează și se confirmă reciproc. Aceste materiale dau dezlegarea problemei „Legământul lui Tudor față de Eterie” în sensul că: nu există un asemenea legământ, el de altfel nici nu este invocat de cineva în acest sens. Actul care este considerat „legământul lui Tudor față de Eterie” și plasat în ianuarie este de fapt un simplu acord între niște căpetenii de oști, încheiat în 18 mai 1821, în momentul cînd se aflau față în față, gata să lupte între ele la Golești, oastea eteristă și cea a lui Tudor. Prin încheierea acestui acord s-a căutat să se înlăture contradicțiile adînci dintre cele două răscoale. Ele au izbucnit însă îndată cu și mai mare putere și atunci acest acord a fost invocat împotriva lui Tudor.

*

În dimineața zilei de 21 mai, Iordache și Farmache au venit cu 100 de oameni la Golești. Tudor, „care nu bănuia nimic, i-a primit și după obicei a început să-i trateze cu gustări”... “Toate amănuntele despre

¹ Actele n-au parvenit lui Schustekh prin personalul Agenției de la București, după cum crede acad. A. Oțetea. Schustekh avea și alte surse de informații. Astfel, în două din rapoartele din luna mai 1821 el informează pe Banffy despre măsurile ce vor fi luate la venirea lui Luca, un adjutanț al lui Tudor, cu bani și alte lucruri ale acestuia pentru a le pune la adăpost în statele austriece. Despre acest lucru nu putea să aibă cunoștință Udrizky aflător la București, pe cînd Luca se afla cu tabăra lui Tudor în drum spre Golești. Din această cauză, în corespondența lui Fleischhacker publicată în vol. XX din colecția Hurmuzaki, nu s-a păstrat nici o urmă despre aceste acte.

² Caietul E, f. 113.

³ Loc. cit., f. 113 v.

această întâmplare, menționează Liprandi, le-am adunat de la peste 50 de oameni... care toți au servit în anul 1829 sub mine”¹.

Aici, la Golești, toate erau pregătite, „trădătorul Macedonschi lăsase să plece la Pitești pentru treburile lui proprii pe acei dintre panduri pe care nu se putea bizui”², și în apropierea locuinței lui Tudor se afla „numai căpitania lui Hagi Prodan, alcătuită toată din sârbi (pînă la 300 de oameni)”³.

Tudor a încercat să se împotrivească, dar și-a dat imediat seama că a fost trădat. Macedonschi a ridicat imediat tabăra pandurilor și s-a îndreptat spre Oltenia, iar Iordache „a luat pe Tudor cu el la Pitești, unde noaptea, legîndu-l, l-a dus mai departe”⁴.

Iordache prevenise pe Al. Ipsilanti încă în seara zilei cînd fuseseră la el D. Macedonschi și H. Prodan, că „ar fi descoperit, chipurile, corespondența lui Tudor cu turcii... și de aceea a hotărît să-l prinăză... și să i-l predea... cu atare perfidie proceda Iordache”⁵.

La Tîrgoviște, Tudor a fost închis în temnița mitropoliei, iar Caravia a fost însărcinat să-i ia interogatoriul; acesta a supus pe Tudor la tot felul de chinuri, „numai pentru a afla unde a ascuns banii... o astfel de descoperire îi interesa pe toți mai mult decât toate acțiunile lui. Tudor a suportat totul cu o tărie neobișnuită... în cele din urmă, după două zile de cele mai crude chinuri, l-au anunțat că îl trimit la divan și legîndu-l, au ieșit noaptea afară din oraș; apropiindu-se de apa Dîmbovîței, Caravia l-a împușcat cu pistolul, apoi l-au tăiat; i-au tăiat capul, iar trupul i-l au aruncat în riu. În mundirul lui Tudor, Caravia a găsit aur și pietre în sumă de peste 6 000 de galbeni”⁶.

Această informație este confirmată de către arnăuți care se aflau atunci pe lingă Caravia..., precum și de doctorul care se afla atunci cu eteriștii și l-a vizitat pe Tudor după torturare. Acest medic Charles Barot se află astăzi la Focșani”⁷.

„Astfel, printr-o trădere — spune Liprandi — și-a încheiat Tudor viața, fără nici o cercetare, fără nici o umbră de oarecare formă de judecată. Dacă el avea într-adevăr intenția să acționeze împotriva eteriștilor, în asemenea caz nu trebuia oare se se procedeze cu el aşa după cum se procedează în mod obișnuit cu prizonierii? A avut oare prințul Al. Ipsilanti vreun fel de dovezi și angajamente scrise că Tudor trebuia să acționeze cu el? Dimpotrivă, el personal i-a declarat contrariul... din toate actele lui Tudor nu se vede că ar fi gîndit cîndva să se alăture eteriștilor și mai puțin să acționeze împotriva lor... Toate acestea au fost numai o născere criminală a căpitanului Iordache”⁸.

Eteriștii au căutat să ascundă față de panduri omorîrea lui Tudor. Al. Ipsilanti i-a declarat lui D. Macedonschi, cînd s-au întîlnit la Rîmnic,

¹ Iordache Olimpiotul, ... f. 44.

² Loc. cit.

³ Caietul F., f. 1 v.

⁴ Loc. cit., f. 2.

⁵ Loc. cit., f. 2 v — 3.

⁶ Loc. cit., f. 4 — 4 v.

⁷ Căpitan Iordache Olimpiotul, nota 41.

⁸ Caietul F., 44 — 6.

că Tudor ar fi fost trimis în Basarabia și „a jurat solemn că toate zvonurile lansate relativ la moartea lui Tudor erau false... și s-a angajat să-i aducă din Basarabia răspunsul lui Tudor scris chiar de propria lui mînă”¹. Un singur memorialist român confirmă această poziție a conducătorului Eteriei. Dumitrache Protopopescu arată că 40 de căpitani de panduri s-au prezentat cu o jalbă la Al. Ipsilanti, pe cînd acesta se afla la Rîmnic, și i-au cerut să-l aducă pe Tudor în mijlocul lor. Al. Ipsilanti le-a declarat că Tudor este în Rusia, „și o trimit după el să se întoarcă la noi fiindcă e chemat acolo”².

★

Aceasta este răscoala lui Tudor Vladimirescu după I. P. Liprandi.

Prima lucrare mai vastă consacrată mișcării revoluționare de la 1821 constituie o contribuție deosebit de valoroasă pentru înțelegerea problemelor centrale ale răscoalei. În lumina ei, Tudor Vladimirescu, omul și fapta lui, apar integrate pe linia aspirațiilor poporului din mijlocul căruia s-a ridicat.

¹ Caietul I, p. 41 v – 42.

² C. D. Aricescu, *Acte justificative*..., p. 44.

www.dacoromanica.ro

NOTE ȘI INSEMNAȚII

„BAZGAZUL“, DOMN AL „VALAHIEI“, ÎNTR-UN ROMÂN FRANCEZ DIN SECOLUL AL XV-LEA

DE

FRANCISC PALI.

În *Istoria și plăcutea cronică a micului Jehan de Saintré și a tinerei doamne des Belles Cousines*¹, în acest ciudat roman cavaleresc, pe alocuri atât de realist încât a fost socotit² ca o anticipare a lui Don Quijote, scris de Antoine de la Sale (sau Salle), pe la mijlocul veacului al XV-lea, în orice caz înainte de anul 1456³, se află amănuntul notat mai jos, care prezintă un interes special pentru cititorul român și asupra căruia după cît știm, nu s-a atras pînă acum atenția. Eroul cărții, Jean de Saintré, e de altfel o figură reală, din secolul al XIV-lea, despre care cronicanul contemporan Froissart spune că „era considerat ca cel mai bun și mai viteaz cavaler al Franței” în vremea regelui Ioan cel Bun. A luptat cu bravură în 1356 la Poitiers, unde a fost luat prizonier și crunt maltratat de englezi⁴. Romancierul arată că acest cavaler, reprezentant cam înțirziat al „dragostei de curtoazie” (care nu-și pierduse încă atracția, cel puțin ca modă literară, asupra nobilimii feudale franceze și îndeosebi burgunde, în slujba cărora scria el), înainte de a fi fost înșelat de „stăpîna gîndurilor sale”, de tinără văduvă menționată sub pseudonimul „Dame des Belles Cousins”, s-a distins într-o seamă de isprăvi de arme, mai ales într-un „Voyage de Prusse”, adică într-o „cruciadă” împotriva prușilor păgâni. Marea oștire, din care făcea parte eroul, numără, pe lîngă apuseni (francezi, englezi, flamanzi, germani) și alături de cavaleri și pedestrași din Cehia, Polonia, Ungaria, și ajutoare bizantine și bulgare. Cît privește pe „necredincioși”, numiți (din această pricina) *sarazini* la fel ca într-o lucrare anterioară, în biografia anonimă și romantată a mareșalului Boucicaut, fiul prietenului din tinerețe al lui Saintré⁵, armata lor în adevăr uriașă mai cu seamă din Asia și Africa, fiind compusă din turci, siriene, armeni, persani, arabi, mameluci, berberi etc. Nu lipsește însă din această oaste nici trupe din

¹ *L'Hystoire et plaisante chronique du petit Jehan de Saintré et de la jeune dame des Belles Cousins*.

² de Gustave Cohen, *La formation du génie moderne : l'art littéraire*, Paris, 1936, p. 118, cf. și Robert Bossuat, *Le Moyen Age*, Paris, 1931, p. 312 (*Histoire de la littérature française*, publ. de J. Calvet, col. *L'Evolution de l'humanité*).

³ Gaston Raynaud, *Un nouveau manuscrit du petit Jean de Saintré*, în *Romania*, t. 31, 1902, p. 533–534.

⁴ *Chroniques*, cartea 1, partea a II-a, cap. 44, (ed. I.A.C., Buchon, t. 1, Paris, 1853, p. 354).

⁵ *Livre de faits du bon messire Jean le Maingre, dit Boucicaut*, partea 1, cap. 10 (ed. Buchon, anexă, la vol. III, p. 576).

Europa răsăriteană : ruși, români, tătari. Prin urmare, acea uriașă oștire s-a recrutat din fel și fel de popoare, afară de pruși ... Și totuși, romancierul vrea, în cadrul acțiunii pe care o situează în secolul al XIV-lea, ca bătălia să se dea pe meleagurile baltice ale acestora, întă de cruciadă pentru cavalerimea apuseană a epocii.

Din oastea „sarazină” au făcut parte și români, de vreme ce în ceata a treia autorul amintește de un domn al Valahiei :

„Iar în cea de a treia ceată de luptă fură regii : Armeniei Mari, Sepului (?), Alepului și Bazgazul, seniorul Valahiei, care avea șaizeci de mii de călăreți și trei pînă la patru sute de mii de pedestrași, din Armenia, Berberia, Rusia, Samaria și Tara Tătărească...”¹.

Precum se vede, geografia orientală a lui Antoine de la Sale este destul de capricioasă. Trebuie să mai adăugăm că pentru el Judea (*Judie*) se mărginește la sud cu Marca Neagră (la mer Noire). Pe aceasta „alții o numesc marea agitată, pentru marea frâmîntare care o zbuciumă zî și noapte, din pricina celor șapte mii cinci sute patruzeci și opt de insule care sunt aici, dintre care una e deosebit de mare, avînd zece orașe : cel mai de seamă se cheamă Gelbona, iar în acest oraș se găsește în mare cantitate aur și pietre prețioase, și e mai mult fildeș aici decât în (orice) altă parte a lumii ; el fu convertit odinioară de sfîntul Toma apostolul, deși cea mai mare parte a tărilor e [locuită] de necredincioși”².

În această descriere fantezistă a Mării Negre (cu 7548 de insule !), descriere pe care o întîlnim în romanul de față, redactat de altminteri într-o formă erudită, uneori chiar pedantă și greoale, ni se pare evident că este vorba de o confuzie cu Oceanul Indian.

Într-adevăr, aluzia la activitatea de evanghelizare a sfîntului Toma, care s-ar fi desfăsurat, după legenda medievală, în bogata și miraculoasa Indie³, e o doavadă în această privință.

Ciocnirea dintre cruceiați și „necredincioși” a avut loc în marea cîmpie căreia î se dă în roman numele de Bellehoch, unde cei din urmă au fost biruiți. Aici, a căzut nu numai sultanul turcesc *Bazul* (nume sub care trebuie să înțelegem, probabil, pe Baiazid, Fulgerul, ca și sub forma *Basat* din amintita biografie a lui Boucicaut)⁴, ci a murit sau a fost numai prinț (nu rezultă lămurit) și domnul român. Îl găsim pomenit într-o înșirare făcută pe un ton fabulos, familiar-poemelor și romanelor cavaleresti⁵.

„Si acolo muriră împăratul Cartaginei, cei doi sultani : al Babiloniei și de Mabaloch, marele turc Bazul, seniorul Valahiei, regii Marocului și Alepului fură prinși, și atîția alți mari seniori fură prinși și uciși, incît ca să fiu mai scurt, nu-i mai pomenesc”...⁶.

¹ Et à la tierce bataille furent les roys de la grant Hermenie [Arménie], de Sep, de Allapie [du pays d'Alep], et Bazgazul, seigneur de valaque [Valachie], qui avoient soixante mille chevaux, et trois à quatre cens mille hommes à pié, d'Hermenie, de Barbarie, de Russie, de Samare et de Tartarie ... (*L'Histoirer...*, cap. 60, cf. 61, Ee. La Renaissance du Livre, Paris, f. a., p. 170, 172). Adaosurile între paranteze drepte aparțin ediției folosite. Ediția critică publicată de Pierre Champion, Paris 1926, nu ne-a fost accesibilă.

² ... autres l'appellent la mer bastue, pour le grant desbatement en quoi elle est jour et nyut, à cause de sept mille cinq cens quarante et huyt isles qui y sont, desquelles en y a une bien grande, où sont dix cités, la principale s'appelle Gelbona, et en ceste cité a grant quantité d'or et de pierrieres precieuses et y multiplient plus les olifans [l'ivoire] que en aultre partie du monde ; laquelle fu jadis convertie par saint Thomas l'apostre jaçoit ce que la plus grant partie du pays soient mescreans ... (*L'Histoirer...*, cap. cit., p. 167).

³ John Kirtland Wright, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades*, New York, 1925, p. 74, 275.

⁴ *Livre des faïtes*, partea 1, cap. 15, 21—23 (ed. Buchon, vol. II, p. 582, 589—593).

⁵ Leonardo Olschki, *Storia letteraria delle scoperte geografiche*, Florența, 1937, p. 51—159.

⁶ Et là furent morts l'empereur de Cartaige, les deux Souldans de Babillonie et de Mabaloch, le grant Turcq Bazul, le seigneur de Valaque, les roys de Maroch et de Alapie [...] prinz, et tant d'autres grans seigneurs prinz et morts, que pour abréger je m'en passe ... (*L'Histoirer...*, cap. 61, p. 173).

Amintirea cărui eveniment istoric se oglindește în această descriere literară? Ni se pare neîndoios că e vorba despre răsunetul vag și deformat, al marii bătăliei de la Grünwald (Tannenberg), din 15 iulie 1410. Oastea polono-lituaniă, cuprinzând și trupe de cehi, silezieni, ruși (mai ales de la Smolensk), tătari, armeni și un detașament moldovenesc (din „Valahia” — Moldova după izvoarele contemporane), trimise de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei a cîștigat prin această bătălie o biruință strălucită asupra cavaleriștilor teutoni, în ajutorul căror venirea și cavaleriei din Germania precum și din alte țări apusene. Lupta de la Grünwald a avut un puternic ecou internațional¹.

După aproape o jumătate de veac, sub pana romancierului francez, care uzează desigur și în chip conștiient de licență imaginației literare, memorabilul eveniment petrecut în îndepărata țără de „cruciadă” europeană, în Prusia, capătă culori fantastice, în care se învălmășesc confuziile, denaturînd realitatea istorică. Astfel bătălia se deplasează în secolul al XIV-lea, identificîndu-se cu una din expedițiile de cruciadă contra prușilor din acest veac, mai ales că Jean de Saintré se pare că a participat efectiv la una din aceste campanii². Să nu uităm — fapt asupra căruia s-a mai atras atenția³ — că în cursul povestirii autorul schimbă de mai multe ori cadrul cronologic al acțiunii: faptele lui Jean de Saintré, care trăiește în plin veac al XIV-lea, sunt identificate de el, la un moment dat, cu acelea ale lui Jacques de Lalaing, faimos cavaler burgund din prima jumătate a secolului următor, deci contemporanul scriitorului. De asemenea, acesta atribuie eroului său unele aventuri ale mareșalului Boucicaut (cel Tîrnă), care, după ce luptase în 1383, în calitate de cruciat, împotriva prușilor (socotî și ei „sarazini” de biograful său), a fost printre participanții nenorocoși, în corpul expediționar francez, la cruceada antiturcă de la Nicopol, din 1396⁴, la care luase parte, după cum se știe, și Mircea cel Bătrân.

În imaginația lui Antoine de la Sale, cavalerii teutoni (deși nu-i numește) și aliații lor apuseni din învinși, cum au fost la Grünwald, vor fi devenit învingători, spre mai mare glorie a „micului” Jean de Saintré, eroul romanului. O parte din cetele de „schismatici” (ruși, armeni, moldoveni), ba chiar de „necredincioși” (tătari sau luptători din Samogitia), care după izvoarele contemporane s-au bătut cot la cot cu „catolicii” poloni și lituanieni, se vor fi transformat, în închipuirea autorului, într-o uriașă și fantastică oștire orientală, de „sarazini”, dușmani tradiționali cu care obișnuiau să lupte cavalerii apuseni ai expedițiilor de cruciadă.

Ceea ce credem că trebuie să se rețină mai ales din aceste fugare mențiuni despre un domn român într-un roman francez din secolul al XV-lea, este ceața exotismului care mai învăluia încă ochii unui scriitor apusean pe la mijlocul aceluiasi veac, imaginea extrem de vagă, pe care și-o fi format-o despre țările române, la fel, desigur, cu majoritatea contemporanilor săi din această parte a Europei. Totuși, chiar și în acea vreme existau aici, deși în număr restrîns, și oameni care aveau noțiuni mai precise despre amintitele țări. Ajunge să ne referim la exemplele, de altfel, cunoscute, oferite de unii francezi (călătorul Bertrandon de la Broquière sau căpitanul Walerand de Wavrin), dar mai ales de umaniștii italieni (Poggio Bracciolini, Flavio Biondo, Enea Silvio Piccolomini etc.), care ne-au lăsat știri prețioase despre țările române în prima jumătate a secolului al XV-lea.

¹ Jacob Caro, *Geschichte Polens, Gotlia*, 1869, III, p. 313—331; A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. III, vol. III, p. 126—127 și nr. 54; N. Iorga, *Istoria românilor*, Buc., 1937, V, p. 7, n. 4.

² Raynaud, *op. cit.*, p. 555, nr. 1.

³ *Ibidem*, p. 555

⁴ *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

CU PRIVIRE LA
EVENIMENTELE DIN 26(13) DECEMBRIE 1918
DE
V. LIVEANU

Luptele din 26(13) decembrie 1918¹ n-au fost un eveniment izolat, ci au reprezentat un important moment al luptelor revoluționare desfășurate în țara noastră în noiembrie-decembrie 1918, după retragerea trupelor germane. În prima parte a articolului de față vom încerca să contribuim la precizarea unora din împrejurările premergătoare luptelor din 26 (13) decembrie 1918.

În România se creiaște o situație revoluționară încă de la sfîrșitul anului 1917 - începutul anului 1918. În noiembrie-decembrie 1918 condițiile interne și internaționale erau deosebit de favorabile pentru o nouă și puternică creștere a luptelor revoluționare. În primele zile ale lunii noiembrie a început evacuarea trupelor puterilor centrale, care ocupau pînă atunci două treimi din teritoriul țării. Din momentul retragerii lor și pînă la venirea trupelor române, autoritățile burghezo-moșierești de pe teritoriul ce fusese ocupat, au rămas un timp oarecare, variabil după localități, fără forțe armate suficiente pentru a reprima luptele populare.

Cînd retragerea trupelor germane a devenit fapt îndeplinit, autoritățile din teritoriul fost sub ocupație au atras atenția guvernului că nu au posibilitatea să intervină împotriva mișcării revoluționare. Forțele armate de care dispuneau autoritățile din București se reduceau la 220 jandarmi și polițiști². La 21 (8) noiembrie 1918, prefectul poliției Capitalei raporta Ministerului de Interne că arestarea socialiștilor ar provoca „probabil” «o grevă generală a lucrătorilor C.F.R. și a altora. Prin asemenea greve s-ar stînjeni pe de o parte lucrările de abia reluate pentru restabilirea liniilor și pe de altă parte *nu am avea forțe suficiente spre a domina mișcarea dacă ar lua proporții*³.» Comandantul cetății București a înaintat Statului Major un raport în același sens, arătînd că lipsa forțelor armate făcea imposibilă aplicarea unor măsuri

¹ Masacrul din Piața Teatrului a avut loc în ziua de 13 decembrie 1918 după stilul vechi sau 26 decembrie 1918 după stilul nou.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului (A.C.I.P.) fond 96, dos. 43 055. Memoriu nr. 1872 al lui Tzigara-Samurcaș – prefectul poliției Capitalei și Raport din 2 noiembrie 1918 al Comandamentului Brigăzii I de jandarmi din București.

³ Loc. cit., dosar 43 055. Memoriu nr. 83 al lui Tzigara-Samurcaș. Sublinierea noastră V. L.

repressive împotriva socialistilor¹. Imediat după evacuarea armelor germane, prefectul județului Brăila, raporta Ministerului de Interne că „față cu starea de spirit din localitate, de numărul mare de cîteva mii a muncitorilor sindicaliști din localitate care au și început să se agite” în Brăila nu existau forțe armate, fiind necesară aducerea unor regimenter de cavalerie și infanterie, înarmate cu mitraliere². În Prahova autoritățile cereau trupe pentru a potoli agitația muncitorilor³. La 17 (4) noiembrie prefectul județului Putna raporta și el că nu are nici trupe, nici poliție, nici agenți de siguranță cu care să opreasă activitatea revoluționară⁴. Situația era desigur asemănătoare în toate județele foste sub ocupație.

Faptul că în condițiile existenței unei situații revoluționare în România, autoritățile burghezo-moșierești nu aveau, în cele două treimi ale teritoriului țării, forțe suficiente pentru a reprema mișcarea revoluționară, a creat condiții extrem de favorabile luptei pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc.

Situația internațională era de asemenea prielnică luptelor revoluționare. Revoluția proletară din Rusia determinase un puternic avint revoluționar în toate țările. Sub influența ei nemijlocită, au avut loc spre sfîrșitul anului 1918 un sir de răscoale și revoluții. În ziua de 28 septembrie 1918 a început în Bulgaria răscoala republicană. În octombrie 1918 în Croația, Slovacia, Cehia au început mari lupte revoluționare. În ziua de 31 octombrie a început revoluția burghezo-democratică în Ungaria cu însemnate urmări în Ardeal. În ziua de 9 noiembrie, a început revoluția burghezo-democratică în Germania; la 11 noiembrie a început revoluția burghezo-democratică în Austria; în toate aceste țări s-au creat soviete. Era limpede că retragerea trupelor puterilor centrale din Ucraina va duce la restabilirea puterii sovietice în această țară. România părea o insulă într-un ocean cuprins de furtuna revoluției. Se părea că această furtună va cuprinde și țara noastră unde începuse înca dinainte un puternic avint revoluționar. La 2 noiembrie 1918 regina Maria nota în memoriile sale: „după cină, prințul Știrbei a avut o convorbire cu mine în prezența regelui — prezintând un tablou foarte clar și concis al situației. Marele pericol este că bolșevismul, care ne inconjoară din toate părțile ar putea atinge de asemenea țara noastră⁵”.

Muncitorii revoluționari erau dornici să profite de lipsa de forțe armate a claselor dominante și de situația internațională favorabilă pentru a răsturna puterea burghezo-moșierească.

Manifestele ilegale răspîndite de grupurile comuniste în ajunul și în timpul retragerii trupelor de ocupație, chemau masele să lupte cu arma în mînă pentru răsturnarea puterii burghezo-moșierești, pentru proclamarea republicii, pentru instaurarea unei puteri populare sub formă statelor de muncitori, țărani, soldați⁶. Grupurile comuniste activau la București, Buzău, Brăila, Focșani, Turnu-Severin și în Moldova⁷. Manifestele lor erau răspîndite nu numai la orașe, dar și la sate⁸. Agitația grupurilor comuniste a contribuit la dezvoltarea inițiativei revoluționare a muncitorilor și a țărănilor. La București, imediat după retragerea trupelor de ocu-

¹ Loc. cit.

² Arhiva de stat Brăila, fondul Prefecturii județului Brăila, an 1918, dosar 174.

³ Arhiva Ministerului Forțelor Armate, Depozitul central, fondul Secretariatului general al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, f. 782.

⁴ A.C.I.P., dosar 43 055 Raport nr. 77 al Prefecturii jud. Putna.

⁵ Mary Queen of Roumania, *Story of my life*, Londra, 1938, vol. III, p. 427. În aceleasi zile, primul ministru Marghiloman, după o convorbire cu Ferdinand, arăta că „regele se teme mai ales de bolșevism” (Marghiloman, *Note politice*, Buc. 1927, vol. IV, p. 110).

⁶ *Documente din istoria P.C.R. (1917—1922)*, ed. a II-a, p. 88—89, 93.

⁷ A.C.I.P., fond. 96, dosar 196, f. 27, 30.

⁸ Rapoarte oficiale care constatau răspîndirea manifestelor grupurilor comuniste la țară în noiembrie-decembrie 1918, se găsesc la: Arhiva statului Buzău, fondul Prefecturii Buzău, an. 1918, dos. 160 B; Arhivele statului Brăila, Fondul Prefecturii Brăila, an. 1918, dosar 51; A.C.I.P. fond. 96, dos. 43 055, raport nr. 77 din 17 (4), XI al Prefecturii județului Putna.

pație, muncitorii de la C.F.R.¹, de la Vulcan² s-au înarmat cu arme luate din depozitele părăsite de autoritățile de ocupație. Din inițiativa grupurilor revoluționare s-au format mici găzzi muncitorești înarmate — la București sub conducerea lui Constantin Ivănuș³, la Buzău sub conducerea lui N. Verneșteanu⁴. Aceste găzzi au intervenit împotriva ceteilor de huligani care se dedau la acțiuni antisemite și la jafuri. Deși prin munca lor de agitație dădeau impuls activității revoluționare a maselor, grupurile comuniste fiind foarte puțin numeroase și lipsite de călre ideologică și politică, nu au putut organiza lupta maselor largi de muncitori și țărani. Lipsite de o îndrumare clară, masele au înfăptuit o serie de acțiuni spontane, dezorganizate și de multe ori anarhice, care dovedeau existența unui potențial vast, dar nefolosit, de energie revoluționară. Împinsă de foamete și de lipsuri îndurate în timpul războiului, populația nevoiașă din orașe s-a ridicat împotriva încercărilor autorităților române de a prelua depozitele părăsite de trupele de ocupație și au atacat aceste depozite, confiscind și împărțindu-și alimentele, îmbrăcăminte, mobilierul; participarea la acțiunile acestea a unor mase largi care profitând de lipsa armatei și a poliției au îndepărtat prin forță pe reprezentanții autorităților locale, arăta că nu era vorba de acțiuni de jaf, ci de adevărate „revolte de foamete” — ce e drept, spontane și neorganizate⁵. În sfârșit, profitând de absența trupelor, țărani au atacat în noiembrie 1918 conacele și proprietățile moșierești, precum și depozitele de produse și parcurile de vîte părăsite de trupele de ocupație.

Au avut loc și răscoale țărănești⁶. Dacă proletariatul ar fi fost suficient de conștient și de organizat, dacă clasa muncitoare ar fi avut un partid revoluționar marxist — acesta ar fi putut folosi situația revoluționară din România, apărută mai de mult și momentul favorabil pe cele 2/3 din teritoriul țării, în urma retragerii trupelor de ocupație, pentru a transforma acțiunile spontane și atacurile răzlete ale muncitorilor și țăraniilor într-o luptă unită și organizată pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc⁷. Dar un astfel de partid încă nu exista, iar grupurile comuniste erau abia la începutul activității lor. Pentru majoritatea muncitorilor, partidul

¹ A.C.I.P., fond. 96 dosar 43 075. Memoriu al Prefecturii poliției Capitalei, cf. V. Drăghiceanu „707 zile sub robia primului german”, Buc., 1920, p. 314.

² Gh. Marin, *Crispeie din viață, Tiraspol-Balla*, 1934, Cf. Arhiva MFA. D. C. fondul Secretariatului General al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, f. 255.

³ Viața munciloare, din 9 decembrie 1928, A.C.I.P., fond. 96, dos. 43 075, Memoriu al Prefecturii poliției Capitalei.

⁴ Viața munciloare, din 11 iulie 1925.

⁵ Rapoartele autorităților cu privire la atacarea de către populație a depozitelor părăsite de ocupanți la București, Brăila, Călărași, Giurgiu, Pitești, Craiova, Turnu-Severin, Caracal etc., se găsesc la Arhiva Ministerului Forțelor Armate. Arhiva MFA, Depozitul Central, D.C., fondul Secretariatului General al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, f. 5, 6, 204, 206, 211, 212, 225, 390, 776, 780. Cf. S. M. Ricu, *Monografia județului Romanați*, Craiova, 1928, p. 220.

⁶ Primarul comunei Cochirleanca, din fostul județ Buzău, de pildă, declară cu candoare, în noiembrie 1918 că „nu se întâmplă nimic în comună în afara de faptul că seara locnitorii prădă conacurile” (Arhivele Statului Buzău, fondul Prefecturii județului Buzău, 1918 dosar 174). La 20 (7) noiembrie 1918, compania de jandarmi Buzău raporta că în tot județul „starea spiritualor țăraniilor este foarte agitată” (Arhiva M.F.A., D. C., fondul Secretariatului general al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, p. 866). Am amintit județul Buzău numai ca un exemplu. Rapoarte ale autorităților asupra atacurilor portite de țărani în noiembrie 1918 împotriva autorităților comunale, jandarmi, primari etc. împotriva depozitelor părăsite de ocupanți și a proprietăților moșierești, în județele Brăila, Ialomița, Vlașca, Argeș, Teleorman și în Oltenia — se găsesc la loc. cit., f. 204, 211, 212, 776, 780, 866 la Arhivele statului Brăila, fondul Prefecturii jud. Brăila, dosar 160 B.

⁷ „După retragerea trupelor germane, Capitala română a rămas în fapt fără nici o administrație timp de două săptămâni . . . , dacă muncitorii ar fi fost bine organizați ei ar fi putut fără greutate să ia puterea” (*Die sozialistische Bewegung in Rumänien in die Kommunistische Internationale*, an. I (1919), nr. 7—8 (nov.-dec.) p. 88.

socialist continua să întrучipeze partidul lor de clasă. Muncitorii revoluționari așteptau de la conducerea partidului socialist o chemare, un îndemn la acțiune, dar nimeni nu le spunea ce au de făcut¹. Liderii partidului socialist se temeau ei însăși de lupta revoluționară a maselor; ei nu au făcut nimic pentru a pregăti revoluția. În momentul în care în capitală și în cea mai mare parte a țării, forțele de represiune ale burgheziei erau extrem de slabe, conducătorii partidului socialist au refuzat în mod conștient să organizeze lupta pentru răsturnarea imediată a puterii burghezo-moșierești². Conducătorii partidului socialist, situându-se pe terenul legalismului cu orice preț, au executat dispozițiile antidemocratice ale autorităților burghezo-moșierești, deși aceste autorități nu dispuneau de mijloace pentru a-și impune ordinele prin forță³. Liderii reformiști — prin Cristescu — și-au luat față de prefectul poliției București angajamentul că se vor desolidariza de lozincile revoluționare⁴. Ei n-au putut însă evita creșterea furtunoasă a luptelor revoluționare. Între 30 noiembrie — 26 decembrie, pentru a nu aminti decât un singur aspect al acestor lupte, numai în București și pe valea Prahovei s-au înregistrat peste 50 000 de greviști⁵. În timp ce în 1910—1913, timp de patru ani, s-au înregistrat în întreaga țară, cca 49 500 de greviști⁶. Deci în ceva mai mult de trei săptămâni de avânt revoluționar, s-au înregistrat mai mulți greviști decât în patru ani de dezvoltare relativ pașnică. Toate aceste greve aveau un caracter economic și politic.

Guvernul căuta să fnăbușe avântul luptelor proletare și în acest scop a dezlănțuit măcelul din 26 (13) decembrie.

*

În partea a doua a articolului de față ne propunem să contribuim la precizarea unora din aspectele concrete ale luptelor din 26 (13) decembrie. Se știe că greva și demonstrația din 26 (13) decembrie 1918 au inceput în legătură cu mișcarea muncitorilor tipografi. În ziua de 15 (2) decembrie, au intrat în grevă muncitorii de la tipografia Sfetea, urmați peste două zile de muncitorii tipografiei Minerva. Tipografi cereau mărireala salariailor, ziua de lucru de 8 ore⁷, desfășin-

¹ În ziua plecării nemților din București — arată un martor al evenimentelor — la Sf. Ionică (sediul conducerii partidului socialist și al sindicatelor) — muncitorii discutau „Unde-i comitetul executiv al partidului; Pentru ce partidul nu ia inițiativa în mînă pentru organizarea maselor muncitorești? Pentru mine era clar că comitetul executiv nu voia să se folosească de momentul care se creiașe pentru ca proletariatul să preia orașul sub controlul său” (Gh. Marin, op. cit.).

² La procesul evenimentelor din 13 decembrie Cristescu, în numele liderilor oportuniști, a arătat că „în mijlocul acestei anarchii (de după retragerea trupelor germane) am fi putut pune mâna ușor pe Capitală. În loc de aceasta am alcătuit garda civilă fapt pentru care dl. Colonel Condeescu, primarul și prefectul de atunci ne-a felicitat” (*Socialismul* din 21 februarie 1918). Cristescu se referă la sprijinul dat de oportuniști „gărzli civile” organizate de prefectul Capitalei pentru apărarea „ordinei”. Ilie Moscovici, unul din liderii Comitetului Executiv al Partidului, arăta mai tîrziu că „două momente favorabile pentru revoluție au fost în trecut, și acele două au fost lăsate în mod conștient să treacă”. Unul din aceste momente „a fost la plecarea armatei germane (în 1918) cînd în vechiul regat administrația a fost dezorganizată. Atunci am refuzat noi cei din București, să facem revoluția” (*Mișcarea socialistă*, decembrie 1922, p. 99—100).

³ Conducerea partidului socialist a acceptat să supună ziarul *Trăiască socialismul* apărut în ziua de 14 noiembrie 1918, cenzurii — deși garda muncitorească care păzea sediul redacției, cerea ca pretențiile cenzurii să fie respinse, mai ales că aceasta nu dispunea decât de doi jandarmi care n-ar fi putut opri difuzarea ziarului (Gh. Marin, op. cit.). De altfel, muncitorii au împărțit pe străzi și exemplare necenzurate ale ziarului (A.C.I.P., fond 96, dosar 43 075), Memoriu al Prefecturii poliției Capilaiei.

⁴ Loc cit.

⁵ Despre grevele din noiembrie-decembrie 1918, vorbim pe larg într-o lucrare în curs de apariție.

⁶ Raport către al cincilea congres al organizațiilor sindicale, Buc., 1914, p. 7.

⁷ *Socialismul*, din 19(6) decembrie 1918. A.C.I.P., fond 96, dosar 42 434, f. 15—18.

țarea cenzurii. Unele informații interesante se găsesc în rapoartele agenților de siguranță însărcinată cu supravegherea sindicatului tipografilor. Încă din zilele 17(4) și 18(5) decembrie aceste rapoarte semnalau că, muncitorii tipografilor din București erau hotărîți să declare o grevă generală pe ramură¹. În ciuda legilor în vigoare, care interziceau grevele și organizarea salariaților statului, muncitorii de la Imprimeria Națională și-au ales un comitet (7 „delegați”) și au declarat la 23 (10) decembrie o grevă prin care au obținut imediat o indemnizație și promisiunea de a li se satisfacă toate revendicările². Mișcarea pentru revendicări economice era legată de lupta pentru revendicări politice revoluționare. La întrunirile convocate în vederea pregătirii grevei tipografilor, muncitorii își afirmau dorința de a lupta pentru victoria revoluției. La întrunirea din 23(10) decembrie 1918, a lucrătorilor tipografi din București, un muncitor a vorbit despre realizările puterii sovietice din Rusia, arătând printre altele că „în Rusia, cu toată revoluția, școlile funcționează ca în timpurile normale”³. Din mulțime se striga: „jos boierimea”, „la muncă cu ei”, „trăiască revoluția”⁴. „Toți oratorii — conchidea raportul Siguranței asupra întrunirilor sindicatului tipografilor — nu fac altceva decât să îndemne la grevă și revoluție”⁵.

La 25(12) decembrie 1918 a avut loc adunarea delegaților muncitorilor tipografi din capitală, care au hotărît pentru a doua zi, începerea grevei generale a tipografilor din București, cu scopul de a obține ziua de muncă de 8 ore, un spor de salarit (care să compenseze parțial creșterea exorbitantă a prețurilor), recunoașterea sindicatelor, desființarea cenzurii și a stării de asediu.

Este necesar să se precizeze data la care s-a hotărît ca în ziua de 26(13) decembrie să se declare și greva generală a tuturor muncitorilor capitalei, în semn de simpatie față de greva generală a tipografilor.

Trebuie să avem în vedere că în noiembrie-decembrie 1918, grevele nu durau de obicei decât 1–2 zile, rareori pînă la patru zile, deoarece burghezia era însăși împințată de avântul revoluționar și satisfăcea repede revendicările imediate ale greviștilor. Greva de la tipografia Sfetea s-a prelungit mai mult decât oricare altă grevă din această perioadă. De asemenea s-a prelungit și greva de la tipografia Minerva, iar patronii celorlalte tipografii se arătau de asemenea deosebit de încăpătănați în refuzul de a satisface revendicările muncitorilor. Presupunem că patronii tipografi se bîzuiau pe faptul că în rîndurile lucrătorilor tipografi mai bine plătiți decât alte categorii de muncitori, spiritul corporativ era mai dezvoltat și sperau că le va fi ușor să dezbină greviștii. În orice caz, refuzul patronilor tipografi de a satisface revendicările salariaților a apărut ca o sfidare, ca o provocare aruncată întregii muncitorimi a capitalei, care în majoritate participase pînă atunci la greve incununate de succese imediate. Din această cauză, delegații diferitelor întreprinderi și sindicate care în seara zilei de 25(12) decembrie 1918, se aflau la sediul „Comisiei locale a sindicatelor”⁶ au propus că în cazul refuzului patronilor de a satisface revendicările muncitorilor tipografi să se declare o grevă generală de simpatie⁷.

¹ A.C.I.P., fond. 96, dosar 42 434, f. 12–13.

² Loc. cit., f. 11, 14, 22.

³ Loc. cit., fond. 96, dosar 42 431, f. 12–13.

⁴ I.loc. cit.

⁵ Loc. cit., f. 21. Din reportajele publicate de ziarul *Socialismul* cu privire la cuvințările lăunute de elementele revoluționare, în cursul întrunirilor muncitorești din noiembrie-decembrie 1918, se desprind concluzii asemănătoare.

⁶ În noiembrie-decembrie 1918 ca și în general în 1918–1920, sediul din strada Sf. Ionică al organizațiilor muncitorești, era literalmente în fiecare zi asaltat de sute și mii de muncitori și delegați din întreprinderile Capitalei, veniți acolo pentru a rezolva chestiunile curente, pentru a discuta evenimentele politice ale zilei.

⁷ După memoriile depuse la Arhiva centrală a Institutului de istoria partidului, de D. Avramescu, F. Rădulescu, I. Tărăngoi, care în decembrie 1918 erau delegați ai muncitorilor din diferite întreprinderi.

Majoritatea conducerilor partidului socialist și ai sindicatelor se aflau sub influență concepțiilor și metodelor reformiste, considerind că este preferabil ca muncitorii să renunțe la greve și să se mărginească la memorii, tratative și târguieli cu patronii¹.

Sub presiunea maselor, liderii reformiști se declarau deseori de acord cu acțiuni de masă, se declarau de acord cu începerea unor greve, dar nu se preocupau de organizarea temeinică a lor, de pregătirea serioasă a acțiunilor revoluționare. În ziua de 25 (12) decembrie, conducerii partidului socialist aflați la sediul din str. Sf. Ionică, s-au declarat a fi de acord cu proclamarea grevei generale pe Capitală, în cazul în care patronii tipografi vor respinge a doua zi revendicările muncitorilor. Conducătorii partidului și sindicatelor n-au luat însă măsuri pentru organizarea acestei greve. Astfel de măsuri erau cu atit mai necesare cu cit era de prevăzut că autoritățile vor recurge la o provocare singeroasă. Încă din seara zilei de 25(12) decembrie, în jurul sediului din str. Sf. Ionică, autoritățile începuseră să maseze trupe.

În noiembrie-decembrie 1918, manifestele grupurilor comuniste, unele manifeste ale comitetului executiv al partidului socialist vorbeau despre faptul că guvernul va încerca să reprime mișcarea muncitorească. În aceste condiții, conducerea organizațiilor muncitorești trebuia să acorde o atenție deosebită — organizării unei astfel de acțiuni, cum era o grevă generală pe Capitală, ceea ce nu a făcut, așteptind ca lucrurile „să se desfășoare de la sine”².

Imediat după ce s-a aflat de fixarea grevei generale a tipografiilor pentru ziua de 26(13) decembrie, numeroși directori ai ziarelor opoziționiste și „independente” din București, au anunțat pentru aceeași zi o consfătuire la care urma să se discute problema unei greve a ziarelor, în semn de protest împotriva cenzurii³. Acțiunea direcțiilor ziarelor era rezultatul presiunii opiniei publice democratice încurajate de lupta muncitorilor. O parte a păturilor mic-burgheze democratice din orașe începuse să-și îndrepte simpatia spre mișcarea muncitorească și să înțeleagă că proletariatul era singura forță capabilă să asigure realizarea revendicărilor democratice⁴.

În dimineața zilei de 26(13) decembrie, sediul organizațiilor muncitorești din strada Sf. Ionică⁵ era înconjurat de trupe. Trebuie să avem în vedere că guvernul — deși aduseșe între timp trupe în întreg teritoriul fost ocupat — dispunea de efective reduse față de nevoile și planurile sale de ocupare a Ardealului, de intervenție în Rusia, de asigurare a „ordinei interne”. Din corespondența Marelui Stat Major Român reiese că forța pe care se sprijinea guvernul în București era un regiment de vînători⁶, care tocmai înconjurase sediul din str. Sf. Ionică. Totuși, pe la orele 10, tipografiile greviști s-au adunat în fața sediului și au ținut o întrunire⁷. După terminarea

¹ La procesul evenimentelor din 13 decembrie, secretarul Comisiei locale a sindicatelor din București a declarat: „am impiedicat izbucnirea unor greve, iar cele produse nu erau provocate de partidul socialist”, adică de conducerea lui (*Izbînda*, din 21 martie 1919). Nu trebuie să credem că această declarație a fost o simplă încercare de a evita condamnarea. Încă în noiembrie-decembrie 1918 reportajele asupra grevelor publicate de ziarul *Socialismul* — oficialul comitetului executiv, al partidului socialist — arătau că membrii acestui comitet cereau muncitorilor să renunțe la greve (*Socialismul* din 16 decembrie 1918, cf. *Izbînda*, din 22 noiembrie 1918).

² Vezi în acest sens Gh. Marin, *op. cit.*

³ Ilie Moscovici, *op. cit.*, p. 99.

⁴ „La Frimu, în acea dimineață (13 decembrie) au venit și persoane particulare din publicul mare, cerind ca lucrătorii să manifesteze pentru desființarea cenzurii și a stării de asediul. Zicind că numai în lucrători este speranța că vor putea aduce la îndeplinire marea dorință a publicului și a presei.” (*Socialismul*, din 27 februarie 1919).

⁵ Strada Sf. Ionică astăzi nu mai există. Trecea pe locul pe care e astăzi pasajul dintre Librăria Noastră nr. 1 și Palatul Republiei.

⁶ Arhiva M.F.A., D.C. Fond Serv. Istoric, magazia 18 dosar.

⁷ O notă alcătuită în dimineața zilei de 26 (13) decembrie de un agent de siguranță semnală că: „azi la 10, tipografiile întrunite la sindicat au vrut să manifesteze pe străzi. Jandarmii postați pe Climpineanu și Sf. Ionică nu i-a (sic) lăsat să treacă pe Calea Victoriei. Pînă acum nu

întruniri s-a hotărît ca greviștii să plece spre Ministerul Industriei, unde o delegație urma să prezinte ministrului revendicările tipograflor¹. Echipe de muncitori trebuiau să plece la ateliere spre a alunga spărgătorii². (După cum se știe, spărgătorii de grevă își atrag totdeauna ura muncitorilor pentru că ei beneficiază de cuceririle greviștilor, a căror luptă o sabotează). Comandanții trupelor care înconjurau sediul au ordonat soldaților să împiedice ieșirea muncitorilor pe Calea Victoriei³. Soldații nu prea erau hotărîți să execute ordinul comandanților și au permis muncitorilor să înainteze pînă la întretăierea cu Calea Victoriei, unde coloana manifestanților s-a oprit⁴. O parte a muncitorilor tipografi au rămas pe loc — iar ceilalți împreună cu alți muncitori veniti la adunare s-au întrebat pe traseul str. Luterană—Calea Victoriei—spre Ministerul Industriei⁵.

Muncitorii tipografi au formulat nu numai revendicări economice ci și revendicări democratice ; ei n-au formulat numai revendicări democratice parțiale, ci, ducind pînă la capăt cerințele democratice, au manifestat pentru republică și pentru răsturnarea puterii burghezo-moșierești. Atât în timpul adunării din fața sediului, cât și în timpul defilării pe stradă, muncitorii manifestau pentru revendicările lor economice, pentru libertate de organizare în sindicat și pentru republică.

„Pe tot parcursul drumului — arăta raportul unui agent de siguranță însărcinat cu supravegherea sindicatului tipograflor s-a strigat „Trăiască Socialismul”, „Trăiască Republica”, „Trăiască sindicatul tipograflor”⁶. După alte relatărî, muncitorii aveau pancarde cu lozincile : Trăiască Republica Socialistă”, „Jos burghezia”, „Jos regele”, Trăiască comunismul”⁷.

Greva se desfășura deci sub lozinci revoluționare. Vestitul episod al opririi automobilului regal, a avut loc însă cu cîteva zile mai înainte⁸.

Sub presiunea grevei și demonstrației, ministrul industriei s-a declarat de acord cu toate revendicările economice din memoria tipograflor și a inițiat delegația să vie din nou la minister după amiază, pentru a se întîlni cu patronii tipografi⁹. Coloana manifestanților s-a întors la sediul din str. Sf. Ionică, pe traseul pe care plecase. La sediu s-a anunțat că după amiază va avea loc o nouă demonstrație a tipograflor, care trebuiau să meargă în corpore la Ministerul Industrii, pentru tratative cu patronii¹⁰. În timpul dimineții, centristul Ilie Moscovici împreună

---

s-au împrăștiat (A.C.I.P. fond 96, dosar 42 434 f. 25). Un alt raport al Siguranței aprecia că numărul tipograflor aflați în jurul orei 10 la sediul sindicatelor din str. Sf. Ionică era de 5—600 (Loc. cit. f. 27).

¹ Loc. cit., f. 27.

² Loc. cit.

³ Loc. cit.

⁴ (Loc. cit.) Muncitorii „au înmisiat inimile soldaților din primul și al doilea cordon căci ei nu făceau decît să simuleze lovitură cu baioneta spre noi, dar atînzi nu am fost nici unul. Astfel, am putut ajunge pînă la creasta străzii”. (Amintirile muncitorului tipograf Gh. Corbeanu în *Viața sindicală*, din 13 decembrie 1947 : Întretăierea străzii Sf. Ionică cu Calea Victoriei se făcea între Librăria noastră și Palatul Republicii de astăzi).

⁵ Loc. cit., vezi și V. Cancicov, op. cit., p. 717; A.C.I.P., fond. 96, dosar 42 434 f. 27.

⁶ Loc. cit.

⁷ V. Cancicov, op. cit., p. 717. Participanții la demonstrație relatează și ei că în timpul intrurii din fața sediului din str. Sf. Ionică — muncitorii au strigat : „Jos monarhia” (*Viața sindicală*, 13 decembrie 1947). Vopicka nota în memoriile sale că lîngă palatul regal (sediul din str. Sf. Ionică, era situat lîngă aripa laterală a palatului regal) greviștii au strigat „Jos regele” ! „Trăiască Republica” (Vopicka, op. cit., p. 288).

⁸ În 23(10) decembrie, Marghiloman nota în memoriile sale : „Regele este foarte mișcat de incidentul de dimineată. M. S. s-a pomenit în tocul procesiunii sindicaliștilor care mergeau pe Știrbei Vodă spre Piața Teatrului. Manifestanții au refuzat să facă loc de trecere mașinii regale, spunînd să treacă mai întîi M.S. poporul. Ei nu s-au descoperit și au început să strige „Trăiască Republica” (Marghiloman, op. cit. p. 185). Vezi în același sens relatările lui Ilie Moscovici în *Mișcarea socialistă*, 1929, p.102.

⁹ A.C.I.P., fond. 96, dosar 42 434, f. 28.

¹⁰ Loc. cit.

cu unii membri ai conducerii sindicatelor rămași la sediul din str. Sf. Ionică, având în vedere hotărârile din ziua precedentă luate la insistența delegațiilor muncitorimii, au decis să anunțe o grevă generală și o demonstrație a muncitorilor din Capitală, pentru a protesta împotriva aducerii trupelor în fața sediului¹. Fabricile au fost chemate prin curieri speciali. Mitingul urma să aibă loc în fața sediului din str. Sf. Ionică. Chemarea la grevă și demonstrație nu fusese însă precedată de o pregătire corespunzătoare unor acțiuni atât de serioase². Ilie Moscovici, care conducea de fapt Comitetul executiv al partidului socialist și care a avut inițiativa convocării demonstrației din 13 decembrie scria mai tîrziu : „Recunosc că gestul cu convocarea imediată a muncitorilor în dimineața zilei de 13 decembrie a fost un gest pripit, mai ales că s-a făcut fără consultarea organelor conducătoare”³. Greșeala conducătorilor reformiști nu a constat atât în pripeală, cît în faptul că ei au chemat muncitorii la acțiune fără a organiza în mod temeinic lupta. Pentru a se scuza, Ilie Moscovici arată că hotărârea de a se convoca demonstrația din 26(13) decembrie, a fost luată pentru că muncitorii erau revoltăți de concentrarea trupelor în jurul sediului. „Nu era în puterea noastră — exclama Ilie Moscovici — să oprim zilnicile manifestaționi de stradă pe care le făceau muncitorii”⁴. Aceste rînduri, prin care Ilie Moscovici căuta să explice convocarea demonstrației din 26(13) decembrie, oglindeste cum nu se poate mai bine mentalitatea liderilor oportuniști. Acești lideri se tîrau în coada maselor și neputind opri demonstrațiile muncitorești, se declarau de acord cu ele, mulțumindu-se să anunțe ora și locul întîrzierilor. Adeptați ai metodelor pasive, liderii oportuniști nu și puneau problema organizării luptei revoluționare a muncitorilor, în cazul de față a grevei și demonstrației, — nu și puneau problema pregătirii acțiunilor muncitorești, aşa încît masele să evite atacurile singeroase ale autoritaților, sau să dea acestor atacuri riposta cuvenită.

În ziua de 26(13) decembrie, concentrarea trupelor în jurul sediului indică pericolul unui atac împotriva muncitorilor și impunea măsuri de prevedere. Dat fiind că trupele erau concentrate în jurul sediului din str. Sf. Ionică, ar fi fost posibil de pildă, ca întîrinirea să fie convocată în alt loc, lăsându-se prin surprindere autoritațile — aşa s-a procedat la 6 decembrie, cind locul fixat pentru întîrinirea muncitorimii Capitalei, fiind înconjurat de jandarmi — muncitorii au luat autoritațile prin surprindere și mai înainte ca acestea să prindă de veste, au început întîrinirea în Cișmigiu⁵. În cazul în care s-ar fi apreciat că este necesară și posibilă ruperea cordoanelor de soldați și ținerea întîrinirii în jurul sediului împresurat de trupe, trebuia ca muncitorii să fie preveniți și pregătiți pentru această acțiune. Atacul în perspectivă al guvernului impunea desigur, nu renunțarea la luptă, ci organizarea temeinică a luptei, corespunzător cu noile condiții. Dar membrii Comitetului executiv și ai Comisiei locale — care au convocat demonstrația și greva din 26(13) decembrie erau deprinși cu acțiuni „legale” și „pașnice” și cu metode pasive, nu credeau sau nu voiau să credă în posibilitatea unui atac al guvernului.

În ziua de 26(13) decembrie autoritațile au declanșat succesiv trei atacuri împotriva coloanelor răzlete ale muncitorilor (razlețirea în fața armatei s-ar fi putut evita printr-o organizare mai temeinică). În fața clădirii Poștei — de pe Calea Victoriei s-au întîlnit coloana fabricilor din cartierul Lipănei — Abator și o parte a coloanei fabricilor din Izvor-Dealul-Spirii⁶. În jurul orei patru, coloana reunită a ajuns în Piața Palatului și a început să coboare pe strada Cimpineanu (azi 13 Decembrie) dar coloanele de soldați au oprit pe muncitori să se apropie de

¹ Ilie Moscovici, *op. cit.* Cf. memoriile depuse de Gh. Teodorescu, secretarul din 1918 al Comisiei Locale a Sindicatelor din București și de D. Pop la A.C.I.P.

² Gh. Marin, *op. cit.*, Cf. memoriile lui Gh. Teodorescu.

³ Ilie Moscovici, *op. cit.*, p. 102.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Socialismul*, din 10 decembrie 1918.

⁶ A.C.I.P. Amintirile muncitorilor participanți la evenimentele din 13 decembrie.

sediu sindicatelor. Muncitorii nu s-au intimidat, au manifestat pentru libertăți democratice. Soldații au început să șovăie, și primele coloane au cedat¹. În cele din urmă, la ordinul și sub amenințarea ofițerilor, soldații au tras. Au căzut zeci de muncitori².

În timpul masacrului din Piața Teatrului – autoritățile nu au alacat muncitorii adunați în fața sediului din str. Sf. Ionică, ci folosind faptul că demonstrația a fost convocată fără o pregătire corespunzătoare din partea liderilor social-democrați, au aruncat succesiv toate trupele de care dispuneau asupra coloanelor răzlețite, evitând o ciocnire simultană cu toate coloanele de muncitori.

Masacrul din Piața Teatrului a revoltat muncitorii încercuți de trupe în fața sediului din str. Sf. Ionică, unde, în afară de tipografi, erau adunați și muncitorii unor fabrici care rupseseră cordoanele de soldați din spre strada Brezoianu³. Muncitorii din piața sediului protestau împotriva asasinării fraților lor. Cind au răsunat salvele din Piața Teatrului, în rîndurile lor „nemulțumirea era generală, protestele se înmulțeau tot mai mult, zgromotul era infernal ... cind salvele din Piața Teatrului s-au înțețit, femeile și copiii au început să fugă și să tipe, deserați. Bărbații luptau din răsputeri să ușureze retragerea femeilor și uceniciilor”⁴. După ce muncitorii care manifestau pe Calea Victoriei au fost împriștați, soldații au fost aruncați asupra celor adunați în jurul sediului din str. Sf. Ionică⁵. Sediul a fost devastat, casa de bani prădată, arhiva și depozitul de literatură distruse. Muncitorii îngămădiți în curtea sediului au fost groaznic maltratați și mulți din ei arestați. Printre ei se afla și I.C. Frimu. Au fost uciși peste 100 de muncitori, iar 200 au fost răniți; peste 500 de muncitori au fost arestați⁶. O parte din muncitorii adunați în jurul sediului au rupt cordoanele jandarmilor și au scăpat de încercuire. Ei s-au alăturat apoi muncitorilor ceferiști, care din cauza lipsei de organizare sosiseră cu întârziere la locul fixat pentru miting⁷.

„Am alegat pe strada Luterană, — povestește un muncitor tipograf. Aici și văd pe frații care scăpaseră din infern în frunte fiind ceferiștii, care căutau să elibereze sediul din mânile armatei”⁸.

Cind atacul împotriva muncitorilor tipografi s-a terminat, s-au apropiat de sediu, masinându-se pe strada Luterană, muncitorii de la C.F.R. și R.M.S. Aceștia împreună cu întreprinderile care li s-au alăturat, reprezentau o forță impunătoare de aproape 15 000 de oameni.

„Tocmai cind credeam că am pus capăt mișcării — povestea generalul Mărgineanu — m-am pomenit față în față cu două grupuri de muncitori — vreo opt mii veneau de la C.F.R.

¹ Iată ce povestește un martor ocular: „Începuseră parlamentări. Din rîndurile multimiei se auzeau strigătele „Vrem pline, vrem libertate”. Luați de valul multimii, soldații cedaseră, unii manifestând chiar cu muncitorii, făcindu-le loc să treacă mai departe. Un „Ura” formidabil parcă zguduiu casele din temelii. „Trăiască libertatea” strigări mii de vocii ... „Al doilea cordon de soldați începuse și ei să șovăiască” (*Scînteia*, 14 decembrie 1944). Ordonația definitivă în procesul evenimentelor din 13 decembrie recunoaște că „armata cedează” (*Socialismul*, 17 martie 1919).

Intr-un articol publicat în *Viața muncitoare*, din 8 decembrie 1929 se spune că în Piața Teatrului, un sergent a îndemnat pe subordonații său să nu tragă.

² *Documente din istoria P.C.R. (1917–1922)*, ediția a II-a, p. 101–102; s-au păstrat acte de moarte ale unor tineri de 17 ani, ucisi în Piața Teatrului.

³ A.C.I.P. Amintirile muncitorilor participanți la evenimentele din 13 decembrie.

⁴ *Viața sindicală*, 13 decembrie 1947. Amintirile muncitorului Corbeanu.

⁵ *Documente din istoria P.C.R. (1917–1922)*, ediția a II-a, p. 102. Cf. *Ordinea* din 13 decembrie 1928 (interview-ul acordat de generalul Mărgineanu, unul din conducătorii trupelor din Piața Teatrului).

⁶ *Calendarul muncii*, 1920. *Deszrobirea socială*, din 21 februarie 1920.

⁷ Cf. amintirile depuse la A.C.I.P. de Gh. Teodorescu, secretarul din 1918 al Comisiei locale a sindicatelor din București.

⁸ *Viața sindicală*, 13 decembrie 1947.

și vreo 6 000 veneau de la Regie. Unde mergeți? La casa noastră au răspuns muncitorii¹. Muncitorii masați în stradă cereau retragerea trupelor și eliberarea sediului.

Autoritățile au încercat să profite de faptul că celelalte coloane de muncitori fuseseră deja împrăștiate — pentru a arunca trupele devenite disponibile asupra muncitorilor de la C.F.R. și R.M.S. Referindu-se la ciocnirea care a avut loc „chiar în fața palatului” (pe strada Luterană) Dinu Brățianu relata lui Marghiloman că :

„Jandarmii din București, vinătorii, de abia au putut stăpini mulțimea care nu s-a mișcat nici în fața baionetelor, nici a focurilor trase în aer. Dar cînd trupa a fost în număr, oameni și femei au fost loviți fără cruceare”².

Însă nici atunci cînd trupa a fost în număr, mulțimea n-a putut fi „stăpinită”. Muncitorii și muncitoarele de la C.F.R. și Regie au dat doavă de un minunat spirit revoluționar. Ei au rezistat asaltului și generalii s-au văzut nevoiți să făgăduiască eliberarea sediului și a arestațiilor. Iată cum descrie un muncitor ceferist lupta tovarășilor săi la un an de la evenimente :

„Era ora 3 jum., cînd lucrătorii ceferiști au aflat că autoritățile au atacat localul organizațiilor și au arestat pe tovarășii tipografi. Toți tovarășii ceferiști au pornit patru cîte patru spre localul organizațiilor și pe la 4 și jum. ajung în str. Cîmpineanu cam la 30 metri de local ... În timpul tratativelor ofițerii pun gornistul să sună înaintarea. Soldații care se aflau la răspîntia străzii Cîmpineanu cu str. Sf. Ionică pornesc la atac. Salve de arme și mitraliere mai grozav ca în fața inamicului pe front. Banditismul ce am văzut între orice închipuire. Loveau cu patul armei și cu baioneta, copii, femei și bărbați, în cap și în piept. Muncitorii nu dău înăpoi și atunci din nou se intră în tratative cu dl. general care ne asigură pe cuvînt de onoare că localul nu este devastat și că plină mîne, 14 decembrie, nu va fi nici un muncitor arestat”³.

Astfel, cel de al treilea atac al autorităților a eşuat : cei 15 000 de muncitori sosiți ultimii la miting, n-au putut fi împrăștiați. Prin curajul și puternicul lor spirit de luptă, muncitorii au silit autoritățile să promînă înacetarea represiunilor. Acest fapt dovedea că aparatul de represiune nu putea funcționa cu o vigoare suficientă pentru a înăbuși avântul revoluționar al muncitorilor.

Guvernul nu și-a îndeplinit promisiunea. Teroarea a continuat. Dar în săptămîinile următoare și după evenimentele din 26(13) decembrie, în ciuda măsurilor represive ca și a măsurilor politice cu caracter diversionist (decretul lege agrar din 27(14) decembrie 1918) — luptele revoluționare au continuat. În 1919, luptele revoluționare au depășit cu mult intensitatea celor dinainte, a masacrului din Piața Teatrului.

¹ Ordinea, din 13 decembrie, 1928.

² Marghiloman, *op. cit.*, p. 190.

³ Socialismul, din 27(14) decembrie, 1919.

FRĂMÎNTĂRI ȚĂRĂNEȘTI DUPĂ APLICAREA REFORMEI AGRARE

Revoltele de la Mizil, Corbii și Vinătorii Mari, în 1866 și 1867

DE

V. MIHORDEA

Dacă decretarea Legii rurale a fost primită cu valuri de entuziasm din partea maselor țărănești, aplicarea ei a trezit din nou antagonismul dintre cele două clase și nemulțumirile țăranilor nedreptăți s-au manifestat pretutindeni sub diferite forme, producind pe aproape întreg cuprinsul țării o stare de efervescență, proprie mișcărilor de revoltă la cea dintâi ocazie. Datorită acestui climat incandescent a izbucnit în mai 1866 cea mai intinsă mișcare de acest fel, revolta grănicerilor de pe linia Dunării, iar altele izolate sănsealate de mărturiile documentare, în alte puncte ale țării.

La 11/23 august 1866 prefectul de Mehedinți raporta Ministerului de Interne că la 7 a acelei luni primul ajutor al subprefecturii plășii Blahnița mergind la cătuna Viașu însoțit de doi procurori și un dorobanț, spre a îndrepta măsurătoarea pământurilor în conformitate cu decizia superarbitrilor, „locuitorul Vasile Gheorghe Uruială a tras cu cuțitul în numitul ajutor și din norocire i-a pătruns numai hainele, iar dorobanțului i-a făcut o rană la mână. După care văzind că izbînda n-a avut succesul preconizat, acel locuitor împreună cu alții treisprezece asociați ai săi au luat în goană prin bătăi cu ciomege pe toți acei patru operatori”¹.

Peste o lună, la 16/28 septembrie, este semnalată revolta de la Mizil care, așa cum relatează procesul verbal de anchetă al subprefectului de plășă, constituie manifestarea de deznădejde a țăranilor săraci, cărora le-au ars gospodăriile, împotriva celor bogăți ce n-au păgubit nimic și a elementelor burgheziei „sub pretext că băcanii ar fi scumpit luminiările și ale mîncării” și în timp ce „pe dinșii i-a bîntuit nenorocirea, cei a căror averi n-au ars își rid de ei și trăesc în belșug, fără a le păsa de suferințele celor rămași săraci, chemîndu-i să pue foc să arză tot orașu, să bată dorobanții, să prade și să jefuiască, ca să alibă ce mîncă”, notează în concluziile sale subprefectul T. Crăciunescu². Revolta de la Mizil este o manifestare a „golanilor” care formau „mulțimea însuriată”, contra „proprietarilor orășeni”. Dacă nu are o legătură directă cu aplicarea reformei agrare în acele părți și dacă starea de sărăcie a celor ce s-au răsculat a fost accentuată de un incendiu întimplător, tinta acțiunii lor o formează tot stăpinul moșiei și aparatul de stat. Grupul de mai bine de o „sută de indivizi”, care „cu ciomege și aruncând cu pietre”,

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. adm., dos. 1985, f. 161.

² Ibidem, dos. 1963, f. 203.

au pus pe fugă dorobanții trimiși să-i liniștească, motivează, prin spusa subprefectului, ridicarea lor contra autorităților administrative din cauză că au fost înșelați : „atât d-l prefect cît și d-l proprietar le-a promis că vor lua dispoziții a le veni în ajutor și a le ușura nenorocirea”¹. Cu toată mențiunea subprefectului în procesul-verbal despre „indivizii beți”, ei formau totuși „acea gloată care a venit completă, amenințând cu ciomegele și răcnind într-un mod cu totul furios și sălbatic”². Desnădejdea i-a dus la o manifestare de furie acută, care amenință să devină un pericol pentru cei vizitați. „Trupa turbată care se înmulțea prin răcnete de apel ale capilor aliaților”, n-a putut fi opriță decit cu ajutorul jandarmilor chemeți în grabă din satele vecine și a celor trimiși în mod special de prefectura județului.

Un caz deosebit îl constituie frâñintările locuitorilor din comunele Corbii Mari și Vînătorii Mari, județul Vlașca, azi raionul Titu — care în anii 1866 și 1867 s-au împotriva prin toate mijloacele — mergind pînă la rebeliune — încercările proprietarilor de a le lua, prin noi măsurători, pogoanele socotite ca date în plus și legarea lor prin învoielii oneroase pentru trecerea la adăpatul vitelor.

La 8/20 iunie 1866 prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne că Ion Ghica, „reprezentantul casei răposatului Emanoil Băleanu”, a cerut autorităților superioare verificarea lucrărilor de delimitare la moșia Corbii Marii și Vînătorii Mari, proprietatea menționată „case”. Inginerul care a măsurat în urma acestei seziuni a găsit pe seama locuitorilor din Corbii Mari un plus de 157 pogoane, iar la Vînătorii Mari 497 pogoane. Autoritățile locale, prin mijloacele întrebuiență, n-au putut impune țărănilor din cele două sate restituirea pămîntului către proprietari. Prefectul găsește că vîna o au „primarii ambelor comune, care n-au luat nici o măsură” pentru executarea ordinelor ce li s-au dat. Subprefectul, presat de reclamațiile arendașului, care cerea neconvenită restituirea prisosului, „a trimis la fața locului pe ajutorul său cu două căprărîi de dorobanți”, însă acesta „împingînd opunere din partea locuitorilor, s-a înapoiat fără nici un rezultat, deoarece toți au sărit cu ciomege, respingînd puterea armată și nu l-au lăsat a face nici un semn”³.

În privința locuitorilor din comuna Vînătorii Mari, cercetarea subprefectului plășii Cîlniște conchide că ei „au dreptul a se împotrivi la lăsarea pămîntului dat lor, mai mult pentru împrejurările ce arată”⁴. „Împrejurările” sunt că locuitorii „nu se împotrivesc a nu înapoia pămîntul ce s-a găsit mai mult, dar nu vor ca prin aceasta să li se închidă comuna de pămîntul proprietății și chiar apa unde trebuie să-și adape vitele, ci să se deosebească în partea dinspre apus toate, ca să poată rămîne și ei liberi la apă, spre răsărit”⁵.

Propunerea locuitorilor, destul de cuviincioasă, n-a fost ținută în seamă de autoritățile superioare și la 26 noiembrie același an Ministerul de Interne dă ordin prefectului de Vlașca să „denunțe procurorului pe toți acei răsvrătitori spre a-i trage în judecată” și să destituie pe primarii cari au arătat nesupunere⁶.

Locuitorii din Vînătorii Mari arată în petiția către domn de la 2/14 martie 1867 că proprietarul vrea să le ia prisosul „pe unde avem adăpătoarea vitelor de la 200 de familii, precum ni s-au luat și zece puțuri, care pînă nu am dat învoiala, nu am fost slobozi a lua apă nici cu donițele”. În plus, le mai ia și un teren cu fineajă „care este făcută și curățită tot de noi ... și ne lasă înconjurați de jur-împrejurul comunei cu pămînt proprietăresc, pe care ne-au pus hotar prin gardurile curților”⁷.

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. adm., dos. 1963, f. 186.

² Ibidem.

³ Ibidem. div. rur. com., dos. 2988, f. 122.

⁴ Ibidem, dos. 2988, f. 122.

⁵ Raportul subprefectului de Cîlniște din 18/30 mai 1866, ibidem, f. 123.

⁶ Ibidem, f. 240.

⁷ Ibidem, f. 353.

Punerea arendașului moșiei în posesia prisosului de teren a dat de lucru autorităților în tot timpul verii anului 1867. La 10 iulie subprefectul de Ciliuște, însorit de „sublocotenentul Palada cu două căprării de jandarmi concentrată pe lînd”, a plecat la comunele amintite să facă nouă delimitare, împreună cu ingerul județului. Însă, înainte de a trece la executarea planului, un număr de zece locuitori din Corbi Mari, cîtați nominal, „au sărit cu revoltă, lînd pacinicii locuitori de prin casele lor, formîndu-i în grupă la cancelaria comunala, au concentrat în mijlocul lor pe primar, membrii și notarii, nelăsîndu-i pe nici unul a porni acolo unde urma a se desparti pămîntul prisosit lor”¹, fapt care a făcut necesară intervenția dorobanților.

Spre a pune capăt Impotrivirii, prefectul de Vlașca a luat măsuri să trimită procurorul la Corbi Mari „a face cuvenitele perchezituni și a trăda pe culpabili justiției”, care a și „ridicat pe capii turburărilor și i-a trădată justiției, unde procesul astăzi se află pendinte”². El propune Ministerului de Interne să se concentreze armată pentru a se trimite la Vînătorii Mari, unde locuitorii „sînt deciși a se întinde cu Impotrivirea pînă la rebeliune”, deoarece la 13 iulie subprefectul de Neajlov a raportat că „ducîndu-se cu sublocotenentul Palada și cu 24 dorobanți să execute pe locuitori, aceia „s-au arătat cu cea mai mare nesupunere, sărind cu parii asupra funcționarilor civili și militari și spre evitarea oricăror inconveniente au cerut să i se trimeată una sută de dorobanți pentru restabilirea ordinei”³.

Față de presiunea autorităților administrative locale — care țineau să se ajungă că mai grabnic la terminarea conflictului — și față de mijloacele întrebuițate, locuitorii din Corbi Mari au fost mai ușor intimidați, încît s-a putut executa o delimitare nouă între pămînturile lor și restul proprietății, fără însă ca ei să-o recunoască. Succesul acesta este anunțat de prefectul de Vlașca în raportul său de la 7/19 august 1867 în termenii următori: „Din anexatul în copie proces-verbal ce l-am primit cu raportul actualului subprefect al plășii Neajlov nr. 3725, (văd) cu placere că prin mijloace inteligente și dibăcia ce a întrebuițat, a putut reusi ca numiții locuitori din comuna Corbi să intre în legalitate, respectînd dreptul proprietății, astfel că n-a mai fost trebuință niclă de concentrări de dorobanți”⁴. Cu toate că în această comună terenul cerut înapoi de proprietate era mai puțin de o treime decit în Vînătorii Mari și condițiile restituiri erau mai ușoare, subprefectul n-a putut face delimitarea decit după ce a recurs la măsura de a aresta pe capii mișcării, izolîndu-i de masa locuitorilor. Procesul verbal de delimitare este îscălit numai de primar și notarul comunei, menționîndu-se refuzul țărănilor de a-l semna⁵.

Dovada că „intrarea în legalitate” de care făcea caz prefectul a fost numai aparentă o constituie faptul că locuitorii s-au adresat după aceea capului statului cu o nouă petiție, plinându-se contra procedeului autorităților administrative, avînd ca rezultat instituirea unei anchete judecătoarești. În septembrie același an Ministerul de Justiție făcea cunoscut Ministerului de Interne că în urma cercetării a primit raportul procurorului Tribunalului Vlașca, din care a aflat că locuitorii menționatei comune „s-au răscusat cu ciomege și amenințări asupra d-lui subprefect de Neajlov” și după executarea delimitării, pentru încetarea reclamațiilor „nu poate exista alt mijloc asupra îndreptățirei locuitorilor decit numai acela de bună înțelegere între proprietar și locuitori, cu a li se lua prisosul din pămîntul de arătură, iar nu unde au adăptoarea vitelor”⁶.

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988. f. 43.

² Ibidem, f. 44.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, f. 48.

⁵ Ibidem, f. 49. În post-scriptum se face mențiunea: „Preveniții locuitori nevoind a subscri, se atestă. Subprefect, A. T. Dănescu”.

⁶ Ibidem, f. 84.

În comuna Vînătorii Mari, împotrivirea țărănilor s-a manifestat pînă la capăt prin toate formele. Ei spun în petițiile lor că din invidia arendașului Pascal Mateescu, care are „un capriciu de domnitor și un ton imperial asupra țărănilor supuși”¹, proprietarul a născocit că delimitarea dintre moșia lui și partea dată foștilor clăcași este greșită. Prin noua măsurătoare li se ia „partea cea mai necesară, pe apa Neajlovului, precum și toate flîntinile”, aşa cum a stabilit decizia superarbitrului. Față de cele două măsurători ale proprietarului, au adus și țărăni, pe cheltuiala lor, un inginer, dar acesta s-ar fi înțeles cu arendașul — spun ei — și ar fi scos un prisos și mai mare din pămînturile lor. Nemaivînd încotro, au făcut o încercare de înțelegere cu arendașul, declarându-i că ei renunță la prisos, dar cu condiția ca acesta să-l primească „din partea unde se alătură cu proprietatea”, spre a le lăsa liber adăpatul vitelor.

Arendașul a refuzat propunerea și după ce le-a smuls o învoială pentru îngăduința de adăpare a vitelor la flîntinile ce i-au revenit, a reclamat autorităților că țărăni sunt „revoluționari”, cerind să i se trimîtă un număr mai mare de jandarmi care să-i asigure luarea în stăpînire a „prisosului”.

În petiția către domnitor de la 12 iulie, țărăni se pling de jandarmii ce le-au venit în comună, în număr de 20–30 „cari ne măñincă mîna de gruă ce a dat-o dumnezeu copilașilor noștri”, de luarea terenului ce le servea de „adăpătoare a 4–500 vite, deosebit de 10 puțuri ce au căzut pe pămîntul d-lui”, arătind că s-au adresat și justiției, care le-a dat termen la 23 august și ca atare, nici o schimbare nu poate fi efectuată de administrație pînă la terminarea litigiului, însă autoritățile locale nu le-au luat în seamă reclamațiile făcute². La 9 august țărăni revin cu o altă petiție către domn și arată că pentru cea de la 12 iulie Ministerul de Interne i-a trimis după rezultat la prefectură și prefectul, pe de o parte le-a comunicat că n-a primit nimic, iar pe de alta, „le măñincă sufletele cu mulțimea de jandarmi pe capul lor”³.

Ministerul de Interne comunica totuși, la 16 august, prefectului că „hotărîrea superarbitrului fiind definitivă, nu poate a se preschimba și de datoria prefecturei este a o aduce într-o întocmai îndeplinire, rămfind ca locuitorii să se înțeleagă deadreptul cu proprietatea, pentru locul de care au necesitate”⁴, adică și autoritățile administrative îl dădeau tot în mîna arendașului. Cînd acest răspuns a fost adus la cunoștința locuitorilor, arendașul, în prezența subprefectului sprijinit pe cincizeci de jandarmi atunci concentrați, a venit cu un nou inginer să facă o patru măsurătoare între cele două feluri de proprietate, care avea să-i dea lui „apa Neajlovului și flîntinile”, iar foștilor clăcași „un loc sălbatec, locuri limoase, buturugi și mărăcini, unde nu e speranță de cultivat”⁵.

Atitudinea sfidătoare a arendașului și indiferența autorităților administrative au provocat rebeliunea țărănilor de la 6 septembrie, transmisă în două versiuni, una a revoltaților, în două petiții către Ministerul de Interne⁶ și alta a organelor administrative, în raportul prefectului de Vlașca, trimis de la fața locului acelaiași minister⁷, precum și telegrama procurorului către Ministerul de Justiție.

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988., f. 134.

² Ibidem., p. 121.

³ Ibidem., „Doamne, nu mai știm : împroprietărire ni s-au dat, sau pleirea cîmpurilor noastre, căci o mai fi și prin alte comune asemenea cheștiuni, dar cu foc și cu pară ca la noi nu este, doamne, de aceea vă rugăm că dacă prin judecăță nu putem scăpa de urgie și nevoie de care nu ne întingește nici apa care o bem, ordonați a ne ridica viața noastră” (f. 72).

⁴ Ibidem., f. 86.

⁵ Ibidem., f. 194.

⁶ De la 6 septembrie, în ziua revoltei și din decembrie același an, în numele celor ce se aflau în închisoarea din Giurgiu.

⁷ Ibidem., f. 123.

Petiția țărănilor de la 6 septembrie a fost scrisă în numele lor de cineva, în București — cu siguranță de avocatul angajat la proces — după relatările unuia dintre participanți, trimis anume. Rezoluția pusă de directorul Mihalescu arată că pînă atunci ministerul fusese informat pe alte căi¹ și luase o serie de măsuri. În această petiție, țărani speriați de proporțiile pe care le-a lăsat revolta, după ce arată din punctul lor de vedere cum s-au petrecut faptele, pare că vor să se justifice, negind că au avut atitudine ostilă, ci că ar fi primit pasiv la delimitare, dar s-au văzut deodată luați în sălile comandanților jandarmilor și a subalternilor săi, care le-au rănit cinci oameni și i-au tăiat ca pe vite la abator². Ei cer ministerului să ordone telegrafic procurorului din Giurgiu să acheteze la fața locului faptele petrecute, iar cu dinșii să facă ce va crede de cuvință, deoarece îndrăzneala lor a venit din spaimă ce le-a provocat o lovitură de sabie ale sublocotenentului Palada și focurile de revolver trase în oameni de inginerul Huber. Prin acțiunea întreprinsă, țărani sunt convinși că au oprit reprezentanții autorităților de la un rău mai mare. Petiția are patruzeci și două de semnături „În unire cu toată obștea comunei noastre”, apoi semnăturile primarului, notarului și consilierilor comunali, ceea ce arată o solidaritate completă, care le-a dat curajul să înfrunte autoritățile sprijinate pe forța armată³. Sprijinul pe care-l presupuneau autoritățile că-l vor avea de la jandarmi a fost iluzoriu căci cea mai mare parte din ei au pactizat cu țărani. În petiția din decembrie, din partea celor arestați la Giurgiu, țărani spun că dacă cele patru măsurători nu se potriveau între ele, cauza o poartă învidia arenădașului, care le-a călcăt în picioare dreptatea ce o au⁴.

La 7 septembrie⁵ Ministerul de Justiție comunica celui de Interne următoarele :

„D-l procuror al Tribunalului Vlașca prin telegramă arată că mergind subprefectul de Neajlov și sublocotenentul Palada cu 50 de jandarmi în comuna Vinătorii Mari pentru a delimita niște pămînt, toți locuitorii comunei au sărit cu pari asupra-le, i-au maltratat, arestând în comună pe sublocotenent, inginer și parte din dorobanți, iar subprefectul abia a scăpat. Cazul arătat fiind o rebeliune gravă, subsemnatul are onoare a vă ruga domnule ministru să binevoiți a interveni pentru grabnica trimitere a căvaleriei la acea comună prin Malu Spart, cale directă, la locul în chestiune”⁶.

Raportul prefectului de Vlașca, venit în comună la două zile după rebeliune și întocmit la fata locului în ziua de 9 septembrie, conține știri mai complete. La sosirea lui, împreună cu procurorul și alți șefi de autorități, a găsit liniștea restabilită de escadronul de cavalerie, trimis din București, sub comanda maiorului Victor Crețeanu. Prefectul a constatat că sublocotenentul dorobanților Palada, inginerul Huber, un particular Paplica ce se află din întâmplare

¹ Între altele și de raportul procurorului către Ministerul de Justiție, comunicat apoi celui de Interne.

² „De cînd dăm petiții, pînă astăzi n-am văzut nici un ordin de bine sau de rău, de moarte sau de viață, din parte vă, dar ne vedem jefuiți de jandarmi și tăiați de șefii lor ca dobitoacele de la zalhana și de ce, nu știm”.

³ Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur.. com., dos. 2988, f. 100.

⁴ „Domnule Ministru, prejudecăți domnia voastră că dacă discordia domnește între 4 domni ingineri și nu sunt complecți în harta d-lor, atunci totul devine numai din învidia domnului arendaș” ... care ... „a făcut dreptatea noastră nulă și suntem astăzi sub arrestul public” ...

⁵ Acest raport al procurorului de Vlașca a fost întocmit după cel trimis de subprefect către prefectură și întîlnit în drum. Așa se explică rezoluția pusă de Mihalescu pe petiția țărănilor de la 6 septembrie, predată ministerului a doua zi.

⁶ Ibidem, f. 119. Rezoluția lui Mihalescu, care nu poate fi decit din ziua următoare, după sosirea căvaleriei în comună, spune : „să se facă cunoscut Ministerului de Justiție că după măsurile luate ordinea este stabilită de la arătata comună : 15 dintre culpabili sunt dați justiției ceilalți se urmăresc și de asemenea se vor preda neînfrizat, rămînind ca procurorul și judecătoul, de instrucție să-și facă investigările și rechizitorul cerut de lege” (ibidem). Cavaleria ajungind în ziua de 8 septembrie dimineață, această rezoluție se întemeiază pe un raport al lui Crețeanu.

acolo, trei brigadieri și doisprezece dorobanți care „și au făcut datoria, au fost arestați de locuitori, iar restul pînă la 50 de concentrați, deci 38, au fost lăsați liberi, îngăduind să li se ia armele de către țărani sau mai bine le-au dat singuri, deoarece — după declarația scrisă a locotenentului Palada, comandantul lor — au fost înțeleși cu oamenii din sat. Cu toate că prefectul e de părere că „numai desfrîul, neglijența și nedisciplina în care se găsesc dorobanții au adus lucrurile la astfel de deznodămînt”, dacă ținem seama că ei fuseseră concentrați în ziua revoltei, că erau de prin comunele învecinate, unde aveau poate probleme asemănătoare în viața lor particulară, solidaritatea tacită cu țărani, contra căror erau aduși de la treburile lor, apare destul de firească.

Locuitorii s-au purtat în mod diferit cu cei arestați. După o trecere de timp au eliberat, fără a le da armele, pe doi din cei trei brigadieri și pe cei doisprezece dorobanți, constatați că nu au vină ‘personală’.

Al treilea brigadier, Gh. Anghel, propus de prefect a fi „recompensat și înaintat” să a „distins” în acțiunea de reprimare „creștînd în luptă” cu sabia la cap pe țărani Voicu Călin și Toma Nicolae, provocîndu-le răni aproape mortale¹ și străpungînd cu vîrful sabiei pieptul femeii Ioana lui Neacșu, cînd aceasta a aruncat cu țărînă în ochii sublocotenentului Palada².

Pe acest brigadier, împreună cu sublocotenentul Palada, inginerul Hüber și Paplica — care probabil că luase parte și el la reprimare — țărani, după ce i-au bătut bine, i-au ținut „la școală comună” sub cel mai riguros arest, fără a le da „în 24 de ore nici apă măcar” și n-au fost eliberați decît la sosirea cavaleriei.

Locuitorii au distrus toate semnele operației de delimitare începută de inginer, iar la ivirea patrulelor de cavalerie în sat au fugit și s-au ascuns, chiar și femeile, astfel că ostașii maiorului Crețeanu n-au putut descoperi decît treizeci de oameni, dintre care 15 au fost arestați și predați procurorului³.

Prefectul a rămas în comună pînă la 10 septembrie, cînd raportează tot din Vînătorii Mari că a „efectuat delimitarea și liniaștea și ordinea domnesc. Din culpabilii motori aflați în comună și trădați justiției 15 s-au expediat în acest minut la Giurgiu, 14 însă ce-mai sunt dosiți, s-au luat dispoziții energice și serioase a se prinde și trimite acolo. Dorobanților concentrati le-am dat ordin a se retrage; asemenea am notificat și domnului maior al escadronului cavaleriei că numai este trebuiuță a stărui aici”⁴.

În felul acesta s-a încheiat încercarea țăraniilor din Vînătorii Mari de a se opune la aplicarea hotărîrii „superarbitrului” care le lua posibilitatea de a avea unde să-si adape vitele și-i dădea în mîna arendașului pentru învoielii.

Pentru dorobanții ce au practizat cu țărani răsculații⁵ s-a instituit o comisie de anchetă, compusă din prefectul județului, procurorul și un ofițer superior, delegat al Ministerului de Război, care a cercetat cazul un an și jumătate, pînă la 18 decembrie 1868, cînd și-a depus raportul⁶.

¹ „Întîli la creștet pînă la os, al doilea la frunte și partea din obrazul drept, stricîndu-i râu și osul și care tot trăește dar despre care medicul „știe că nu crede să scape”.

² Au luat — cum se vede — parte la rebeliune nu numai bărbații, dar și femeile.

³ Rezoluția lui Mihalescu, menționată mai sus (Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988, f. 119).

⁴ Ibidem, f. 124.

⁵ Prefectul spune în raport: „culpa este ex-comandirul Drăgulinescu care se găsește permuat la Teleorman și sublocotenentul Palada, care n-au avut nici o grija de dinșii și i-au lăsat în voia întimplării”.

⁶ La 16 septembrie 1867 Ministerul de Război numește pe maiorul Munteanu să facă parte din comisie, „ca constatănd legalmente pe cei vinovați să încheie procesul-verbal și în urmă să se ia măsuri conform legii” (ibidem, f. 104). La 6 februarie 1868 Ministerul de Război restituie Ministerului de Interne procesul-verbal trimis de comisia de anchetă din Vînătorii Mari, deoarece fusese făcut fără participarea sublocotenentului Palada „care acum fiind însănațosit după boala ce suferise, urmează a participa împreună cu ceilalți la o nouă anchetă”

A N E X E

I

Mizil/16/28 septembrie 1866

Revolla fărañilor săraci, cărora le-au ars gospodăriile, contra celor bogați care n-au suferit nimic și contra celor ce le „scumpesc viața”.

Proces-Verbal

Astăzi la 16 septembrie dl. arendaș Stefan Nicolau a făcut plingere că pe proprietatea d-lui Cantacuzino două individe anume Ghinea Negoiță și Radu Colindău au deschis în silnicie și în contra dreptului o circiumă pe locul unde unul din ei avea locuință sa care a ars, după care subscrisul trimițând ordin să opreasă pe acei silnici următori din vînzare și să le închidă circiuma, brigadierul însărcinat cu această lucrare s-a întors înapoia speriat și declarând că nu poate executa ordinul dat căci a găsit acolo o răscaloă de mai mulți de o sută de indivizi beti cari s-au opus, cu început a-i înjura și i-a luat la goană pe el și pe dorobanți, amenințându-i cu ciomege și aruncind cu pietre după dinșii. După care lufind însumi un corp de 6 dorobanți cu mine și mergind la fata locului, am găsit în adevăr aproape o sută indivizi înfuriați, cu ciomege și cu pietre în mâini, amenințând autoritatea și răcnind să meargă să punie foc și la cei a căror avere n-au ars, căci ei sunt stinși din fața primălui și de ce ceilalți să ridă de dinșii. Întrând în mijlocul lor am căutat să-i liniștesc, vorbindu-le în numele legii și rugându-i să se împrăștia, făgăduindu-le că atât dl. prefect cît și dl. proprietar le-a promis că vor lua dispoziții a le veni în ajutor și a le ușura nenorocirea; ei s-au depărțat cîțiva pași și s-au format grupe, grupe. În urma cărora invitând pe acei indivizi să închidă circiuma și să înceteze vînzarea acesteia au început să insulte și să declare că nu vor să știe nici de proprietar nici de prefectură, strigând iarăși și chemând în ajutor acea gloată care a venit completă, amenințând cu ciomegele și răcnind într-un mod cu totul furios și sălbatec.

Văzind acestea, considerind că numai cu 6 dorobanți nu mă puteam apăra și nici că era mijloc a restabilii ordinea legală și a-i liniști, am parlamentat binișor cu dinșii, căutând a-i îmbinzi și m-am retras, lăsându-i în voia lor și alergând la stația telegrafică, unde pe dată am depeșat d-lui prefect să-mi trimită ajutor și mijloace de a restabili ordinea.

Cind mă intorceam de la stațiunea subprefectură m-a întâmpinat în cale un număr de 30 de proprietari orășeni spărați, desnădăjduiți și somindu-mă să iau măsuri căci este primejdie mare și golani și sunt adunați și vor să le dea foc; am luat cîte dispoziții am găsit mai lesnioioase prin vătăjei și dorobanții ce aveam spre a întâmpina primejdia și a-i opri de a îndeplini netrebuieca cugetare de a pune foc și celealte părți a orașului ce n-a ars. Cu toate acestea ei au rămas neclintiți la acea circiumă amenințând cu ciomege și pietre și răcnind necontentit că vor să dea foc celor ce n-au ars. Această trupă turbată se înmulțea încă prin răcnetele de apel ale capilor ațiaților și devine din ce în ce mai gravă amenințătoare și mai primejdioasă, aşa încât în cîteva ore nu s-ar fi putut rezista dacă nu ar fi venit jandarmii ce trimisese să se adune din satele vecine și vătăjiei de adunase și cu care am ținut acea multime înfuriață în respect.

După toate acestea viind și ajutorul ce cerusem d-lui prefect, un număr de jandarmi și intimidindu-se de a vedea puterea întărindu-se din ce în ce mai mult, am reușit a-i împriștea, a-i face să se retragă și să se despărță și a restabili liniștea și ordinea legală, scăpând astfel restul orașului de a fi prăda nenorocirilor furii.

Intrând apoi în cercetarea împrejurărilor ce au precedat aceste întâmplări și cari au ridicat furia revoltaților, am dovedit că cîțiva indivizi rău năräviți și aprinși de băutură și anume Stoica

(ibidem, f. 173). La 21 martie 1868 prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne că „împrejurarea relativă la concentrarea unui număr de dorobanți în comuna Vînătorii Mari și cari au părăsit pe ofițerul șeful lor” s-a cercetat din nou de comisia alcătuită care a lucrat în zilele de 5 – 14 (ibidem, f. 234). La 18 decembrie 1868 prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne că a înaintat Ministerului de Război 2 liste și 2 procese verbale încheiate de comisia de cercetare a cazului „relativ la dorobanții ce au fost concentrati în comuna Vînătorii Mari pentru restabilirea ordinei și din care au părăsit pe ofițerul șef lor, cind au sărit locitorul asupra sa” (ibidem, f. 163).

Moldoveanu, Costache Drăghici, Ivanciu Ivan, Nicolae Paedanu, Alecu Ancuța, Tudorache Topcoiu, Preda Ioniță, Fulgeanu, Gheorghe Croitoru.

I-au ajutat sub pretext că băcanii ar fi scumpit luminările și ale mîncării și sub pretext că pe cind pe dinșii i-a blîntuit nenorocirea, cei a căror avere n-au ars își rid de ei și trăiesc în belșug fără a le păsa de suferințele celor săraci, chemîndu-i să puie foc să arză tot orașul să bată dorobanții, să prade și să jefuiască, ca să aibă ce mîncă.

Indrîjindu-l la aceasta pe vinul ce-l da pe datorie și pe 15 parale ocau și la mulți fără plată, i-au impins a comite necuvîntă și a turbura liniștea publică.

Aceste fapte fiind pedepsite după codul penal s-au constatat prin încheierea acestui proces verbal de toate cele petrecute la care a fost față și dl. prefect și persoanele cari au subscris aci.

Subprefect, T. Crăciunescu

[Arh. St. Buc., Min. Int., div. adm., 1983 f. 186, 208]

II

Vînătorii Mari, 9/21 septembrie 1867

Prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne amânunte în legătură cu revolta țărănilor din comuna Vînătorii Mari și reprimarea ei.

Nr. 1400 f.f. urgentă, confidențial.

Domnule Ministru,

Îndată după primirea (ieri, vineri) a depeșei telegrafice, am și pornit din Giurgiu la 4 ore dimineață dinpreună cu d-lor medicul primar al districtului, cu procurorele, cu judele de instrucție și cu locotenintele Poenaru, comandirul provisoriu al dorobanților din acest district și la 4 1/2 ore după amiazi (tot eri) sosind aici la comuna Vînătorii Mari, am găsit escadronul de cavalerie, comandat de dl. maior Victor Crețeanu ce sosise încă de la 8 ore dimineață. Cauza că am sosit mai tîrziu este că noi am avut a parcursa distanță aproape de șapte poștii deoarece escadronul de cavalerie a avut măsimum 2 1/2 poștii de parcursat.

Atât din raportul sub prefectului respectiv cu nr. 4661 primit ieri pe drum, cit și din cele din fața locului am constatat că într-adevăr sublocotenentul de dorobanți Palada, inginerul Huber, un particular Paplica, aflat din întîmplare în această comună, brigadierul Gheorghe Anghel ce-i zice și Neamțu dimpreună cu alii doi brigadieri și doisprezece dorobanți (ale căror nume se vede în anecasata de aceasta sub litera A¹ care și-au făcut datoria, au fost arestați, iar toți ceilalți plină la numărul de 50 concentrați, la 6 cor. au fost liberi căci au fost înțeleși cu locuitorii revoltăți (denunțare ce se face de către chiar sublocotenentul Palada în declaraționea sa scrisă și care nu numai că nu și-au făcut datoria ca dorobanți dar încă au și îngăduit a li se lua armele, după spusa lor; în realitate însă le-au dat ei de bunăvoie că după trecerea de cîțiva timp celor doi brigadieri și celor 12 dorobanți li s-a dat drumul din arest, fără a le da și armele iar pe sublocotenentul Palada, pe Paplica, și pe inginerul Huber și pe brigadierul Gg. Anghel care a crestat în luptă pe agresorii revoltăți Voicu Călin și Toma Nicolae amîndoi din Vînătorii Mari, pe amîndoi la cap cu sabie, întîi l-a crestat plină la os, al doilea la frunte și parte din obrazul drept, stricîndu-i rău și osul și care tot trăiese dar despre care medicul zice că nu crede să scape, iar pe femeia Ioana lui Neacșu împungînd-o cu virful săbiei, d-asupra pieptului la partea dreaptă (cind a asvirlit cu praf de pămînt în ochii sublocotenentului Palada) după ce i-a răzbuit în loviri de tot felul și i-a ținut locuitorii la școală comună sub cel mai riguros arest, fără a le da în 24 ore nici apă măcar, n-au fost liberați decât după ce au văzut că a sosit în apropiere cavaleria, iar mai ales după ce s-a trimis prin comună patrula, după regulă spre recunoaștere.

La apropierea cavaleriei, toți locuitorii — au fugit și s-au ascuns, chiar și din femei, dintre ei s-au găsit vreo 30 înși pe care i-am încredințat imediat după sosire-mi procurorului și judeului de instrucție, conform legii.

¹ Se află în dosar.

Amândoi aceştia se ocupă serios de aseară și chiar acum cu investigările și cu recusitoarele cerute de lege.

Liniștea s-a restabilit de îndată ce a sosit cavaleria, nici un conflict n-a avut loc între locuitori și escadronul de cavalerie.

Lucrarea de față pământului s-a început d-a cap, căci cele 3 moșoroaie făcute, le-am găsit spulberate și nimicite.

Cei răniți, arătați mai sus, dinpreună cu cei pînă acum constatați legalmente de motori și confăptuitori, în cazul căror primare și cu consilierii comunei, mîine se înaintează la temniță din Giurgiu, rămlind a se mai trimite cei ce în urmă se vor mai proba că sunt culpabili, dintre cei ce s-au ascuns și s-au făcut nevăzuți.

Dominule Ministru, numai desfrut, neglijența și nedisciplina în care se găsesc dorobanții au adus lucrurile la astfel de desnodămînt și culpa este ex-comandirul Drăgulinescu care se găsește permuat la Teleorman și sublocotenentele Palada, care n-au avut nici o grija de dînsii și î-a lăsat în voia întimplării.

Sfîrșind, nu mă pot opri de a nu arăta d. Voastră totodată că întreg personalul escadronului cavaleriei, de la dl. maior inclusiv și pînă la cel mai de jos grad, s-au purtat de la sosire-le și pînă în acest minut, foarte bine și cu multă demnitate, tact, înțelepciune și disciplină militară.

Primiți vă rog, domnule ministru, asigurarea prea osebiete mele stime și consideraț уни.

Prefect...

P. S. Pe brigadierul Gg. Anghel ce-i zice și Neamțu care singur mai presus de toți s-a purtat aşa de bine pentru încuragiare, vă rog a face ca să fie recompensat și înaintat.

[R e z o l u t i e]

Raportul de față se va comunica în copie Ministerului de Resbel, ruginduse să binevoiască a regula cele evenimente din parte-i încît privește pe dorobanți și comandanții lor respectivi.

Mihalescu

[Arh. St. Buc., Min. Int. dîv. rur.com., dos. 2988/1866, f. 123]

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE

TIMOTEI CIPARIU ȘI GEORGE BARIȚIU CĂLĂTORI PRIN ȚARA ROMÎNEASCĂ ÎN 1836

Note pe marginea unui text inedit

DE

VASILE NETEA

Incepînd din deceniul al treilea al secolului trecut, intelectualitatea romînă din Transilvania, ridicată din rîndurile țărănimii și ale burgheziei, începu să fie intens preocupată de dorința unei cunoașteri mai adînci a vieții principatelor transcarpatine, căutând, îndeosebi la București și Iași, puncte de informație și orientare pentru activitatea ei socială și culturală. În această direcție ea fusese precedată de către negustorime, și în primul rînd de cea de la Brașov care izbutise, datorită activității sale și mai ales importului de mărfuri de la Viena și Lipsca, să-și intemeieze puternice legături atât la București cât și în alte centre comerciale din Țara Românească și Moldova. Se căuta apoi, într-ovreme cînd intelectualitatea maghiară intra tot mai mult în sfera de influență a Budei, unde la 1825 se înființase Academia Maghiară, iar mișcarea literară și politică devenise tot mai viguroasă, și un punct de sprijin față de asaltul de maghiarizare al burgheziei ungurești. Ambele burghezii transilvane, atât cea maghiară cât și cea românească, se simțeau prea slabe pentru a se putea impune numai prin propriile lor puteri, fiecare căutându-și astfel aliați la Buda și la București. A treia burghezie transilvană, cea săsească, își căuta și ea sprijinul la Viena și în alte metropole germane. De la acest sprijin se aștepta o consolidare a pozițiilor economice și intelectuale, o ridicare a nivelului politic și o susținere propagandistică.

Generația tîrnă mai ales, crescută în cultul lui Petru Maior, al lui Șincai și al lui Samuel Micu-Klein, care continua lupta acestora pentru limbă și istorie, și care ajunse să îndeplinească un rol hotărîtor în conducerea învățămîntului romînesc din Transilvania — trećînd peste izolare în care trăiseră cei trei iluștri înaintași — simțea trebuința unei confruntări cu exponentul intelectualității transcarpatine pentru a-și verifica pozițiile culturale și orientarea latinistă adoptată. Pătrunderea în Transilvania a publicațiilor de la București și Iași, *Curierul* și *Albina*, înființate de Ion Heliade-Rădulescu și Gh. Asachi, care aduceau sub ochii cititorilor ardeleni nenumărate ecouri din viața de peste Munți, strînsaseră și mai mult dorința unei cunoașteri mai largi. Legăturile înfiripate de profesorii ardeleni stabiliți în Muntenia și Moldova, al căror număr, de la Gheorghe Lazăr încoace sporise necontenit, trezeau și ele numeroase indemnuri și deschideau ample perspective de cunoaștere și susținere.

În fruntea acestei generații, care avea să creeze apoi mișcarea de la 1848 și să conducă timp de aproape o jumătate de veac instituțiile culturale și politice ale Transilvaniei, se aflau, în primul rînd, profesorii Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Ioan Rusu, George Barițiu, Ioan Maiorescu, August Treboniu Laurian, pentru a cita numai pe cei mai proeminenți. De numele lor se leagă înțintul luat în această epocă de școlile românești de la Blaj și Brașov, organizarea primelor spectacole de teatru românesc, campania de tipărituri românești și apoi înființarea primelor gazete și reviste transilvane în limba română.

Preocupările lor intelectuale și sociale erau cu mult mai largi decit ale generației lui Maior, iar mijloacele de manifestare cu mult mai variate. *Cronicarii*, „*Istoria*” lui Maior și „*Cronica*” lui Șincai le dăduseră ideea unității naționale din cuprinsul Daciei de odinioară, și ei înțelegeau acum să tragă toate concluziile practice impuse de această idee. Din Muntenia și Moldova se ridicau voci puternice pentru combaterea feudalismului retrograd și pentru afirmarea unei noi direcții naționale. Literatura românească devenise o realitate, teatrul de asemenea, iar învățămîntul în limba română, întemeiat de Lazăr, luase un necontestat avînt. Ardeleni voiau să cunoască deci în mod concret mișcarea de peste Munți, să se apropie de expoziții ei, să studieze și să compare stările de lucruri din Muntenia și Moldova cu cele de acasă. Se stîrnă astfel un curent de apropiere față de intelectualii din Principate și, totodată de cunoaștere a relațiilor economice și sociale transcarpatine și în primul rînd, a condițiilor de viață în care trăia țărâimea, spre a putea să-și fixeze o atitudine față de problemele agrare, așa de acute atât în Transilvania cât și peste Munți.

Pentru procesul social și național ce se desfășura în Transilvania, agravat de antagonismul româno-maghiar, o asemenea cunoaștere ca și acțiunea impusă de ea devenise imperativă.

Cei dintâi care se puseră în mișcare, cu gîndul de a face astfel de experiențe, hotărîți însă de a nu părăsi Transilvania, cum făcuse cu două decenii mai înainte Gheorghe Lazăr, au fost Timoteli Cipariu și George Barițiu care cercetăra Muntenia în 1836, Ion Rusu apoi care vizită Moldova în 1838 și, în sfîrșit, Simion Bărnuțiu, care coborî în Țara Românească în 1839¹.

¹ Din seria călătorilor ardeleni face parte și Zaharia Carcalechi, „ferlegărul” crăștei tipografiei din Buda și editor al *Bibliotecii Românești*, care, în 1834, în urma unei călătorii în Țara Românească, s-a simtit obligat a publica în revista sa o scurtă dar entuziasătă dare de seamă intitulată : *Călătoria mea la București : un cuvînt sau două despre redutul (balul) din București* (Partea IV, 1834, p. 55–57). În această dare de seamă Carcalechi a lăudat frumusetea Bucureștilor, în care a găsit „toate altmînterea de cum vorbesc pizmașii”, și a înfățișat cititorilor săi aspectele unui bal din capitala Țării Românești. „Ferlegărul” a rămas impresionat îndeosebi de melodile și de eleganța femeilor și a ofișerilor, fapt ce l-a determinat să compare balul de la București cu balurile din Viena și din Italia. Descrierea lui Carcalechi era făcută însă pentru a plăcea unor anumite cercuri din București, unde, de altfel, se va și stabili în 1835, deschizind o tipografie și editînd, începînd din 1837, ziarul *Candor de avis și comers*, transformat la 1843 în *Vestitorul românesc*. Deși avea un caracter mai mult mondèn, laudativ, însemnarea lui Carcalechi are însă meritul de a fi prima descriere a orașului București apărută în periodicele ardeleni.

Un alt călător ardelen din această epocă este I. Codru Drăgușanu (1818–1886), valorificat, pe plan literar, de N. Iorga (1910) și Șerban Cioculescu (1942), ale cărui note de călătorie au apărut în anul 1865 sub titlul *Peregrinul transilvan*, cunoscind mai multe ediții. Ultima, îngrijită de R. Munteanu, s-a tipărit de către E.S.P.L.A. în 1956. Drăgușanu a pătruns în Muntenia în iunie 1835, ajungînd la București, „Babilonul României”, în septembrie 1837, pentru a porni apoi spre Viena, Paris, Londra, Neapole, Petersburg etc. Impresiile sale din Țara Românească, redactate sub forma unor scrisori către un prieten de acasă, posedă un bogat fond realist și sunt înfățișate într-o surprinzătoare formă artistică. El însă, în vîrstă, la 1835, abia de 17 ani, nu treceuse Munții pentru observații și studii instructive, destinate stimulării inițiativelor și acțiunilor transilvane, așa cum urmăreau Cipariu și Barițiu, ci numai din spirit de aventură și din dorința de parvenire. De altfel, după această călătorie,

Călătoria celor dintii, care s-a desfășurat pe itinerariul Blaj – Sibiu – București – Giurgiu – Tîrgoviște – Curtea de Argeș și Turnu Roșu, a durat aproape 6 săptămâni. Ea a fost hotărâtă pentru procesul de formăție spirituală atât a lui Cipariu cât și a lui Barițiu, nici unul nici altul nevăzând pînă atunci alte orașe și alte peisaje decît pe cele ale Transilvaniei și necunoscind o societate rominească mai ridicată decît a Blajului.

Călătoria din 1836 le-a dat astfel prilejul unor alese încîntări pitorești, de cea mai variată natură, a unui contact direct cu realitățile culturale și sociale românești, și mai ales, ocazia de a întemeia o seamă de relații intelectuale și politice de cel mai mare interes pentru viitorul amînduroră.

A fost o călătorie de verificare și de studiu.

Ambii călători ne-au lăsat despre ea lungi și interesante note; sincere totodată și clare.

Notele lui Cipariu, scrise foarte vioi și amănunțit, au fost păstrate – ca și ale lui Barițiu de altfel – în Biblioteca Centrală din Blaj, de unde le-a ridicat apoi, în anul 1931 Al. Lupeanu-Melin, care lă-a publicat în volumul *Prietenii istoriei literare* de sub conducerea lui Petre V. Haneș (vol. I, 1931, p. 355–381).

Notele lui Barițiu – intitulate *Călătoria primă în Muntenia* – au rămas însă pînă acum necunoscute cercetătorilor noștri, așa încît ele, în anexa de la sfîrșitul acestui articol văd astăzi, pentru întîlia oară, lumina tiparului.

Cipariu și-a notat impresiile sub forma unui jurnal și a unor scrisori către o seamă de prieteni – către C. Papfalvi¹ în special; Barițiu a scris un memoriu adresat colegilor din Blaj.

Din nefericire atât din „Jurnalul” lui Cipariu cât și din „Memoriul” lui Barițiu lipsește sfîrșitul, așa încît nu putem cunoaște decît peripețiile și evenimentele călătoriei dintre Blaj, Brașov și București, unde au stat 27 de zile – în notele lui Barițiu povestindu-ni-se ceva și despre vizitarea Giurgiului.

Despre cele văzute la Tîrgoviște și Curtea de Argeș nu putem cunoaște decît simpla mențiune făcută de Barițiu în biografia de la 1885².

Pentru reconstituirea acestei călătorii și pentru evidențierea celor văzute și auzite în decursul ei, ne vom conduce, în ceea ce privește amânuntele și datele cronologice, după indicațiile lui Cipariu, iar în ceea ce privește aprecierile de ansamblu, după „Memoriul” lui Barițiu – memoriu care se caracterizează, în primul rînd, prin constatărilor sociale, etice și edilitare, făcute de viitorul redactor al *Gazetei de Transilvania*.

Cipariu notează lucrurile mai minuțios și mai entuziasmat; Barițiu le vede mai adînc, mai rece, dar, uneori, cu anumite insuficiențe de informație statistică.

---

el va dispărea din Transilvania vreme de 13 ani, pînă la 1848, adică tocmai în vremea în care Cipariu și Barițiu aveau să desfășoare o așa de intensă activitate culturală, didactică și politică. Pe Drăgușanu nu-l vom menționa decât în seria acestor călătorii studioși. Între notele sale de călătorie și observațiile celorlalți doi ardeleni există însă o mare asemănare, realitățile sociale și culturale ale Tării Românești impunîndu-li-se depotrivă. *Peregrinul transilvan* este însă o carte de nivel literar, destinată unei largi publicăți, în timp ce notele lui Cipariu și ale lui Barițiu nu urmăreau decât informarea cercului de intelectuali de la Blaj.

Un bogat material informativ asupra stăriilor culturale din Principatele adusese și doctorul Vasile Popp (1789–1842), autorul *Disertației despre tipografiile din Țara Românească* etc. care funcționase ca profesor la Iași în anii 1820–1821. „Disertația” sa, prin care s-au pus bazele bibliografiei românești, s-a publicat însă numai în 1838, după călătoria la București a lui Timotei Cipariu și George Barițiu.

¹ C. Papfalvi (1809–1892) paroh și vicar al Hunedoarei, deputat la 1848 în Dieta din Pesta, canonic, după 1851, la Blaj.

² Publicată de C. Diaconovici mai întîi în *Romanische Revue* și apoi în volumul jubiliar *George Barițiu 12/24 mai 1812–1892*, Sibiu, 1892, p. 1–32.

Atât în „Jurnal” cît și în „Memoriu” se află apoi, pe lîngă numeroase construcții gramaticale forțate, și o întreagă serie de expresii populare ardelenești, ieșite astăzi din circulație, limba celor doi călători fiind, în această epocă, limba obișnuită a tuturor intelectualilor români din Transilvania.

Tendințele de latinizare, mai ales la Cipariu, se vor ivi mai tîrziu.

Cei doi călători părăsiră Blajul, plecând spre Sibiu la 17/29 iulie, după ce în prealabil Cipariu îi scriese doctorului Vasile Popp¹ de la Zlatna, retras acolo din anul 1829, cerindu-i să-i însemneze — acesta cunoștea Bucureștiul — „cîte socotește negreșit de lipsă și interesante de a fi văzute de un călător străin” și totodată să-i dea adresa unui prieten destoinic, „căci ai mei și puțini sunt, și mai mulți nevrednici (neînsemnați)”.

La 3 august Cipariu îi scrie lui Papfalvi din Brașov, arătînd că „a voit și această cheie, sau poarta Țării Românești a vedea”, povestindu-i, totodată, itinerariul străbătut pînă aici.

La Sibiu cei doi călători se întîlniseră cu N. Bălășescu² al cărui nume dă acasă, de la Hașag, era Bălașcu, care tocmai atunci se întorcea de la București. Înă la întîlnirea cu Bălășescu, profesorii blăjeni nu au zis că decît elogii despre Țara Românească, acesta fiind cel dintîi „care le între celă vrednice de laudă nu și-au uitat a atinge și cele ce încă au lipsă de îmbunătățire”.

În ziua de 19/31 iulie plecară spre Brașov pe linia Șelimbăr, Vestem, trecînd apoi peste Olt la Avrig, unde au vizitat grădina „cea prea frumoasă” a baronului Brukental, continuîndu-și drumul spre Făgăraș. În 21 iulie/2 august ajunseră la Brașov, trăgînd pentru sălaş la negustorul Ion Secăreanu. Vizitară apoi repede pe C. Cepescul și pe George Nica, afînd că unii din negustorii de seamă ai Brașovului, în frunte cu I. Iuga și R. Orghidan, pe care doreau să-i vadă neapărat, se găseau la băile de la Arpătac³. La 22 iulie/4 august plecară într-acolo și-i găsiră pe toți. Cu dinșii, notează Cipariu, „multe am grăit și despre starea Țării Românești și despre caracterul ungurilor, sașilor și rumînilor prea interesante”. Printre acestea „prea interesante” se va fi vorbit desigur despre școlile de la Blaj, de unde veneau cei doi călători, și despre școala românească din Brașov, înființată la 1834, pentru conducerea căreia făcuseră apel, încă din primăvară, la George Barițiu. În biografia din 1885, Barițiu precizează că s-a vorbit și despre inițiativa „de a înființa o foaie de literatură populară în limba noastră, căci la o publicație de cuprins politic astă dată încă nu cufează nici un român” (p. 9).

Zilele următoare le petreceră vizitînd cu atenție biserică din Scheiu, unde asistă și la o liturghie, și apoi biserică Sfintei Treimi și noua capelă românească din Cetate. Dintre cunoștințele făcute, pe lîngă protopopul Carabet, Cipariu vorbește îndeosebi despre negustorul Ștefanică Cervenvodar (Cervenvodali), conducătorul Companiei grecești, care, „pre lîngă simplitatea sa cea de-asără, are un duh străbătătoriu pînă în celea mai tainice ale soțietății și o iubire de străini, carea cu totul că în Brașov nu este rară, într-însul este deosebită”.

„Într-acele zile — raportează Barițiu — domnul Cipariu s-a suiat în virful muntelui Timpă, la căruia poală zace Brașovul cu 36.000 locuitori ai săi⁴. Priveșteacea imponzantă care o poate face (avea) cineva dintr-acest munte este vestită în istoria patriei noastre. De către Valachia, făcînd truțiu (ciudă, mînie) muntelui pe care stai, ridică culmile sale Bucegiul, care cu înălțimea sa de 1620 stînjenei se întrece nu numai cu ceilalți munți ai Ardealului

¹ E vorba de bibliograful Vasile Popp, autorul *Disertației*.

² Profesorul N. Bălășescu, vizitorul membru al Comitetului Național de la 1848.

³ Arpătac, Vîlcelele de astăzi din raionul Sf. Gheorghe.

⁴ Numărul este exagerat. Populația Brașovului împreună cu a tuturor suburbilor, se ridică în 1838 la 22 886 locuitori.

dar și cu munții de mirare läudați ai Helveției ; de-a-dreapta vezi Oltul repezit din sinul Secuimii, despărțind niște nații pe care veacurile trecute nu le putură topi laolaltă ...Dar ce mă apuc eu — exclamă Barițiu — să descriu o frumusețe ca aceasta ? Veniți și vedeți". Barițiu însă, care cunoștea Brașovul, ardea de nerăbdare să plece căt mai repede spre Muntenia. „Șapte zile — scria el — întru care am petrecut aici în Brașov mi-au fost prea multe. Mai întii socoteam că doar cunoașterea locului din 2 ani dinainte îmi pricinuiește acel urăt. Dar domnul Cipariu — Barițiu vorbește totdeauna respectuos despre marele filolog — care mai înainte nu fusese în Brașov, cu toate că-i trebuia vreme pînă să cunoască acele locuri, tot aceea nerăbdare o avea, tot aceea fierbințeală o doream amîndoi să ieșim odată din Ardeal să călcăm pe pămînt romînesc”.

La 27 iulie/8 august, cu o trăsură angajată de George Nica, înschiți și de frații Grigorie și Vasile Moldvai, blăjenii porniră spre Timiș, unde se cunoscură cu medicul Pavel Vasiciu, numit de curind director al carantinei, și care avea să devină apoi un atât de zelos colaborator al ziarelor lui Barițiu. Peste 5 zile, după ce treceră „mai mult decât de 20 de ori Prahova”, sosiră la Poarta Bucureștilor. În drum, după ce ieșiră din munții sălbateci, „unde — scrie Barițiu — pare că niciodată n-au putut străbate mină și securea nici unui neam, fie Dac, fie Roman, fie Turc, fie Neamț (ci) singură firea după bună-voința sa hotărâște (pădurilor) ceasul în care să se culce” — atenția le-a fost îndeosebi atrasă de uriașele întinderi de pomi fructiferi, a căror culminăție o găsiră în satul Lipoveanul. „De cumva — notează Cipariu — pe vreun străin l-ar cuprinde mirare de pometul cel mult ce se află la sate, cum ieși de la Comarnic, grădinile cele nemăsurate și gigantice ale Lipoveanului l-ar aduce la prepus că aceste au nu pot să fie sădite de om, au de săt, ce stare îngrijită de industrie, ce multime de popor în vremile neștiute silesc pre om să socotească a fi precum înainte. Asemenea din toate părțile întîmpină ochiul călătorului pînă la Ialomița”.

București, văzuți de departe, de la Băneasa, de unde li se deschise o „privire limpede”, spre Capitală „dar o privire din aceea decât care mai însuflătoare a avea nu poftesc” — îi impresiona adinc. „Tot orașul — scrie Barițiu — este așezat într-un șes întins și cam plecat spre Amiază-Zi ; cuprinsul lui, după mărturisirea altora, este cu mult mai mare decât a Vienei. Așa întinderea lui, bisericile cele multe care cu mănăstiri cu tot apropie la 300¹ palaturile multora boieri, orizontul cel limpede și neajuns cu ochi omenești, aceste toate, cum călătorul în aleiul cel de nou sădît și întins mai mult de un ceas afară din oraș, dau un prospect ca (la) oricare alt oraș al Europei și numai după ce intră încontru vede cum de tare se însăși”.

În 31 (iulie)12 august — într-o zi de vineri — intrără în București. În zilele 1/13—4/16 vizitară capitala, poposind mai ales la Mitropolie, „unde un aleu cu două rînduri de tei la deal te duce”, și plimbîndu-se la Herăstrău. „Scena de acolo — scrie Cipariu — nu este lesne de a o însemna ; numărul căleștilor, frumusețea și toaletul damelor, era neasemănătoare, și mie pînă atunci niciodată într-acea măsură ivită la vedere”. În 2 și 3 august merseră la teatrul nemțesc unde ascultară opera *Die Stumme von Portici* și la teatrul francez (Jurnalul nu menționează piesele reprezentate).

La acea dată, după descrierea lui Genilie din 1835², Bucureștiul avea 80 000 de locuitori, 12 000 de case, 130 de biserici, 10 hanuri mari, 100 de fabrici, 4 spitale, un colegiu național cu 16 profesori și 400 de elevi, un seminar, un muzeu de antichități, o pinacotecă, o bibliotecă publică, 2 tipografii, 1 ziar, o casină de lectură, un teatru...

¹ Număr exagerat. Vezi mai jos.

² *Foaie pentru minte...*, nr. 29 din 20 iulie, 1841.

Oraș într-adevăr mare — mare mai ales pentru cei doi profesori de la Blaj, care, pînă acum, în afară de Cluj, Sibiu și Brașov, nu văzuseră nici un oraș vrednic de acest nume.

„Bucureștii — serie Cipariu amicului său Papfalvi — pentru un om care n-a ieșit din Ardeal, este un oraș colosal. Atâtă pociu să zic, că de are Parisul, Londra, Viena, proiecturi frumoase din afară, nu știu că nu le-am văzut decât pe hîrtie, dar despre București pot să zici ori vei căuta de la Băneasa, ori de sus de la Mitropolie, cum că are o vedere și o situație așa frumoasă și romantică, cit ochii mei încă nu s-au putut sătura”...

Pe Barițiu îl supără însă aspectul edilitar al Bucureștilor, neregularitatea străzilor și lipsa de piețe. „Cine a văzut — notează dinsul — numai cetăți europenești, nu și poate lesne închipui că de învrăstat și neregulat este orașul acesta. Nici o piață nu este în tot orașul unde să se tie tîrgul, și în loc de aceasta, pe toate ulițele sunt bolte, sau cum le zic acolo prăvălii nenumărate, dar mai ales cam la mijlocul orașului, uliți întregi stau tot din bolte—de aici se poate vedea că de fierbinte se poartă neguțătoria. Din atîtea uliți cea mai mare parte sunt strîmbe pare că numai o întimplare oarbă au țipat (aruncat) casele una lîngă alta... În toate acestea uliți vezi de-a-dreapta și de-a-stingă și dimpotrivă, lîngă niște palaturi boierești și cu gust zidite, niște căscioare simple, afumate, în care, pe unele locuri, chiar și țigani locuiesc. Așa este tot Bucureștiul. Ori pe cine îl cuprinde mirarea cum că un oraș mare ca acesta, capitala Tării — Metropolis — este așa fără regulă zidit”.

În ziua de 5/17 august — miercuri — după ce îl căutară și marți, se întîlniră cu Heliade Rădulescu, „al cărui lăcaș era în Tîrgul de Afară, într-un ses prea desfătat aproape de Colintina”.

Și după cum Bucureștiul le păru un oraș „colosal”, tot așa trebuie să li se fi părut, din punct de vedere literar, și Heliade, acesta fiind primul scriitor român, pe care cei doi ardeleni, crescute în admirarea cărturărilor de la Blaj, îl văzuseră pînă atunci.

Într-adevăr, pînă la 1836, Heliade, care era numai cu trei ani mai în vîrstă decât Cipariu și cu zece decât Barițiu, publicase — pe lîngă înființarea și conducerea *Curierului Romînesc* vreme de opt ani — o *Gramatică românească* (1828), *Meditații poetice* din Lamartine (1830), *Regulele sau gramatica poeziei* (1831), *Fanatism sau Mahomed Prorocul*, traducere din Voltaire, *Din scările lui Lord Byron* (1834), *Amphitritonul* de Molière (1835), *Culegere* (originală) de proză și poezie. Mult, mult chiar și pentru Heliade, ținând seama și de activitatea sa didactică, politică și editorială, și mai mult însă pentru Cipariu și Barițiu, care, în afară de *Ecloga* și de *Orologierul* (1835) nu publicaseră încă nimic. Heliade, nu putea deci, de lânceput, decât să-i uimească, să-i domine și să trezească în ei puternice îndemnuri creatoare. Convorbirea dintre ei se desfășură larg și entuziasmat. Poetul bucureștean le citi o odă despre libertate, le vorbi „despre interesația politicei țărîste, cum s-au încubat și-si lătește influență”, despre Regulamentul Organic, despre exilul lui I. Văcărescu și moartea năprasnică a Cîmpeanului celui bătrîn — și, în sfîrșit, iarăși le citi din scările sale (începutul corespondenței cu un moldovean — C. Negruzz — pe care în 1838 Barițiu avea să o reproducă apoi, după *Muzeul Național în Foaia Literară* de la Brașov, nr. 9, 12, 19).

Prin Heliade, ca element activ, cunoscut pentru inițiativele și creațiile sale literare ca și pentru atitudinea sa antițaristă, pe care a căutat să o impună și celor doi ardeleni, aceștia luară aşadar contact cu problemele Principatelor și se entuziasmară și mai mult pentru mișcarea literară transcarpatină.

Peste trei zile, sămbătă, Heliade îl invită la masă și-i reținu pînă seara. „Coconița — soția lui Heliade — serie Cipariu — arăta în cuvînt o iștețime, talent și frumusețe de vorbă deosebi; bucatele de post, ci curate și întru toate gust prea ales”.

S-a vizitat și tipografia *Curierul* unde Heliade le dădu cite o colecție de cărți și unde avură „norocirea” de a cunoaște și pe C. A. Rosetti.

În seara de 5/17 august au participat la spectacolele teatrului romînesc, unde au văzut *Actorul fără voie* de Kotzebue și *Nepotul în locul unchiului* de Winterhalder¹.

Aprecierea, ca și în cazul Bucureștilor și a lui Heliade, n-a putut fi decât „superlativă”. „Să fie auzit — îi scrie Cipariu lui Papfalvi — glasul actrițelor romîne cîntind cu orchestra așa de frumoas și cu măiestrie, că m-au furat, că pînă voi petrece în București, la opera franțuzească sau nemîească nu mă mai duc; mi-i scîrbă într-adevăr de ticălosul și neghiobul glas al acestora; dar al romîncelor noastre tinere, frumoase, cu gust îmbrăcate — că este de amăgitoriu împreunat cu măiestrie. Ah, nu pociu să-ți descriu. și apoi numai un an este de cînd au început”.

Artistele care smulgeau astfel de măgulitoare aprecieri erau d-na Vlasto, ale cărei „grații, frumusețe și organ sunt nedeobște” și d-na Caliopi, care „a fost mai întîi slujnică la birturi”.

Theologii blăjeni, care atunci vedeau pentru prima oară teatru romînesc, în afară de ceea ce încercaseră ei însîși — fără femei — în Mica Româ, aveau într-adevăr de ce să se minuneze.

Dintre actori le plăcură Burileanu — notat greșit de Cipariu — Borolaenul² — Rînniceanu și Veruleanu. „Sporiul acestor tineri, care abea de 18 luni învață, este însemnat, și răpește inima oricărui simîtoriu român”.

Spectacolele de la București³ au avut o fericită influență asupra celor doi călători, și în special asupra lui Barițiu, care începuse, ca și Heliade, prin a juca în piesele altora, nutrind totodată și aspirații de autor și traducător dramatic — aspirații pe care le dezvoltăse și pînă atunci, la Blaj, și le va evidenția, mai ales în anii următori la Brașov.

În 6/18 august — joia — vizitară Mănăstirea Cernica din jurul Bucureștilor, iar peste două zile asistără în podul Beilicului la o paradă militară, trecută în revistă de însuși domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica. Ceea ce le-a plăcut la această paradă, pe lîngă persoana prințului, a fost „pontualitatea în execuție” și „cognanda romînescă”.

Cu aceeași privire larg cuprinzătoare au îmbrățișat cei doi călători și locurile de petrecere din București, hanurile îndeosebi și aleile de plimbare. „Acesta hanuri — scrie Barițiu — sint vrednice de cunoscut mai deaproape”. Atenția sa fu reînunță în special de hanul lui Manuc, interesant „pentru mulțimea de oameni de feliurimi de nații. Englezi, franțozi, italieni, nemți, turci mulți, ovrei și mai mulți... aici se adună. Lîngă o finge de cafea, care acolo este cu 6 parale... și lîngă un ciubuc de tabac ce-l tragi, aibi o priveliște deschietoare”. Alte hanuri menționate de Barițiu au fost hanul sf. Gheorghe și hanul lui Zamfir.

O impresie deosebită le făcu Dealul Mitropoliei. „Eu — scrie Barițiu — nu m-am putut sătura de petrecerea la locul acesta. De aici se vede mai tot orașul în măiestria sa, cu toate cele de împrejur ale sale, un aleiu care este aici nou, prea desfătat, unde mai ales la serbători ies multime de dame și cavaleri în plimbare înaintea apusului soarelui pînă la amiază lunei (la miezul nopții)... Loc adevărat — adaugă Barițiu cu ironie — în care călugării petrecind mai lesne își pot aduce aminte de noi”.

De altfel Barițiu a constat că „bucureștenii, de la cel mai mic pînă la cel mai mare, sunt iubitori de petrecanie”. Locuri de petrecere au găsit călătorii și la Filaret, la Colentina, la Herăstrău și în pădurea Băneasa.

¹ Asupra activității teatrului din vara anului 1836, vezi *Gazeta Teatrului Național*, Buc., 1836, nr. 8.

² *Gazeta Teatrului Național*, Buc., 1836, nr. 8.

³ În timpul că mai rămăseseră la București, Barițiu și Cipariu au mai văzut piesele: *Bărbatul cornorat în părere* de Molière (trad. de G. Grădișteanu și), *O polită*, vodevil de Winterhalder.

La 10/22 august — zi de luni — vizitară pe Petrache Poenaru, mașele om de școală al epocii, pe care, din cauza frigurilor, îl găsiră cu „fața îngălbinită”. În jurul său „zeci de cărți, mape și iconițe sidirografiate”. Discuția cu Poenaru, un cărturar cu strălucite studii în Austria, Franța și Anglia, va fi fost mai puțin înșeslețită, parte și din cauza bolii — dar nu mai puțin instructivă — decât cea purtată cu Heliade, fiindcă acesta, lor, latiniștilor, „le-a cuvântat despre *netrebuința* limbii latinești în ziua de acum, și despre folosul celei nemțești sau franțuzești pentru știință”.

În aceeași zi cercetără și pe Aron Florian, ardelean ca și dinșii, ortodox însă, care se găsea în Muntenia de aproape 10 ani, fiind acum profesor la Colegiul național și colaborator apropiat al lui Heliade la *Curierul Românesc* și *Muzeul Național*. Tocmai în acel an Florian tipărise volumul întii din *Idee repede de Istoria Principatului Țării Românești* — opera principală a vieții sale, împărțită în trei volume — după ce în 1834 publicase *Catehismul omului creștin, moral și soțial* — pentru trebuințele tinerilor din școalele începătoare. Aron le-a „cuvântat despre depărțarea moldovenilor în știință și limbă, lăudând în schimb pe munteni”, le-a dăruit cîte un exemplar din *Idee repede*, și apoi i-a dus să viziteze Muzeul de științe naturale și Biblioteca Națională (circa 8000 volume) — cea mai mare bibliotecă românească pe care o văzuseră pînă atunci.

În ziua următoare, Aron Florian le întoarse vizita și veni să-i vadă și Eftimiu Murgu, recent întors de la Iași, foarte nemulțumit din cauza suprimării cursului său de filozofie. Prilejul a fost folosit pentru ea cei doi reprezentanți ai Blajului să cunoască atât starea învățămîntului din Moldova, de unde venea bănățeanul Murgu, cît și pe cea din București, expusă de Aron. În Moldova, la Iași, pe unde, în 1820, trecuseră și Vasile Popp și Vasile Fabian Bob, personalitate cu mare influență culturală și cu ușa permanent deschisă la domnitorul Mihail Sturza, era Gheorghe Asachi. Ardelenii îl cunoșteau după *Albina Românească*, apărută concomitent cu ziarul lui Heliade (1 iunie 1829), după fabulele, poeziile și studiile publicate acolo. Asachi, pentru el, întocmai ca și Heliade, era un animator vrednic de preț înalt. Murgu, care, din cauza conflictului dintre ei, a țarofliei și atitudinii lui Asachi față de filozofie, nu se înțelesese cu acesta¹, le spuse însă că moldoveanul — după el armean — era „urițiorul de neamul romînesc, Intrigant și plagiator al poezilor lui Fabian pe care le publicase sub numele său...” „Om prea bun” la Iași, Murgu a găsit însă pe mitropolitul Veniamin Costache, ctitorul seminarului de la Socola, iar „pre boieri descrise liberaliști și prietenoși foarte cu ură asupra domnului — pentru țaroflie — pînă la dame și tot poporul”. Indiferent de justițea afirmațiilor lui Murgu — care le vorbise îndelung și de ceilalți profesori ai Academiei ieșene, Falhauser, Flechtenmacher, Repey, Săulescu etc. — Barițiu și Cipariu se informară însă asupra Moldovei și asupra problemelor ei.

Florian Aron, la rîndul său, expunînd starea școlilor din Muntenia, mărturisi că și la Colegiul sf. Sava catedra de filozofie a fost „ștearsă”, prin filozof „atâtă înțelegîndu-se că-i ateu” și că, datorită stăruinței lui Petrache Poenaru, s-a impiedicat ca științele să se predea „au grecește, au latinește”, dîndu-se prioritate limbii franceze, considerată ca limbă „doctă” și limbii române. Prin județe, datorită tot lui Poenaru, se înființaseră „ca la 20 de școale începătoare”. Aron le-a vorbit apoi elogios despre generalul Kiseleff, care, asistînd la un examen, a îndemnat pe profesori „să-și iubească țara” și să-și „cultive limba căci numai aşa pot fi adevarati patrioți”.

În aceeași zi, cei doi ardeleni au fost invitați la masă de către I. Cîmpineanu, conducătorul opoziției naționale și susținătorul energetic al Societății Filarmonice. Acolo se întîlniră din nou cu Heliade și cunoscură pe Cesar Boliac — acesta își tipărise abia cu un an înainte *Meditațiile* — și I. Voinescu II. Masa a fost foarte animată, Cîmpineanu pronunțîn-

¹ G. Bogdan Duică, *Eftimie Murgu*, Buc., 1937, p. 74—78.

du-se cu multă violență împotriva politicii țariste și a servilismului domnitorului care nu vedea cu ochi buni nici măcar activitatea Filarmonicii, pe care el, Cîmpineanu, o sprijinea „cu averea și pieptul, iar Heliade cu condeul și jertfirea”. Cu Heliade, Bolliac și Voinescu, discutără literatură și despre teatru. În 13/25 vizitară pe I. Văcărescu — alt scriitor „mare” care tipărise pînă atunci *Britanicus* de Racine (1827), *Poezii alese* (1830), *Regulus* (1834) etc. — acesta arătîndu-le un „metod de ortografie cu litere latine” și citindu-le din *Britanicus* de sine intors (tradus) și apoi, „în dulce” ne-au poftit la masă.

În ziua următoare, dimineața, vizitară pe C. A. Rosetti care le citi din *Galeria Morală și Politică* a lui Ségur, iar după prinț merseră la Bolliac. Acestea le propuse să tipărească la Blaj o seamă de scrimeri — ca tragedia *Radul Vodă* — care nu se puteau tipări la București. Din acest plan, care ar fi putut să fie foarte frumos, nu s-a ales însă nimic, după cum zadarnică — atunci — a fost și discuția cu Aron Florian despre înființarea unei Societăți Literare „pentru unirea limbii” între toți scriitorii români. Aceasta, sub forma Academiei, avea să se alcătuească abia în 1867, peste 30 de ani deci, la alcătuirea și activitatea ei atât Barițiu cit și Ciparlu având să aducă o contribuție dintre cele mai bogate.

Pe Barițiu îl impresionă, îndeosebi, faptul „cum că (în școli), toate științele se învață în limba românească”, acestea fiind „cel mai bun mijloc care se poate socoti” pentru a pune temei în veci neclătit naționalității românești. Istoria patriei — continuă Barițiu, — bine predată va naște duhuri nepoate (urmașe) Scipiilor, lui Ioan Huniade, lui Mihai Viteazul, s.c.l. Teatrul românesc, ocrotit, și înțelepțește întrebuițat, va curăță rugina ce din veac zace pe toate simîrile nației. Tipograffii peste puțin se vor ridica încă trei sau patru, de mai multe teascuri ; acestea vor lăși gustul de cetanie, vor aduce luceferi, aurore, și pe urmă soarele peste această provicie decît care mai frumoasă dumnezeu n-a putut să facă. Peste 50 de bucăți teatrale — notează Barițiu cu entuziasm — sunt gate. Istoria Patriei Române ieșe din tipar¹, o societate, ba două², s-au format de literatură, dintre care mădularele (membrii) unei societăți vreau să traducă și tipărească românește lucrurile tuturor scriitorilor clasici g(reci), l(atini), n(emți), fr(ancezi), en(glezii), it(alieni)”.

Dar pe cît de însuflețit vorbea Barițiu despre progresul școlar și literar al Capitalei românești, pe atît judeca de aspru nivelul moral și social al boierimii, clerului și țărănimii din Muntenia, fiindcă „pe lîngă toate aceste apucături fericite, totuși pe deci de a nu spori în binele comun încă sunt îngrozitoare, întunericul este gros, prăpăstitoriu. Orice bune s-au făcut pînă acum, rodul lor nu se cunoaște, darul legilor și al instituțiunilor celor bune, ne cum la norod, dar nici la boerime n-au străbătut. Partea cea mai mare a boierimii este necioplătită ; dacă știe ceva grecește sau franțuzește și scrie, el este învățat, este în dregătorie. Iar corupția morală și-au ajuns culmea și omul nu poate mai mult nici socotî. Mi se pare că nu este acea fără-de-lege care să nu (o) cunoască boerimea Valachiei. „Dar clerul — continuă Barițiu — preoțimea, călugărimea din Valachia ? O, Doamne, lăpădați parte mare ca și boieri ; în Ardeal le-au ieșit la preoții românești nume de bețivi și tăndăloși, dar acolo (în Valahia) sunt și curvari. O prietenii mei cititoti, cît de bucurios aș fi să nu descopăr unele ca acestea, dar acum sunt descoperite la lumea toată...”³.

¹ E vorba despre carteau lui Aron Florian, *Idee repede de Istoria Principatului Tării Românești*.

² E vorba de Societatea Filarmonică și de Societatea literară care avea să publice „Colecția autorilor clasici”.

³ Despre influența țiganilor asupra educației odraselor boierești ca și despre desfrințarea clerului, vorbite în 1822, și F. G. Laurençon, fost profesor la sf. Sava (*Nouvelles observations sur la Valachie, Paris*). În atitudinea sa față de țigani G. Barițiu era dominat atunci de concepția retrogradă, proprie claselor exploataatoare, care nu vedea în robii țigani decît o gloată inferioară vrednică de un suveran dispreț, dar care, cunoscută fiind indemnarea lor

La 14/20 august însemnările lui Cipariu se termină. Din biografia lui Barițiu (p. 9) aflăm însă că după ce și-au terminat „experiența” la București, unde Cipariu căutase și un orientalist cunosător de limba *etiopică*, cei doi prieteni au plecat să viziteze Giurgiul, unde văzură Dunărea, și apoi Tîrgoviște și Curtea de Argeș, atrași de adincile amintiri istorice.

Din notele lui Barițiu, care se continuă pînă în momentul sosirii lui la Giurgiu, mai spicuim însă și această penibilă înfățișare a unor realități sociale din mediul rural muntenesc. În drumul spre Giurgiu, scrie Barițiu, „am dat de unele sate de care pînă acum nu mai auzisem, dar încă nu văzusem. Mai întâi nici nu vream să cred că sunt sate, pentru că nici o casă nu era pe față pîmîntului ridicată, ci toate erau hrube sau cum le zic acolo bordeie în pîmînt, una în alta, care nici sură, nici şopru, nici coteț nu avea... De aceste sate se află în partea din jos de-a-rîndul către Craiova și te năpădește plînsul cînd îtreci pe lîngă birloagile acelea întru care numai sălbăticile ar trebui să locuiească, și vezi loc de necuprins cu ochii, nelucrat, nestăpniț de nimenea. Întru atâtă cît, de cumva, cum spun, Valachia numai un milion de locuitori are¹, după cît loc secret (pustiu) și nelucrat zace, ar putea, pe lîngă o economie bună, încă trei milioane pe lesne trăi”.

Barițiu vedea aşadar Muntenia cu ochiul atent al cercetătorului pătrunzător, fără a se lăsa îspitit numai de aspectele lumoioase ale vieții literare, judecând și comparând deopotrivă atât fastul și luxul boieresc cît și tragică existență a țărănimii.

Peste doi ani, cînd va lua în mînă condeul de publicist luptător, el va ști deci, cu privire la Principate, ce direcție să îmbrățișeze.

Reîntoarcerea în Transilvania o făcîră pe la Turnu-Roșu, de unde Barițiu, chemat de o scrisoare urgentă a lui Nica, se îndreptă direct spre Brașov, fără a mai trece pe la Blaj, cu gîndul de a accepta propunerea negustorilor români de a le reorganiza și conduce noua școală din Cetate.

Călătoria aceasta, care îl pusește în legătură directă cu cei mai reprezentativi oameni ai Munteniei, Heliade, Clîmpineanu, Văcărescu, Rosetti, Poenaru, Bolliac, Voinescu, și cu principalele instituții de cultură ale acestei țări, izbutind astfel să cunoască în mod temeinic mișcarea națională din care avea să se ridice România modernă a fost, fără îndoială, evenimentul social și intelectual cel mai de seamă pe care îl cunoștu Barițiu — ca și Cipariu de altfel — pînă la vîrstă de 24 de ani. El a fost hotăritor pentru întreaga orientare sa culturală și politică.

Călătoria a creat însă și în alți profesori blăjeni dorul de a cunoaște viața și oamenii Principatelor. Astfel, în 1838, după cum am arătat la începutul acestui articol, Ioan Russu, profesorul de istorie și geografie, cerceta Moldova, cu o îndelungă oprire la Iași, iar în tratatul său de geografie, *Icoana Pămîntului*, tipărit la 1842, va acorda Munteniei și Moldovei o atenție excepțională; în 1839 trecu să vadă Muntenia și Simion Bărnăuțiu.

Atâtia alții vor merge apoi pe același drum.

În Ardeal se înțelesese aşadar că nu se poate face nici o operă culturală, nici acțiune politică, fără de cunoașterea realităților românești de pretutindeni.

Se anticipa astfel formula de la 1884 a lui Ion Slavici: *Soarele de la București răsare pentru lofi români*.

În direcția meșteșugurilor și a muzicii, era exploataată fără cruce. În aceeași epocă o asemenea concepție era combătută însă de scriitori ca Al. Pușkin, care a scris poemul *Tiganii* (1824) iar la noi de către un Cezar Bolliac (*Meditații*, 1835) sau V. Alecsandri (*Desrobirea țigănilor*, 1844) etc.

¹ Cifră eronată, Muntenia avea atunci 1 653 316 locuitori, cf. recensămîntului din 1831.

A N E X A

Călătoria primă în Muntenia

I.

Pe la 29 Iulie st. n. 1836 am plecat din Blaj în călătorie la Valachia împreună cu domnul profesor Cipariu, având recomanădări către Imp. General Comando¹ date de la Preasfințitul nostru episcop domnul Ioan Leșneni, care și întărindu-se la Sibiu, la 31 ne-am urmat calea către Brașov cu gând ca înainte de a intra în România să cunoaștem amîndoi această cetate, care mai ales pentru mulțimea românilor ce trec peste 12 000 suflete, și iarăși pentru comunicația cea mare ce este între Brașov și Tările Românești ne putea fi un loc de pregătire și înainte cunoștință de care aveam lipsă neapărată, voind a intra într-o țară românească cu adevărat, dar pînă acum numai din auzite și spusele altora prea puțin cunoscute. Șapte zile întru care am petrecut aici în Brașov mi-au fost prea multe, mai întii socoteam că doar cunoașterea locului din doi ani dinainte îmi pricinuiește acel urât.

Dar domnul Cipariu, care mai înainte nu fusese în Brașov, cu toate că-i trebuia vreme pînă să cunoască aceste locuri, tot acea nerăbdare o avea, tot cu acea fierbințeală doream amîndoi să ieşim odată din Ardeal, să călcăm pe pămînt românesc. Fost-am într-acele zile la Arpătac (Elöpatak), la apă acră (borviz), unde erau ieșiti fruntea neguțătorilor din Brașov și alți mulți străini.

Vremea noastră tot trecea anevoie.

Într-acele zile domnul Cipariu s-a suit în virful muntelui Tîmpa la a cărui poale zace Brașovul cu 36.000 locuitori ai săi. Priveșteau acea imponzantă care poate face cineva dintr-acest, munte este vestită în istoria patriei noastre. De către Valachia, făcind truțiu² muntelui pe care stai, ridică culmile sale Bucegiul, care cu înălțimea sa de 1620 stînjeni se întrece nu numai cu ceilalți munți ai Ardealului, dar și cu munții de mirare lăudați în Helveții; de-a-dreapta vezi Oltul repezit din sinul Secuimii, despărțind niște nații pe care veacurile trecute nu le putură topi laolaltă. Districtul Brașovului, sau aşa numita Tara Bîrsei, se vede toată dincoace de Olt iar dincolo parte mare din Háromszék (Trei Scaune) și din comitatul Bâlgradului de Jos. La spate vezi în rînd Săcelele, șapte sate mari și înfloritoare, iar la picioare se întinde Brașovul de-a-lungul că-de-a-luatul nu se poate — printre munți, păziți de către Nord-est cu o citadelă iar de către Amiazi-Sfînțit (Sud-vest) podobit cu niște turnuri zidite pe stînci de munte hotărîte din veacuri spre apărarea cetății. Pentru care sfîrșit tocmai și în virful Timpei a fost oarecind o cetate a cărui ruine abia mai mărturisesc despre sine.

Dar ce mă apuc să descriu eu o frumusețe ca aceasta?

Venîți și vedeti.

La 8 august după amiazi am ieșit din Brașov petrecuți de frații Grigore și Vasile Moldval pînă la pasul Timișului, unde, mai înainte de despărțirea noastră, peste așteptare, cunoșcurăm cum că directorul și doctorul carantinei este d. Vasici, editorul *Antropologiei* și *Dieteticei* românești, venit aici de la lazaretul Orșovei, căsătorit și aplecind timerica doamnă pe un mic Vasici la pieptu-și. Rămas bun prieten; peste scurt timp ne vom vedea.

În noaptea următoare am mas în Tara Românească, la Predeal, la o circumă, în vecinătatea unui schit³ în care nu erau numai 25 de călugări, pentru că, după cum ne-au spus părintele Egumen în ziua cealaltă, nu se pot mai mulți hrani și biserică cea acum din nou zidită, este mai mult la mila neguțătorilor ce trec pe-acolo. Noi încă am fost la biserică cînd părinții săceau slujba și am plătit ca să căpătăm apă sfînțită, anafură și ca să ne pomenească!

De aici, după ce petrecuram o noapte, cam cu grija în loc necunoscut în virful Carpaților, loc pînă acum vestit pentru făcătorii de rele, pentru întîrzierea cărăușului, am pornit printre munți numai după cursul apei numită Prahova.

Noi nu ne-am adus aminte că o călătorie de 12 ceasuri printre munți, pe un drum — de se poate zice drum — nefăcut, acoperit de bolovani pe care-i aduce furioasă Prahova, crescînd, cu suisuri și cu repezișuri peste stînci și colțu i de piatră, să ne poată fi totuși aşa plăcută că să mai u tăm de greutățile călătoriei. Scenele cele minunate ce dau munții aceștia

¹ Comandamentul militar de la Sibiu.

² Ardelenism vechiu, scos din circulație: a face truț, a face în ciuda cuiva, a rivliza.

³ Schit se zic (numesc) numai mînăstirile acelea unde neavînd moșie și sate întregi trăiesc frații (călugări) mai mult după lucrul mînilor sale sau cu cerșitorie (*Nota lui G. Bariliu*).

cu înălțimea și cu mulțimea sa, pădurile cele de brad întinse de la poalele munților pînă sus, felurimi de copaci... apa cea șuvoitoare care ne petrecu pînă ne-au scos dintre munți numai iarăși pleșugi de arbori, pe a căror spate se lucră cășcavalurile de la oile și caprele care pasc acolo — aceste toate mai ales în dreptul Slonului de piatră — așa se chiamă o circiumă între munți, unde am și mas o noapte, — hotărâsc pe un om spre lauda lucrurilor firii mai mult decât orice biserică zidită de mîna omenească. Mi se pare că păicilicii niciodată n-au putut străbate, mîna și securarea nici unui neam, fie Dac, fie Roman, fie Turc, fie Neamț, singură firea după bunăvoiețea sa hotărâște (pădurilor) ceasul în care să se culce. La 10 August, după amiazi, am ajuns sub munți dîrcoile de vama românească, unde văduva prințului Brîncoveanu cel de pe urmă din familia aceasta, are un han, — așa se numesc casele cele de oaspeți mari la care noi le zicem făgădău¹ sau circiume sau tractiruri, iar de aici după subscrierea pasurilor (pașapoartelor) seara ne-am abătut în Cîmpina la un neguțătoriu unde eram recomandați.

Acest oraș altminterea prea interesant pentru neguțătorie este așezat fără nici un rînd tocmai precum sunt satele noastre în comitaturi, nici ulițele în linie, nici case una lîngă alta. Însă despre unele locuri ca acestea își vor face prietenii mai bună idee unde vom descrie București. De la Cîmpina, puțin mergind, am ieșit de tot dintre munți și de ce am dat? — contrast ca acesta n-am fost văzut în viață-mi. Cît am văzut cu ochii, cît am mers într-acea și în următoarea zi, nici un alt n-am întîmpinat decât un șes prea vrednic a se numi așa, un șes care ni se vedea nemărginit, care, fără să-i vedem capătul, ne mărginea orizontul nostru și ne împreună cerul cu pămîntul. O cîmpie intru adevăr. Cît am mers din Cîmpina pînă-n București, o zi și jumătate, am aflat multe sate în drum care, cu toate că sunt așezate fără de rînd, însă totuși casele cele acoperite cu sindrilă și iară acea că mai în tot satul cite o bolticică, două, mai ales pe la hanuri, în care se vindeau cele de lipsă pentru călători, și pentru săteni, arată destulă împopulație. Însă nimic n-au ridicat mirarea noastră, așa de tare ca grădinile și pometul ce văzurăm pe la toate aceste sate. Arbori puși în linie peste tot locul, tocmai cum este grădina episcopalului nostru de la pod (dintre Tîrnave), poame fel de fel, iar grădinile boierului se întind ca niște păduri sdravene; mai ales dincoace de Lipoveni era o grădină de nuci al cărei capăt noi cu ochi slobozi nu l-am putut vedea, iar cărușul, care de mai multe ori trecând pe acolo și-au păscut caii într-însa, mărturisea că ar fi pe lesne în lungime de un ceas și jumătate.

La 12 August, după amiazi, ajungind la pădurea așa numită Bâneasa, care este în șes având lîngă sine, la loc prea răsfățat, ruine de curji de a familiei Văcăreștilor, nici au deschis privire împede spre București, dar o privire ca aceea decât care mai însușitețioare a avea nu poftesc. Tot orașul este așezat într-un șes întins și cam aplcat spre Amiază zi; cuprinsul lui, după mărturisirea altora, este cu mult mai mare decât a Vienei. Așa întinderea lui, bisericile cele multe care cu mînăstiri cu tot apropie la 300, palaturile multora boeri, orizontul cel împede și neajuns cu ochi omenești, aceste toate, cum călătorul în aleiul cel de nou sădit și întins mai mult de un ceas afară din oraș, dău un prospect ca la oricare alt oraș al Europei, și numai după ce intră în lountru vede cum de tare se însăla.

La cinci ceasuri după amiazi, în aceeași zi, am intrat și noi în București, unde după ce la vama — care ei o numesc Carvasara ne-au căutat pentru marfă de avem de vîndut, ne-au slobozit la case de ospăț — la han.

II

Douăzeci (și) șapte de zile care le petrecuram noi în București, și prin prejurul lui, îmi era destul ca să umplu orice coale cu cele ce am văzut și am cunoscut, pentru prietenii mei; dar nici de cum ca să pot zice că l-am cunoscut deplin.

Un oraș care este centrul României, capitala unei Țări, adăpostul neguțătorimei de la felurimi de nații, locuință la o sută de mii de locuitori, nu-l puteam noi în așa puțină vreme cunoaște, decât numai într-atâtă, că de aici înainte, întocindu-ne în patria noastră, să nu ni se pară mai mult visuri cele ce le auzim și le citim din acel oraș și din acea țară.

În săptămîna dintâi, fiindu-i stricată sănătatea domnului Cipariu, prea puține cunoștințe n-am putut face, decât că umblam pe la biserici și mînăstiri ca să citim inscripții din vechime, și să vedem călugări. Mergeam și pe la cîte un han ca să vedem lume, felurimi de nații.

Aceste hanuri din București sunt prea vrednice de cunoscut mai deaproape. Din orașul acesta nici o parte nu este încunjurată cu zid, ci în loc de cetate sunt în deosebite părți a cetății, mai multe edificiuri, mai vîrstă tot cuadratice foarte largi, cu două rînduri de case. În mijlocul

¹ Făgădău.

unor hanuri de acestea sănt și biserici. Între aceste ziduri, precit de tari așă și mai multe fără simetrie, pînă acum în vremea revoluțiilor și a războaielor, locuitorii care nu puteau fugi într-altă parte căuta scăpare cu toate ale sale. Iară în vremea de pace slujesc pentru case de ospetie și de tractiruri, avind chilii foarte multe în cuprinsul său. Dintre hanurile acestea este vrednic de însemnat a lui Manuc, pentru mulțimea de oameni din felurimi de nații, căută aici englezi, franțiozi, italieni, nemți, turci mulți, ovrei și mai mulți – că de acestea sănt pline țările românești – aici se adună. Lingă o singură de cafea care acolo este cu șase parale, adică cu 3 cr. v. și lingă un ciubuc de tabac ce-l tragi, aibi o priveliște deschietoare. Minăstirea Colții, hanul lui Zamfir, etc. tot de acele ziduri sănt.

Dealtmintrelea, cine a văzut numai ceteță europenești nu-și poate lesne închipui că de învățat și neregulat este orașul acesta. Nici o piață nu este în tot orașul unde să se fie tîrgul, și, în loc de aceasta, pe toate ulițele sănt bolte, sau cum le zic acolo prăvălili nenumărate, dar mai ales cam la mijlocul orașului, uliți întregi stau tot din bolte – de aici se poate vedea că de ferbinte se poartă neguțătoria. Din atîtea uliți cea mai mare parte sănt strîmbe, pare că numai o întimplare oarbă a tipat² casele una lingă alta, iar cele uliți ar fi mai drepte și mai lungi la acestea ei le zic poduri din pricina căci, mai înainte de aceasta, uliți întregi în loc de pardoseală cu pietrii erau podite cu blîrne mari de stejar, sub care dacă se adunau gunoaiele și mortaciunile se făcea o putoare nespusă. Rămășițe de poduțuri ca aceste încă mai sănt pe unele ulicioare, iar cele mai de frunte toate se pardosesc cu piatră. Dintre aceste uliți este cea dintîi podul sau ulița Mogoșoaiei, care este așă de lungă, căt cu fiacărul³ ai ce mină într-o jumătate de ceas, podul Beilicului, podul Tîrgului din afară, ulița Lipscailor și alte multe.

In toate aceste uliți vezi de-a-dreapta și de-a-stînga și dimpotrivă, lingă niște palaturi boierești și cu gust zidite, niște căscioare simple, afumate, în care, pe unele locuri, chiar și tiganii locuiesc. Așa este tot Bucureștiul. Ori pe cine îl cuprinde mirare cum că un oraș mare ca acesta, capitala Tării – Metropolis – este așă fără regulă zidit, ci trebuie să știm pricina. Bucureștii mai înainte de anul 1700 au fost un orașel mic și mai nebăgat de seamă, iar după ce Sultanul a ucis pe prințul Constantin Brincoveanu cu fiili săi și au poruncit ca rezidența care pînă atunci era la Tîrgoviște, pentru prinții viitori să se mute la București, din pricina politicești, că adecă să poată fi prințul Valachiei totdeauna mai sub buna privire a Turcilor și fiind depărtați de Munți și de Impărația Austriei, să fie totdeauna mai fără scăpare; atunci Tîrgoviște au scăzut și s-au prefăcut în ruini iar Bucureștii s-au mărit și s-au impoporat. Dar cum? fiind mai înainte de acea la București, mai mult decât 60 moșii boierești tot deschelinite⁴, la care fieștecare proprietar avea drepturile sale nemărginîte, fieștecare dintrînii, pe lingă rezidența prințului, și-au aşezat curtea pe moșia sa cum au vrut și unde i-au plăcut locul, iar celălalt loc, care nu l-au putut folosi, l-au vîndut sau l-au dat la alții locuitori ca să-și zidească sieși casă, una de-a dreapta alta de-a stînga curții boierești. Si aceasta să a întîmplat cu toate moșile. Iată dar amestecătura! Cu toate acestea poate cineva să vază în București curți boierești cu cel mai bun gust făcute; dintru (care) a prințului de acu⁵, nu este cea dintîi, căci alte multe o întrec pe a lui. Biserici multe foarte, dar nici una nu este gigant cească, nu-i măcar ca cele din Cluj.

Dintre aceste este de însemnat Mitropolia, de lăturea orașului, dar la locul cel mai desfătat aşezată. Eu nu m-am putut sătura de petrecerea la locul acesta. De aici se vede mai tot orașul în măestria sa, cu toate cele de prinprejur ale sale un aleu care este aici nou, prea desătăt, unde mai ales la serbători ies mulțime dame și cavaleri în plimbare înaintea apusului soarelui pînă mai la amiază lunei. Loc adevarat în care călugării petrecând mai lesne își pot aduce aminte de noi.

Dar nu este singur acest loc de plimbare pentru bucureșteni care de la cel mai mic pînă la cel mai mare atît sănt iubitori de petrecanie. La Philaret unde sănt vii, la Colentina unde este un palat de vară al familiei fostului prinț Grigorie Ghica⁶, la Herăstrău un loc cu o cafenea cu scaune cu îngrădire și cu prospect frumos, la pădurea Băneasa, pe aleul cel nou de cîte patru rînduri de arbori pe amindouă părțile de drum, o podoabă cu care Bucureștii, peste puțini ani vor întrece pe multe orașe din Europa.

¹ Ceașcă.

² Au aruncat.

³ Trăsura.

⁴ Despărțite, separate.

⁵ Domnitorul Alexandru Ghica (1834–1842).

⁶ Grigore Ghica Vodă (1822–1828).

Aceste și alte locuri, mai vîrtoș la sărbători, scot o mulțime de oameni din oraș la cîmp afară și mai vîrtoș tot caleștile — cum zicem noi pe ungurie hintele — pentru ca să tac de boieril din a căror curți cite odată și trei calești ies încărcate de dame. La București toți căi sunt mai de putere de sănt și căsătoriți, trebuie să aibă caleasca, echipagiul său, iar ceilalți se ajută cu fiecarele, a căror număr este cel puțin 120, și totuși duminica din pricina că nu se capătă se plătește pe ceas un fiorint de argint și mai bine.

Am fost și la niște mănăstiri depărtate de București, anume la Cernica, unde tocmai atunci s-a întîmplat sfîntirea unei biserici. Ah prietenii mei. Ce era să vedem aici? oare căte mii de oameni superstițioși ești să vadă cum se sfîntește biserică și cu evlavie? Aceasta s-au văzut de acolo căci un episcop rădicindu-se în catedră să spui predica în biserică cea de nou făcută, du că ce mai de multe ori au strigat să tacă, să asculte norodul, pe urmă au venit și sârba să îsprăvească cuvîntarea. Larma care era aici niciodată nu se face, la care ajută mult niște farisei fățurnici de călugări, care stănd cu cite o evanghelie sau cu apa sfîntă pe la ușile bisericii, scotea parale de la norodul cel orb; îmi aduc aminte că la unul de acea era acoperită evanghelia de bani că nu se mai vedea. Vedeți ce pătește cuvîntul lui Dumnezeu?

Cunoștința cea dintâi o am făcut în București cu unii din chorul profesoresc de la Lyceul de acolo¹, cum este domnul Poenarul directorul, bărbat cu știință și cu experiență din Viena și la Paris, d. Aron Florian, profesor de istorie, ardelean, dar acum nobilitat acolo², cu care am făcut discursuri interesante și cu d. profesor de filosofie Eftimie Murgu. Dar cu nime atât n-am petrecut ca cu domnul Eliad³ redactorul novelelor românești⁴ și cu soția domniei sale, care cu cultura și cu învățătură ce o are, cu discur urile cele dulci se face vrednică de un bărbat cum este Eliad. Acest om de compacție (constituție) este slab și din afară n-arată mult dar duhul lui cu atât este mai nepre etătoriu, și mie mi se pare că nu alta decât focul naționalismului și al patriotismului l-au stors așa. Tine tipografie proprie din zece teacuri, literele încă acolo acasă le varsă și tipărește tot într-ună, iar că nu poate lucra că vrea, pricina o zice lipsa cea mare de tipografi. Domnul Eliad ne-a descoperit nouă multe din cele ce simțesc patrioții cei buni ai Valachiei asupra țarului, care de ar avea prilej în tot ceasul ar fi gata a Inghîti Valachia și Moldova⁵. Cu toate acestea Eliade ne asigură, cum că cine vrea astăzi să atingă naționalitatea românească, să nădușă patriotismul și să înghită acele țări, nu face alta decât vrea să opreasă cu degetul vîntu...

De acestea ne spunea și boierii de înălțu rang, cu care am avut norocul a ne cunoaște: Logofătul Văcărescu, editorul poezilor românești, literatorul acest românesc vorbea cu fierbințeală; Cîmpineanu sprînjinatorul teatrului românesc... Rosetti, Voinescu și alții cu duh de bună nădejde pentru înînvierea României.

Aceștia, și alții mulți pe care n-avurăm norocire numai din nume a-i cunoaște, simțesc, vorbesc, lucrează așa.

Și într-adevăr, nu prin ajutorul rușilor atât că prin rîvna lor, vedem multe bunătăți vîrsate peste această țară românească. Ca să tac de mutările politice și de reformurile ce s-au adus prin nou regulament organicesc⁶. Miliția⁷ Valachiei a făcut un sporiu, a arătat energie pentru care a dobândit lauda națiilor streine.

Feciori de români au fost în bătaia rusu-turcească de la 1828 sub povătitoriuil lor Solomon, boier român energetic, și de atunci încoace disciplina ostăsească tot mai bine se întemeiază. Legea acea ca fiecare fecior numai șase ani să slujească într-un (indescifrabil) va face din toți români ostași vrednici de acest nume.

¹ E vorba de școala de la sf. Sava.

² Aron Florian (1805–1887), profesor la sf. Sava, primise rangul de medelnicer.

³ Ioan Heliade Rădulescu.

⁴ Ziarelor. Heliade înființase și conducea periodicele *Curierul românesc* (1829), care avea ca supliment săptămînal revista *Muzeul Național* (1836) și *Curierul de Ambe-Sere* (1836).

⁵ Heliade Rădulescu era atunci sufletul „Societății Filarmonice” unde, alături de o intensă activitate culturală, se desfășura și o acțiune politică subterană îndreptată împotriva Domnitorului Alexandru Ghica, acțiune ce se va dezvolta apoi tot mai vigurosă din naștere complotului revoluționar din 1840 în care se va remarcă personalitatea dinamică a lui N. Bălcescu care va depăși, prin concepție și energie, pe I. Heliade Rădulescu.

⁶ Sub administrația lui Pavel Kiseleff (1829–1834) se luaseră unele măsuri pozitive, mai ales în ceea ce privește învățămîntul, pentru sprînjinarea culturii române.

⁷ Regulamentul Organic, introdus în Muntenia la 1831.

⁸ Armata.

Școlile au oarecari profesori cu rîvnă nespusă pentru dezvoltarea, luminarea și ridicarea nației din întunericul neștiinței, aceasta nu numai în București dar și pe la județe. Direcția se străduiește din zi în zi a îndreptă cele greșite, cu toate că mi se pare că și mai mult ar putea, de s-ar apuca cu energie. În acea cum că toate științele se învață în limba românească este cel mai bun mijloc care se poate socoti, pentru a pune temei în veci neclătit naționalității românești. Istoria patriei bine predată va naște duhuri nepoate Scipilor, lui Ioan Huniade, lui Mihai Viteazul &c.l.

Teatrul românesc, ocrotit și înțelepțește întrebuițat va curăți rugina ce din veac zace pe toate simțurile nației. Tipografii, peste puțin, se vor ridica încă trei sau patru de mai multe teascuri; acestea vor lăzi gustul de cetanie, vor aduce luceferi, aurore și pe urmă soarele peste această provincie decât care mai frumoasă Dumnezeu n-a putut să facă. Peste 50 de bucați teatrale sănt gata, Istoria Patriei Româneiese din tipar, o societate, ba două, s-au format de literatură, dintre care mădularele unei societăți vreau să traducă și să tipărească românește lucrurile tuturor scriitorilor clasici g. l. n. fr. engl. it.

Prințul, cu toate că se cunoaște într-o stare foarte grea politicească, acestea le părținește sau cel puțin la nimic nu este împotrivitoru. Ce-i mai mult? În Valachia pentru cărțile care se tipăresc acolo, nu este cenzură ca la noi, fără după ce se tipărește, apoi se judecă carte. Pentru literatură sănt rîvnitori. Însă pe lîngă toate aceste apucături fericite, totuși pedeci de a nu spori în binele comun încă sănt îngrozitoare, întunericul este gros, prăpăstuiitoru. Oricit bune s-au făcut pînă acum, rodul lor nu se cunoaște, darul legilor și al instituțiunilor celor bune, ne cum la nord, dar nici la boerime n-au străbătut. Partea cea mai mare a boierimii este neciopită; dacă știe ceva grecește sau franțuzește și scrie, el este învățat, este în deregătorie. Iar coruția morală și-au ajuns culmea și omul nu poate mai mult nisi socoti. Mi se pare că nu este acea fără-de-lege care să nu (o) cunoască boierimea Valachiei. Aici nu odată își părăsește boierul nevasta și se lipește de țigancele care le are slujitoare în casa sa; dar nici femeile nu sănt mai bune. Și ce mirare că fiind atâtia țigani într-această țară, cari toți sănt robi boierilor ca și arapii în America și în Turcia, se întîmplă de cite un prunc de boier suge țigări de la doica țigană, îl poartă în brațe țigană, îl slujește la masă țigan pînă cînd nu mai știe nici de o îngreșosare.

Iată educația!

Dar să nu socotească cineva cum că poate nevinovăția domnește la sate în cîmp. Un boernăș lepădat, crescut între turci sau între țigani, un greculeț flămînd, sărăntoc, zdrențos venit sau fugit din Constantinopol la București, după ce s-au imbogățit din grația prințului care pînă acumua era grec, mergînd la un sat, la o moșie, un blestemat de aceștia era în stare să surpe femeile din tot satul. Dar turcii ce nu făcea! Nu voi uita niciodată cum la un sat o fetișcană cu ochi ca murele, spăla niște căldărușe la o fintină; doi soți de călătorie ai noștri s-au dat jos din căruță să bee apă; într-aceea viindu-le vœu că să vorbească cu româncă acea drăgălașă, ei vorbi cite o glumă dar cu un înțeles; iar ea numai decât își pierdu prezența, sta să lese căldărușele acolo și să fugă. Noroc pe ea că am fugit noi cu căruța. Dar semne de nevinovăție ca aceasta ni se pare că numai cam la munți se află unde nu sănt curți boierești sau lăcașuri grecești, care tot atîta umilea omenirea cît și turcii.

Dar Clerul, Preoțimea, Călugărimea din Valachia? O Doamne, Lăpădați parte mare ca și boierii; în Ardeal le-au ieșit la preoții români nume de bețivi și tăndăloși, dar acolo sănt și curvari! O prietenii mai cititori, cit de bucuros aș fi să nu descoapă unele ca acestea, dar acum sănt descoperite la lumea toată. Ca să știți cine era și încă pînă astăzi cine sănt călugări și episcopii Valachiei din călugări aleși, ascultați pe brașoveni să vă spui din vremea revoluției Ipsilonianie¹ ce-au văzut și au cunoscut la preoțimea Valachiei a cărei parte mare era fugită și aşezată în Brașov. Un egumen, un arhimandrit, un episcop evlavios, după ce vestia pe cutare zi din Păresimi dezlegare de undelegemn, poruncia după un (prinț) de carne de viață, mîncă supă și frigură, iar seara poruncia după femeile cele mai frumoase, să vie să-l încălzească fiindcă-l prin frigurile slabît fiind de post. Și aceasta o făcea în toată seara. La București călugării încă și acum umblă prin tractiruri, iar călugăritele le vezi plimbîndu-se cu caleașca; adeverat că săt și vrednice de căleșă fiind frumoase ca trandafirii și smerite ca miresele la trei zile după cununie. Dar ce să te miri de un celibat desperat!...

A păcătoși de noi! Știți prietenii unde am văzut mai multă moralitate? La o nuntă ovrească în București, unde cu toate că era mai mult de cincizeci euconițe de neguțători ovrei, a căror trup, și mai ales capete atîta era de împodobite cît ai fi gîndit că aurul cît se scoate la Abrud într-un an și diamanturile cîte se cioplesc la Amsterdam, toate sănt acolo

¹ Răscoala de la 1821.

grămadite ; ele juca singure una cu alta, și feciorii iară singuri, iar alțora nu le-au fost slobod să intre la jocul lor numai nouă, creștinilor, iar cind s-au întinut cu feciorii aceasta s-a întimplat sub ochii părinților... Dar, nota bene, Ovrei își mărită fetele și de 13 ani, iar la măiestrie nu le dau !

Spuneți-mi ce rău este care să nu-l nască bigotenia și interesul de a trăi în lume fără grija care sunt proprii tuturor celor cu inima de iepure și cu duhul de p... ? O natură sfântă ! cind vel redobândi tu perdutele tale drepturi, cine va ridica iară dărapănatatele tale legi !

De la oameni n-astepta aceasta că ei încă din zi în zi tot mai pe dos lucră. Tu Doamne răsplătește-i pentru călcarea legii ce-i vecinice.

★

Aș mai zice ceva despre înșelătoriile, violențiile, supărările, ce-și face unul altuia, mai ales partea boerească, în Valachia și în Moldova, dar tac și pentru acea că n-am atâtă vigoare în fantasia mea ca să le descriu după vrednicie, și iarăși din pricina că de aceste pretutindeni se află unde domnește despotismul, cum a domnit în acele provincii. În una din zile au mers și pînă la Giurgiu în țărmurile Dunării carea se află cinci poște din București; într-această călătorie am dat de unele sate de care pînă acum nu mai auzisem, dar încă nu văzusem. Mai întîi nici nu vream să credem că sunt sate, pentru că nici o casă nu era pe fața pămîntului ridicată, ci toate erau hrube sau cum le zic pe acolo bordeie în pămînt, una în alta, care nici sură, nici șopru, nici cotet nu avea.

Mulțimea de pădure ce au fost pe șesurile acestea le-au tăiat Muscalii ca să nu fie de adăpost Turcilor.

De aceste sate se află în partea din jos de-a rîndul către Craiova și te năpădește plînsul cind treci pe îngă bîrloagele acelea întru care numai sălbăticile ar trebui să locuască, și vezi loc de necuprins cu ochii, nelucrat, nestăpnit de nimenea întru atită cît, de cumva, cum spun, Valachia numai un milion de locuitori are, după cît loc secret (pustiu) și nelucrat zace ar putea, pe îngă o economia bună, încă trei milioane pe lesne a trăi; Valachia cu două sute iniluri quadratice mai mare decât Ardealul, dar pe de două ori mai roditoare de tot felul. Dar aurul, argintul, aramă și alte metaluri ce zac necăutate într-această țară cind le vor folosi ?

La Giurgiu ajungind, privește cea imposantă a Dunării, ruinele cetății acei mai înainte turcești, moscheea turcească făcută biserică creștinească, corăbiile de pe Dunăre, acestea ne-au cuprins simțurile noastre într-o sară. Iar în aceeași zi neavînd pe nimeni să ne povătuiasă, am mers cu d. Cipariu la Dunăre; ni se strîngea înină să trecem la o insulă mare ce era încongiurată de o ramură a Dunării, ca Mureșul de mare, la a căreia capet odihnă oarecîte corăbiile neguțătoarești; căutăm apa unde era mai mică, ne desculțăm, trezem, călcăm binișor, dar fiind insula toată... ne-au înșelat cu lungimea sa. Ajungem, privim în toate părțile și peste Dunăre la Bulgaria dar fiind că aici aşa este de lată Dunărea...

(Restul manuscrisului nu s-a mai putut găsi).

ISTORIOGRAFIE ȘI CRITICĂ

O NOUĂ COLECȚIE DE DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI

DE

T. BĂLAN

Între anii 1951—1956 au apărut în Editura Academiei R.P.R. zece volume de documente moldovenești din anii 1384—1620. Ele cuprind un număr total de 4366 documente, din care numai 74 sunt socotite îndoiehnice. La sfîrșitul fiecărui volum sunt anexate unele fotocopii de documente publicate în corpul lucrării. În total au fost date în vîileag 1198 fotocopii, din care 1046 după originalele slavone, 132 după cele românești și 20 după cele grecești. Având în vedere marele număr de documente publicate, colecția de față se prezintă drept cea mai bogată colecție de documente interne moldovenești apărută pînă acum în țara noastră.

Documentele din anii 1384—1527 sunt reproduceri după documente publicate pînă acum de alii autori, iar cele din anii 1527—1620 sunt în cea mai mare parte apariții noi, care dezvăluie unele amănunte din istoria moldovenească rămase pînă acum necunoscute. Menționăm printre acestea pe cele referitoare la familiile Tăutul și Arbure și la daniile făcute mănăstirilor.

Pînă nu demult statul român nu s-a interesat de editarea documentelor interne, lăsind grija aceasta pe seama inițiativei particulare. Nu se poate și nu se va putea tăgădui importanța documentelor externe publicate în colecția lui Eudoxiu Hurmuzaki, deoarece ele ne permit să pătrundem în relațiile diplomatice ale țărilor române și în dificultățile de tot felul ale fiecărui domn român în parte. Dar ele ne dau numai informații fragmentare și de aceea trebuie completate cu știrile cuprinse în documentele interne, care conțin indicații valoroase asupra legăturilor întreținute de domni cu supușii lor. Se va putea afla în ce fel a fost administrată țara, ce biruri s-au plătit și cum au fost instituiți și demisi dregătorii țării.

Editarea documentelor interne fiind cerută de istoriografia română, din timp a apărut un număr de bărbăți înimoși, care nescotind dificultățile de care se vor izbi în calea lor, s-au apucat să alcătuiască asemenea colecții de documente. Le-au publicat, după cum le-au descoperit, neglijînd ordinea cronologică și nefăcînd legătura între diferitele știri cuprinse în documente. Bărbățil ca Theodor Codrescu, autorul *Uricarului*, B. P. Hasdeu, editorul *Arhivei istorice* și Gh. Ghibănescu, autorul *Suretelor* și al *Ispisoacelor* sunt prea bine cunoscuți publicului român, pentru a mai fi nevoie să insistăm asupra meritelor lor.

Începutul cu editarea documentelor cronologic ordonate și înzestrata cu note critice extrem de folositoare l-a făcut Ioan Bogdan, care în cele două volume ale documentelor lui

Ştefan cel Mare, documente culese de prin diferite arhive interne şi străine, a dăruit ştiinţei istorice româneşti nu numai o operă nepieritoare, ci a arătat posterităţii în ce mod trebuie editate documentele. Aplicând o metodă critică încă neînlănţită în istoriografia română, felul lui de a comenta documentele va servi drept model urmaşilor întru ştiinţa istorică. Unul dintre ei s-a şi găsit în persoana lui Mihail Costăchescu, care s-a supus grelei munci de a da în vîleag documentele dinaintea lui Ștefan cel Mare continuându-le în urmă, cu cîte un volum de documente inedite ale lui Ștefan cel Mare, apoi ale lui Bogdan voievod şi ale fiului acestuia, Ștefăniţă voievod. Urmlând pilda marelui Ioan Bogdan, a adăugat, ca şi acesta, la sfîrşitul fiecărui document, note explicative foarte utile referitoare la calitatea documentelor şi la persoanele şi localităţile menţionate în el.

Avind în vedere că editorii de documente interne, fiind îndeobşte oameni săraci, aveau de luptat cu mari dificultăţi materiale cînd păseau la publicarea colecţiilor lor, cu atît mai binevenită este iniţiativa statului nostru de acum, de a se îngriji însuşi de editarea unor astfel de documente. Pentru a nu lăsa greutatea muncii pe umerii unui singur om, el angajează colective de specialişti în stare să creeze o operă mai vastă, mai bună şi mai trainică, publicată în condiţii tehnice superioare.

Fireşte că cine editează documente va trebui să ţină seama de scopul pe care îl urmăreşte. Işii va pune în faţă problema dacă intenţionează să creeze o operă pur ştiinţifică, la îndemnănum numai a oamenilor de ştiinţă, editîndu-le în limba în care au fost scrise, sau dacă urmăreşte să publice o lucrare de popularizare, dînd în vîleag numai traducerile româneşti. Cum în colecţia de faţă nu s-au publicat decît traducerile după documentele scrise în limbi străine, înseamnă că s-a urmărit scopul să se dea în mîna tuturor celor dormici de a cunoaşte trecutul, o operă care, oferită în forma uşoară a textului romînesc, să poată da prilej şi celor neiniţiaţi să se informeze asupra problemelor istorice, pătrunzînd în tainele acestora, rămase lor necunoscute.

Un document scris într-o limbă străină, care urmează să fie tradus, trebuie mai întîi studiat cu mare atenţie. Trebuie înlocuite cuvintele străine cu altele corespunzătoare româneşti. Păstrarea în traducere a cuvintelor străine, în timp ce în limba română există termeni precisi, va întrunea înțelesul textului. Se vor evita aşadar, în traducerea românească, cuvinte ca : *Blagoveštenie* (XIV–XV, p. 159, nr. 191 ; p. 201, nr. 237 ; p. 241 nr. 286 ; p. 296–297, nr. 355–356 ; XVI/3, p. 66, nr. 86) care româneşte se cheamă : Buna vestire, *Uspenia* (XIV–XV, p. 260, nr. 312 ; p. 284, nr. 341 ; p. 305, nr. 366 ; XVI/1, p. 334, nr. 301), cînd în româneşte există termenul : Adormirea, şi în urmă, *Spăseniia sufletească* (XVI/1, p. 505, nr. 454), cînd ştiut este că româneşte se spune : Mintuirea sufletească.

De această categorie de cuvinte străine ţine şi cuvîntul *dedina*, folosit constant pentru cel de moie. În documente este frecventă formula : **Очнă и дѣдина** sau **Дѣдина**. Ocumă înseamnă pămîntul moştenit de la părinţi, şi cum nu posedăm în limba română un sinonim, cuvîntul acesta a fost adoptat. În schimb cuvîntul **дѣдина** sau **дѣдина** derivă de la cel de **дѣд**, care înseamnă moş. Deci e vorba de moie şi în documentele scrise româneşte se folosesc constant formula : ocină şi moie. Aşadar, folosirea cuvîntului dedina pentru moie este nejustificat (XIV–XV, p. 379, nr. 450).

La fel s-a întîmplat cu cuvîntul *visternic*, care constant se traduce cu : vîstier. Amîndoi termenii derivă din limba greacă şi nu-i de înțeles de ce nu se folosesc formă înțelnită în text.

E de la sine înțeles că numele de persoane şi de localităţi trebuie scrise, după cum sunt ele înregistrate în documente. E inadmisibil a le da altă formă. Cum în privinţa aceasta s-au strecurat mai multe greşeli, vom da cîteva exemple.

În vol. XIV–XV, p. 152, nr. 182 sunt citaţi între boierli martori : Manoil Protopovici şi Andronovici. Or, e vorba de boierii : Manoil Protopopovici şi Andronicovici (M. Costăchescu,

Documente înainte de Ștefan cel Mare, II, p. 11, nr. 3). Familia Ciornohuz se întâlnește des în documentele moldovenești. Deci forma : Ciormohuz este o greșală (XIV–XV, p. 217, nr. 259).

În documentul din 23 febr. 1453 (XIV–XV, p. 260, nr. 312) apare între boierii martori, boierul Cozmiș. Un asemenea boier n-a existat niciodată în Moldova. Acest Cozmiș este identic cu Cozma Șandrovici, cunoscut încă de pe timpul voievozilor Ștefan și Ilie. Cum Cozmiș se scrie și în cartea lui M. Costăchescu (II, p. 462–463, nr. 124), trebuie căutat de unde provine greșala. Vinovat este diakul care a scris documentul. El, din comoditate, n-a scris numele întreg : **Козми Шандровичи** ci a prescurtat numele scriind numai : **Козми III.**, din care traducătorii au făcut : Cozmiș.

Un boier moldovean cu numele de Ciortorinschi n-a existat niciodată (XIV–XV, p. 336, nr. 404). El s-a chemat : Ciortorăscu (**Чорторыскын**) (I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 85, nr. 53). La fel este cazul cu boierul Harboz, al cărui nume adevărat a fost Hărbor (XVI/2, p. 3, nr. 1). Tot astfel greșită este forma Lanțovici pentru Lențovici (XVI/2, p. 216, nr. 231, fotocopia 329),

Logofătul Lupu Stroici, al cărui nume se întâlnește în zeci de documente, a fost o personalitate cunoscută pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea. De aceea nu-i de înțeles cum a putut să i se zică : Sutorovici (XVI/4, p. 2, nr. 2). Tot în acest document din 12 ian. 1591 scrie : Iarimie vornic pentru Ieremie vornic, Andiria hatmanul pentru Andrii hatmanul și Hursoverghi cămăraș pentru Hrisoverghi cămăraș. Greșite sunt și numele : Cioplan pentru Ciolpan (XVI/4, p. 2, nr. 3 și p. 379, nr. 482), Grigorșa pentru Grigorcea (XVI/4, p. 115, nr. 141), Anghilena pentru Anghelina, Petrea Hadămul pentru Petrea Hadămbul (XVII/3, p. 207, nr. 307). Textul slavon al acestui din urmă document se găsește în *Uricarul*, vol. XVIII, p. 272–281. Fata lui Bain-schi s-a chemat Maria, iar nu Machi (XVII/4, p. 431, nr. 558). Anghelina din documentul din 25 martie 1546 a fost fata Marușcăi, iar nu a Marușcinei, întrucât forma Marușcina este genitivul slavon, iar nu românesc, de la Marușca. Călugărul Isachie din 1563 s-a chemat Isaie (XVI/2, p. 166, nr. 163) și țiganul Sacu a fost țiganul Isacu, după cum se poate vedea din fotocopia alăturată (XVII/2, p. 159, nr. 205, fotocopia 427). Aici trebuie citit : [и] Исаак. E greu de ghic că cine a fost Pavel sulnjicer din anul 1586 (XVI/3, p. 318–319, nr. 383–384 și p. 323, nr. 391). Poate e vorba de Pavel slujitorul sau de Pavel slujitorul.

Tot astfel s-a întâmplat cu numele unor sate. Acestea fiind greșit scrise, s-a schimbat complet cuprinsul documentelor. Exemple : Vascaul pe Ceremuș este Văscăuțul pe Ceremuș, iar Băiești, satul Băiesești din ținutul Sucevii (XVI/3, p. 55–56, nr. 73). Tot așa s-a scris greșit : Tocmăceani pentru Tocmăgeani (XVI/3, p. 107–108, nr. 137 ; p. 347, nr. 424). Sadobîște (XVII/2, p. 10, nr. 11) pentru Cadobîște, Bohotin pentru Bohatin (XVII/2, p. 69, nr. 76), Boianciui pentru Boianciuc (XVII/4, p. 83, nr. 118). Rîul Meleten sau Militen este Mileatinul moldovenesc (XVII/4, p. 177, nr. 218).

Numele satelor mănăstirii Homor, nu Humor (XIV–XV, p. 36–37, nr. 42 ; p. 73, nr. 84 ; p. 271, nr. 326 : p. 357, nr. 427), au fost cîteodată scrise greșit. Astfel, se scrie : Satul situat la obîrșia Solonțului și seliștea lui Dionis (XIV–XV, p. 36–37, nr. 42). E vorba doar de satul Părtești situat la obîrșia Solonețului și de seliștea lui Dieniș (**село на кръхъ Солонца селниште Динишико**). Cuvîntul Solonța din documentul original este genitivul slavon de la Soloneț. Propoziția „la obîrșia Solonțului” este luată din M. Costăchescu : *op. cit.*, vol. I, p. 116–117, nr. 39, care primul a comis această greșală.

Dar greșala comisă la traducerea acestor nume se repetă într-o formă mai gravă. La 3 iunie 1429 Alexandru cel Bun repetă dania sa din 1415 lăsând să se scrie următoarea frază : **и на кръхъ Солонца где бывълъ Татомиръ и Прѣтъ и Гъднинци на Кобале**. Tradu ceea ce românească sună : Si la obîrșia Solonețului unde a fost Tatomir și Părtea și Gădinții

pe Cobale. (M. Costăchescu : *op. cit.*, vol. I, p. 269, nr. 86 și, tot de el, studiu : *Neamul tuț Oană dvornic de Suceava*, apărut în „Cercetări istorice”, an. V–VII, 1932, p. 55). În loc să nu se servească traducerea de mai sus, se scrie : „La obîrșia Salautului unde au fost Tălomășit Părteași, Căolinii pe Cobale” (XIV–XV, p. 83, nr. 93). Salaut pentru Soloneț, Tălomășit pentru Tatomir și Căolinii pentru Gădinii ! E cam grav ! Drept izvor se indică o copie slavă. Întrebăm : de ce nu s-a folosit textul publicat de M. Costăchescu ?

În Moldova existase satul Mamurinți, despre care nu se poate susține cu certitudine că este identic cu satul de astăzi Mamornița. Dar oricum ar fi, numele satului trebuie scris după cum este trecut în document. Astfel, trebuie tradus : Hodco de Mamurinți, iar nu de Mamornița (XIV–XV, p. 62, nr. 71) ; tot așa la M. Costăchescu : *op. cit.*, vol. I, p. 202–203, nr. 66). Alte greșeli comise cu transcrierea acestui nume toponomic sunt : Mamuriuți (XVII/2, p. 48, nr. 50) și Isac de Manmuriți. În acest document se mai scrie : Mande Laslăuți în loc de Man de Laslăuți (XVII/4, p. 231, nr. 292).

Hotarul satului Vama din 14 aprilie 1411 este greșit redat (XIV–XV, p. 25, nr. 29). Aici scrie între altele : „De acolo pe dealul Frasinilor la Rîul Strâmt la deal pe Suha, unde cade în Moldova și de acolo pe Moldova la pârâul Cetețe, în sus pe pârâul Cetățelii”. La M. Costăchescu, *op. cit.*, 80–81, nr. 29, se zice „Răului Strîmt” : Rîul Soartei. Amindouă traducerile sunt greșite. Traducerea corectă este : „De acolo pe dealul Frăsinelul drept în Valea Sacă, în jos pe Suha, unde cade în Moldova și de acolo, peste Moldova în pârâul Cetețel, în sus pe pârâul Cetețel” („Hrisovul”, vol. VII, 1947, p. 200–201 ; reeditarea unui document din 1411). Deci, nici : Rîul Strîmt, nici Rîul Soartei, ci numai Valea Sacă. Controlul făcut la fața locului a făcut posibilă rectificarea textului. Greșeala provine de la lectura greșită : **Сохнико⁸ рѣка**, în loc de : **Сохнико⁸ рѣка**.

Între satele Coțmanilor întărite la 6 iulie 1413 episcopiei de Rădăuți, se menționează și satul „Hijvișcea” (XIV–XV 31, nr. 37). Greșit ! Satul s-a chemat și se cheamă și astăzi Hlivиșcea sau Hlivești.

Numele satului Botăcouți dăruit la 24 febr. 1437 lui Ștefănuț Jumetatevici este scris greșit (XIV–XV, p. 141, nr. 171). E vorba de satul Bancouți, astăzi Bancești. Greșeala fusese comisă întâi de A. Wickenhauser, care a scris : Botăkouz (Geschichte der Klöster Homor. Sct. Onufri, Horodnik und Petrautz, p. 173–175, nr. IV). El a repetat greșeala și în cartea sa *Geschichte der Klöster Woronetz und Putna*, p. 151, nr. VII. Vezi rectificarea greșelii în ale noastre *Doc. buc.*, vol. I, p. 247 și vol. II, p. 44. De ce nu s-a luat notă de această rectificare ?

Mănăstirea Moldovița stăpinea satul Sălăești, iar nu Săliște (XVI/1, p. 407, nr. 372 și p. 519, nr. 467). În cartea lui C. D. Andreeșu - C. A. Stoide, *Doc. mold. din veacul al XVI-lea*, p. 10, nr. 19, scrie Sălieștii. Numele adevărat este Sălăești (Wickenhauser : Moldovița, p. 82, nr. 46). Jumătatea din ezerul Oreahov (nu Orahov sau Orihov) a fost a mănăstirii Homorului. Ea a primit-o la 7 mai 1546 cu toate „ezărcanile” (iar nu cu toate „ezăreanile” (XVI/1, p. 491, nr. 444).

Mănăstirea Putna n-a stăpinit niciodată satul Stăuceni (XVI/3, p. 399, nr. 496), ci Stăuceni (XVI/3, p. 438, nr. 526). I se spune acestui sat în limba slavonă : **Стъкчани на Ситном** (Gh. Ghibănescu, *Surele...*, XXI, p. 126–130, nr. 9).

Satul Onțeani, nu Onțeni, dăruit mănăstirii Moldovița de Petru Șchiopul, dispunea de un hotar care începe „peste deal” **у пре дна** (*Uricarul*, vol. XVIII, p. 214–219, nr. 42). E greu, de înțeles dece se spune, că începe în „partea Dilei” (XVI/3, p. 411, nr. 501).

O țară zisă „Stidia” nu există, ci numai o provincie austriacă „Stiria” (XVI/4, p. 64, nr. 84), iar hotarul muntelui Măgura al mănăstirii Homor nu trece pe la „Prislopul Săcilor” (XVI/4, p. 112, nr. 137), ci pe la cel al „Secului” (Ştefanelli : *Doc. din ocolul Ctmpulungului Mold.*, p. 36, nr. 27). Satul mănăstirii Solca s-a chemat Crâncenești, iar nu Cărcinești (XVII/3,

p. 196, nr. 296), iar satul Căjveanii, astăzi Căjoana, este greșit scris : Chezvinii sau Chezvanii (XVII/3, p. 222, nr. 324). Satul de pe Nistru nu s-a chemat Nidcăul, ci Midcăul, existent și astăzi (XVII/4, p. 145, nr. 183).

În Moldova au existat două sate cu numele de Buninți. Unul fusese situat pe Jijia, care este scris în unul și același document cînd Buninți cînd Buninți (XVI/4, p. 220, nr. 273), iar al doilea, proprietatea mănăstirii Dragomirna, există și astăzi lîngă orașul Suceava. De ce s-a comis greșeala zicindu-i-se Bonemți? (XVII/4, p. 346, nr. 439).

E de la sine înțeles, că o deosebită atenție trebuie acordată traducerilor. E adevărat că descifrarea documentelor nu este ușoară, fiindcă cu timpul atât hîrtia cît și cerneala se deteriorează. Se cere o bună doză de răbdare la citirea lor. Graba poate duce la grave greșeli, care alterează complet textul. Tot așa se va proceda la alcătuirea traducerilor, care adesea produc oamenilor de știință mari dificultăți.

Cum traduceri greșite s-au strecut în lucrarea de față, vom cita unele din ele. La 24 aprilie 1434, voievodul Ștefan a dăruit popii Iuga satul Buciumeni (XIV–XV, p. 110, nr. 133). Cum fotocopia originalului acestui document se află anexată la p. 463, iar pe deasupra textul slavon a fost publicat de M. Costăchescu (*op. cit.*, vol. I, p. 382–383, nr. 123), s-a putut face controlul. S-a constatat că în unele locuri traducerea este greșită ; s-au adăugat în traducere propoziții care lipsesc în textul original. Traducerea corectă este :

„Satele anume Buciumeni, unde și este casa, și la Tutova două sate, unde este Miclea din Bahna și unde este Balan din Strâmba, și un loc din pustie la Bașeu în jos de digurile lui Balită și la Podraga seliștea lui Otel”.

În locul acestui text ni se oferă altul imaginar, care sună astfel :

„Satele anume Buciumeni, unde este casa lui, iar altul mai jos Toginacești, unde este Micula jude al treilea, pe Șimuz Ciorsacești, al patrulea mai sus de Buciumeni, anume Radeșani și la obârșia Liubanei Mânzați și la gura Studeniței Temeșești, amândouă părțile judecie și Strâmba de la obârșie până la gură și pe Tutova Lălești și Hălmăjești și la obârșia Strajniciei, unde este jude Mihai”.

E evident că în fața noastră avem un caz de contopire a două documente.

În documentul din 11 aprilie 1546, (XVI/1, p. 457, nr. 415) după rîndul ultim, după „credința panului Petrea”, lipsește lista următorilor boieri martori : cr. p. Căreu, cr. p. Borcea și Sturza părcălabi de Hotin, cr. p.... Lista completă a boierilor martori se găsește la p. 466, nr. 421.

Greșit tradus a fost și documentul din 27 martie 1560 (XVI/2, p. 133–134, nr. 126). Controlul s-a făcut după fotocopia de pe p. 284. S-a scris greșit Mihail Stârcea în loc de Mihul Stârcea, Vanco în loc de Vasco. La p. 131, rîndul doi, lipsește după „Zoicăi și”, următorul pasaj : „Iarăși nepotului lor de frate Burlă și fraților lui Mihăilaș și Simion și Vasco și Dobrul și Fădor și”.

Tot astfel greșită este traducerea documentelor din 27 septembrie 1574 (XVI/3, p. 60, nr. 79). Aici scrie : „Slugile noastre” în loc de sluga noastră (слуга наші) ; „și au părît împotriva rugătorului nostru egumen” în loc de : și au tras (тъгдан) pe rugătorii noștri.

În documentul din 1575 iulie 16^a (XVI/3, p. 57–58, nr. 75), se întâresc mănăstirii Voroneț satele Drăgoiești, Lucăcești și Botești, dăruite ei de urmașii bătrînului Drăgoi. Cum fotocopia originalului se găsește la p. 491, s-a putut face controlul. Aici scrie : и вътъ испиеск тиже за дадене вът г [осно]д[ест]в[а]ли за д[а]з[и]е сеек и за днитеи сконъ вире илъ дадене въ ръки тъкъ вишеписаниим калътервам вът Коронецком монастыра. Traducerea corectă este : „și din ipsisoul tot de danie de la domnia mea pentru sufletul lor și al copiilor lor înca le-au dat în mîinile acelor mai sus seriși călugări de la mănăstirea

Voroneț". Dar în textul traducerii din colecție lipsește fraza : „pentru sufletul lor și al copiilor lor”. Altă greșală este în aliniatul 2 al acestui document unde se scrie : „Moaștele sfîntului stareț Daniil” în loc de : „Sfintele moaște ale sfîntului stareț Daniil” (*и с[вѣ]тиѧ моѧи сг[ѣ]то ста҃рица Даниилъ*).

În documentul din 22 iunie 1577 (XVI/3, p. 88, nr. 109) a cărui fotocopie se află la p. 495, se citește următoarea frază : „Și s-au plins nouă cu mare jeluire și cu mare mărturie cu vecinii lor din prejur”. Greșit ! Traducerea corectă este : „Și s-au jeluit nouă cu mare jalobă și cu mare mărturie cu megiașii de prin prejur”. Megiașii sunt stăpni ai moșilor învecinate. În timp ce vecinii sunt țărani de pe moșie. A scrie vecini în loc de megiași este, evident, o greșală.

În fotocopia de pe p. 498 scrie : *Да смотъ вини силен и си мистом нашиим*. Traducerea este : Să fie tari cu această carte a noastră. Greșit este să se zică : Să fie tari și puternici cu această carte a noastră (XVI/3, p. 94, nr. 119). Tot greșit tradusă este fraza : *а вини да имают възкѣтъ томъ свѣ тъкмо нашъ вѣставните*. Traducerea corectă este : „Iar ei să albă a-i lua acelui totul, numai gol să-l lase”. În schimb ni se oferă următoarea traducere greșită : „Iar ei să albă a le lua acolo totul, numai pe noi să ne lase” (XVI/3, p. 135, nr. 170).

În documentul din 23 august 1581, cu care se întâreste mănăstirii Homor satul Drăgusești, frazele : „с[вѣ]тъм и чистым срдцем”... și „вѣ զад[вѣ]шие се вѣ и вѣ զад[вѣ]шие родителемъ сконъ и вѣ զад[вѣ]шие дѣдомъ сконъ и вѣ զад[вѣ]ши и с[вѣ]номъ сконъ” se vor traduce astfel : „Cu inimă luminată și curată”... „pentru sufletul lui și pentru sufletul părinților lui și pentru sufletul moșilor lui și pentru sufletul fiilor lui”. Prin traducerea „pentru pomenire” în loc de „pentru suflet” nu se redă înțocmai înțelesul frazei (XVI/3, p. 173 – 174, nr. 226, fotocopia 536).

Propoziția foarte des uzitată la înșirarea martorilor, anume : „Iar la aceasta este credința domniei mele, a mai sus scrisului Ioan Petru voievod”, nu se va prezenta în forma ce urmează : „Iar aice iastia credința noastră a domniei mele am scris : Ion Pătru voievod” (XVI/3, p. 312, nr. 378). Fraza : „Nici să nu lucreze la morile noastre, nici la cetate, să nu albă a da, nici desetină din stupii lor”, este greșit prezentată ; corect este : „Nici să nu lucreze la morile noastre, nici la cetate, să nu albă a da nici desetină din stupii lor”. (XVI/4, 180, nr. 239). Vezi și *Uricarul*, XX, p. 108 – 112; Stefanelli, *Doc. din ocolul Cimpulungului Mold.*, p. 434 – 436 ; ale noastre, *Doc. buc.*, vol. II, p. 54 – 55 ; Erast Hostiuc, *Măn. Ițcani* (p. 13 – 16).

Satul Bălești pe Siret fusese dăruit mănăstirii Sucevița la 22 aprilie 1598 de către Illeana, jupineasa postelnicului Draxin. Dar cum în textul slavon este scris, din neglijența diaclului, *Монастыри Соѧвасѧтъ*, s-a format părerea că e vorba de mănăstirea de la Suceava. E vorba în realitate de mănăstirea Sucevița și astfel, și în notă și în textul traducerii, trebuie făcută corectarea cuvenită (Vezi textul slavon la Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, p. 83 – 87, nr. 66, și traducerea la XVI/4, p. 216, nr. 268).

Inaceptabile sunt traducerile : „Pentru pomana domniei mele”, în loc de : „Pentru pomenirea domniei mele” (XVII/3, p. 203, nr. 303) și : „Au vîndut porția lor”, în loc de : „partea lor” (XVII/3, p. 110, nr. 179).

Cu prilejul editării de documente este necesar să se treacă întii în revistă publicații legate de documente. Astfel se va evita greșala de a publica traduceri sau rezumate de valoare problematică și în timp ce există textul original. La fel este nimerit să se aplice metoda inaugurată în istoriografia noastră de Ioan Bogdan, adică a face la sfîrșitul fiecărui document istoricul lui, arătându-se unde a mai fost publicat și sub ce formă a fost editat.

Un mare avantaj, ba chiar un ajutor necesar pentru cercetători îl constituie prezența unui indice de nume de persoane, de sate, de dregători și de lucruri. El se adaugă la sfîrșitul volumului și înlesnește mult studiul. Ba chiar s-ar putea susține, că un volum de documente fără indicele anexat devine inutilizabil. S-ar putea adopta și metoda de a publica indicele pentru toate volumele de documente apărute, într-un volum separat. Se va face aceasta?

Colecția de față, continuată în forma corectă pînă în timpurile moderne, va alcătui cel mai important codice de documente românești și va contribui în cel mai înalt grad la alcătuirea unei noi istorii românești, a unei istorii bazate pe știri concrete.

---

www.dacoromanica.ro

RELATIILE ROMÂNO-RUSE ÎN TRECUT STUDII ȘI CONFERINȚE

Academia R.P.R. Institutul de studii româno-sovietic, București, 1957, 324 p.

Acest volum care prezintă o culegere de articole, datorite mai multor autori, asupra relațiilor istorice româno-ruse, a fost publicat cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie și are un caracter jubiliar. Contribuțiile privesc diferite epoci și laturi ale multiplelor relații româno-ruse din trecut și în genere se datează unor cercetători care au mai scris în acest domeniu și care au experiență în problema istorică a acestor legături seculare.

Volumul începe cu o introducere cuprinzând o scurtă prezentare generală a relațiilor culturale româno-ruse în trecut, datorită academicianului P. Constantinescu-Iași, *Din relațiile culturale româno-ruse de-a lungul veacurilor* (p. 3–13). După aceea, studiul intitulat *Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu*, de Tr. Ionescu-Nîșcov și A. Constantinescu (p. 14–41), care este piesa de rezistență a volumului. Este vorba de o cercetare serioasă, bazată pe o bibliografie bogată — în parte inedită, folosește manuscrisele Academiei R.P.R., copii și fotografii din arhivele străine — precum și pe cărți și articole din periodicele din istoriografia română, rusă și polonă. Autorii urmăresc paralel relațiile dintre Moldova și cazacii lui Bogdan Hmîlnîchi și acelea cu statul rusesc de la Moscova. Faptele sunt reconstituite cu multă grijă în toate amănuntele lor și istoricul secolului al XVII-lea în țările române nu vor putea să se lipsească de această contribuție serioasă și cinstită, cind vor redacta o lucrare asupra acestei epoci. Totuși, din punctul de vedere al politicii generale în care se încadrează aceste evenimente, adesea tragicе (năvâlirea cazacilor și tătarilor în Moldova 1650, lupta de la Finta cu Matei Basarab, asediul Sucevei, 1653) explicațiile și înțelegerea cadrului istoric nu par destul de clare în concepția autorilor

articolului citat. Autorii sunt de părere că orientarea lui Vasile Lupu favorabilă Poloniei, înainte de alianță, oarecum silită, cu cazacii, a fost o greșită orientare politică: „el (Vasile Lupu) tindea tot mai mult către Polonia, fără să-și dea seama că prin aceasta acționa nu numai împotriva voinței maselor populare, ci și împotriva evenimentelor, care cereau o altă orientare politică a Moldovei” (p. 21). „În loc să-și dea seama că politica lui era greșită și în opoziție cu interesele poporului, Lupu continuă să rămîne alături de panii poloni” (p. 24). „Alianța lui Vasile Lupu cu cazacii a avut darul să limpezească oarecum situația politică” (p. 32).

Situația politică în acea vreme era complexă și trebuie judecată în toată întinderea ei. Inclinarea domnului și a cîrmuirii feudale a Moldovei către Polonia era tradițională, nu constituia un fapt nou în politica personală a lui Vasile Lupu. Această inclinare își avea explicarea nu atât în solidaritatea dintre două state feudale interesate în menținerea regimului nobilar din sînul lor, cît mai ales în apărarea împotriva turcilor. Moldova căuta sprijinul polon pentru a-și putea apăra independența față de Imperiul otoman. Regele Poloniei, Vladislav IV, pregătea un război împotriva turcilor, fapt despre care Miron Costin vorbește pe larg (Miron Costin, *Letopiseful*, ed. P. P. Panaitescu, p. 111–112, 117–118) și numai după eșuarea planului de război turcesc al Poloniei, din cauza opozitiei sălahtei, Moldova căută altă orientare politică. Ce reprezentau cazacii atunci, din punctul de vedere al politicii generale? Cazacii lui Bogdan Hmîlnîchi erau aliați cu tătarii, la rîndul lor vasali sultanului. Deci, alianța cu cazacii în acel moment reprezenta o apropiere de lagărul turcesc. De aceea, cu toate bănuielile lor, turcii au aprobat căsa-

toria domniței Roxanda cu Timuș Hmilnițchi. În ceea ce privește Rusia propriu-zisă, adică statul de la Moscova, politica ei era în acel moment distinctă de aceea a cazarilor din Ucraina : era opusă tătarilor (deci și turcilor), aliaț lui Hmilnițchi. Abia în 1654 se produce o răsturnare a alianțelor : cazaaci din Ucraina se despart de tătari și se alipesc de Rusia, iar tătarii se apropiu de Polonia. A vorbi de relații pe linia normală a intereselor generale ale Moldovei cu cazaaci înainte de apropierea lor de Rusia, înseamnă a proiecta asupra epocii lui Vasile Lupu imaginea unei situații politice generale, care s-a cristalizat numai după căderea lui. Este adevărat că din punct de vedere social, cazaaci formau o mișcare antifeudală și că ei puteau trezi nădejdi de eliberare a poporului moldovean în straturile sale nelibere, dar aceste nădejdi s-au manifestat în anume mișcări de răscoale locale și nu influențat esențial structura socială a Moldovei, care a rămas feudală și de stat nobiliar. Din punctul de vedere însă al politiciei de eliberare de sub jugul turcesc, alianța cu cazaaci nu a reprezentat atunci un pas înainte spre această eliberare. Autorii articolului nu disting destul de clar schimbările succesive ale politiciei cazarilor, nici situația deosebită a Ucrainei față de Rusia, pînă la 1654.

Studiul următor este al lui G. Georgescu-Buzău, *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea, David Corbea ceaușul* (p. 42–62). Studiu este interesant și arată cum fiul unui dascăl din Scheii Brașovului trece în serviciul domnului muntean, apoi în serviciul țarului Petru cel Mare la curtea căruia joacă rolul unui diplomat de seamă. Autorul articolului folosește material documentar inedit din manuscrisele Academiei R.P.R., precum și documentele adunate de A. A. Stourdza, *Constantin Brâncoveanu*, care este o lucrare semiinedită, de vreme ce se cunosc numai două - trei exemplare (Academia R.P.R. nu o are) și nu a putut fi folosită de cei mai mulți dintre istoricii români. Totuși, despre David Corbea și despre fratele său, Teodor, autorul unei *Psaltiri* în versuri, s-a mai scris de către unii cercetători pe care autorul prezentului articol nu-i citează. Astfel, Scarlat Struteanu a scris un articol despre frații Corbea în revista „*Ramuri*” din Craiova, 1941 (p. 40–55). Izvoarele rusești și românești privitoare la activitatea lui David Corbea sunt numeroase și au fost folosite numai parțial în acest studiu.

Cîteva scrisori foarte interesante privitoare la acest personaj se găsesc publicate de N. Iorga în *Studii și documente*, X, p. 235, 250, 317, 325, 403–405. În rusește, știri despre David Corbea se găsesc răspindite în

colecții și articole, pe care nu le putem înșira aici. Observ că și D. Cantemir vorbește despre acțiunea diplomatică a lui David Corbea în scrierea sa *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brâncovenilor* (în *Opere*, ed. Acad. Rom., vol. V, p. 10) unde arată că Brâncoveanu făgăduise că va ajuta pe țarul Petru împotriva turcilor și-i trimisese și un jurămînt de credință prin „consulul David de la Moscova”, care nu este altul decât David Corbea. Acest interesant pasaj din opera lui D. Cantemir a scăpat din vedere autorului articolului recenzat de noi. Tinem să mai punem în lumină un fapt însemnat din activitatea diplomatică a lui David Corbea și anume, în legătură cu principala sa misiune diplomatică din 1707, cînd a fost trimis de Petru I la Francisc II Rákóczi. Tovarășul Georgescu Buzău, spune că scopul misiunii a fost „o alianță” propusă de Petru I (p. 61). Petru I nu se putea alia pur și simplu cu Fr. Rákóczi, care era considerat rebel de către Habsburgi ; aceasta ar fi însemnat un război în plus, în vremea cînd Rusia era angajată în războiul cu Suedia, înainte de biruința de la Poltava. Scopul misiunii lui David Corbea a fost altul. La 1707 se încheiau tratatul de la Altranstadt, în care August II, regele Poloniei, înfrînt de suedezi, încheie pace separată cu regele Carol XII, părăsind pe aliațul său, Petru I, și recunoșcînd ca rege al Poloniei pe candidatul suedezei, Stanislaw Lesczynski. Petru I vrea să ridice atunci un alt rege în Polonia și propune prin David Corbea, lui Francisc Rákóczi să ocupe el tronul Poloniei. Conducătorul răscoalei ungurești acceptă, așa că se poate spune că misiunea lui Corbea a izbutit. Brașoveanul Corbea fusese trimis la Francisc Rákóczi tocmai pentru că, în calitate de ardlean, stia ungurește. Numai schimbarea împrejurărilor politice au făcut pe țar să se întoarcă la August II, care redevine în curînd aliațul Rusiei (cf. *Письма и бумаги Петра Великого*, VI, p. 78 și urm.). Asupra acestor împrejurări există și un studiu în limba maghiară : S. Márki, *Nagy Péter czár és II. Rákóczi Ferencz szövetsége 1707 -ben*. (Alianța dintre Petru cel Mare și Francisc Rákóczi II în 1707), Budapest, 1913, în care se vorbește pe larg de misiunea lui David Corbea.

Mai e de observat că David Corbea a avut relații strînsă și cu cunoscutul călător și scriitor moldovean, așezat în Rusia, Nicolae Milescu. Într-o scrisoare din 5 octombrie 1704, Milescu vorbește de învinuirile pe care invidioșii îl aduc lui, și „ceaușului” (David Corbea), care este arătat ca un om cu mare influență asupra bulgarilor și sirbilor, și care are legături cu Francisc Rákóczi și cu

Cantacuzinii din Țara Românească (I. N. Mihailovski, *Очерк жизни и службы Николая Спафария в России*, Nejin, 1897, p. 37 – 38). Am relevat această scrisoare în lucrarea mea *Nicolas spathar Milesiu*, Paris, 1925, p. 146, fără a putea identifica atunci pe „ceauș”.

Deși studiul lui G. Georgescu-Buzău aduce o serie de contribuții noi, socotim că figura lui David Corbea și a fratelui său, Teodor, merită o cercetare amplă și completă, fiind un capitol însemnat din istoria relațiilor româno-ruse.

Al treilea studiu al colecției, se datorează colaborării lui N. Corivan și M. Ciolan, *Un boier moldovean în slujba lui Petru I*, (p. 63–71). Este vorba de Melenghie Lungul, care încă din 1707, dar mai ales cu prilejul campaniei de la 1711 în Moldova, a fost în serviciul țarului, dar nu se vede bine, din textul documentelor, în ce calitate. Se pare că este vorba de un curier diplomatic, sau de un agent secret. Autorii stabilesc și originea familiei lui.

C. Șerban, *Jurnalul feldmareșalului B. P. Seremetev despre campania de la Prut (1711)*, (p. 72–95). Jurnalul feldmaresalului Seremetev este un izvor privitor la campania armatei rusești în Moldova sub conducerea lui Petru cel Mare, și prin aceasta privitor și la istoria Moldovei în domnia lui D. Cantemir. Traducerea în românește a pasajelor ce ne privesc, făcută după textul rusesc tipărit în 1898, pune acest izvor la îndemnăna cercetătorilor români. Unele nesiguranțe în traducere se repetă în text sub forma unor dublete: ceașnik, (paharnic), lagăr (tabără), dorește (așteaptă), informațiile (știrile) și pogoniții (curieri, surugii), decretele (ucazurile).

Urmează Tr. Ionescu-Nișcov, *Aspecte sociale din fările române în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea* (p. 96–101), cu cîteva date despre țările române, care nu reprezintă însă o analiză adîncită a stărilor sociale de la noi, ci mai mult însemnări fugăre.

Valeriu Ciobanu, A. S. Pușkin și literatura română, (p. 102–139). Este o lucrare studiată și interesantă, mai ales în partea din urmă: Pușkin și folclorul românesc, în care se aduc contribuții noi și bine analizate. Socotim însă că, mai ales în partea de la început, ar fi trebuit să se recunoască mai hotărît contribuția predecesorilor la problema Pușkin și românilor. Astfel, lucrarea lui Ch. Bezviconi și Sc. Callimachi, *Pușkin în exil*, București, 1947, nu cuprinde numai lista refugiaților de la Chișinău (vezi p. 106, nota 14), ci un studiu întins și erudit, care trebuia

pus pe larg la contribuție. Mai relevăm unele inadvertențe și greșeli de amănunte în studiul lui V. Ciobanu: la p. 106, Ilie Catargiu nu era „haiduc”, ci mare boier; la p. 107, „Dimitrie și Iancu Russo refugiații din Moldova” (în Basarabia). Mai întîi, în loc de Dimitrie, trebuie citit Dinu, iar în al doilea rînd, cei doi frați nu erau refugiați, ci băstinași din Basarabia; la p. 113, profesorul francez „Ripé” trebuie ortografiat: *Repey*; tot acolo, „moldovenii, Sturdza și Ivan Mihailovici” sunt în realitate o singură persoană: Ioan Mihail Sturdza, și nu două; la p. 124, nota 87, este o ciudată confuzie: „Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* crede chiar că (Dabija Vodă) a fost omorât de turci căci după aceea n-a avut nici unul nenocirea aceea să fie ucis în scaun, fără numai Eustațiu Dabija și tatăl nostru Constantin Cantemir”. Autorul a folosit, se pare, o traducere defectuoasă a *Descrierii Moldovei*, căci D. Cantemir spune tocmai contrariul: „nemini, nisi Eustratius Dabize et nostro parenti Constantino Cantemyrio, in solio extingui contigit” (D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 71), ceea ce înseamnă: „nici unuia (dintre domni) nu i-a fost dat să moară în scaun, afară de Eustratius Dabija și de părintele nostru, Constantin Cantemir”. Deci greșește autorul cînd afirma că asupra sfîrșitului lui Dabija vodă „planează un mister” (p. 124).

Gh. Ungureanu, *Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei* (p. 140–149), cuprinde date prețioase din actele inedite ale Arhivelor Statului din Iași asupra formării armatei moldovenești în urma tratatului de la Adrianopol. Această organizare are loc la 1830, pe baza unui „așezămînt” al cărui text, rămas inedit, îl folosește autorul și care cuprinde organizarea, disciplina, uniformele și aprovizionarea armatei. Alături de acest text se studiază și o serie de măsuri luate în favoarea organizării armatei, în anii următori, pînă la 1850.

Gh. Potra, *Un român la Invățătură în Rusia în vremea Regulamentului Organic* (p. 150–172). Pe baza unui dosar din Arhivele Statului din București, Gh. Potra urmărește activitatea unui fiu de boierină, Nicolae Gănescu, din București, trimis în anul 1831 la studii în Rusia. El studiază farmacia la Universitatea de la Harkov, trece apoi în 1833, la Universitatea din Moscova (la Academia medico-hirurgicală), unde rămîne pînă la 1837, cînd capătă diploma de doctor în farmacie și în același timp și de medic. Este primul doctor român în medicină din Țara Românească (Muntenia).

I. Focșeneanu, *Colaborarea militară româno-rusă în 1877—1878 și cîştigarea independenței de stat a României* (p. 172—192), este o prezentare clară, care a putut înnoi punctele de vedere și cunoștințele de pînă acum ale istoriografiei mai vechi asupra operațiilor militare din războiul pentru independentă, grație documentelor publicate de Institutul de istorie: *Documente privind istoria României* (seria 1877).

În ceea ce privește documentarea rusească asupra războiului de la 1877, autorul a putut folosi, ni se pare, pentru prima oară la noi, imensa colecție de documente: *Сборник материалов по русско-турецкой войне 1877—1878* (Culegere de materiale despre războiul ruso-turc), St. Petersburg, 1898—1911, și care cuprinde 96 de volume (cf. și N. Ceacir, *Frâția de arme româno-rusă în fața Plevnei*, în „Analele româno-sovietice”, Istorie, XI, seria III, 2—18, p. 147, nota 17.)

Gh. Haupt, *Revoluționari ruși în România în a doua jumătate a veacului al XIX-lea* (p. 193—212) este de fapt continuarea studiului același autor, *Din istoricul legăturilor revoluționare româno-ruse (1849—1881)*, București, 1955. Prezentul articol duce istoria „legăturilor revoluționare” pînă la 1890.

Urmează studiul lui I. Cicală și A. Egyed, *Eroul revoluției populare ruse din 1905 în Transilvania*, (p. 213—247); apoi al lui D. P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina ceterărilor rusești* (p. 248—291). Acest din urmă studiu este de fapt o bibliografie critică a edițiilor de documentare slavo-române, precum și a studiilor privitoare la subiect apărute în țările rusești. Lucrarea este împărțită în capitole: a) cataloage, studii și ediții de manuscrise; b) cataloage, studii și ediții de documente; c) o bibliografie a edițiilor românești de documente (a lui A. Iațimirski). Partea a doua a studiului lui D. P. Bogdan a apărut în „Analele româno-sovietice”, Istorie, aprilie-iunie, 1957, p. 117—143, cuprinzînd studiile de diplomatică, paleografie și epigrafie. În fiecare din aceste subîmpărțiri lucrările (cărți și articole din perioade) sunt indicate în ordine cronologică și cu observații critice. În partea întâi a studiului nu se dau însă publicațiile ucrainene din Galicia, în timpul stăpînirii austriace. Astfel, lipsește la seria edițiilor de documente, colecția lui Isidor Saranievici, *Юбилейное издание в память 300-летного основания Львовского гра-*

бронигийского братства, I, Liov, 1886, care cuprinde multe scrisori ale domnilor și boierilor români, numai în parte reproduse și traduse de I. Bogdan, în Hurnuzaki, *Documente, Supliment II*. Lucrarea este citată de D. P. Bogdan numai în partea a doua a studiului, în legătură cu o inscripție, dar nu și în legătură cu documentele moldovenesti în limba slavă, ce conține (un exemplar este la Biblioteca Academiei R.P.R.). De asemenea, dintre publicațiile ucrainene din Galicia trebuie să citate, la secția despre cataloage, cele două cataloage de cărți vechi și manuscrise ale lui Ilarion Svencițki, *Каталог книг церковно-славянской печати церковного музея во Львове* (Catalogul cărților tipărite în limba slavă bisericescă în Muzeul bisericesc din Liov), Zólkiev, 1908, 5213 p. și același, *Опис рукописи Народного Дому з колекції А. Петрушевича*. (Descrierea manuscriselor Casei Naționale din colecția A. Petrușevici), Liov, 1913, 193 p. Ambele cuprind numeroase piese provenind din Moldova. Bibliotecile noastre nu au colecții complete ale periodicelor vechi rusești și o cercetare a lor în U.R.S.S. ar completa desigur cunoștințele noastre bibliografice asupra edițiilor și studiilor rusești privitoare la documentele și manuscrisele slavo-române.

Ultimul studiu din volum este al lui A. Andronic, *În legătură cu unele manuscrise rusești din Biblioteca centrală a Universității din Iași*, (p. 292—306). O parte din aceste manuscrise provin de la membrii familiei Hașdeu, înaintașii lui Bogdan Petriceicu, și anume de la tatăl său, Alexandru și de la bunicul său, Tadeu, uncle chiar autografe cu opere de ale lor, altele derivate din biblioteca episcopului Melhisedec. Autorul se oprește îndeosebi asupra caietelor cuprinzînd cursurile audiate la Universitatea din Petersburg de studentul moldovean Ioan Mandinescu, în anii 1853—1857, unde a studiat dreptul. A. Andronic urmărește să stabilească care erau profesorii audiați de studentul român, și influența exercitată de ei. Atrag atenția că la Academia R.P.R. (secția manuscrise) se mai află și alte caiete de studii la universitățile rusești din aceeași epocă, provenind tot din biblioteca episcopului Melhisedec. Ele se păstrează în seria manuscriselor slave.

P. P. Panaitescu

GH. GEORGESCU-BUZĂU, *N. Bălcescu*

București, 1956, 256 p., în 8°

Tov. Gh. Georgescu-Buzău, care pregătise pentru centenarul morții lui N. Bălcescu o ediție de *Opere*, a consacrat în 1956 aceluiași autor o monografie, care e o încercare de popularizare a vieții și operei marelui democrat revoluționar. Necesitatea unei asemenea lucrări era de mult simțită și era natural ca tov. Gh. Georgescu-Buzău să se fi crezut îndreptățit a ne-o da. Prin îndelungatele sale cercetări asupra perioadei și prin publicațiile sale în acest domeniu, tov. Gh. Georgescu-Buzău era calificat să dea, chiar și sub formă unei lucrări de popularizare, o operă vrednică de memorie lui Bălcescu. Din păcate, lucrarea nu corespunde nivelului care se putea aștepta de la un specialist.

Cadrul în care e așezată figura lui Bălcescu e foarte larg: el cuprinde toată perioada de „Descompunere a feudalismului și începuturile capitalismului (1774–1848)”, care făcuse deja obiectul unui studiu al tov. Gh. Georgescu-Buzău. Acest cadru surprinde întrucât Bălcescu s-a născut abia la 29 iunie 1819. El prezenta însă avantajul de a permite autorului să introducă materialul studiului său în biografia lui Bălcescu.

Autorul se mulțumește în general cu materialul și cu referințele ce i le ofereau lucrările sale anterioare și operele lui Bălcescu editate de D-sa.

De aici extrema sărăcie a informației. Toată partea consacrată copilăriei și adolescenței lui Bălcescu se reduce la datele arhicunoscute pe care nile-au păstrat I. Voinescu II și I. Ghica. Niciodată din părțile obscure ale vieții lui N. Bălcescu din această perioadă nu e lămurită. Nu se aduce nici o precizie cu privire la locul nașterii lui Bălcescu, la situația materială a părintilor săi, la data intrării lui în colegiul Sf. Sava, la data absolvirii sau părăsirii colegiului, deși arhiva acestui colegiu există și, cercetată, î-l ar fi permis să aducă unele precizări. Astfel, din matricolele Școlii Sf. Sava ar fi putut afla că, în 1832, Nicolae Bălcescu era în clasa a V-a, avea 12 ani și era coleg cu N. Prebeanu, Ionita Poenaru, Mihail Blăcoveanu etc. În 1835–1836 era în clasele complimentare, avea 15 ani și era coleg cu Firu Sebastian, Burcă Ștefan etc.

În loc de a încerca, pe baza unor cercetări noi, să evoce copilăria și adolescența lui Bălcescu, tov. Gh. Georgescu-Buzău umple primele 51 de pagini ale lucrării cu evenimente ca: răzvrătirea tîrgoviștenilor împotriva lui Alecu Suțu care confiscase hotarul tîrgului

lor, cu răscoala din 1819, cu mișcarea din 1821, cu versuri referitoare la Iancu Jianu etc. Aceste evenimente povestite pe larg, n-au aici altă justificare decât că erau deja narrate în lucrarea sa despre *Descompunerea feudalismului*...

Cu toate că primul capitol, intitulat „Vreme de prefaceri și de clopot”, era un domeniu explorat de autor, nu lipsesc afirmațiile vagi sau inexakte. Astfel ni se pare greu de dovedit că mănăstirile și boierii au intervenit în „repelate rînduri la domnie să fie majorat numărul zilelor de clacă de la 12 pe an... la 36 pe an”. Dacă tov. Georgescu-Buzău cunoaște – în afară de anaforaua Divanului Moldovei din aprilie 1775 (*Acte și legiuiri privitoare la chestia tărânească*, vol. I, p. 32 – 34), care a fost respinsă, acordindu-se la 30 septembrie 1777 numai două zile peste cele 12 stabilite prin așezămîntul lui Grigore Ghica, la 1 ianuarie 1766 – și alte cereri asemănătoare, ar fi trebuit să le arate: ne-ar fi făcut un serviciu. În afară de aceasta, fenomenul se referă la Moldova și Bălcescu era din Tara Românească, unde stăpînil de moșie nu izbutiseră, după declarația lui Kisseliev, nici în 1832 să impună pretutindeni tăraniilor cele 12 zile „legiuite” de clacă.

Aceeași generalizare vagă și lipsită de discriminare între situația Moldovei și a Tării Românești, în privința manufacтурilor care, afirmă tov. Georgescu-Buzău, „se înmulțesc la sfîrșitul secolului al XVIII-lea”. „Au luat ființă manufacтурi textile pentru prelucrarea liniilor, manufacтурi alimentare pentru prelucrarea produselor cerealiere, manufacтурi pentru fabricarea hîrtiei, pentru fabricarea sticlei etc.” (p. 12). E adevarat că, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, s-au înființat o serie de manufacтурuri în Tara Românească și Moldova, dar autorul omite să adauge că aceste manufacтурuri n-au durat de către un an sau doi, că, chiar și acelea a căror existență poate fi urmărită timp de două decenii suferă dese întreruperi. Inseguritatea averii și persoanelor în Imperiul Otoman și sistemul capitulațiilor nu ofereau condițiile necesare dezvoltării manufacтурilor. De aceea consulul general al Rusiei, Al. Pini, putea, în perfectă cunoștință de cauză, să scrie baronului Stroganof la Constantinopol: „Industria manufacтурieră nu-i deloc cunoscută în Tara Românească”. Așa cum tov. Gh. Georgescu-Buzău prezintă lucrurile, cititorul neinformat rămîne cu

impresia că Tara Românească a avut, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, o industrie manufacturieră.

O afirmație surprinzătoare din partea unui specialist al „Descompunerii feudalismului” e aceea că „lupta națională dusă de burghezie nu avea, aşadar, ca tel o eliberare de sub jugul turcesc de care să profite mareala majoritate a poporului” (p. 49).

Tov. Gh. Georgescu-Buzău pretinde că monopolul turcesc a fost îngrădit prin tratatul de la Küçük-Kainargi. D-sa ar fi foarte incutcat dacă i s-ar cere să arate textul în care tratatul vorbeste de aşa ceva. În realitate, monopolul turcesc a fost reglementat printr-un hatișerif dat în noiembrie 1774. Hatișeriful e rezultatul victoriei Rusiei asupra Turciei, dar nu poate fi confundat cu tratatul de la Küçük-Kainargi.

Capitolul „Cadetul” de asemenea nu aduce nici o informație nouă cu privire la viața militară a lui Bălcescu. Iar asupra *complotului*, informația autorului nu depășeste pe aceea de acum o jumătate de veac a lui I. Filitti. Autorul n-a utilizat nici datele noi din comunicarea lui G. Zane, ținută la Institutul de istorie.

Insuficiența informației explică și unele greșeli de date. Autorul spune că, pentru participarea sa la complotul din 1840, Bălcescu, socrul minor, a fost condamnat la trei ani, și că apoi osindă i-a fost redusă cu un an, dar nu arată cum se explică grațierea. Apoi e inexact că Bălcescu a fost eliberat în februarie 1843. El a fost grațiat de Alexandru Ghica, care a fost răsturnat la 7 octombrie 1842. Deci Bălcescu n-a putut fi eliberat, prin grațierea lui Ghica, decât înainte de căderea acestuia, în 1842.

Autorul nu aduce nici o dovedă documentară în sprijinul afirmației sale că Bălcescu ar fi pus bazele „Frăției” în februarie 1843 și nu în toamna aceluiși an, cîm arată I. Ghica pe care se sprijină și aici, fără să mai aducă alte știri.

Autorul pretinde că *Puterea armată* (1844) e prima scriere a lui Bălcescu. Or, G. Zane a publicat în ediția sa un studiu, *Table istorice*, pe care îl atribuie lui Bălcescu și care e anterior *Puterii armate*. P. P. Panaiteanu și N. Iorga inclină de asemenea în favoarea, cel puțin parțială a paternității lui Bălcescu.

În privința condițiilor în care *Puterea armată* a fost publicată la Iași, autorul se sprijină tot pe I. Ghica, deși în urma publicării unor scrisori ale lui Bălcescu pe care tov. Gh. Georgescu-Buzău le ignorează, datele lui Ghica s-au dovedit eronate.

Expunerea operei lui Bălcescu pînă la revoluție nu conține o analiză în adevară știin-

tifică. Autorul nu face nici un efort de a-i stabili izvoarele interne sau externe și de a preciza contribuția originală a lui Bălcescu față de ceea ce se scrisese pînă atunci și influențele străine asupra concepției sale istorice. Nimic din ceea ce e susceptibil de a preciza și defini gîndirea unui scriitor.

Evenimentele care preced revoluția din 1848 sunt expuse sumar, pe baza unei informații insuficiente, fără critica izvoarelor. Vorbind de pregătirea revoluției, autorul susține că Bălcescu s-a opus colaborării cu Goleschi, deși tot el arată că, tot atunci, comitetul revoluționar făcuse un împrumut de la A. C. Golescu (p. 99). Tov. Gh. Georgescu-Buzău consideră broșura *Ce sînt meseriașii* ca o lucrare originală, deși I. Filitti și G. Zane arătasera că mult că broșura nu e decît traducerea celebrului pamflet al lui Sieyès, *Qu'est-ce que le Tiers-Etat?* la care traducătorul a adăugat un scurt tablou al revendicărilor liberale.

În capitolul consacrat revoluției din 1848 nu găsim nimic nou afară de definiția pe care autorul o dă revoluției: „revoluția clăcașilor și a țiganilor robi pe tot cuprinsul Tării Românești” (p. 131). Deci revoluția burgheză din 1848 a fost o revoluție țărănească de țărani clăcași, și de țigani robi!

Istoriografia veche a prezentat acțiunea și opera lui N. Bălcescu de pe poziții naționaliste, lăsînd intenționat în umbră politica și ideile sale democrat-revoluționare.

În loc ca tov. Georgescu-Buzău să scoată în relief acest aspect negativ și real al istoriografiei burghese, d-sa atribuie acesteia vini imaginare, căzînd în contradicție cu însăși principiile unei reconsiderări critice de pe poziții marxist-leniniste.

Astfel pentru a dovedi ingratitudinea cu care a fost tratată în trecut memoria lui Bălcescu, autorul trece sub tăcere scrisurile lui Gr. Tocilescu, P. P. Panaiteanu, N. Cartojan, S. Dragomir, G. Zane și alții, și pretinde că în trecut nu s-au publicat din operele lui Bălcescu decît cele cu caracter „inofensiv”; în timp ce cele cu caracter revoluționar au fost lăsate uitării (p. 249). Or, pînă în 1940, *Puterea armată în Valahia* s-a tipărit de 16 ori, *Cuventul preliminaru* de nouă ori, *Romînii și fanariotii* de sase ori, *Puterea armată... la moldoveni* de șapte ori, *Despre starea socială a muncitorilor plugari* de nouă ori, *Drepturile Românilor* de sase ori iar *Question économique* de trei ori.

Lucrarea nu corespunde deci așteptărilor istoricilor și admiratorilor lui Bălcescu. Principala slăbiciune constă în insuficiența documentară; Autorul se mulțumește în general cu materialul pe care i-l oferea propriile sale

lucrări anterioare, și acela insuficient controlat. Partea relativă la revoluția din 1848 și la ultimii ani ai vieții lui Bălcescu e ceva mai documentată, fiindcă și aici expunerea se bazează pe o lucrare anterioară. Dar și aici avem de relevat lipsuri grave. Rolul lui Bălcescu în negocierile româno-maghiare din 1849 și legăturile sale cu grupul de la „Junimea Română” ca și acțiunea lui în rândurile emigrării, sunt insuficient documentate și palid insășișate.

A doua lipsă fundamentală e insuficiența critică. Autorul face prea ușor afirmații necontrolate, ca în cazul tratatului de la Kuciük-Kainargi, sau neverosimile ca aceea, că în tabăra lui Magheru s-ar fi găsit, la 27 septembrie 1848, „30 000 de oameni gata de luptă” împotriva armatelor turco-țărănești. El confundă uneori noțiuni de natură diferită și trage concluzii neîntemeiate. Astfel la nota 2, p. 48, află că, în 1822, din 10 500 de familii, cîte numără populația Bucureștilor, 6 500 erau familii de boieri, 2 000 de familii de negustori și 2 000 de familii de „lucrători”! În 1831, „statistica populației Bucureștilor arăta 44 404 familii din «clasa mijlocie», deci de zece ori mai mult decât în 1822”. „Către 1844, existau 60 000 de familii de negustori și de «popor», față

de 12 690 familii boierești”. Socotind 4,5 membri de familie, Bucureștii ar fi avut în 1844: $72\ 690 \times 4,5 = 327\ 105$ locuitori, cîți avea la începutul secolului al XX-lea.

În realitate, statistica din 1822 vorbește de familii, iar cele din 1831 și 1844 de suflete. Confuzia celor două categorii permite tov. Gh. Georgescu-Buzău să afirme că, clasa mijlocie crescuse între 1822 și 1831 de zece ori, probabil în urma dezvoltării manufac-

torilor. În ceea ce privește analiza operei lui Bălcescu, autorul se mulțumește în general s-o rezume în ordine cronologică de pe o poziție sistematic admirativă, fără spirit critic. În felul acesta, ideile lui Bălcescu se prezintă șters, fără relief, iar acțiunile lui fără viață. Legătura organică cu societatea și cu împrejurările istorice lipsește. Realitatea istorică, de la care au pornit și pe care gîndirea și acțiunea lui Bălcescu au voit să o transforme nu formează soclu pentru măreața lui figură. Nici din suflul revoluționar al acestui democrat, al căruia puls a băut în ritmul înfrigurat al timpului, nu se simte în expunerea tov. Gh. Georgescu-Buzău¹.

A. Ofetea

CONTRIBUȚII NOI LA ISTORICUL RĂSCOALELOR DIN 1907

Aniversarea seicentenarului răscoalelor din 1907 a prilejuit apariția unui însemnat număr de studii și articole, atât în țară cît și în străinătate, printre care și a unei culegeri în limba maghiară², cuprinzînd contribuția a cinci cercetători de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj și de la Universitatea „Bolyai”.

Participarea ciangăilor din Moldova la răscoale, un aspect puțin cunoscut pînă în prezent, este însășișată de B. Cselényi. Autorul reușește să demonstreze, pe baza multiplelor exemple, că ciangăii s-au încafărat activ în luptă țărănilor români, acționînd împreună, în înțelegere deplină. Studiul lui B. Cselényi – care se ocupă de ani de zile cu istoria ciangăilor în evul mediu – ar fi cîștigat dacă autorul nu s-ar fi mulțumit să se bazeze numai pe

documentele publicate ci ar fi stăruit să aducă și mărturii inedite.

Ion Cicală atacă problema complexă a atitudinii partidului național român din Ungaria față de răscoalele din 1907. Autorul pornește de la constatarea justă că partidul național era un partid burghez, dar a căruia bază de masă o alcătuiau însă țărani și inteligențialii români; această idee nu este însă urmată cu consecvență, autorul concentrîndu-și atenția asupra atitudinii conduceătorilor, nu și a membrilor de rînd. Conduceerea partidului în care figurau mari moșieri ca dr. Aurel Vlad, Alex. Vaida Voevod, dr. T. Mihali, Gh. Popp, sau reprezentanți ai marii burghezii, privea cu îngrijorare cele ce se petrecău peste Carpați. Pe măsură ce răscoalele luan amploare, devinea evidentă solidaritatea acestora cu clasele dominante din vechiul

¹ În ceea ce privește stilul, întă cîteva exemple: „glasul de tunet al lui Tudor” (p. 22), „jăraticul incins în 1821” (p. 31), „viziorita stîrnită de Tudor” (p. 38). „țărani obidiți... au nevoie să roiască ca un furnicar îndreptindu-se spre cimpia ierboasă dela Izlaz” (p. 116)

La 9 iunie răsculatii s-au îndreptat spre palatul domnesc „într-un a da ghes lui Voîla Bibescu” (p. 131).

² Adalékok az 1907-es Parasztelkelés történetéhez (Contribuții la istoria răscoalelor țărănești din 1907). Editura științifică, București, 1957, 148 p.

regat ; ca și cercurile guvernamentale maghiare, ei căutau să abată atenția țărănimii din Ardeal de la caracterul social al marilor frâmlintări din Moldova și Muntenia. Stăruințele lor s-au soldat doar cu succese parțiale ; masele țărănești și muncitorimea română din Transilvania s-au solidarizat totuși cu răsculații și pe alocuri și-au exprimat fățuș indignarea față de singeroasa represiune.

Trei studii publicate în acest volum vin să largescă cunoștințele despre răsunetul internațional al rășcoalelor din 1907. A. Egyed analizează amănuntit ecoul acestor evenimente în presa maghiară. Pe baza cercetării atente, el scoate în evidență atitudinea diferențială a curentelor politice care existau pe atunci în Ungaria față de convulsiunea socială din România. Folosind informații culese din presă, dar mai ales intereseante documente oficiale inedite (pe care autorul le publică în anexă), A. Egyed scoate în evidență neliniștea provocată de rășcole în rândurile oficialităților maghiare, arată preocuparea autorităților de a preînlătura întinderea lor și peste Carpați. Această temere era reală deoarece în Bihor, în Maramureș, sub impulsul evenimentelor din Muntenia și Moldova, au izbucnit numeroase frâmlintări și rășcoale locale.

Atitudinea marelui poet Endre Ady față de realitatea din Ungaria și România în 1907 e urmărită de L. Kántor.

Un interesant și valoros studiu despre cauzele și consecințele rășcoalelor din 1907 oglindite în istoriografia maghiară este semnat de I. Kovács. Autorul arată că la începutul veacului al XX-lea, problema agrară era și în Ungaria în atenția opiniei publice atât a claselor dominante cât și a forțelor progresiste aflate în opozitie. În aceasta situație a luat naștere o nouă ramură a științei burgheze, istoria problemelor agrare și țărănești. Publiciștii, istoricii, economistii burghezi maghiari, pentru a înțelege realitățile din țara lor, au acordat un interes deosebit cunoașterii situației agrare din țările vecine. Problema centrală care li preocupă era de a găsi soluții „pașnice” care să satisfacă atât cercurile guvernamentale cât și țărăniminea. Era firesc deci ca rășcoala din 1907 să fi atras asupra lor atenția acestor cercetători. În anii ce-au urmat evenimentelor, numeroși economisti și istorici cunoscuți ca : H. Marczali, B. Iancsó, S. Márki stăruiau în coloanele revistelor de specialitate asupra cauzelor care au dus la rășcoală. Atenția lor ca și a intelectualilor radicali grupați în jurul revistei *Veacul XX*, redactată de Jászi Oszkár, precum și atenția social-democraților maghiari a fost reținută în primul rînd de lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoibagia*. În același timp economistii maghiari au

prezentat pe larg leguiurile agrare din România, adoptate în urma rășcoalelor, recomandindu-le forurilor competente.

Concluziile lui I. Kovács sunt convingătoare și ar fi de dorit ca acest studiu interesant să fie tradus și în limba română pentru a deveni accesibil cercetătorilor care se ocupă cu rășcoala din 1907.

În ansamblu, această culegere, publicată de Editura Științifică, este bine venită, atât prin contribuția ei științifică cât și prin faptul că înlesnește cunoașterea rășcoalei din 1907 pentru cititorii în limba maghiară și servește cauzei prieteniei româno-maghiare.

Cercetarea rășcoalelor din 1907 în România a preocupat în ultimii ani pe mai mulți cercetători sovietici ; ne referim la V. Storojuk, V. Vinogradov, A. Novak și în mod deosebit pe E. I. Spivakovski care în studiile sale publicate a atacat variate aspecte ale mișcărilor sociale din anii 1905–1907 din România. Istoricul sovietic a urmărit avântul mișcării muncitorești în 1905–1906¹, activitatea potemkiniștilor în România², lupta literaturii progresiste române în acești ani³ etc.

În numărul 5 al revistei *Voprosi istorii* din 1957, E. I. Spivakovski a publicat o amplă prezentare critică despre rezultatele obținute în ultimii ani de istoricii români în studierea rășcoalelor din 1907. Cu această ocazie istoricul sovietic care a dovedit de mai multe ori că este un atent și bun cunoșător a celor publicate în domeniul istoriei moderne de nouă istoriografie românească, semnalează și numeroase documente aflate în arhivele sovietice referitoare la evenimentele din 1907 în România. Acest articol din *Voprosi istorii* este de fapt o introducere la un studiu amplu despre rășcoale din 1907, publicat recent și pe care îl prezintăm sumar în nota noastră. În noua sa lucrare *Крестьянские восстания в Румынии 1907 г.* în *Труды Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина*, Moscova, 1957, vol. I, p. 250–355, autorul pe baza unei variate documentații românești și rusești, folosind și unele informații din presa străină, schițează situația economică și socială a

¹ Traducerea acestui articol publicat în *Voprosi istorii* apărut și în *Studii*, nr. 3, 1952, p. 58–85.

² În culegera *Революционное движение в Черноморском флоте в 1905–1907 гг.* editată de Biblioteca V. I. Lenin din Moscova, 1956, p. 7–113.

³ În *Известие А. Н. СССР, отделение литературы и языка* 1955, vol. XIV, fasc. 6, p. 514–532.

clasei muncitoare și a țărănimii în preajma avântului revoluționar din 1907, luptele muncitorești și țărănești din acești ani, ajungind la concluzia că în primăvara anului 1907 s-a creat în România o situație revoluționară. Din păcate, în favoarea acestei importante teze, care a fost demonstrată și de istoriografia noastră, E. I. Spivakovski nu aduce suficient material concret, frâmlinările politice și sociale din această perioadă fiind redate sumar și pe alocuri incomplet.

Capitolele de bază ale lucrării tratează istoricul evenimentelor din februarie-martie 1907. Autorul, în urma analizei migăloase a documentelor publicate, a reușit să prezinte mersul răscoalei, aria ei de răspândire, formele de luptă, revendicările formulate de țărani, precum și represiunea sinugeroasă organizată de clasele dominante. Punctul de vedere al lui E. I. Spivakovski este că răscoalele din martie 1907 au însemnat momentul culminant al avântului revoluționar, care s-a continuat — în linie descreșcindă — și în lunile următoare, în a doua jumătate a anului 1907 și începutul lui 1908, cind au avut loc unele răscoale și mișcări țărănești precum și acțiuni de masă muncitorești.

Studiul amplu al lui E. I. Spivakovski, în realitate o mică monografie, a reușit să

facă cunoscut cititorului sovietic istoricul puternicei răbușniri sociale a maselor oprimate din România în primăvara anului 1907. Lұcrarea cuprinde numeroase observații și puncte de vedere interesante (și controverse); multe din ele pot servi ca premise pentru discuții științifice în jurul problemelor legate de răscoalele din 1907.

Una din calitățile acestui studiu constă în tendința spre o documentare exhaustivă; din păcate, uneori autorul nu este suficient de critic față de izvorul folosit sau neavând la dispoziție unele surse, este nevoie să citeze prin intermediul unor articole ocasionale, de popularizare, care nu asigură corectitudinea în redarea textului.

Numai așa se poate explica persistența unor inexactități în lucrare, ca de exemplu pasajul despre un atac comis de țărani și muncitori asupra orașului Galați în noaptea de 13 martie, cu scopul de a ocupa orașul etc. (p. 304).

Studiul competent al lui E. I. Spivakovski este o contribuție reală la istoriografia răscoalelor din 1907, care demonstrează totodată interesul crescînd al istoricilor din U.R.S.S. față de istoria României.

Gh. Haupt

ČESKOSLOVENSKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ [Revista de istorie cehoslovacă]

Praga, V, 1957, nr. 1, 2, 3, 613 p.

Revista istoricilor cehi și slovaci își păstrează cu regularitate aceeași compartimentare: articole, materiale, discuții, recenzii, stiri și cronică. Numerele din cursul acestui an, cîte ne-au parvenit pînă acum, cuprind cîteva studii interesante, atât prin nouitatea problemelor cercetate, cît și prin puterea de convingere a argumentării. Astfel, primul număr face o interesantă prezentare critică a lucrărilor din domeniul disciplinelor auxiliare ale istoriei, apărute în Cehoslovacia între 1945—1956 (p. 1—26).

Articolul semnat de J. Šebánek semnalază studii de diplomatică, cronologie, paleografie, sfragistică, heraldică, epigrafie și metrologie. Prețioase sunt observațiile pe marginea lecturii și descifrării vechilor documente din arhive. Întrucît autorul a mai publicat un articol, ceva mai înainte, împreună cu S. Dušková, despre *Documentele cehе din epoca Peřimyslitor* (*Sborník archivních prací*, Praga, VI, 1956, nr. 1, p. 136 — 209,

nr. 2, p. 99—158) pe care le împarte în trei categorii: documentele micilor feudali clericali, documentele feudalilor laici și documentele orașelor și locuitorilor, — faptul acesta a provocat o intervenție din partea lui Zd. Šimešek care face, în revista de față (p. 301—307) o serie de observații metodologice în munca de cercetare a vechilor diplomatarii cehi. Obiecțiile se referă la climatul juridic în care au fost redactate actele, la distincția ce trebuie făcută între documentele publice și cele particolare, la analiza stilistică și grafică a actelor și. — la care profesorul J. Šebánek răspunde (nr. 3, p. 539—543), justificînd punctul de vedere al cerecetărilor sale.

Pe aceeași linie de perspectivă metodologică, se situează și contribuția *În legătură cu problemele de metodă, în cercetările istorice*, semnată de J. Polišenský și Libuše Hrabová (nr. 1, p. 139—144). De fapt, e vorba de o discuție provocată de un articol al lui Fr.

Graus, cu un titlu asemănător, publicat anul trecut în *Revista de istorie* (nr. 1, p. 99 – 115).

Cu problemele demografice, legate de dezvoltarea economică a populației, se ocupă Josef Petraň în studiul său *Strâmutarea iobagilor din Cehia și raporturile lor juridice, înainte de 1620* (nr. 1, p. 26 – 59). Pe baza unui material nou, autorul face o analiză amănunțită a situației sociale și juridice a iobagilor, începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și până la lupta de la Muntele Alb. Continuând și în numărul trei (p. 399 – 447), studiul lui Petraň atinge și aşa-zisa problemă a celei de-a doua iobagii. Dacă istoricii germani, polonezi și maghiari susțin că una din caracteristicile acestui proces social este trecerea de la renta în bani la robotă, pentru dezvoltarea condițiilor economice din Cehia secolului al XVI-lea, această particularitate, în bună parte, nu se potrivește. În consecință, pentru a determina începutul celei de-a doua iobagii, trebuie analizate și alte elemente juridice și economice din acel timp.

Mai departe, J. Kočí, specialist în problemele agrare din secolul XVII, publică o *Contribuie la problema fărănească din Cehia de la 1848* (nr. 1, p. 59 – 85). E vorba de un studiu interesant de sinteză, care continuă și în numărul următor (2, p. 248 – 266) și care, spre deosebire de cercetările de pînă acum, include problema agrară din țările cehe în ansamblul evenimentelor politice din monarhia austro-ungară.

Din cuprinsul numărului 2, subliniem, în primul rînd, studiul foarte documentat al lui R. R. Betts (Londra) despre *Jeronym din Praga (Hieronymus Pragensis)*, p. 199 – 226, ars și el pe rug la 1416, pentru aceeași inimive și în același loc, ca și magistrul său, Jan Hus. Jeronym din Praga a fost unul din cei mai mari învățăți ai timpului. Scriitorii protestanți din secolul al XVI-lea îl consideră, alături de John Wicliffe și Jan Hus, drept unul din primii teologi, care au atacat cu vehemență papalitatea. Autorul procedează la o nouă cercetare a arhivelor de la Viena și Constanța, unde Jeronym din Praga a fost anchetat și judecat, respectiv în 1410 și 1416, pentru eresie. La acestea se mai adaugă două scrisori ale lui Jeronym, cîteva aluzii în corespondență lui Hus, apoi alte știri aflate în protocoalele Universității cehe din Praga și în aşa-zisele *Vechile lelopisește cehe*. Istorul englez, care cunoaște bine imprejurările istorice din această perioadă, urmărește faptele începînd din 1409, din ajunul procesului de la Viena, și pînă la arderea lui Jeronym pe rugul de la Constanța (mai, 1416).

Din materialul cercetat, din înărturiile contemporanilor și mai ales din rechizitoriale de la consiliu reies clar adevăratale motive pentru care a fost trimis la moarte teologul ceh. Iată, de pildă, ce spune în rechizitorul său, unul din cardinalii completului de judecată: „Voi, demnitari ai bisericii catolice, luați seama la îndrăznea neerușinată a acestor oameni de obîrșie necunoscută, care se ridică de-acolo de jos, din mijlocul prostimii și care au îndrăznit să atace regatul ceh, să atîșe nobilii și panii la lupte și vrăjbe, să îndepline căvaleria la răsturnarea vechilor orfinduri atît de folositoare ... să bage zîzanie între orășeni, să ajungă în fruntea prostimii și bandelor de adepti înarmați, care au săvîrșit omoruri, au ieftuit biserici și au spurcat altare. O! ce bine ar fi fost pentru regatul ceh, dacă nu se năștea acest om ... Nici Arie, nici Faust, nici Nestor, nici Sabell n-au avut o faimă mai rea decât tine, Jeronyme! Vesta nefericită despre rătăcirea ta s-a răspîndit în Anglia, în toată Cehia, în Franța, Ungaria, Polonia, Lituania, Rusia și Italia” (p. 224).

Un articol interesant pentru problematica iobagiei din Țările cehe, publică Alois Mika. Subiectul nu e nou. El a mai format obiectul unor cercetări din partea specialiștilor cehi și sovietici. E vorba de procesul celei de-a doua iobagii. Problema, pe care autorul încearcă să rezolve, tratează momentul de început al acestui proces în țările cehe, și anume, dacă acesta are loc la sfîrșitul secolului al XV-lea sau mai tîrziu. Fără să tragă o concluzie categorică, Alois Mika afirmă că începuturile acestui proces stau în strînsă legătură cu alte fenomene economice, cum ar fi, de pildă, creșterea capacitatii pieței interne și externe. Or, primele semne ale acestui fenomen s-au ivit pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Aducînd o seamă de materiale noi, J. Purš se ocupă de *Cîteva probleme ale revoluției industriale*, privite în genere, pe planul Europei centrale și răsăritene, iar J. Janáček publică o *Contribuie la problema clăstigurilor negușořesti în secolul al XVI-lea*.

Un alt articol de asemenea foarte interesant, intitulat *Despre lupta de clasă în feudalism*, scrie Josef Macek (nr. 2, p. 289 – 307). E vorba de o comunicare, ținută la Institutul de Istorie, în noiembrie 1956, urmată de discuții. Problemele esențiale, de care se ocupă Macek, sunt următoarele: 1) Ce este lupta de clasă, și obîrșia ei, 2) intensitatea luptei de clasă, 3) problema organizării și insuflarei luptei de clasă, 4) ideologia anti-feudală a luptei de clasă și 5) limitarea forțelor luptei de clasă în feudalism. În concluzie, Macek definește astfel lupta de clasă în feuda-

lism : încercarea de a soluționa conflictul economic dintre starea forțelor de producție și a relațiilor de producție, și mai ales de a soluționa conflictul dintre feudali și iobagi.

În afară de studiul lui Petraň, amintit mai sus, numărul trei ne înfățișează mai ales contribuții de istorie modernă și contemporană. Astfel, nu lipsită de interes este prezentarea lui J. Svoboda privitoare la *Structura socială a ţăraniilor din Cehia, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (p. 447—473). Pentru a răsturna pozițiile vechii istoriografii cehе în această problemă și pentru a dovedi că înăuntru clasei țărănești a existat o categorică diferențiere socială, autorul prezintă un bogat material statistic și demografic.

În această măsură se cuvine să subliniem și studiul lui J. Klížek despre *Criза fabricilor de zahăr din țările cehе de pe la 1880 și importanța ei pentru creșterea mișcărilor țărănești* (p. 473—506). Prima parte din această lucrare a fost publicată anul trecut tot în revista de istorie (p. 270—290 și 417—447). După o cercetare a materialului statistic, autorul trage concluzii interesante pentru această epocă : a) dezvoltarea rapidă a capitalismului în agricultura cehă apare mai ales în cultura

sfeclei de zahăr ; b) procesul de diferențiere socială a populației agricole a fost grăbit de izbucnirea crizei în cultura cerealelor și îndeosebi a sfeclei ; c) descompunerea rapidă a satului, unde mareea proprietate căută din răspunderi să învingă simptomele acestei crize, a ascuțit contradicțiile dintre diferitele clase și părturi din sunul populației șătești ; în sfîrșit, d) criza sfeclei de zahăr a adăncit nu numai criza cerealelor în genere, ci și conflictele economice dintre industrie și agricultură, dintre sat și oraș, dintre mareea proprietate și țărănimile.

În sfîrșit, Zd. Jindra se ocupă de *Dezvoltarea capitalului bancar din Cehia înainte de primul război mondial* (p. 506 — 526), iar I. Hlaváček publică un material în legătură cu *Inchiziția de pe la 1330 din țările cehе* (p. 526—539), în care se dezvăluie diferite procedee de luptă împotriva sectelor.

Pe lîngă capitolul discuțiilor purtate în jurul unor probleme cu caracter foarte variat și care antrenăază și sporește interesul specialiștilor, Revista de istorie cehoslovacă își ține cititorii la zi cu informații despre cele mai noi publicații istorice.

Tr. Ionescu-Nișcov

P. LEMERLE, *L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur „La geste d'Umur Pacha”*

Paris, 1957

Cronicarul turc din secolul al XV-lea, Enveri, este autorul a două opere, amândouă deosebit de importante pentru istoria patriei noastre. Una, *Teferrügnâme* (Cartea incursiunilor), este o relatare a expediției lui Mehmed II împotriva Țării Românești (Eflak) în anul 1462 la care a participat și Enveri. Despre soarta acestei lucrări nu se știe nimic, probabil este pierdută. Cealaltă operă este o cronică rimată intitulată *Düsturnâme* (Codice de legi) scrisă în anul 1465 și dedicată marelui vizir Mahmud pașa. Aceasta cuprinde trei părți distincte. Prima este o prelucrare după cronică persană a lui Beyzavi, a doua cuprinde povestirea faptelor de arme ale emirului din Aydin (Smirna), Umur pașa (1334 — 1348) și ultima parte este o istorie a osmanililor pînă în anul hegirei 869 (= 1465). Acest izvor narativ a fost publicat cu un studiu introductiv, după unicul manuscris din fondul turc al Bibliotecii Naționale din Paris, de istoricul turc Mükrimin Halil (Istanbul, 1928—1930).

Povestirea faptelor lui Umur beg a fost publicată într-o traducere în limba franceză în anul 1954, de către I. Melikoff Sayar. Volumul de față este comentarul acestei lucrări, în care se încearcă identificarea localităților menționate în cronică, stabilirea cronologică a evenimentelor povestite și veracitatea informațiilor prin raportarea lor la celelalte două izvoare contemporane, istoria lui Cantacuzino și Gregoras.

Cronică are o însemnatate și pentru noi, fiindcă pomenește printre altele și despre expediția lui Umur pașa în țara Eflak (versurile 1209—1306). Lemerle este de părere că episodul acesta este autentic și-l datează din iulie-septembrie 1341, în timp ce M. Halil crede că este din anii 1339—1340. Campania o consideră ca fiind întreprinsă inițial împotriva Bulgariei, în urma sugestiilor lui Cantacuzino, care voia să constringă pe țar. I Ioan Alexandru să încheie un acord cu Bizanțul. Cind conflictul bizantino-bulgar fusese aplanat (august 1341), emirul se găsea la gurile

Dunării și pentru a se despăgubi a atacat un teritoriu care nu aparținea nici Bizanțului și nici Bulgariei. Cronica arată că el a ocupat și distrus orașul Kili (Chilia) și alte multe fortificații care aparțineau pe atunci Tânără Românești.

În realitate, prima parte a cronicii lui Umur pînă la ocuparea Smirnei de către latini, trebuie considerată un amestec fantezist de evenimente petrecute în diferite epoci și atribuite de autor lui Umur pentru a-i mări valoarea războinică. Informațiile istoricilor bizantini contrazic relatăriile lui Enveri. Cantacuzino afirma că el a amenințat numai pe bulgari cu o invazie turcească dar nu s-a ajuns la un atac, fiindcă bulgarii au căzut la înțelegere (Cantacuzino, II, Bonn, p. 57). Gregoras pomenește numai de pregătirile lui Umur pentru ca să atace Tracia și care au fost oprite în urma unei ambasade trimise de Cantacuzino (Gregoras, II, Bonn, p. 596–598).

De altfel ne pare că totul neverosimil că bizantinii să lase liberă trecerea în Marea Neagră a unor vase de pirați, care în orice moment ar fi putut prăda țărmul grecesc. Apoi este greu de admis o expediție a lui Umur cu ambarcațiile sale ușoare prin locuri complet necunoscute și la o distanță atât de mare de țară. Poemul cuprinde și o informație în legătură cu trecerea vaselor pe uscat pentru a ajunge în Marea Neagră, pe un podeț uns cu săpun, episod împrumutat din povestirea cuceririi Constantinopolului de Mehmed II. La fel, expediția lui Umur împotriva orașului

Gallipoli este de domeniul fanteziei. De aceea nu putem împărtăși punctul de vedere al lui Lemerle, că Enveri se dovedește a fi de o mare exactitate istorică (p. 94).

Alte păreri ale autorului sunt de asemenea susceptibile de discuție. Astfel, explicarea originii emiratelor din Asia Mică ca un fel de „confraternități religioase” și caracterul lor agresiv având la bază „un ideal moral” nu corespunde realității. Crearea și dezvoltarea emiratelor turcești trebuie legată de criza societății pastorale izbucnită în mijlocul triburilor din Turcmenia la începutul secolului al XI-lea.

O reală valoare istorică începe să aibă *Düsturnâme* de-abia când se ajunge la intervențiile lui Umur în războiul civil din Bizanț (1342). Informațiile date de cronică încep să concorde cu cele istoricilor bizantini. Izvorul lui Enveri este de astă dată un contemporan al evenimentelor. Chiar și Enveri precizează că pentru această parte utilizează ca sursă pe un oarecare Hadje Selman. Ultima parte a poemului lui Umur cuprinde moartea eroului și nu are decât o valoare literară.

Cartea lui P. Lemerle reprezintă o contribuție importantă pentru valorificarea unei surse istorice puțin cunoscute deși de o valoare istorică inegală. Studiul lui Lemerle este în același timp un îndreptar util pentru o perioadă destul de interesantă din istoria Bizanțului.

E. Frances

M. M. STRÂNGE, *Societatea rusă și revoluția franceză din anii 1789–1794*

Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1956; 202 p.

Problema atitudinii societății ruse față de revoluția burgheză din Franță și a ecoului pe care această revoluție l-a avut în cercurile largi ale societății ruse din acea vreme n-a constituit pentru istoriografia rusă și mondială un obiect de studiu decât numai întâmplător.

La începutul sec. al XX-lea P. N. Miliucov referindu-se la această problemă scria: „Nu existase... în Europa o țară care să fie mai bine asigurată de influența ideilor revoluției franceze decât Rusia”. Această concluzie era motivată astfel: „Rusia – în acea perioadă – a atins tocmai punctul culminant în dezvoltarea acelor relații sclavagiste și privilegiilor nobiliare cărora aceste

idei le dăduse o lovitură hotăritoare”¹. Istoricii ruși burghezi nu au văzut însă că în momentul când orfanduirea feudal-lobăgită atingea în Rusia „punctul său culminant”, bazele ei erau deja subminate de apariția și cristalizarea noilor relații de producție capitaliste.

Istoricii francezi burghezi de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea care s-au ocupat de influența revoluției burgheze din Franță asupra gîndirii sociale ruse din acea perioadă s-au situat cam pe aceleași

¹ P. N. Miliucov, *Очерки по истории русской культуры*, partea a III-a, Petersburg, 1903, p. 374.

poziții ca și istoricii ruși de dinainte de Revoluția din Octombrie.

A. Sorel în voluminoasa sa lucrare *L'Europe et la révolution française* consacră cîteva pagini Rusiei. El scrie: „Propaganda revoluționară nu putea atinge Rusia, nu numai din cauza distanței dar și din cauza caracterului insușit al civilizației acestui imperiu”. A. Sorel explică aceasta prin faptul că „nimic nu era pregătit în Rusia nici pentru libertățile politice nici pentru cele cetățenești”¹.

Mai toate studiile speciale și articolele ocazionale consacrate relațiilor dintre țările europene și revoluția burgeză din Franța merg pe această linie.

M. M. Strange, conducindu-se după metoda materialismului istoric, a studiat de pe poziții noi ecoul revoluției franceze în societatea rusă. Folosind material de arhivă inedit, M. M. Strange ne dă în studiul său — o nouă lucrare de valoare a istoriografiei sovietice — tabloul curentelor ideologice și al luptei de clasă din Rusia, asupra cărora sîu au pus pecetea ideile și mersul revoluției din Franță. Autorul limitează cadrul studiului său pînă la 9 Termidor al anului al doilea al revoluției (27 iulie 1794), dată care, după Marx, marchează punctul final al liniei ascendente a revoluției burgeze din Franță.

Studiul care face obiectul recenziei de față cuprinde 5 capitulo: Viața social-politică în Rusia în ultima treime a sec. al XVIII-lea; Începutul revoluției în Franță și primele ei ecuri în Rusia; Cum s-au reflectat în Rusia evenimentele revoluționare franceze ale anului 1791; Răsturnarea monarhiei franceze în aprecierea contemporanilor ruși; Atitudinea societății ruse față de dictatura iacobină.

Evenimentele sunt astfel urmărite cronologic, corespunzător cu etapele principale ale revoluției, ceea ce permite să se precizeze mai bine atitudinea diferitelor pătuți ale societății ruse la fiecare din aceste etape.

Perioada care face obiectul studiului este aceea a începutului crizei feudalismului rus. Intensificarea exploatarii feudale în condițiile creșterii elementelor capitaliste a agravat contradicțiile social-economice. Autorul urmărește îndeaproape cum s-au reflectat în straturile societății ruse, fenomenele social-economice. În cercuriile intelectualității nobiliare s-au format noi idei despre valorile materiale, despre muncă, despre om „prima comoară în stat”. Nobili au tras concluzia că este

necesar să se ridice productivitatea muncii iobage, să se stimuleze cointeresarea personală a țărăncului în producție, fără de care „el nu se va strădui să perfecționeze munca sa în agricultură”. Cei mai buni reprezentanți ai nobilimii, educați în ideile enciclopediștilor francezi, se convingeau însă tot mai mult că realitatea rusă nu mai putea dăinui și că singura soluție era desființarea orinduielilor feudale și îngrădirea monarhiei. În această atmosferă de contradicții adinții și de luptă ascuțită de clasă care zgudua bazele societății feudale s-au înmulțit, și s-au întărit rîndurile intelectualității raznocințe. În aceste cercuri începuse să se formeze treptat o concepție nouă, burgeză, care prin natura sa se impotrivesc ideologiei feudale.

Autorul arată că o dată cu dezvoltarea forțelor de producție, cu apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste a crescut și nivelul cultural al populației orășenești. În decurs de cincizeci de ani (1750—1800) în Rusia s-au tipărit 7922 de titluri de cărți cu un tiraj general de aproximativ 7 milioane de exemplare. În Petersburg unde în 1768 exista un singur magazin de cărți s-a deschis în decurs de 30 de ani încă 29 de astfel de magazine. După cum remarcă autorul, numărul mare de traduceri care a apărut în această vreme indică interesul sporit al cititorilor pentru problemele social-politice și în special pentru lucrările enciclopediștilor francezi (p. 23).

M. M. Strange acordă o atenție deosebită intelectualității iobage care prin caracterul creației și al orientării sale ideologice se alătura intelectualității raznocințe. Mulți dintre intelectualii iobagi au reușit, datorită talentului lor, să învingă opreleștile feudale și să se bucure într-o oarecare măsură de recunoașterea meritelor lor în domeniul științei și artei ca de exemplu vestitul arhitect A. L. Voronikhin, pictorul Mihail Šibakov, compozitorul S. A. Dectiarev, istoricul literat Mihail Matinski și.a. Reprezentanții intelectualității iobage au simțit mai acut decît oricare altii asupra lor însăși monstruozitatea orinduielilor feudale.

Ideile enciclopediștilor francezi, primite în Rusia cu un viu interes, au contribuit la agitarea spiritelor, la crearea unui suflu nou, hotărît potrivnic ideologiei feudale. Astfel, în momentul când în Franță începea revoluția, societatea rusă era la curent cu ideile și evenimentele care pregătiseră terenul pentru această revoluție. În 1789, în Paris cădea Bastilia iar la Petersburg A. N. Radishev termina cunoscuta sa lucrare *O călătorie de la Petersburg la Moscova* în care afirma dreptul poporului de a răsturna cu violență orințuirea absolutistă.

¹ A. Sorel, *L'Europe et la révolution française*, Paris, 1903, vol. I, p. 511.

Din primele zile ale revoluției, informațiile despre ceea ce se petreceea în Franța au pătruns în Rusia pe diverse căi „suficiente — după cum subliniază M. M. Strange — pentru a da contemporanilor o imagine clară despre mersul evenimentelor politice în Franța” (p. 47).

Autorul urmărește în primul rînd ziarele vremii *Ct. Петербургские ведомости și Московские ведомости*. Ambele ziare oficiale, deși s-au străduit să denatureze stările și să însăşiminte păturile bogate ale populației cu „urmările dezastroase ale anarchiei franceze”, au dezvăluit caracterul social al evenimentelor. Tirajul ziarelor a crescut de la 970 în anul 1787 (*Ct. Петербургские ведомости*) la 2000, la începutul anului 1790. În librăriile din Petersburg au apărut multe din publicațiile care se tipăreau în Parisul revoluționar. În Moscova, librarii făceau reclamă pentru cumpărarea stampelor reprezentând luarea Bastiliei etc. Traducerile se multiplicau pentru marea masă de cititori cărora nu le era accesibilă literatura revoluției în limba franceză. Autorul scoate la lumină broșurile manuscrise care circulau în acea vreme — traduceri după discursurile membrilor Convenției sau după alte broșuri revoluționare. Interesul pentru revoluția franceză s-a manifestat în întreaga Rusie. La Iași, pe lîngă statul major al lui Potemkin, a apărut în anul 1790 gazeta *Courrier de Moldavie* care reda îndeajuns de exact stările despre cele ce se petreceau în Franța. La Tobolsk, revista *Irtiș*, apărută între anii 1789—1791, publica comentarii despre revoluție.

Fondurile de arhivă cercetate de autor arată că ideile aduse de revoluția franceză aveau o largă circulație în rîndurile intelectualității rasnochine. Ecoul revoluției era simțit și de intelectualitatea nobiliară. Unii dintre reprezentanții nobilimii au întocmit jurnale speciale în care notaau zile de zi mersul evenimentelor din Franță după informațiile culese din presa străină. Dintre acestea, multe jurnale, ca de exemplu cel al moșierului A. T. Bolotov din gubernia Tula, se remarcă, după aprecierea lui M. M. Strange, prin pricinerea cu care autorul a știut să se descurce în evenimente și să înțeleagă diferențele curente politice și sociale. O bună parte însă din intelectualitatea nobiliară reprezentată de oameni ca M. M. Caramzin, cinea cu groază informațiile despre urmările miniei populare în Franță. Înțelegind într-o oarecare măsură subrenzia vechilor orfnduieli, ei se străduiau să găsească o cale de dezvoltare căt mai depărtată de furtunile sociale.

În prima etapă a revoluției, guvernul tarist considera că ordinea va fi repede resta-

bilită dar mersul evenimentelor a înláaturat treptat această speranță. După arestarea regelui (21 iunie 1791), Ecaterina II a rupt relațiile cu Franța și diplomația taristă a început să întormească planuri de intervenție în treburile franceze.

Evenimentele franceze din a doua jumătate a anului 1791 au constituit obiect de discuții aprinse și au fost receptate în mod diferit de diversele cercuri ale societății ruse.

Pentru nobilimea înaintată acceptarea constituției de către Ludovic al XVI-lea constituia finalul victorios al revoluției, realizarea țelului ei. În acele zile, mulți ofițeri și nobili s-au perindat pe la Ambasada franceză spre a semna în condica de vizite. Toți aceștia primiseră cu entuziasm numai ceea ce era legat de formele exterioare ale revoluției: maniere, modă, terminologie.

Cu totul alta a fost reacția cercurilor populare ale populației orașelor față de evenimentele din Franță. Constituția, libertatea, egalitatea, drepturile omului și ale întregii națiunii — principii mărețe ale revoluției — se ciocneau cu realitatea iobăgășă din Rusia și împingea cercurile intelectualității rasnochine să pună problema transformărilor economice și politice. Eseanța acestor transformări formulată în lucrările lui A. N. Radîșcev se armoniza cu cele mai progresiste idei ale revoluționarilor francezi. Guvernul tarist a căutat să înăbușe cu diverse mijloace puternic curent de opinii care se forma în acel timp. Arestrarea lui Radîșcev și apoi a lui N. I. Novikov, închiderea tipografiilor și a librăriilor, interzicerea apariției în ziare a oricăror informații despre Franța, literatura „senzațională” a emigranților francezi răspândită în tiraje neobișnuite, toate au fost puse în mișcare cu scopul de a dezinforma opinia publică.

Ultimele două capitole, bazate aproape exclusiv pe material inedit din fondurile de familie aflate în arhivele sovietice, dau un tablou pregnant al luptei duse de intelectualitatea rasnochină pentru a aduce la cunoștință cercurilor largi, informații despre mersul revoluției franceze.

Executarea lui Ludovic al XVI-lea a impresionat profund curtea și nobilimea; deși presa rusă s-a străduit să nu dea vreun amănunt despre execuție, vesteau despre cele întâmplate și răspîndit rapid în întreaga Rusie. Cercurile nobilimii intelectuale, care priviseră la început cu simpatie revoluția, s-au plasat fățis pe poziții antifranceze, anti-revoluționare. Au apărut broșuri și cărți — opera autorilor ruși — care repetau calomniile propagandei reaționare ale emigranților — destinate „lămuririi” păturilor de jos

Intelectualitatea răspințintă a continuat să răspindească în acești ani caricaturi și pamflete originale, și să-și procure, cu mari riscuri, literatura revoluționară din străinătate. Atunci cind poliția țărănească nu descoperă autorul unei caricaturi sau al unui pamflet, urmarea pe cei care citeau și răspindeau această literatură, ba chiar literatura respectivă. Astfel, în Tihvin a fost ars în piața orașului „În fața tuturor locuitorilor” un pamflet politic „plin de expresii dăunătoare” (p. 170).

★

Studiul lui M. M. Strange arată clar și convingător că mulți contemporani ruși au văzut în revoluția burgheză din Franța, începutul unei noi epoci istorice — epoca lichidării orînduirii feudale. Mersul revoluției a separat vădit cercurile înaintate ale intelec-

tualității ruse de cele ale nobilimii, care, în prima perioadă, a saluat cu înțelegere evenimentele din Franța. Împotriva represiunii țărănești care s-a intensificat îndeosebi în perioada dictaturii iacobine au continuat să se alăture revoluției numai intelectualii răspințintă. El nu au găsit însă aliați în burghezia rusă care era prea slabă economic este și nu concepea dezvoltarea ei fără sprijinul țărismului. Astfel, mișcarea înaintată democratică a întlnit în Rusia, de la primii săi pași, greutăți mari care și-au pus amprenta pe mersul ei mai departe.

Lucrarea lui M. M. Strange reprezintă o importantă contribuție la studierea unei probleme ignorate în trecut, constituind un îndreptar și ajutor pentru înțelegerea luptei de idei în societatea rusă în perioada revoluției burgheze franceze.

Al. Vianu

I. GROSSUL, *Крестьяне Бессарабии (1812—1861 г.)* [Țărani din Basarabia, 1812—1861]

Editura de stat a Moldovei, Chișinău, 1956, 399 p. + 3 h.

I. GROSSUL și I. BUDAK, *Крестьянская реформа 60—70-х годов XIX века в Бессарабии* [Reforma țărănească din decenile VII și VIII ale secolului al XIX-lea în Basarabia]

Editura de stat a Moldovei, Chișinău, 1956, 269 p. + 1 h.

Sub auspiciile Institutului de istorie, limbă și literatură al Filialei moldovenești a Academiei de Știință a U.R.S.S. au apărut două mari volume, care sintetizează munca îndelungată a unor oameni de știință din Republica Moldovenească, consacrate studiului importantei probleme a țărănimii din Basarabia.

Problema cercetării istoriei țărănimii și a luptei sale pentru înălțarea opresiunii sociale fiind considerată drept una din cele mai însemnante probleme ale istoriografiei sovietice, oameni de știință de talia academicienilor B. D. Grekov și N. M. Drujinin au consacrat studiile lor analizei vieții țărănilor în vechea Rusie și reformei lui P. D. Kiselev, referitoare la țărani statului. Aceste două opere au călăuzit întrucătiva, vreme de un deceniu, și pe ceilalți cercetători ai problemei țărănești de altă naționalitate din regiunile mărginise ale fostului Imperiu rusesc. Aceste regiuni erau prea puțin cercetate în legătură cu stările social-economice

și politice ale diferitelor categorii de țărani, ca de exemplu: lipsa țărănilor de drepturi în sistemul feudal al statului, metodele de exploatare a lor de către moșeri și de către stat, formele luptei de clasă împotriva oprimării, procesul de descompunere al sistemului feudal și al nașterii relațiilor capitaliste.

În introducerea la studiul cu privire la țărani din Basarabia pînă la 1861, autorul, profesorul universitar Iakim Sergheevici Grossul, arată că istoriografia nobilimii și burgheziei, prin tendențiozitatea ei de clasă, n-a oglindit adeverata istorie a țărănilor din Republica Moldovenească. Nici istoricii sovietici încă nu s-au preocupat mai amplu de această problemă, deși știința istorică marxistă o situează printre cele fundamentale, ca fiind studiul istoriei producătorilor bogăților materiale și al maselor populare dintr-o țară agricolă. Călăuzit de tezele istoriografiei marxist-leniniste, autorul cercetează condițiile specifice ale regimului agrar din satul

moldovenesc, analizând istoria țărănimii din actuala Moldova Sovietică în perioada descompunerii relațiilor feudale și a nașterii relațiilor capitaliste. Depășind cadrul istoriei Republicii Moldovenești, autorul cercetează istoria țărănimii din întreaga Uniune Sovietică și factorii social-economici și politici care influențează stările vieții țărănești în diferitele regiuni ale țării. Cercetând procesul de dezvoltare social-economică a vieții țărănești și scoțind în relief rolul țărănimii în lichidarea feudalismului, autorul precizează însemnatatea obiectiv-progresistă a intrării Basarabiei în limitele Rusiei, fapt care a avut o puternică influență pozitivă asupra dezvoltării economice a regiunii, menționând, de asemenea, și înrurierea cugetării progresiste rusești asupra propășirii culturii poporului moldovenesc.

Iakim Grossul stăruie asupra tezelor marxism-leninismului în problema agrară. Trece apoi în revistă scrierile care l-au călăuzit în cercetări locale, printre care cele principale aparțin lui Iacov Saburov, A. Skalkovski, A. Zașciuk și Dimitrie Suruceanu. În ceea ce privește literatura istorică românească, autorul citează operele lui N. Bălcescu, R. Rosetti, A. D. Xenopol, N. Iorga și alții.

Bogata bibliografie a acestui volum este specificată la p. 389 – 397, prezentând pe lîngă operele clasnicilor marxism-leninismului, publicațiile de documente, amintiri, material statistic, izvoare de arhivă (folosite în largă măsură de autor), bibliografia rusească veche și cea sovietică, care este completată prin amănuntul inedit de arhivă, descoperit, analizat și astfel valorificat de autor.

Studiind de ani de zile problema țărănească din Republica Moldovenească și publicând de zece ani încoace rezultatele cercetărilor sale, Iakim Grossul este un bun cunoșător al documentării pe care o aduce pretutindeni în susținerea tezelor expuse.

Primul capitol al lucrării este consacrat dezvoltării economice a Basarabiei în compunerea Rusiei, în anii 1812–1861. Pustiirea regiunii dintre Prut și Nistru de apăsătoarea săpătire turcească, opresiunea turco-fanariotă, războiale și molimile au lăsat urme nefaste în Basarabia după 1812, unde s-a pus de îndată problema colonizării regiunii Buceagului, din care, în timp de război, au fost evacuate tătarii. Moșierii au căutat să profite în această imprejurare, extinzându-și exploatarea asupra sătenilor și coloniștilor prin acapararea de latifundii. Dezvoltarea agriculturii, cu tot nivelul scăzut al producției agricole, corespunde creșterii producției pentru comerț, care se află la temelia nașterii producției capitaliste. Descompunerea relațiilor feudale din prima jumătate a secolului al XIX-lea a influențat

ramurile principale ale economiei sătești, în ceea ce privește agricultura și creșterea vitelor, precum și pomicultura, viticultura și altele. Pe măsura dezvoltării relațiilor de bani-marfă, se intensifică treptat agricultura Basarabiei, în cadrul economiei în creștere a Rusiei și în contact cu piețele mondiale (care se face prin portul Odesa mai ales). Se dezvoltă de asemenea meserile și producția meșteșugărească locală, crește comerțul orașelor și târgurilor, procesul de dezvoltare economică a Basarabiei făcind parte din întregul proces de dezvoltare economică a Rusiei și de extindere a pieței rusești.

Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că guvernul țarist promova în Basarabia, ca și în celealte regiuni mărginașe ale țării, o politică de protecție a intereselor boierilor moldoveni și ale moșierilor ruși, o politică de oprimare națională a populației băstinașe și nu manifesta o grija specială în ceea ce privește dezvoltarea industrială a regiunii. Sistemul boierescului domnea întemeiat pe munca dependentă a țărănilor și numai nașterea unor forme noi ale producției capitaliste trebuia să contribuie la ascuțirea crizei regimului feudal. Descompunerea sistemului feudal și dezvoltarea relațiilor capitaliste se manifestă într-un ritm relativ accelerat cu mult înainte de reforma țărănească, îndeosebi în județele de sud ale regiunii, care au fost colonizate după 1812 cu elemente noi.

Vorbind despre opresiunea feudală din perioada studiată, Iakim Grossul arată că proprietatea moșierească se află la temelia exploatarii feudale a țărănimii; moșierii și mănăstirile stăpneau circa 72% din pământurile regiunii. Proprietatea moșierească se dezvoltă în detrimentul celei țărănești; răzeșii își pierd treptat răzeșile, mai ales în județele populate din nordul provinciei. Masa țărănilor, desigur juridice rămasă liberă, depinde în fapt de moșieri, fiind exploatață prin biruri și prestații.

Țărani statului au format o categorie de sine stătătoare, dependență de stat, fără ca asupra Basarabiei să se extindă iobăgia din Imperiul rusesc. Această categorie de țărani, împreună cu diversi coloniști și cazaci forma cam 25% din numărul total al muncitorilor Basarabiei, dând peste o treime din produsele agricole ale regiunii. Interese politice și chiar strategice din această parte de hotar a Rusiei, au influențat atitudinea guvernului țarist, care a favorizat dezvoltarea economică a menționatei categorii de țărani.

Țărani din Basarabia au luptat împotriva opresiunii feudale contribuind – din cauza comunității de dezvoltare economică – la lupta antifeudală a țărănimii din întregul

Imperiu rusesc. Deși era o luptă spontană și neorganizată, totuși chiar în anii 1812–1834, țărânieea basarabeană a provocat mișcări sociale în 11 sate, iar în anii 1834–1850 și 1850–1860, respectiv în 28 și 26 de sate. Pe măsura trecerii deceniilor, lupta devinea din ce în ce mai hotărâtă și mai activă, purtând un caracter antifeudal și contribuind la lichidarea învechitului regim social-economic. Autorul își susține tezele prin documente și note statistice.

Ca o completare a acestui masiv volum, Iakim Grossul și I. Budak publică altă lucrare consacrată problemei reformei țărânești din deceniile VII–VIII ale acelaiași secol, al XIX-lea, în Basarabia. Volumul se intemeiază pe aceeași bibliografie bogată.

Autorii studiază urmările extinderii reformei, prin care se desființase iobăgia din Rusia, în 19 februarie 1861, asupra Basarabiei, deși în această regiune propriu-zis iobăgia nu exista. În Basarabia de sud, aflată sub administrație românească în anii 1856–1878, autorii analizează efectele reformei țărânești din 1864. Această reformă burgheză apără interesele moșierestă în relațiile capitaliste care se nășteau în agricultură, supunînd clasa de jos din țărânimii samavolnicilor moșierilor, chiaburilor și cămătarilor. Drept rezultat, o parte din țărânie se transformă în chiaburi, iar alta se transformă în proletariat. Cu toate acestea, reformele din anii 1861–1864 au contribuit la dezvoltarea noilor relații capitaliste și la formarea noilor categorii sociale la țară.

Reforma țărânească din 1868 nu privea problema descătușării țărănilor, considerați în principiu liberi. Această reformă se referea mai mult la organizarea lor agrară și socială. Călăuzit de interesele politice, guvernul tarist se manifesta în Basarabia mai îngăduitor față de țărani, iar condițiile specifice din această regiune sudică au contribuit și ele la

accelerarea dezvoltării relațiilor capitaliste în agricultura locală. Toate aceste reforme au avut ca urmare ascuțirea luptei țărănilor pentru drepturile lor, dar numai luptă proletariatului rus a putut să le strângă rîndurile în lupta revoluționară generală.

În continuare, Iakim Grossul și I. Budak cercetează organizarea economiei agricole a cazacilor, a țărănilor statului, a coloniștilor, a răzeșilor și a micilor proprietari din Basarabia. Dezvoltarea capitalismului în economia sătească locală se desfășoară concomitent cu creșterea mișcării agrare, care face parte din mișcarea țărânească din întreaga Rusie; după cum am văzut, în județele de sud, condițiile specifice ale noilor populații favorizează dezvoltarea noilor relații.

Regulamentele de la „anexe” lămuiesc și ele anumite stări de fapte, iar o listă a satelor cuprinse de mișcări țărânești în anii 1861–1872 este și mai edificatoare. Hărțile alăturate la cele două volume înlesnesc și ele înțelegerea expunerii.

Într-o redare sumară a conținutului acestor două volume este imposibil să arătăm toată bogăția materialului adunat de profesorul universitar Iakim Grossul și colaboratorul său (în cel de-al doilea volum), pentru a pregăti o expunere sintetică, făcută cu multă claritate, a unei probleme de cea mai mare importanță pentru studiul trecutului Republicii Moldovenești. Cercetașea unui domeniu puțin cunoscut și argumentarea în bună parte prin material de arhivă inedit, fac să apreciem și mai mult opera recenzată care, fără îndoială, cu oarecare completări și cizelări, va intra sub forma de însemnate capitole în istoria Republicii Moldovenești, folosind și pentru cercetătorii problemei agrare din România drept călăuză în lucrările lor.

C. Bezuiconi

JOHN REED, *Zece zile care au zguduit lumea*

Editura de stat pentru literatură politică, București, 1957

„Recomand din toată inima această lucrare muncitorilor din toate țările. Aș dori să văd carteia aceasta difuzată în milioane de exemplare și tradusă în toate limbile, deoarece dă o expunere veridică, extraordinar de viu scrisă, a evenimentelor atât de importante pentru înțelegerea a ceea ce este

revoluția proletară și dictatura proletariatului”.

Cuvintele acestea scrise de Vladimir Ilici Lenin în prefată la ediția americană a cărții lui John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea* – singura lucrare literară prefățată de Lenin în cei 30 de ani de activitate publi-

cistică — oglindesc, ele însele, valoarea deosebită a acestei prime cărți despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Cartea lui John Reed, apărută pentru prima dată în românește cu prilejul aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie, cuprinde descrierea evenimentelor din ajunul și din timpul cuceririi puterii de către proletariat. În afară de prefețele scrise de V. I. Lenin și N. Krupskaia, volumul cuprinde, de asemenea, un capitol de *Note și explicații* ce vădesc — în ciuda unor inexactități de amănunt — seriozitatea cu care autorul a studiat relațiile politice din Rusia și arată de pe ce poziții aprecia el partidele și grupările; *Aneazele* — întocmite și selecționate de John Reed (mai ales documentele publicate aduc completări deosebit de importante la textul autorului); *Postfața Editurii de stat pentru literatură politică din Moscova* care aduce o serie de precizări privind activitatea bolșevicilor și a lui Lenin în pregătirea și desfășurarea revoluției, poziția oportunistă a lui Trotski în timpul și după evenimentele din octombrie; *Biografia lui John Reed* de A. Williams.

Cronicar fidel al măreților evenimente petrecute acum patru decenii, însuflare de ideile leniniste, John Reed știe să disearnă problemele esențiale, faptele și documentele ce au o mare însemnatate, de detaliile nesemnificative, de lucrurile senzaționale. Dintr-un vast material documentar, adunat cu migală și riguros verificat — o colecție de cîteva sute de ziar, broșuri și proclamații, decrete și comunicate afișate pe zidurile Petrogradului, publicații oficiale, con vorbiri cu oameni mari de stat și cu simpli cetățeni de rînd — din bogăția de evenimente „fie văzute și trăite”, „fie confirmate de mărturii demne de crezare” — John Reed, preocupat să stabilască cu strictețe adevărul, extrage numai ceea ce este caracteristic, numai trăsăturile esențiale, descriind pregnant, în mod veridic, primele zile ale revoluției. „După cum istorică cercetează arhivele și izvoarele în căutarea celor mai mici amânunte ale istoriei Comunei din Paris — spune el — ei vor voi să știe ce s-a petrecut la Petrograd în noiembrie 1917, să cunoască spiritul care anima poporul, să afle cum arătau, vorbeau și acționau conducătorii lui. Acest lucru l-am avut în vedere cînd am scris cartea de față”.

În același timp însă, în stabilirea adevărului, John Reed este departe de a descrie

evenimentele istorice în mod obiectivist, de a privi aceste evenimente deasupra claselor și a taberelor politice. „În focul luptei, scrie el, simpatile mele nu au fost neutre. Dar povestind istoria acelor mărete zile, m-am străduit să privesc evenimentele cu ochii unui cronicar conștiincios, dornic să consemneze adevărul”.

Există în carte unele lipsuri și imprecizii, dar acestea au, cum pe drept se subliniază în *Postfața Editurii de stat pentru literatură politică din Moscova*, „un caracter secundar și nu afectează aprecierea principală a lucrării lui John Reed — un document literar de o remarcabilă importanță, care ne înfățișează adevărul despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie”.

De la primele pînă la ultimele file, *Zece zile care au zguduit lumea* e pătrunsă de un puternic optimism, bazat pe cunoașterea adîncă a realității ruse, pe increderea scrisoarei lui John Reed în cea mai revoluționară clasă — clasa muncitoare — care în acele zile începuse să-și îndeplinească practic misiunea istorică. Optimismul acesta se bazează, de asemenea, pe increderea autorului în trăinicia și perspectivele dezvoltării ulterioare a regimului sovietic. „După un an întreg de guvernare sovietică, scrie el, tot mai la modă să se vorbească despre insurecția bolșevicilor ca despre o aventură. A fost într-adevăr o aventură, și încă una dintre cele mai minunate din cîte a trăit vreodată omenirea; ea a năvălit în istorie călăuzind masele muncitoare și mijînd totul pe năzuințele profunde și mărețe ale acestora”.

Cartea lui John Reed dă o vizină de ansamblu a luptei pentru putere duse de proletariatul din Petrograd și de masele populare pătrunse de propaganda revoluționară; forța acestor mase, forța poporului, adevărul creator al istoriei, reiese puternic mai ales din redarea sedințelor extraordinare și a dezbatelor Congresului Sovietelor, din prezentația mitingurilor și întrunirilor înfierbintate de discuții aprinse, din descrierea primelor bătălii și acte de eroism ale matrozilor și ostașilor din gărzile roșii. Deosebit de semnificative — în privința aceasta — sunt, de exemplu, și acele părți bogate în imagini artistice, în care John Reed se dovedește maestrul al genului publicistic și care alterncază deseori cu pagini de „cronică” ce cuprind fragmente de discursuri, citate din proclamații sau

decrete, caracterizări și generalizări ale autorului. Așa sunt, de pildă, portretele oratorilor soldați și țărani, așa este descrierea scenei dinaintea de luptă de la Pulkovo împotriva lui Kerenski, cind un puhoi uriaș de oameni — bărbăți, femei și copii cu puști, rângi de fier, rulouri de sîrmă, purtând peste hainele de lucru benzi de muniții — pornise în direcția barierelor Moscovei, cind „Proletariatul revoluționar ieșeș să apere cu pieptul capitala Republiei muncitorăști-țărănești”. Sau scena din Congresul Sovietelor, după ce s-a votat *Apelul către popoarele și guvernele tuturor țărilor beligerante*, cind s-a intonat Internaționala și marsul funebru, „acei cîntec tărăganat, melancolic și totuși maiestuos, atât de rusesc și atât de mișcător”... „expresie a sufletelor acestor mase obidite ai căror delegați se întruniseră în sală, făurind din vizuinile lor confuze o Rusie nouă și poate chiar mai mult...”. Sobru și în același timp deosebit de impresionant și povestită procesiunea funebră și înmormîntarea, de un tragicism zguduitor, lîngă zidurile Kremlinului, la Moscova, a celor 500 de proletari morți pentru revoluție. „Mi-am dat seama — spune John Reed în încheierea acestei descrierii — că evlaviosul popor rus nu mai avea nevoie de preoți pentru a cere împăratia cerurilor. El își făurea pe pămînt o împăratie mai luminoasă decît și putea oferi cerul, o împăratie pentru care e o fericire să morți”.

Subliniind aportul uriaș, hotăritor, al poporului rus, al maselor, în desfășurarea primelor zile ale revoluției, John Reed nu pierde însă din vedere rolul organizator al sovietelor — în special al celui din Petrograd — și al Comitetului militar-revoluționar de la Smolni — „dinam supraîncărcat care scăpăra scînteii” — marele rol al partidului bolșevicilor, exponent al voinței proletariatului și al maselor de țărani și soldați, adevăratul inspirator și conducător al Marii Revoluții, legătura lui indestructibilă cu masele populare radicalizate „Consider că bolșevicii, scrie John Reed, departe de a fi o forță distructivă, reprezintă singurul partid din Rusia care are un program constructiv și totodată suficientă forță pentru a-l traduce în viață”... „Bolșevicii n-au cucerit puterea nici prin compromisuri cu clasele avute sau cu alii lideri politici, nici prin înțăcarea cu vechiul aparat de stat, dar nici prin violență organizată a unei mici elice. Dacă masele din întreaga Rusie n-ar fi fost pregătite pentru insurecție,

aceasta ar fi eşuat. Bolșevicii au avut succes numai fiindcă au adus la înăpere aspirațiile profunde și simple ale celor mai largi pătuți populare, fiindcă le-au chemat să-și pună umărul la răsturnarea și distrugerea vechiului edificiu, fiindcă după aceea, în mijlocul ruinelor fumegînde, au conlucrat cu aceste mase la ridicarea noului edificiu...”.

Figurile conducătorilor revoluției sunt conturate, portretizate — deși doar din cîteva trăsături, bine precizate însă — cu deosebit talent. Dintre ele se detașează — în primul rînd — figura lui Vladimir Ilich Lenin: „Un om simplu care nu dădea impresia de a fi un idol al mulțimii, deși era iubit și venerat cum au fost, poate, puțini conducători în istorie. Un conducător neobișnuit al poporului, conducător datorită exclusiv minții sale, fără aere de superioritate, fără toane, întransigent și inflexibil, neavînd predilecție pentru fraze de efect, dar cu o mare capacitate de a explica în cuvinte simple idei profunde, de a analiza o situație concretă. Un mare curaj intelectual îmbinat cu multă agerime a minții”.

În opoziție cu forțele progresului și ale revoluției — masele revoluționare, sovietele, comitetele militar-revoluționare, partidul bolșevicilor — stă, de parte cealaltă a baricadei, întreaga adunătură a dușmanilor revoluției — de la octombriști și cadeți pînă la socialiștii conciliatori și tot felul de capitulari — precum și instituțiile și organizațiile pe care se bazau. Tabloul complex al contradicțiilor societății, al vieții politice din ajunul și din primele zile ale revoluției, trăsăturile cele mai caracteristice și frâmîntările celor două tabere în luptă, ura implacabilă dintre ele sint redată de John Reed în mod veridic și cu deosebit talent. În lupta dintre cele două tabere aveau să obțină, inevitabil, victoria — și John Reed în cartea sa ne demonstrează lucrul acesta foarte convingător — forțele de neînvins ale revoluției.

Cartea lui John Reed, „crimpei de istorie concentrată”, de istorie așa cum a văzut-o el — prima carte care a oglindit în literatura mondială tabloul revoluției și al nașterii dictaturii proletariatului — rămîne tot atât de actuală și acum, la o jumătate de veac de cele zece zile care au zguduit lumea, cind noua orfinduire socialistă cuprinde aproape un miliard de locuitori ai globului pămîntesc.

Gh. C.

**CONSTANTIN C. GIURESCU, *Principalele române
la începutul secolului XIX. Constatări istorice, economice și statistice
pe temeiul hărții ruse din 1835***

Editura științifică, București, 1957, 318 p. + 2 pl.

Avem plină azi puține lucrări de valorificare a vechiului material cartografic privitor la Țările Române. Acest teren comun istoriei și geografiei a atras rar pe cercetători, care de obicei au căutat aici numai unele informații și referințe limitate. Iată de ce este cu atât mai remarcabilă activitatea autorului, care și în trecut a descris hărți vechi și a folosit amplu asemenea izvoare în studii și sinteze. Dar, atât prin bogăția de conținut, cât și prin greutățile de lectură, harta rusă din 1835 i-a pretins un efort incomparabil mai mare decât cercetările precedente. Este de altfel în afară de indoială că această descriere reprezintă cea mai intinsă operație de acest fel, din cîte s-au făcut la noi plină acum.

Harta rusă a avut două ediții, dintre care a fost cunoscută mai întîi cea din 1853, pe care a descoperit-o la Berlin G. Vilsan. După caracterizarea lui, ea este „probabil cea mai bună lucrare cartografică a rușilor în Principate... poate cea mai frumoasă hartă a timpului asupra țărilor românești”. Ediția din 1853 a folosit mai înțiu lui Vintilă Mihăilescu pentru cercetarea amănunțită a distribuției și creșterii populației în Cîmpia Română, în două jumătate a secolului al XIX-lea. Prima ediție a hărții a rămas în schimb nefolosită, deși se găsea de multă vreme în colecția Academiei.

Autorul și-a împărtit lucrarea în cinci părți, din care primele patru reprezintă studiul introductiv, unde se cercetează un larg cerc de probleme legate de conținutul hărții; iar cea de-a cincea cuprinde descrierea proprietății a acesteia, plus un număr de documente inedite, privitoare la condițiile în care au lucrat cartografi.

Harta cuprinde 10 planse și înfățișează Principatele Române, Basarabia, Dobrogea, și Peninsula Balcanică, plină la Marea de Marmara. Dar, pe cînd pentru Moldova, Tara Românească și regiunea Babadag s-au făcut cu acest prilej „ridicări militare”, Serbia Bulgaria și Rumezia sănătățise numai după „recunoașteri pe teren”. A fost lucrată la scara 1 : 420 000, adică la o scară incomparabil mai mică decât a altor hărți vechi ale țărilor române; căci, de exemplu cea ridicată de austrieci la 1790 pentru Moldova dintre Carpați și Siret are scară 1 : 28 800. Totuși, pe acest spațiu cartografic redus, au fost însemnate — numai

pentru Moldova și Muntenia, în afara celor lată elemente — 7798 așezări omenești, din care cele mai înalte au alăturate cifre statistice. Ridicările și execuția în manuscris s-au făcut între anii 1828 și 1832, sub conducerea colonelului Ditmars.

Observațiile privitoare la cuprinsul hărții reprezintă aproape jumătate din întinderea întregii lucrări (p. 28—183). Cu toate acestea autorul ne previne că n-a avut intenția să facă o expunere completă a tuturor elementelor din hartă, mărgindu-se să insiste numai asupra așezărilor omenești. Dacă numele muntilor n-au fost însemnate de cartografi decât pentru partea meridională a lanțului carpatic, în ce privește apele, harta este de o „bogătie extraordinară. Sunt notate și cele mai mici pârăie și gîrlă, iazuri și bălți, ba chiar și multe flăcăini și puțuri”. Cercetând toponimia din „bălțile” Dunării, autorul constată că, cu toată dominația turcă îndelungată și cu toate că pescarii turci își exercitau și ei îndeletnicirile aici, „toponimia a rămas românească, fără vreo influență din partea stăpînilor politici. O concluzie asemănătoare se poate trage și în privința Deltei, unde influența turcă în toponimie e disperată față de cea românească și cea rusă”. Atrage atenția numele ostrovului Vinitic, pe care îl observase și Vilsan, „adică al Veneticului sau Venetianului, amintire din veacurile XIII și XIV, cînd Venețienii își aveau aici la gurile Dunării, contoarele lor comerciale”. Se adaugă și alte observații despre vechimea și originea numelor de locuri de la Dunărea de jos: însă din nefericire greșelile hărții în redarea nomenclaturii, care, după cum se va vedea, sunt foarte numeroase, dau un caracter aleatoriu unora dintre concluziile ce se pot trage pe această bază. Harta ne ajută să cunoaștem de asemenea anumite modificări din rețeaua noastră hidrografică, fie că este vorba de schimbări naturale în cursul unor râuri ca Siretul, Ialomița și Argeșul, sau de cele datorite omului, pe care le evocă, între altele, numele *Răstoaca*, dat unor sate sau cursuri de apă.

Pădurile pot fi la rîndul lor studiate cu ajutorul acestei hărți. Autorul descrie masele mai importante, urmărind și bogata toponimie în legătură cu pădurea din întreaga țară. Mi se pare că s-ar putea stabili un paralelism între numele codrului dintre Argeș și

Mostiște, însemnat și în hartă, *Cernuleasa* (în traducere: *pădurea neagră*) pe care îl constatăm documentar încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea — și *Teleorman* (literal *pădurea nebună*): în ambele cazuri avem de a face cu păduri de cîmpie, care barau marea drum de trecere din lungul Dunării, botezate, în cazul întii, de slavi, iar în cîl de-al doilea, de cumani.

Hotarele Principatelor, ca și cele ale județelor și ținuturilor de la 1835, sint amânunțit descrise de autor (p. 51 și urm.) în comparație cu evoluția lor ulterioară. Același lucru trebuie spus despre orașe și tîrguri, pentru care harta constituie un izvor informativ important, deoarece dă — ca și pentru sate — numărul curtilor sau al gospodăriilor pe care le cuprindeau. În ordinea mărimii, primele orașe din Tara Românească erau: București cu 10 074 curți, Ploiești cu 3179, Craiova cu 2377 și Brăila cu 1387; iar în Moldova: Iași cu 6092, Botoșani cu 3648, Bîrlad cu 1877 și Galați cu 1721.

Satele și cătunele (p. 82 și urm.) sint „încontestabil parte cea mai bogată și mai interesantă a hărții”. În Muntenia numărul lor e de 4094, iar în Moldova de 2439, ceea ce înseamnă că harta din 1835 cuprinde un număr apreciabil mai mare de sate și cătune, decât alte izvoare ale aceleiași epoci. Ordinea de mărimi a acestor așezări este cercetată în trei județe — aşadar numai printr-un sondaj statistic, — ajungându-se la concluzia că majoritatea absolută a așezărilor rurale sunt cele mici, „în special de tipul 11—50 și 51—100 gospodării”. Satele mijlocii (pînă la 200 curți) și cele mari, care depășesc această cifră, erau mai numeroase la cîmpie. În mod excepțional se întîlnesc și sate mai mari de 400 curți, care cuprindeau deci un număr mult mai important de locuitori decât o sumă de tîrguri și orașe, a căror calitate de așezări urbane nu se datora prin urmare volumului lor demografic, ci altor rosturi, în special celor economice. (Curtea de Argeș avea atunci abia 172 curți, Urziceni 122, Oltenița 82).

În legătură cu numele satelor se face constatarea judicioasă că, pe cînd satele de români, sau, mai tîrziu, de clăcași, își schimbau adesea numele, de oarece în multe cazuri locuitorii lor se risipau, satele moșnenesci și-au păstrat denumirea veche, intrucât în acest caz fugarii se intorceau totdeauna la vîtrele lor. Sunt examineate de asemenea celelalte cauze ale schimbării numelor: inițiativa oficialității, a unor proprietari sau a locuitorilor însîși. Înlăuirea numelor nepotrivite, frecventă în cursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, este explicată prin schimbările ce se produc acum în societatea și administrația românească. Contemporană cu

aceste schimbări, harta înregistrează de obicei ambele nume, punind pe cel vechi în paranteză. Cu privire la numirile scatalogice sau pornografice (p. 94—95 și 134), pe care le întîlnim mai ales în cîmpie, unde se concentrau uneori în insule, se poate adăuga că în regiunile moșnenesci compacte asemenea numiri sunt foarte rare sau lipsesc cu desăvîrsire.

Analizînd fenomenul roirii satelor (p. 99—100), autorul socotește că satul *Cîmpulungeni* din Buzău ar fi roit din *Cîmpulungul Mușcelului*, „din preajma sau de la marginea orașului”. Asemenea emigrări în masă, la mari distanțe, sint în orice caz excepționale și misse pare că nu pot fi admise decât în fața unor informații istorice directe: numele singur nu formează dovada. Este mai probabil că numele satului buzoian s-a născut într-o arie locală, ca și *Cîmpulungeanul*, numele muntelui din apropiere, ambele constataate documentar la 1526. Tot astfel *Vîntileanca* (de lîngă Mizil) nu presupune o roire din satul *Vîntilă Vodă* (de pe Slănic), ci este doar moșia mănăstirii cu acest nume, cum rezultă din catalogafia inedită de la 1831. Moșia și satul și-au luat numele de la mănăstirea proprietară, după cum *Cotrocenca* din Ilfov s-a numit așa de la mănăstirea Cotroceni, *Mărgineanca* din Ialomița de la mănăstirea Mărgineni etc. (Relațiile de proprietate se dau în aceeași catalogacie). Nu se poate admite nici că *Slobozia Tohâneanca* din județul Săcueni, „a fost întemeiată cu români ardeleni din satul Tohanul vechi sau nou de lîngă Brașov” (p. 102), numai fiindcă în hartă î se dă și un al doilea nume: *Unghereni Sudîști. Tohâneanca*, nume relativ recent, este moșia — la drept vorbind parte de moșie — a vîchiului sat *Tohani*, din imediata sa apropiere și se află, la 1831, în stăpînirea acelorași boieri, care făcuseră pe această parte slobozie de ungureni.

Că și alte izvoare ale epocii, harta din 1835 arată o remarcabilă concentrare a slobozilor în ambele țări la hotarul dintre Muntenia și Moldova. După cum constată autorul (p. 101) „era în interesul domniei să fie bine populată această regiune de marginie spre a supraveghea mai ușor zisul hotar, spre a împiedica trecerile furîșe de oameni și mărfuri”. Dar, în afara interesului de priveghere și control existent desigur și la celelalte hotare, aici se mai pot desluși alte cauze. Regiunea aceasta a fost pustită periodic de războiye, poate mai mult decât oricare altă din Principate, căci pe aici era drumul de trecere și adeseori teatrul de luptă al armatelor ruso-turce. Spre Dunăre, în Tara Românească, se întindea Bărăganul, așa încît întreaga regiune era slab populată, iar moșile, în cea mai mare parte boierești, — casa lui Ipsi-

lanti avea la 1831, numai în plasa Băltii din R. Sărat, 8 sate — nu puteau fi puse în valoare din cauza lipsei brațelor de muncă. Cu toate că slobozile nu aduceau imediat venituri vîstieriei, statul avea și el interesul să atragă oameni pe aceste locuri goale; dar folosul mare era al stăpînilor de moșii pentru care dreptul de a face slobozie constituia un privilegiu. De aceea, de o parte și de alta a acestui hotar, domnia și boierii s-au întrecut să atragă prin scutiri pe sătenii din dealaltă țară.

Apartenențele sociale, fiscale, militare, administrative și juridice ale satelor, oglindite în toponimie, sunt cercetate de asemenea amănuințit. Remarc că (la p. 116) autorul a avut dreptate să se îndoiască dacă numele satului *Vai de Ei Rumtni* din Vilcea avea acceptație socială: este vorba de marele sat ungurenesc care se numește azi *Vaideeni* și deci opoziția exprimată în numele celor două sate care l-au compus, nu se făcea între „rumni” și moșneni, ci între români și ungureni. În legătură cu *Aleșii lui Mihai Vodă*, sat din preajma Bucureștilor, care în hartă are și un al doilea nume: *Tigănia*, se adaugă următoarea glosă (p. 120): „Mihai Vodă s-ar putea să fie și Mihai Viteazul, dar și unul din voievozii cu acest nume ai veacului al XVIII-lea, adică Mihai Racoviță sau Mihai Șuțu”. Revenind (la p. 172), el subliniază că eponimul satului e, probabil, Mihai Sutzu „domnul fanariot care a stăpînit în trei rînduri în Muntenia”. În realitate „Mihai Vodă” e mănăstirea cu acest nume din București care (cum rezultă și din catagrafia de la 1831) își avea aici țigănia. O nedumerire asemănătoare se exprimă — în capitolul despre urmele arheologice și amintirile istorice care se desprind din cercetarea hărții — în legătură cu satul *Cioara Radu Vodă* din Ialomița (p. 171): acolo avem de a face cu stăpînirea mănăstirii Radu Vodă din București.

Multe din capitolele acestei lucrări ar fi cîștigat desigur dacă se adăugau, îngă comentarii și potrivit cu natura informațiilor, hărți, cartograme și tabele statistice; căci hotarele județelor, întinderea pădurii, densitatea populației etc. nu se pot înțelege bine decât cu ajutorul hărții; iar ordinea de mărime a așezărilor omenești e mai ușor de concretizat în tabele.

Dar obiecția de metodă cea mai gravă ce se poale aduce acestei lucrări privește partea care cuprinde transcrierea hărții, adică operația de editare propriu-zisă a acesteia. În legătură cu chipul în care nomenclatura topică a fost reproducă în hartă, editorul însuși observă, pe de o parte (p. 25), că echii-

pele de topografie au notat „aceste nume aşa cum le-au auzit pronunțându-se de către localnici” — ceea ce explică forme ca: *Chetrișu* pentru *Pietrișu*, *Rîchile* pentru *Rîpele* etc. — dar adaugă îndată că, alături de forma populară, topografiii ajungeau să cunoască și să consemneze forma oficială, comunicată lor în scris, o dată cu relațiile statistice de care aveau nevoie. De aici a rezultat „o împreștrătătură de forme”, ceea ce explică faptul că „în una și aceeași regiune găsim trecute pe hartă ambele forme... și cea populară și cea cultă”. Această situație este complicată prin împrejurarea că „topografi, fiind ruși, au transcris o serie de nume înțind seama de particularitățile limbii și ortografia lor”. Astfel, topice care în românește înfățișează pluralul, cu terminația -ați-an-i-en-i, sunt redate cu-a final, cum fac unele nume la plural în rusește: *Tuchelaſa* pentru *Tuchelaſi*, *Cudalba* pentru *Cudalbi*; dar o altă parte din aceeași categorie, apar în hartă cu terminația corectă. În același fel „sunetul h la începutul unor topice este redat prin g potrivit iarăși regulilor limbii ruse”. S-a scris deci *Gasan* pentru *Hasan*, *Ghirlău* pentru *Hrlău*. „Întîlnim însă și nume transcrise cu h inițial, ca în românește”. De asemenea sunetul a la începutul cuvintelor „dar cîteodată și în interiorul lor” este transcris în multe cazuri cu o, potrivit aceeași ortografiei (*Moxul* pentru *Maxut*, *Covadinești* pentru *Cavadinești*), iar sunetele ă și l sunt redate sau corect, sau cu o și i. Toate acestea denunță o adincă inconveniență în redarea topicelor, firească la un grup mare de cartografi și gravori străini, care nu înțelegeau nomenclatura ce urma să fie cuprinsă în hartă. Același motiv explică și erorile propriu-zise, care în nenumărate cazuri deformează în sarcina sa fel numirile, încît fără ajutorul hărții puse în comparație cu alte hărți, sunt imposibil de recunoscut.

Să vedem cum a procedat editorul spre a remedia această situație, care împiedică în chip esențial valorificarea informațiilor cuprinse în hartă. În capitolul în care analizează felul cum a fost lucrată aceasta, el precizează că a dat în note „erorile de transcriere ale numelor de așezări omenești” (p. 27), iar în fruntea listelor de nume (p. 205—207), previne din nou pe cititor că a îndreptat greșelile de înregistrare sau gravare și formele rusești nepotrivite, indicând totodată și instrumentele suplimentare ce i-au servit „pentru identificarea numirilor diformate, nesigure”.

Din păcate editorul n-a lucrat totdeauna după normele pe care singur le-a considerat corecte, mărginindu-se în cele mai multe cazuri să translitereze numirile din hartă. De aceea,

într-o proporție destul de mare, cartea să cuprindă, atât în comentariu, cât și în anexe, o nomenclatură topică ce nu-a existat, în realitate, niciodată și care este astăzi zicind, o variantă grafică la care s-a ajuns printr-un cumul de erori. Iată, de pildă, cum arată greșelile *mai evidente* din două județe, Mehedinți și Argeș (am dat la început forma coruptă a hărții și a ediției, iar în paranteze pe cea reală, atestată atât prin documente vechi, slave și românești și acte contemporane cu harta, cât și prin hărți istorice și moderne).

Județul Mehedinți :

Adunații ot Tliea (Adunații ot Teiu, azi Adunații Teiului), Apa Negrea (Apa Neagră), Arborești (Albulești), Babaita (Bobaița), Bașcova (Bașcov), Bela (Vela), Brabovo (Brabova), Bucești (Buicești), Clinovul (Cleanovul), Dejarai (Degeraji), Delboșița (Dlboșița), Desaragi (Desărăji), Dîrvarii de Sus Jemani (Dîrvarii de Sus Gemeni), Dobrovo (Dobra), Hinovo (Hinova), Imoga (Imoasa), Jigujeni (Zegujani), Jirosa (Igiroasa), Mardasiju (Smîrdășeu), Mariștești (Mărăștești), Miliota (Miluta), Ponorli sau Poșorli (Ponoarele), Rudăria (Rudari), Rudica (Rudina), Runcu-Rediu (Runcurelu), Sacariciu (Securicea), Selitracu (Sălătrucu), Sipaneti (Jupnești), Tîrtilești (Tîterlești), Terbești (Geblești), Terioaia (Tîrioiu), Vinja (Vinju), Vornicioara (Vîrbicioara), Voeni (Vâeni), Voziolești (Vâgiulești).

Județul Argeș :

Alipia (Lipia), Batomirești (Balomirești) Bîrbalani (Bârbâlani), Bogdanui (!) Moghindaneni (Bogdanu și Moghindaneni copiat probabil după o informație scrisă), Borești Cecanești (Bărăști Cicânești), Cleici (Bleici), Galilești (Gălășești), Ghilofani (Ghilofani), Gonacești (Ionicești), Măciureni (Măgureni), Munei (Măcăi), Rachîfelu sau Racofelu (Râchiilele), Radiusa (Radioasa), Rtjleșu – sau Richeleșu – Veroșu (Rtjleșu Vieroșului), Tolotreni (Golotreni), Valea Mîrlea (Valea Mărului).

Nu am cuprins mai sus o întreagă categorie de numiri, care apar și ele într-o curioasă formă străină. Cartografiile au redat de obicei sunetul și, atât de frecvent cel puțin în toponimia munțeană, prin a, și această formă a fost primită și de editorul hărții. El a scris de aceea : *Badiceni, Banești, Barbalești*, în loc de *Bădiceni, Bânești, Bârbaștești*, cum se constată că s-au auzit – și se aud și azi – aceste topice.

Nu numai numele satelor, dar chiar cele ale unor mănăstiri și schituri au fost reproduse cu formă greșită din hartă. Astfel, în județul Dimbovița, *Abuna, Afusa și Butoia* sunt

respectiv *Bunea, Fusea și Butoiu*; iar în Buzău, *Ploști e Ploșlină*.

Date fiind gravele erori de înregistrare ale hărții ar fi fost absolut necesar ca editorul să adauge, îngă fiecare topic corrupt, forma corectă, deoarece pe aceasta nu o poate stabili decât cel ce lucrează cu harta în față și o compară cu alte hărți unde se găsește figurat elementul geografic respectiv. Reînarea formei din hartă care în rare cazuri oglindeste, cum s-a observat, pronunțarea locală, ar fi pus pe cititor în situația de a putea controla identificările și ar fi folosit lingviștilor. Lipsind aceste indicații, munca editorului nu folosește totdeauna celui ce vrea să afle dacă o anumită așezare figurează sau nu în hartă. Dar faptul că nu s-a restituit topicelor forma corectă – operație de bază a oricărei lucrări de acest fel – a împins pe editorul însuși către considerația și încheierea greșite. Astfel în comentariul despre toponomia din „bălțile” Dunării (p. 32–33) se spune : „*Beruea* poate să vie dintr-o veche numire tracică : pe malul Dunării, în Dobrogea, era acum două mil de ani, așezarea de la Berrhoe ; o altă cu același nume se află în sudul Peninsulei Balcanice la vest de Salonic... Nume ca *Meloea*... și atâtea altele din lista de mai sus trimis la epoca îndepărtată a evului mediu, cind nu se intemeiaseră încă Muntenia și Moldova”. *Beruea* este însă *Bâruiu*, nume probabil cuman ; iar *Meloea* e româneșcul *Merloia*. Pentru aceeași regiune ediția păstrează formele corupte : *Bumbacoe* pentru *Bumbăcoia*, *Blăscceană* pentru *Vlăscceană*, *Libodoiu* pentru *Lebădoiu* etc. În altă ordine de idei, autorul ajunge la unele concluzii privind schimbarea numelor de sate din județul Argeș între 1835 și 1888, intemeindu-se pe faptul că în harta rusă s-ar găsi 30 de sate care nu mai figurează în dicționarul geografic al acestui județ. Dacă se compară însă lista acestor sate (p. 98, n. 3), cu cele arătate mai sus pentru județul Argeș, se vede că cel puțin formele : *Alipia, Balomirești, Brlabani* (aza în notă), *Cleici, Ghilofani, Gonacești, Măciureni, Munei, Tolotreni și Valea Mîrlea* sunt forme corupte, care acopăr nume de așezări romești existente și azi (*Balomirești* s-a schimbat însă în *Balomireasa*). Alte erori care trebuie îndreptate, din textul studiului introductiv sunt : *Olșet* p. 60 (*Ulmel*) ; *Mihacești* p. 60 (*Melicești*), *Galiciulca* p. 61 (*Galiciuca*), *Helbudu* p. 66 (*Hăbdu*), *Zapoga* p. 66 (*Zănoaga*), *Cercelu* p. 66 (*Celaru*), *Moroșani* p. 67 (*Mîrșani*), *Adunații Țîna* p. 103 (*Adunații Țîja*), *Basen* p. 108 (*Băbeni*), *Rojești* p. 112 (*Rojștea*), *Neru* p. 115 și 118 (*Mierea*), *Luzii Trapeziu* p. 119 (satul apropiat *Lazu* și *Terpeziu*), *Marotina* p. 135 (*Marotinul*) etc.

Orientarea înăuntru materialului prezentat în ediție este mult îngreutată și prin împrejurarea că nu se dă — nici măcar printr-un indice — indicația vreunei împărțiri teritoriale cunoscute azi. Toponimicele extrase din hartă sunt grupate alfabetic potrivit împărțirii administrative din 1835, indicindu-se cu alte cuvinte — ca singure elemente de orientare — județe și ținuturi dispărute de peste un secol: Săcueni (și chiar raiaua Brăilei) în Tara Românească, Hîrlău, Cîrligătura și Herța în Moldova. Azi, geografia acestora formează însă obiect de studiu, cum se vede și din introducerea lucrării; dar chiar în cazul cînd este vorba de județe care s-au păstrat pînă la 1950, evoluția lor teritorială în cursul timpului

face total ineficientă referirea la ele pentru probleme de amănunt. Nu s-a adăugat vreo lămurire suplimentară nici în ce privește așezările dispărute, — care trebuiau evident localizate în funcție de elemente geografice cunoscute — și nici pentru satele omonime din același județ, aşa încît este imposibil de hotărît căreia dintre acestea urmează să i se atribue una sau alta din datele statistice care însoțesc, în hartă, numele lor.

Cele semnalate mai sus împiedică valorificarea deplină a remarcabilului efort pe care lucrarea aceasta l-a cerut autorului. Ele s-ar putea remedia cu prilejul unei ediții viitoare.

Ion Donat

NOTE BIBLIOGRAFICE

BIBLIOGRAFIA STORICA NAZIONALE Anno XVII, 1955

Bari, G. Laterza, 1957, XXVII + 195 p.
(Giunta centrale per gli studi storici)

Sub redacția prof. *Raffaele Belvederi*, *Gastone Manacorda* și *Luigi Moretti* s-a publicat în anul 1957 volumul al 13-lea (corespunzător celui de-al 17-lea an de apariție) al bibliografiei italiene. Volumele precedente publicate pînă în anul 1956 au fost redactate pentru perioada 1939–1954. Cu excepția celui de-al 5-lea volum care cuprinde anii 1943–1946 (notat: V–VIII) și al celui de-al săselea (notat: IX–X), care organizează materialul istoriografic publicat în perioada 1947–1948, restul volumelor redau materialul grupat corespunzător fiecărui an în parte (anul I pentru 1939, anul II pentru 1940 etc.). Bibliografia a fost redactată sub îngrijirea Comitetului pentru studiile istorice din Italia.

Lucrarea semnalează materialul istoriografic (cărți și articole) publicat în Italia în cursul anului 1955. Sunt consemnate de asemenea și cea mai mare parte a recenziilor critice, tipărite în diferite reviste de specialitate. S-au omis din această categorie numai notele de simplă semnalare bibliografică, fapt pe care îl menționează de altfel și prefata volumului. Trebuie să remarcăm în această ordine de idei, că au fost incluse în bibliografie și recenziile critice, care au prezentat o lucrare tipărită în străinătate de un autor străin. În acest caz, alăturat notiei bibliografice privitoare la recenzia respectivă, se adaugă într-o indicație bibliografică suplimentară datele cărții prezentate în recenzie menționată. Pentru lucrările care string în cadrul lor mai multe studii, notița bibliografică semnează după paginărie, cuprinsul volumului respectiv, în ordinea publicării acestor studii.

Lucrările consemnate în *Bibliografia storica nazionale* au fost incluse împreună cu cele-

alte studii publicate în Italia în perioadă respectivă în *Bollettino delle pubblicazioni italiane ricevute per diritto di stampa*, publicație editată de *Biblioteca nazionale centrale di Firenze* precum și în *Libri e riviste. Notiziario bibliografico mensile*, o publicație editată sub auspiciile Centrului de documentare al Președintelui Consiliului (*Centro di Documentazione della Presidenza del Consiglio*).

Indicația bibliografică este redactată în general conform criteriilor adoptate de Bibliografia internațională a științelor istorice. Recenziile sunt semnalate prin semnul *Rc.* așezat în fața fișei bibliografice. Datele recenziei sunt adăugate indicațiilor lucrării recenzate și sunt strinse sub numărul de ordine rezervat studiului respectiv. Titlurile periodicelor cuprinse în cadrul bibliografiei sunt redate abreviat, de asemenea, conform normelor stabilite de Bibliografia internațională a științelor istorice. S-au cercetat pentru materialul istoriografic publicat în anul 1955 311 titluri periodice (cu caracter istoric, economic, politic, juridic etc.). Lista periodicelor cercetate este prezentată în ordine alfabetică la începutul bibliograficii.

Materialul grupat în 3 399 indicații bibliografice este sistematizat după o schemă de clasificare adaptată Bibliografiei internaționale a științelor istorice. Principalele captoare ale materialului bibliografic sistematizat sunt:

A) *Scienze auxiliarie e sussidi* (1. epigrafia, paleografia, diplomatica, cronologia; 2. metodologia istorica; 3. genealogia, araldica, ordini cavallereschi; 4. numismatica e sfragistica; 5. iconografia; 6. geografia istorica e toponomastica etc.); B) *Opere di carattere generale*; C) *Preistoria*; D) *Storia antica* (1. antico oriente; 2. istoria greca ed ellenistica; 3. istoria romana etc.); E) *Medioevo*; F) *Storia dell'età moderna* (sino al 1789); G) *Rivoluzione francese ed età napoleonica* (1789–1815); H) *Età contemporanea* (1815–1918); I) *Avvenimenti e problemi dal 1918 al 1955*.

Lucrarea prezintă de asemenea un indice alfabetic de nume, cu trimiterele respective pentru întregul material prezentat, precum și o introducere explicativă. Volumul de bibliografie publicat în 1957 reprezintă nu numai o contribuție la cunoașterea istoriografiei italiene din 1955, el constituie în același timp și un fragment al bibliografiei istorice generale.

P. Simionescu

BIBLIOGRAFIA POLSKICH PRAC ORIENTALISTYCZNYCH (1945-1955)

[Bibliografia lucrărilor polone de orientalistică], Varșovia, 1957, 92 p.

Repertoriul bibliografic editat de Comitetul orientalștiilor din Polonia constituie prima încercare de a reda în mod sistematic principalele contribuții de orientalistică publicate în perioada 1945-1955. Aprecierea activității istoriografiei orientalistice în Polonia s-a mai făcut și în alte împrejurări într-o serie de articole de sinteză, dintre care amintim:

Ananiasz Zajaczkowski, *Orientalistykaw przededniu X-lecia Polski Ludowej* (un deceniu de orientalistică în Polonia populară); Jan Reychman, *Orientalistyka polska w Okresie X-lecia Polski Ludowej* (un deceniu de orientalistică în perioada Poloniei populare); Jan Reychman, Witold Jabłonski, Stefan Strelcyn, Ananiasz Zajaczkowski, *Dix ans d'études orientales en Pologne Populaire*.

Repertoriul publicat în 1957 însumează 707 indicații. El a fost redactat de Wiesław Kotariski și Barbara Majewska cu colaborarea altor cercetători ca: Witold Jabłonski, Eugeniusz Słuszkiwicz, Stefan Strelcyn și Ananiasz Zajaczkowski.

Lucrarea redă în mod sistematic contribuțile de orientalistică polonă publicate în țară sau străinătate, consemnând atât materialul științific propriu-zis, cât și materialul de popularizare. Inițial bibliografia ar fi trebuit să se refere la perioada 1944-1954, pentru a determina exact primul deceniu de activitate științifică din Polonia populară. Întrucât în 1944 nu s-au editat lucrări de orientalistică, data inițială a fost schimbată, lucrarea determinând ca limita deceniului cuprins în perioada 1945-1955. În privința lucrărilor de popularizare, trebuie subliniat faptul că bibliografia nu include lucrările publicate de neorientalisti; ea se referă, chiar atunci cînd consemnează titlurile studiilor mai largi, numai la autorii de specialitate.

În clasificarea materialului, autorii nu au accentuat diferențierea prea mare a capito-

lelor, întrucât aceasta ar fi dus, pe de o parte, la pulverizarea studiilor în capitoile tematic secundare și ar fi îngreunat, pe de altă parte, consultarea bibliografiei. Așa, de pildă, capitolul *Orientul apropiat și Asia de mijloc* semnalează studiile de turcologie, mongolistică, arabistică și iranianică, cu excepția studiilor lingvistice. Lucrările de lingvistică arabă au fost inserate în capitolul problemelor de „semitică”, iar lucrările de lingviță „iraniană” au fost cuprinse în rubrica „indianistică, limbile indo-iraniene”.

Indicațiile bibliografice sunt repartizate în nouă principale grupe: 1) *Publicațiile de orientalistică cu caracter de periodicitate*; 2) *Istoria și organizarea științelor orientaliste. Probleme generale de orientalistică*; 3) *Orientul antic*; 4) *Studii privind popoarele Africii*; 5) *Orientul apropiat. Asia de mijloc. Studii privind poporul și cultura armeană*; 6) *Indianistica. Linguistica indo-iraniană*; 7) *Extremul orient*; 8) *Izvoarele orientale privind istoria Poloniei și istoria slavilor. Relațiile europene în special ale Poloniei cu Orientul*; 9) *Traduceri din texte orientale*.

Lucrarea prezintă o listă alfabetică de prescurtări folosite, precum și un indice de nume (sau titluri) necesar orientării în tematica bibliografiei. Repertoriul bibliografic, semnalând contribuțile orientalistice în decada 1945-1955, exprimă un aspect important al activității și străduinței istoriografiei polone contemporane.

P. Simionescu

MIRCEA TOMESCU, *Calendarele românești (1733-1830)*, studiu și bibliografie.

Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1957, 154 p.

Lucrarea lui Mircea Tomescu este o expunere istorică și o caracterizare a acestui pitoresc și pasionant soi de publicație care a ținut multă vreme la noi, ca și la alte popoare, locul revistelor (periodice) moderne. Autorul face într-un capitol aparte istorie culturală și istorie literară, discutând „calendarele străine” ce pătrund la noi și calendarele românești. Prezentarea tuturor calendarelor aflate în colecțiile noastre oficiale, începînd cu primul calendar românesc de la Brașov din 1733 este făcută metodic: calendarele populare, calendarele literar-istorice, calendare de perete și bisericesti.

Un alt capitol studiază rolul cultural social al calendarelor, insistîndu-se și asupra importanței acestor publicații în dezvoltarea gustului literar.

Capitolul care tratează „Calendarele istorice” cuprind puțin cunoșcutele indicații despre : Calendarul de la Viena (1794), Calendarele de la Buda (ale lui Samuel Micu, Gh. Șincai și Petru Maior, Zaharia Carcalechi, Ștefan Neagoe), Calendarul de la București al lui Anton Pann etc.

Autorul dă în facsimil pagini și ornamente deosebite ale calendarelor tipărite sau manuscise insistând asupra însemnărilor marginale făcute de lectorii de acum două sute de ani.

Studiul lui Mircea Tomescu este urmat de o bibliografie analitică, de rezumate în limbile rusă și franceză și de un indice de nume și probleme.

Emil Manu

INCEPUTURILE RĂSPINDIRII TEXTELOR MARXISTE ÎN ROMÂNIA

Editora Academiei R.P.R., 63 p. + 8 f. pl.

Biblioteca Academiei R.P.R. publică — în seria de bibliografii retrospective — lucrarea intitulată *Incepiturile răspindirii textelor marxiste în România*, care cuprinde un studiu introductiv întocmit de Ion Crișan și o bibliografie — sub redacția lui George Baiculescu — a operelor lui Marx și Engels traduse în limba română.

I. Crișan prezintă istoria publicării scrierilor celor doi clasici ai socialismului științific arătând căile de patrundere în mișcarea muncitorească din țara noastră. Deși în perioada de care s-a ocupat autorul (1871—1944), răspindirea doctrinei marxiste a fost îngreunată de prigoanele autori tătilor precum și de acțiunea elementelor oportuniste, totuși influență, pe care a avut-o în formarea și educarea ideologică a muncitorilor români, a fost importantă. Revoluția din Octombrie și, o dată cu ea, intensificarea spiritului revoluționar al mișcării muncitorești, aduce o răspindire mult mai largă a operelor marxiste. Autorul urmărește cu multă atenție această desfășurare în publicațiile vremii, întregind studiul de față cu numeroase citate și aprecieri.

Partea a două a lucrării este alcătuită din trei subcapitole : traduceri și prelucrări din Karl Marx, din Friedrich Engels și din operele luate în comun, la care se adaugă și o bibliografie despre viața și opera marilor corifei ai socialismului științific.

Lucrarea cuprinde în facsimil planșe și reproduceri deosebit de interesante din presa muncitorească a timpului.

Ana Ioachim

I. DUICEV, *Изучение в Болгарии, древнеславянской и древнеболгарской литературы за 1945—1955 гг.*

Academia de științe a U.R.S.S., în „Lucrările sectorului de literatură veche rusă a Institutului de literatură rusă”, XIII, 1957, p. 601—615.

Articolul semnat de cunoscutul istoric bulgar I. Duicev are un caracter informativ, bibliografic și prezintă un interes și pentru cercetători în domeniul slavistic din țara noastră. Cu lux de amănunte, autorul trece în revistă cărțile și articolele cercetătorilor bulgari închinat studierii literaturii vechi slave și bulgare apărute în perioada 1946—1955, grupându-le în jurul cîtorva probleme centrale.

Subliniind că în totalitatea lor, studiile publicate constituie o reală contribuție în acest domeniu, I. Duicev arată că unele dintre ele aduc materiale noi, altele schițează calea către rezolvarea problemelor de bază ale istoriei literaturii vechi bulgare și slave, sau prezintă o generalizare a cercetărilor anterioare. El constată că atenția cercetătorilor bulgari a fost îndreptată mai ales spre studierea literaturii vechi bulgare, fapt care a făcut ca cercetarea problemelor privitoare la vechea scriere slavă să rămînă în urmă.

În concluzie, autorul arată că deși în domeniul literaturii vechi slave și bulgare s-a făcut foarte mult în ultimii ani, totuși, importante probleme au rămas încă nerezolvate. El vorbește de necesitatea unei ediții critice a monumentelor literaturii vechi bulgare, subliniază importanța publicării de lucrări monografice despre diferiți scriitori și diferențe opere, despre diferențe perioade ale literaturii vechi bulgare și în sfîrșit arată că se impune pregătirea și editarea unei istorii complete, științifice a literaturii vechi bulgare.

Șt. Ștefănescu

F. TAILLIEZ, *Jitianul, un chrysobulle de 1689 de Constantin Brancoveanu*, „Orientalia Christiana Periodica”, XVI, 1950, p. 137—176.

C. GIANELLI, *Un atto di Leone Voevoda di Ungro-Valachia per il monastero della S. Trinità di Bucarest (1631)*. Ibidem, XVIII, 1952, p. 383—393.

F. Tailliez publică un act de danie provenit dintr-o arhivă particulară prin care mănăstirea Jitianului primește în anul 1689 un număr de

25 gospodării de rumâni, pentru a fi despăgubită de lipsa de rentabilitate a unei vămi de trecere peste apa Jiului. Textul actului este precedat de o lungă introducere, destinată cititorilor puțin familiarizați cu istoria țării noastre. Autorul nu se mulțumește cu atât și vrea să aprofundeze unele date ale actului, ajungând deseori la explicații ridicolă, mai ales cind se ocupă de familiile boierești ai căror membri figurează ca semnatari ai documentului (de ex. leagă numele vîstierului Cristea Popescu de patriarhul Miron Cristea ! p. 146). În ce privește informația sa istorică, cu o singură excepție (cartea lui T. Bodogae, *Ajutarea românești la mănăstirile din sf. Munte Athos*), se oprește în jurul anului 1900.

Actul de danie cuprinde enumerarea impozitelor de care sînt scutiti țărani în favoarea mănăstirii. Aceștia au în schimb obligația să trimită mănăstirii Sf. Paul de la Athos echivalentul a cinci impozite (haraciul, sama cea mare, dijmăritul, oeritul și vinăritul).

Un act din același an prin care metohul Ciutura și proprietățile sale sunt luate episcopiei Rîmnicului și date tot mănăstirii Jitianul este considerat de autor posterior actului publicat.

În volumul următor, autorul precizează că unul din boierii care au subscris actul, Bunea vel Sluger, ar fi Bunea Grădișteanu (*ibidem*, XVII, 1951, p. 217–220).

C. Giannelli publică un act cunoscut, care a făcut parte din fondul de documente al Arhivelor Statului, în prezent aflat în Biblioteca Vaticanului (Vat. slav. 65). Domnia soluționează o plîngere a mănăstirii sf. Troița (Radu Vodă) cu privire la situația țărănuilui Mihail, fiul lui Coman. Acesta scăpase din șerbie, plătind paharnicului Stoica în vremea lui Alexandru Iliaș, suma de 3 aspri. Actul este considerat fals și Mihail cade din nou în șerbie. Documentul prezintă un episod din lupta țărănimii împotriva acțiunilor de aservire ale feudalității.

Publicarea acestor acte aflate în biblioteci străine este bine venită. În timp ce C. Giannelli, mai prudent, se rezumă la o scurtă descriere paleografică și diplomatică a documentului pe care îl publică, prezentarea lui F. Tailliez despre un act care ridică probleme de imunitate, fiscalitate și legături cu Athosul, dovedește o slabă informare a acestuia atât cu privire la starea de lucruri de atunci cât și de acum, stîrjurind unele insinuări tendențioase și dușmanoase.

E. Frances

PIATRA DE MORMINT A COMITELUI LAURENTIU „de LONGO CAMPO”

Emil Lăzărescu a supus în ultimul număr al revistei *Studii și cercetări de istoria artei*, 1–2/1957¹, piatra de mormînt a comitelui Laurențiu de Longo Campo, care e unul din cele mai vechi monumente de artă medievală de pe întinsul Țării Românești de odinioară, și Biserica Bărăției, în care această piatră se păstrează, unui examen critic – un model de sagacitate și de eruditie – care a dus la concluzii extrem de importante. Printr-o cercetare atentă a pietrei care poartă, sub formă de chenar, inscripția: *Hic sepultus est comes Laurencius de Longo Campo, pie me (m) orie. Anno D (omi) ni M^{CCC}⁹*, D-sa a descoperit urmele încă perceptibile ale unui relief dispărut care reprezinta efigia comitelui. Desenul fin al Florentinei Jipescu și Corneliei Pillat a evocat efigia și pentru noi.

Accastă descoperire postulează aducerea unui meșter din Transilvania, căci sculpturile funerare nu erau obișnuite în bisericile noastre, și o aşezare mult mai temeinică a unei colonii cîmpulungeze din veacul al XIII-lea decît s-a crezut pînă acum.

E. Lăzărescu a dovedit că biserică Bărăției, socotită ca datînd, în forma ei actuală, din secolul al XVIII-lea, e în realitate mult anterioară, cum rezultă în mod neîndoileloc din inscripția din 1373, menționată de Del Chiaro, și că piatra de mormînt, cîntărind peste 2000 kg, n-a putut fi adusă de la Cloașterul dominican numai pentru a servi ca treaptă de altar. Prin urmare, contele Laurențiu a fost înmormînat aici și Bărăția, care trebuia deci să fi existat deja în 1300, devine „singura biserică datînd, măcar în parte din secolul al XIII-lea, cunoscută dincoace de Carpați”, iar colonia săsească, condusă de contele Laurențiu, trebuie să fi fost mult mai numeroasă și mai bogată decît s-a crezut pînă acum.

Acstea concluzii deschid noi perspective nu numai pentru studiul începuturilor artei, ci și pentru cercetările asupra apariției statului feudal în Tara Românească.

A. O.

VASILE PÂRVAN, Editura Academiei R.P.R., 1957, 77 p.

La sărbătorirea ce i s-a făcut lui Vasile Pârvan anul acesta – cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la naștere – prin conferințe și studii publicate în revistele de specialitate,

¹ Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și cîteva probleme arheologice și istorice în leădătură cu ea în Studii și cercetări de istoria artei*, an. IV–1957, nr. 1–2, p. 109–128.

se adaugă și o mică monografie lăpărută de curind în Editura Academiei R.P.R., din seria de bio-bibliografii a Bibliotecii Academiei, alături de altele despre Aurel Vlaicu, David Emmanuel, Traian Lalescu, Em. Racoviță etc.

Lucrarea de față cuprinde datele cronologice cu privire la viața și activitatea lui Vasile Pârvan, un studiu erudit întocmit de acad. prof. Em. Condurachi, precum și o bibliografie a operelor marelui arheolog român.

Autorul precizează condițiile politice și culturale ale României și ale țărilor apusene în care a studiat și a activat valorosul savant; realitatea socială, mediul în care a trăit, inteligențialitatea progresistă dinainte și după primul război mondial; personalitatea și munca de mare om de știință, orientarea sa politică și filozofică; structura psihologică și atitudinea lui față de oameni și viață. Subliniind devotamentul cu care a muncit pentru cunoașterea trecutului poporului român, autorul relevă însemnatatea lui Vasile Pârvan în dezvoltarea culturii și istoriografiei românești.

Bibliografia este întocmită de un colectiv al Secției de Bibliografie a Bibliotecii Academiei R.P.R., sub redacția lui George Baiclescu și însumează, în mod cronologic, toată opera științifică a lui Vasile Pârvan între anii 1900—1927, alcătuită din lucrări, studii, prelegeri, conferințe, recenzii, referate tipărite în limba română, precum și în limbile germană, engleză, franceză și italiană, în publicațiile din țară și străinătate. Volumul se încheie cu prezentarea scrierilor oamenilor de știință români și străini care s-au preocupat de viața și opera lui Vasile Pârvan.

Ana Iodchim

FERDINAND LOT et ROBERT FAWTIER,
*Histoire des institutions françaises au moyen
âge*, vol. I.

Institutions seigneuriales, Paris, Presses Universitaires de France, 1957, XII + 438 p.

Ideea de a pune la dispoziția profesorilor și a studenților o istorie a instituțiilor Franței în evul mediu s-a născut în mintea lui F. Lot în urma epuizării manualului lui Achille Luchaire apărut în 1892. Pentru da posibilitatea studierii instituțiilor medievale franceze, la facultățile de istorie, autorii au decis să scoată 4 volume împărțite astfel : 1) Instituții senioriale ; 2) Instituții regalității ; 3) Instituții bisericii franceze ; 4) Instituții parohiale și urbane. Prezentul volum cuprinde mările state feudale : ducatul Normandiei, instituțiile imperiului plantagenet, statul toulousian, Auvergne, Champagne, drepturile regalității în Dauphiné de la origine pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, instituțiile duca-

tului Aquitaniei de la origine pînă la 1453, instituțiile feudale în Gasconia în evul mediu, instituțiile ducale în ducatul Burgundiei, Provența, marele feud breton, statul bourbonez, instituțiile vice comitatului Béarn (X—XV), Flandra. Au fost excluse Lorena și Savoia ca feude ale imperiului. Fiecare stat feudal este prezentat de un medievist printre care cităm nume ca : Michel de Bouard, Augustin Fliche, Jean Longnon, Yves Renouard, Ch. Samaran, Ed. Perroy, F. L. Ganshof. Capitolele sunt însoțite de bibliografii și de sursele manuscrise respective.

T. Sotirescu

FRIEDERICH VÖCHTING, *La question méridionale*.

Napoli, Instituto editoriale del mezzo giorno, 1956, 656 p.

Printre aspectele social-economico-politice care au agitat generațiile de la Risorgimento încoace, fără îndoială că, în cadrul problemelor naționale, cea meridională ocupă un loc de frunte. Este vorba despre o moștenire grea istorică ce apasă asupra întregii populații din sudul Italiei : o stare economică înapoiată, un nivel de trai scăzut, persistența latifundiilor, a baronatului, deci a unor relații cu rămășițe feudale pe lîngă o natură dușmanăoasă.

Acest complex geografico-politic explică în mare măsură mizeria, banditismele și emigrațiile masive. Deși nu a existat parlament care să nu atace această problemă, nu s-a făcut nimic pentru îndreptarea situației. Lucrarea lui Vöchting prezintă o analiză amănunțită a faptelor pe linie istorică și economică, din antichitate pînă astăzi.

Cu toată erudiția autorului, el tratează materialul de pe poziții reaționare, stăruind asupra soluțiilor malțuiene și justifică politica imperialistă colonială.

Autorul nici nu ascunde această tendențiozitate, exprimată clar în concluziile pe care le formulează.

T. S.

K. P. KRÍJANOVSKAIA și E. M. RUSSEV,
Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии юдеятельность А. П. Юшневского, Сборник документов.
Sub red. prof. univ. L. V. Cerepnin.
Chișinău, Editura de stat a Moldovei, 1957, X + 670 p.

Recent a apărut al doilea volum al *Istoriei Moldovei. Documente și materiale*, redactat de o comisie alcătuită din : S. I. Afteniuk, V. A. Bogdanova, I. S. Grossul (redactor prin-

cipal), N. A. Mohov, I. I. Nemirov, E. M. Russev și L. V. Cerepnin.

Volumul intitulat, *Organizarea emigrantilor transdanubieni în Basarabia și activitatea lui A. P. Iușnevski* apare în Editura de stat a Moldovei sub auspiciile Institutului de Istorie, limbă și literatură al filialei moldovenești a Academiei de Științe din U.R.S.S., și ale Arhivei istorice centrale de stat a Republicii Moldovenești.

Acest masiv volum, editat în frumoase condiții tipografice, are o scurtă introducere, după care urmează 425 de documente (p. 1–574), notele (p. 575–580), indicele nominal (p. 581–595), indicele geografic (p. 596–604), indicele terminologic (p. 605–608), sumarul documentelor publicate (p. 609–636) și fotocopiiile unor documente (p. 637–670).

Autorii acestui volum au cercetat principalele arhive din U.R.S.S., publicând în mare parte *documente inedite*, conform cerințelor riguroșilor științifici. Cele 425 de documente se referă la scurta perioadă dintre anii 1811–1819, cind s-a rezolvat pe cale legislativă problema așezării în Basarabia a emigrantilor bulgari și găgăuzi, care au obținut în acea provincie pămînt și privilegiu.

Pe lîngă înfățișarea organizării vieții emigrantilor de dincolo de Dunăre, documentele arată lupta acestora pentru căștigarea unor drepturi în noua lor patrie, precum și activitatea în această privință a lui A. P. Iușnevski, viitor decembрист.

Din documente se desprinde grijă generalului Kutuzov, comandanțul armatei ruse în Principate, manifestată în anii 1811–1812 față de emigranți. Ca dovadă, se menționează apelul generalului din 26 aprilie 1811 către emigranți, promițându-le diferite privilegii, corespondența lui cu președinții Divanelor principalelor Moldova și Valahia, cu autoritățile locale și cele de stat rusești. Din documente se desprinde de asemenea activitatea lui A. P. Iușnevski în Principate în timpul războiului ruso-turc (1806–1812). Se reliefază rolul său progresist în apărarea revendicărilor emigrantilor, plină în prezent necunoscut.

Culegerea de documente oficiale dezvoltă politica interesată a țărismului, dar mai ales stabilește contribuția Rusiei în salvarea unor cetățeni asupriți de singerosul jug turcesc, cărora le-a creat condiții mai bune de viață în noua lor patrie.

Sunt interesante documentele care arată lupta emigrantilor împotriva tendințelor de acaparare ale marilor moșieri din Basarabia (mai cu seamă Iancu Balș) și dorința lor de a se așeza pe domeniile statului. A. P. Iuș-

nevski este acela care, trimis să ancheteze, se opune prin rapoartele sale începând cu anul 1816, ca acești coloniști fugari să fie săliți să se întoarcă pe moșile boierești (doc. 86 și urm.). Ultimul document, din 29 decembrie 1819, este „Ucazul” Senatului Rusiei, cu privire la acordarea drepturilor de coloniști străini emigrantilor transdanubieni.

Volumul de documente, întocmit cu multă pricere, este prima publicație tematică a unui bogat material de arhivă, care dezvăluie pagini de istorie din colonizarea bulgarilor și găgăuzilor în stepele de sud ale Rusiei la începutul secolului al XIX-lea.

G. Bezviconi

Acad. AL. CODARCEA, *Gheorghe Munteanu-Murgoci*,

București, 1957, Colecția S.R.S.C., nr. 223, 45 p.

Academicianul Al. Codarcea face cunoscut viața și activitatea științifică multilaterală a profesorului Gheorghe Munteanu-Murgoci (1872–1925), unul dintre geologii români de mare suprafață internațională, întemeietorul școlii geologice române. Prin numeroasele sale studii de geologie, pedologie, mineralogie, petrografie sau geografie, profesorul Murgoci își impus în prima parte a secolului al XX-lea ca om de știință progresist și patriot luminat.

Atât în conducerea serviciului de agrogeologie al Institutului Geologic al României înființat în 1906, cât și în cursurile sale de la Școala Națională de Poduri și Șosele, iar în 1919 și la Universitatea din Cluj, Murgoci îl milităea pentru concepția naturalistă asupra genezei solului, a școlii de pedologie rusă, întemeiată de V. V. Dokuceaev.

Profesorul Murgoci a scris în 1902 în colaborare cu profesorul Popa Burcă, prima geografie științifică a României sub formă unui manual de clasa a IV-a secundară. El a întocmit prima hartă a masivului Parângului, prima hartă a solului Bărăganului și prima hartă agrogeologică a țării, aplicată astăzi în toate continentele. Profesorul Murgoci a precizat pentru prima oară zăcămintele de petrol ale Olteniei, astăzi în exploatare prin sondele de la Bălteni. Tot el a înființat în 1908 și periodicul „Revue de petrole”, în care a publicat numeroase articole, militând împotriva expansiunii capitalului străin.

D. P. Ionescu

L. BĂDULESCU, GH. CANJA, E. GLASER,
Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre.

București, Ed. științifică, 1957, vol. I, 432 p.

Autorii acestei vaste monografii care după cum reiese din prefață va cuprinde trei volume și-au propus să trateze reglementarea prin convenții internaționale a regimului internațional al navigației pe Dunăre de-a lungul veacurilor. Primul volum se ocupă de istoricul reglementării din timpul orfânduirii sclavagiste până la convenția de la Belgrad din 18 august 1948. El cuprinde trei capitoare mari :

a) În primul capitol, autorii trec în revistă principalele evenimente internaționale privitoare la regimul de navigație pe Dunăre, până la tratatul de la Paris din 30 martie 1856, cind s-a creat „Comisia Europeană a Dunării”, care a violat drepturile suverane ale statului stăpîn pe gurile Dunării, conferind un rol hotărâtor în reglementarea navigației unor state neriverane.

b) În al doilea capitol, autorii tratează perioada cuprinsă între Tratatul de la Paris din 1856 și Mareea Revoluție Socialistă din Octombrie, dezvăluind manevrele cercurilor monopoliste care, sub masca asigurării libertății de navigație pe Dunăre, au intensificat exploatarea popoarelor din țările riverane.

c) Capitolul trei al volumului se ocupă de regimul de drept internațional al navigației pe Dunăre, de la Mareea Revoluție Socialistă din Octombrie, în urma căreia s-a încheiat o nouă convenție multilaterală la Paris în ziua de 23 iulie 1921. Trăsăturile caracteristice ale acestei convenții oglindesc ostilitatea mărilor puteri imperialiste față de țărărul stat sovietic și politica lor de instaurare a dominației în bazinul dunărean, până în momentul încheierii tratatului de pace cu România, la 10 februarie 1947, adică până în ajunul conferinței de la Belgrad din 18 august 1948 prin care, pentru prima dată, s-au repus în drepturi popoarele dunărene.

Autorii au reușit să evidențieze importanța economică a Dunării, principala cale de navigație din răsăritul și centrul Europei, precum și importanța ei politică și strategică.

Plecind de la explicarea condițiilor materiale ale societății și a intereselor de clasă, autorii atacă numeroasele și variatele probleme ale navigației pe Dunăre, combătind argumentele istoricilor burghezi ca P. Fauchille și a.

Sprinjindu-se pe tratatele internaționale încheiate, autorii dovedesc rolul progresist al Rusiei care a promovat în decursul istoriei

principiul libertății de navigație pe Dunăre pentru toate pavilioanele și combat teorile acestor autori burghezi — ca Voyslav M. Rodoianowicz — care au susținut că Rusia, devenind stăpînă pe gurile Dunării, ar fi stinjenit navigația pe marea fluviu.

Autorii arată că lupta pentru a instaura și pe Dunăre regulile generale, unanim recunoscute, ale dreptului internațional proclamate prin actul de la Viena din 1815 a fost incununată de succes abia după cel de-al doilea război mondial, în condițiile existenței Uniunii Sovietice și a unei serii de state democratice populare.

Lucrarea este prima încercare în literatura românească privind istoria regimului de drept internațional al navigației pe Dunăre făcută de pe poziții marxiste.

D. P. Ionescu

LEON POLIAKOV — JOSEF WULF, *Das dritte Reich und die Juden. Dokumente und Aufsätze.*

Berlin, Arani Verlag, 1955, 475 p.

Das dritte Reich und seine Diener. Auswärtiges Amt. Justiz und Wehrmacht.
 Berlin, Arani Verlag, 1956, 540 p.

Nu mai este posibil astăzi unui singur om să urmărească uriașul material ce s-a adunat în urma capturării arhivelor celui de-al treilea Reich. Pentru a putea da o imagine a imensei tragediei ce a însemnat regimul fascist, autorii au ales cîteva teme și au concentrat în jurul lor o serie de documente selecționate cu grijă, suficiente pentru a arăta variatele aspecte ale problemei.

Primerul volum conține materiale referitoare la exterminarea evreilor. Sunt documente din care se văd procedee ce merg de la jaful organizat al obiectelor de artă, la lichidarea în masă, de la experiențele genocide la formele de exterminare cele mai rafinate.

Al doilea volum conține documente privind activitatea Ministerului de Externe, a Justiției și Armatei în ceea ce privește acțiunea dusă pe teritoriile străine.

Un al treilea volum intitulat : *Al treilea Reich și ideologia săi*, se află în pregătire.

După cum rezultă din primele două volume semnalate mai sus, întreaga colecție de documente va fi un mijloc indispensabil de cunoaștere a ceea ce a fost fascismul german și ororile comise de el.

T. S.

DU HAST MICH HEIMGESUCHT BEI NACHT. ABSCHIEDSBRIEFE UND AUFZEICHNUNGEN DES WIEDERSTANDES 1833—1845, Ingrijită de Helmut Gollwitzer, Kaathe Kuhn, Reinhold Schneider.

München, Chr. Kaiser, Verleg 1956, 485 p.

LETTERE DI CONDANATI A MORTE DELLA RESISTENZA EUROPEA, Ingrijită de Pietro Malvezzi și Giovanni Pireli. Prefață de Thomas Mann, ediția a II-a.

Torino, Einaudi, 1954, XXXIV + 703 p.

Dintre mesajile pe care ni le-au transmis antifasciștii căzuți în timpul celui de-al doilea război mondial, cele mai dramatice sunt ale acelora care au luptat în mișcarea de rezistență. Animați de un spirit de sacrificiu și de o sete de libertate care cinstesc memoria lor, scrisorile sunt testamente spirituale ale unor oameni care au preferat moartea înfruntind oprimarea, bestialitatea și pseudo-civilizația regimului. Ceea ce formează măreția acestei lupte este caracterul ei larg național și social. Muncitori și studenți, preoți și profesori, avocați, toate păturile sunt reprezentate. Deși au trecut 13 ani, lectura lor dezvăluie cititorului sensul eroic al vieții. Majoritatea dintre autorii scrisorilor reușesc să evidențieze caracterul conștient al sacrificiului pentru o viață mai bună.

Primul volum conține numai mărturii germane. Al doilea este mai larg; fiecare țară este reprezentată.

Cele mai multe scrisori sunt ale unor oameni simpli cărora viața le-a impus sarcini grele și care în fața morții sunt animați de un spirit de sacrificiu admirabil. În lupta pentru o lume mai bună, astăzi mesajul este mai viu ca oricând. Scrisorile semnalate sunt acte de acuzare ale odioșului regim fascist și totodată zguduitoare mărturii ale luptei celor mai buni filii ai poporului, nedreptățit și terorizat.

T. Solirescu

М. Г. SAZINA, Борьба трудящихся Румынии за укрепление народно-демократического строя и экономическое восстановление страны (март 1945 — декабрь 1947 г.)

Studiul semnalat a apărut în culegerea *Uniunea Sovietică și ţările de democrație populară*, la Moscova, în 1957. Pe baza unui material faptic strins în special din presa

românească a timpului, autoarea arată momente mai importante din lupta maselor populare din România pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și instaurarea Republicii Populare Române. În cteva pagini de la sfîrșitul articolului, sunt expuse unele din realizările obținute de poporul român sub conducerea P.M.R. în construirea socialismului. În general, în studiu prevalează elementul descriptiv, ceea ce se explică probabil, prin dorința autoarei de a aduce la cunoștința cititorului cît mai multe fapte din istoria contemporană a României. Astfel cititorul face cunoștință cu decretul-lege pentru înfăptuirea reformei agrare, cu transformările democratice ale guvernului democrat, instaurat la 6 martie 1945. Un loc important îl ocupă în studiu partea cu privire la refacerea economiei naționale a țării și ajutorul primit din partea U.R.S.S. Autoarea arată importanța alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946, care s-au soldat cu înfrângerea forțelor reacționare și victoria strălucită a blocului partidelor democratice. Un capitol al studiului este consacrat evenimentelor legate de aboliția monarhiei.

Credem că în studiul său M. G. Sazina ar fi trebuit să acorde o atenție mai mare unor probleme ca: aportul României în războiul antihitlerist, politica Partidului Comunist Român în problema izolării partidelor burghezo-moșierești etc. Aceste probleme sunt numai amintite în textul articolului. Observăm, de asemenea, că în studiu de mai sus s-au strecurat și unele inexactități fapte. Expunind evenimentele legate de încercarea monarhiei și a cercurilor reacționare din țară și străinătate de a răsturna regimul democrat-popular în august 1945, autoarea susține că hotărirea lui Mihai de a „rupe” relațiile cu guvernul democratic și premiers demersurile diplomatice ale S.U.A. și Angliei în acest sens (p.177—178). În realitate însă poziția regelui a fost adoptată în urma injoncțiunilor guvernelor S.U.A. și Angliei și a devenit publică în urma notelor misiunilor politice ale celor două state imperialiste, în care declarau că nu vor recunoaște guvernul democrat. Este inexactă și afirmația autoarei (p. 187) că Ministerul industriei și comerțului a revenit Partidului Comunist abia în martie 1947. Acest eveniment s-a petrecut în noiembrie 1946, după alegerile parlamentare. Aceste observații nu scad valoarea generală a studiului lui M. G. Sazina, care reprezintă o contribuție la cercetarea istoriei contemporane a țării noastre.

B. Bălleanu

V. S. BASKIN, *Нефтяные монополии на Ближнем и Среднем Востоке*,

Moscova, 1957, 178 p.

În ultimii ani problemele legate de Orientul Apropiat și Mijlociu au frântăt viața internațională din ce în ce mai mult. Lupta popoarelor din această parte a lumii pentru independentă națională a întinut interesele unor state imperialiste și a monopolurilor care au exploatați și continuă să exploateze bogățiile acestor țări.

Bogăția principală care a atâtat pofta monopolurilor străine este petrolul.

Lucrarea lui V. S. Baskin *Monopolurile petroliere în Orientul Apropiat și Mijlociu*, apărută la Moscova în anul 1957, răspunde unei necesități care depășește cadrul specialiștilor, ea interesând și pe cititorul atent la evenimentele internaționale contemporane, pentru că îi oferă datele de bază pentru înțelegerea acestor evenimente.

Lucrarea are, în afara unei scurte introduceri și încheierii, patru capitole.

Primul dintre aceste capitulo intitulat, *Orientul Apropiat și Mijlociu — regiunea principală a expansiunii și luptei monopolurilor petroliere americane și engleze* tratează raportul de forțe dintre diferențele monopoluri, exploatarea țărilor din această regiune de către monopolurile americane și engleze care își

subordonează întreaga industrie din aceste țări și modalitățile de export ale petrolului de aici. Autorul subliniază că monopolurile americane au un profit uriaș din exploatarea petrolului din Orientul Apropiat și Mijlociu, de vreme ce la o distanță considerabilă — la New York — le convine să-l vină pe un preț mai redus decât al petrolului din Statele Unite.

Capitolele doi și trei descriu goana monopolurilor pentru acapararea petrolului Iranului și Irakului, arătindu-se în același timp lupta popoarelor din aceste țări pentru izgonirea capitaliștilor străini. Evenimentele dramatice din Iran în legătură cu naționalizarea companiei anglo-iraniene sunt redate de autor cu multă competență.

Ultimul capitol este consacrat infiltrării monopolurilor americane în țările Peninsulei Arabe.

V. S. Baskin arată că Orientul Mijlociu și Apropiat reprezintă nodul principal al contradicțiilor dintre țările imperialiste. Evenimentele recente, ca agresiunea anglo-franco-izraeliană împotriva Egiptului, au dovedit însă că vremea colonialismului se apropii de sfîrșit, că popoarele din țările coloniale sau din cele care și-au obținut de curând libertatea, nu pot fi înfrințate și subjugate, chiar atunci când împotriva lor luptă mariile puteri imperialiste.

N. C.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

Cu ocazia sărbătoririi a zece ani de la proclamarea Republicii Populare Române, Academia R.P.R. a organizat o sesiune festivă, în ziua de 20 decembrie 1957. Acad. Iorgu Iordan a rostit cuvîntul de deschidere; acad. Șt. Milcu a citit comunicarea acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei, intitulată : *Transformări structurale în economia și cultură românească*. Apoi, tov. C. D. Nenițescu a dat citire telegramelor de felicitări adresate Partidului și Guvernului.

În ziua de 30 decembrie 1957, în legătură cu aceeași aniversare, s-au ținut la Institutul de istorie la Academiei R.P.R., următoarele comunicări :

M. Kertész, *Pozitia monarhiei române în perioada prăbușirii habsburgilor* ;

Th. Necșa, *Criza dinastică din 1926*,

V. Teodorescu, *Problema dinastică în anul 1930* ;

E. Campus, *Abdicarea lui Carol I* ;

Tr. Udrea, *Situația internă în preajma proclamării R.P.R.* ;

★

În ziua de 21 decembrie 1957 a avut loc la Institutul de Iсторie al Academiei R.P.R. ședința anuală de analiza muncii. Mai mulți cercetători au arătat realizările și deficiențele activității științifice din Institut, făcând unele propuneri în vederea îmbunătățirii muncii. Tov. acad. A. Oțetea, directorul Institutului, a subliniat realizările obținute, indicând normele după care cercetătorii să continue activitatea științifică în viitor.

Comunicări ținute la Institutul de Iсторie al Academiei R.P.R.

În cadrul plenarelor Institutului de istorie, în ziua de 23 ianuarie 1958 a avut loc comunicarea tov. Șerban Papacostea, intitulată : *Moldova în epoca reformei – Contribuție la istoria societății moldovenești în secolul XVI*.

Comunicarea a fost urmată de discuții.

Oaspeți de peste hotare

Cercetătorii Institutului de Iсторie au primit în ziua de 18 decembrie 1957 vizita prof. dr. J. Irmscher din Berlin (R.D.G.), care a ținut următoarele două conferințe :

Die Venezianer Volksbücher și Berlin und die Byzantinistik.

Călătorii de studii în străinătate

Acad. Al. Graur și prof. D. Pippidi au participat la reuniunea de la Varșovia a Comitetului permanent pentru încurajarea studiilor clasice. Sesiunea a avut loc între 2 și 9 decembrie 1957. Au participat 11 delegați străini din țările de democrație populară și din U.R.S.S.

Această reuniune a fost convocată în același timp cu sesiunea științifică organizată de Academia polonă pentru comemorarea a 2 000 ani de la moartea lui Cicero.

Între 26 octombrie și 13 noiembrie 1957, prof. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R., a făcut o călătorie de studii în Republica Democrată Germană.

A. I.

Intrînd în al doilea an de activitate, cercul de referate de istoria medicinii organizat de Societatea Științelor Medicale în colaborare cu Institutul de igienă și sănătate publică, a continuat să-și țină ședințele lunare de comunicări.

În cadrul acestor ședințe s-au comemorat o serie de personalități din istoria medicinii românești; s-au adus date noi în ceea ce privește relațiile medicale dintre țara noastră și popoarele vecine, s-au comunicat numeroase fapte care întregesc cunoștințele asupra dezvoltării atât a medicinii universale, cit și a medicinii pe teritoriul patriei noastre.

S-au ținut următoarele comunicări:

Dr. A. Keleman, *Istoricul profilelor cadrelor medice sanitare în fața noastră*;

Prof. M. A. Halévy, *Igienistul E. Tolhausen și activitatea sa la Iași în anii 1835—1840*;

Dr. B. Horodniceanu, *Prof. Dr. G. Asaky (1855—1899)*;

Prof. dr. I. Jianu, *Amintiri despre Toma Ionescu* (cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la moartea sa);

Dr. S. Izsak, *100 de ani de la nașterea Mariei Cuțărida Crătunescu, prima româncă doctor în medicină*;

Dr. O. Apostol și dr. Al. Raicoviceanu, *Sfaturi medicale franceze din 1755*;

Dr. P. Pruteanu, *Două lucrări inedite ale lui I. Cihac*;

Dr. N. Vătămanu, *Doctorul Drasch, nedreptășitul*;

Dr. L. Copelman, *Voltaire despre activitatea la București a doctorului Fonseca*;

G. Beziviconi, *Din istoria relațiilor medicale româno-ruse*;

M.G. Marinescu, *Istoricul unui tablou din casa memorială G. Marinescu*;

G. Potra, *Știri medicale din corespondența boierilor și negustorilor de pe vremuri*;

Dr. C. Săndulescu, *Celsus și medicina hipocratică*;

N. Istrati, *Un înnoitor al Brăilei, doctorul C. Hepites*;

Dr. C. Ghenea, *Medici din vechea mișcare muzicală românească*;

Dr. V. Neaga, *Medicina și filatelia*;

Dr. I. Spielmann, *Concepțiile de igienă ale lui I. Matyus*;

Dr. G. Barbu și Dr. I. Lăpușan, *Din trecutul statisticii medicale românești*;

Dr. Al. Raicoviceanu, *Profesorul N. Turnescu*;

Prof. Dr. I. Jianu, *Profesorul C. Dimitrescu-Severeanu*;

Dr. N. Vătămanu, *Prin spitalele de altă dată*;

Dr. P. Pruteanu, *Cei doi protomedici Cihac*;

Dr. I. Cantacuzino, *La 125 de ani de la nașterea lui I. Felix*;

Dr. L. Wassermann și S. Palade, *Cîteva date noi despre St. Stîncă*;

Prof. M. A. Halévy, *Din bibliografia epidemioilor din Ardeal și Banat din secolul al XVIII-lea*;

Dr. G. Brătescu, *100 de ani de la nașterea medicului democrat Al. Spiroiu*;

Dr. C. Simionescu, *Participarea românească la Congresul de medicină veterinară de la Berna (1895)*;

Dr. L. Copelman, *Aspecte inedite din viața lui G. Marinescu* ;
 Prof. dr. V. Bologa și dr. I. Spielman, *Impresii de la Congresul medico-istoricilor polonezi* ;
 Dr. O. Apostol, *Informații medicale în opera lui Ovidiu* ;
 Dr. S. Izsak, *Centenarul revistei budapestane Orvosi Hetilap* ;
 Dr. C. Ghenea, *Contribuții de folclor medical* ;
 Prof. M. A. Halévy, *Date arheologice în legătură cu istoria medicinii în Orientul antic* ;
 Dr. V. Săhleanu, *Vîrstă și creația științifică în istoria endocrinologiei* ;
 Dr. N. Vătămanu, *Doctorul Obedeanaru pamphletarul* ;
 G. Potra, *Cîteva date despre doctorul G. Estiotu* ;
 Dr. P. Pruteanu, *Începuturile activității lui I. Cihac în Moldova* ;
 Dr. I. Bălănescu, *Date despre serviciile sanitare în 1877* ;
 Dr. S. Copelman și dr. L. Copelman, *Aniversarea din 1903 a Școlii naționale de medicină*.

În cadrul ședințelor au făcut prezentări de documente : Dr. C. Ghenea, Dr. V. Manoliu, Dr. Al. Raicovicianu, Dr. Od. Apostol, Dr. D. Horodniceanu.

În 1957 au luat ființă și o serie de cercuri de referate medico-istorice la : Tg. Mureș, orașul Stalin, Craiova și Cîmpulung-Muscel, unde s-au ținut de asemenea următoarele comunicări :

La Tg. Mureș, Prof. dr. V. Bologa, William Harvey și începuturile medicinii moderne.

Dr. L. Copelman, Influența lui Herman Boerhave asupra medicinii române din veacul al XVIII-lea ;

Dr. I. Spielmann, Centenarul revistei Orvosi Htilap și căile de dezvoltare a medicinii maghiare ;

Dr. P. Kotay, Comemorarea lui Racz Samuel primul profesor maghiar de medicină cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la moartea sa.

Orașul Stalin : Dr. E. Bologa, Pagini din trecutul medical al Brașovului ;

Dr. G. Barbu, Dr. A. Hutmann și A. Cristache, Primele informații asupra epidemiei de ciumă din or. Brașov și Tara Bîrsei ;

Dr. V. Manoliu, Bibliografia medico-istorică românească ;

Dr. W. Fabritius, Istoricul spitalului orășenesc local ;

Dr. A. Slamoivits, Oculistul Mathias Lassel (1760—1834).

Dr. S. Copelman, Amintirile mele despre prof. G. Marinescu ;

Dr. C. Flechtenmacher, Cîteva considerații istorice asupra evoluției chirurgicei gastrice la 75 de ani după prima rezecție a stomacului efectuată de Billroth ;

Dr. P. Pasztor, Farmacistul Paul Traugott Meissner ;

Cîmpulung-Muscel : Prof. Dr. V. Bologa, Începuturile medicinei pe teritoriul jării noastre ;

Dr. G. Brătescu, Medicul democrat Al. Spiroiu (1857—1889) un fiu al Cîmpulungului ;

Dr. M. Constantinescu, Din trecutul medicinii la Cîmpulung ;

Craiova : Prof. dr. V. Bologa, De la medicina veche la cea nouă — Permanențul și efemerul în medicină ;

Dr. V. Bakardjiev, Dr. P. Doseff, (Bulgaria), Viața și opera doctorului Petre Beron ;

Acad. prof. P. Constantinescu-Iași (referat prezentat de prof. I. Schinteie), Relațiile medicale culturale româno-bulgare în decursul timpului ;

Dr. V. Manoliu, Aspecte din trecutul legăturilor medicale româno-bulgare.

Dr. V. M.

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII, VOLUNTARI
DIN INTreprinderi ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

ÎN TREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCURESTI
